

PÉNZÜGYTAN

PÉNZELMÉLET

CSORBA LÁSZLÓ

HUMÁN PROJEKT 2004 KIADÓ

Pénzügytan - Pénzelmélet; 2025

Készült egyetemi jegyzet céljára az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem hallgatói számára

Oktatási célra bárhol felhasználható, amennyiben az ilyen irányú szándék az oktatási intézmény/vállalkozás részéről a szerző részére előzetesen bejelentésre kerül az alábbi email címre:

csorba.laszlo@uni-eszterhazy.hu

©Csorba László 2025.

A borítón a világ legnagyobb aranyérméje látható, Ausztráliából (2011), súlya 1 tonna

Szerkesztette: Dr. Tariszka Éva Ilona, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Lektorálta: Dr. Sági-Duduk Ildikó, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Megjelenik kizárólag elektronikus formában.

Kiadja: Humán Projekt 2004 Kiadó, Gyöngyös (Humán Projekt 2004 Bt.)

ISBN: 978-615-6930-02-6

Tartalom

1	Bevezetés.....	4
2	A pénz nélküli gazdaság.....	5
2.1	Stabil cserepartnerek	5
2.2	Alkalmi és egyszeri cserepartnerek: csereláncok.....	9
2.3	Hitelezés-kölcsönzés a pénz nélküli gazdaságban.....	14
2.4	Biztosítások a pénz nélküli gazdaságban.....	16
2.5	Adózás a pénz nélküli gazdaságban	17
2.6	Összefoglalás	17
2.7	Fő üzenet.....	22
3	Az árupénz	23
3.1	Elvárások az árupénzzel kapcsolatban	23
3.2	A pénz funkciói.....	30
3.3	Az árupénzek megjelenése, terjedése, verseny az árupénzek között	37
3.4	Infláció és defláció az árupénz rendszerben	46
3.5	Hitelezés és kölcsönzés az árupénz rendszerben	50
3.6	Biztosítások az árupénz rendszerben	51
3.7	Adózás az árupénz rendszerben.....	52
3.8	Összefoglalás	52
3.9	Fő üzenet.....	53
4	A pénzhelyettesítők kora	54
4.1	A gazdálkodás jogi keretei a 13. században	55
4.2	A kereskedők saját önszabályozása, jogalkotása, a Lex Mercatoria	56
4.3	A kereskedelmi váltó mint értékpapír megjelenése.....	57
4.4	Hitelezés a váltó elfogadásával, vagy kiállításával	61
4.4.1	Alapeset: hitelfelvétel a váltó kiállításával	61
4.4.2	Hitelfelvétel a hitelösszeg váltó formájában való felvételével.....	62
4.4.3	A váltó leszámítolása	64
4.5	A bankok megszületése.....	66
4.6	A csekkek megjelenése	78
4.7	A bankjegyek megjelenése.....	79
4.8	Az aranyfedezeti rendszerek a korai bankrendszerben.....	84
4.9	Összefoglalás	92
4.10	Fő üzenet.....	93
5	A központi bankok, majd a jegybankok létrejötte	94
5.1	Az ezüst- a kettős- és az aranystandard rendszer.....	97

5.1.1	Az ezüststandard rendszer.....	99
5.1.2	A kettős-standard rendszer.....	103
5.1.3	Az arany-standard rendszer.....	106
5.1.4	Az arany-standard rendszer felbomlása.....	112
5.2	A Bretton-Woods-i nemzetközi pénzügyi rendszer.....	114
5.2.1	A Nemzetközi Valutaalap (IMF).....	116
5.2.2	A Világbank.....	121
5.2.3	A konvertibilitás: az utolsó menekülő útvonal.....	124
5.2.4	A Bretton-Woods-i nemzetközi pénzügyi rendszer megszűnése: a jelenlegi pénzügyi rendszer létrejötte.....	128
5.3	Összefoglalás.....	134
5.4	Fő üzenet.....	135
6	A pénzpiac.....	136
6.1	Keresleti oldal.....	138
6.2	Kínálati oldal.....	147
6.2.1	A jegybanki pénzteremtés és pénzmegsemmisülés.....	160
6.2.2	A kereskedelmi bankok pénzteremtése.....	168
6.2.3	A pénzmultiplikátor.....	174
6.2.4	A pénzügyi aggregátumok: a pénzmennyiség mérése.....	179
6.3	A kereslet és kínálat találkozása.....	183
6.4	Összefoglalás.....	185
6.5	Fő üzenet.....	186
7	Az infláció.....	187
7.1	Az infláció hatása a kamatlábakra.....	188
7.1.1	A kereskedelmi bankok felpörgő hitelezése.....	189
7.1.2	Az államháztartás növekvő eladósodása.....	190
7.2	Az infláció hatása az árfolyamokra.....	194
7.3	Az infláció hatása a megtakarításokra és a hiteladósságokra.....	200
7.4	Az infláció hatása az exportra és az importra, illetve a turizmusra.....	203
7.5	Az infláció hatása a gazdaság szerkezetére.....	206
7.6	Az infláció hatása az adóbevételekre.....	209
7.7	Az infláció kialakulásának okai.....	212
7.7.1	Az infláció kialakulásának okai 1: a kínálati infláció.....	213
7.7.2	Az infláció kialakulásának okai 2: a keresleti infláció.....	215
7.7.3	Az infláció kialakulásának okai 3: az inflációs várakozások.....	217
7.8	Az infláció típusai megjelenési formájuk szerint.....	223

7.8.1	A kúszó infláció	224
7.8.2	A vágató infláció	225
7.8.3	A hiperinfláció.....	228
7.8.4	A jegybank harca az infláció ellen: a pénzmennyiség csökkentése	232
7.9	Összefoglalás	237
7.10	Fő üzenet.....	238
8	Hivatkozások.....	239
9	Fogalmak tartalomjegyzéke	240
10	Ábrák tartalomjegyzéke.....	243

1 Bevezetés

Mindenekelőtt szögezzük le: a pénz az emberiség egyik legfontosabb innovációja. Mint azt majd fogjuk látni, a pénz gazdaságszervező ereje nélkül nem lehetne ilyen bőségben az emberiség, különösen nem ilyen létszámban, mint jelenleg. Természetesen, ahogy például a kalapáccsal is lehet jó, vagy rosszul bánni, a pénz, a pénzügyi rendszer jósága sem függetleníthető az őt alkalmazó, hasznosító emberektől, illetve a kapcsolódó egyéb innovációktól.

Kedvcsinálóként néhány bölcsesség a pénzről:

- *A pénz nem boldogít.*
- *Ha a vagyonunknak tudunk parancsolni, akkor boldogok és szabadok vagyunk. Ha azonban annak rabjaivá válunk, akkor tényleg szegények vagyunk.*
- *A pénz csak eszköz. Bárhová eljuttat, de utadon nem vezethet.*
- *Ha gazdagnak szeretnéd magadat érezni, számold össze mid van olyan, amit pénzzel nem szerezhetnél meg.*
- *A pénz rettenetes mester, de kiváló szolga.*
- *A pénznél értékeesebb az idő, mert az hamarabb fog elfogyni.*
- *A megkeresett pénz a létrehozott érték szimbóluma.*
- *A pénz a kitartás fáján nő.*
- *A pénz: hatalom, szabadság, takaró, minden gonosz gyökere, és minden áldás összege.*
- *A pénz végső célja az, hogy ne kelljen egy adott helyen egy adott időpontban bármit megtenned, amit nem akarsz.*

A fenti bölcsességekből is körvonalazódik, hogy a pénz nagyon kiterjedt, és mélyreható szerepet tölt be az életünkben. Számtalan esetet ismerünk, mikor a pénz birtoklásáért az emberek saját, vagy mások testi épségét is veszélybe sodorták, mikor a pénz megszerzése szó szerint élet-halál kérdéssé vált. Az emberek sokszor pénzben fejezik ki a sikert, a boldogságot. A pénz fontos szempont a pályaválasztás, vagy az elhelyezkedés során, de akár a párválasztáskor is. Sokak szerint ez helyénvaló és áldásos, mások szerint a pénz csak tönkretesz mindent, ami emberi. E tankönyv nem kívánja ezt a vitát sem lezárni, sem megoldani. Pusztán arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a pénz, a pénzügyek valódi logikáját, alapvető jellemzőit. A cél az, hogy ha már az életünknek ennyire fontos része a pénz, akkor legyünk róla felkészültebbek, hogy e tudás birtokában inkább a javunkra legyünk képesek fordítani a pénzhez, mint szellemi konstrukcióhoz kapcsolódó lehetőségeket, s emellett jobban el tudjuk kerülni a szintén jelen levő veszélyeket.

E könyv elolvasása révén nem fognak meggazdagodni egy csapásra, de kettőre sem. Ugyanakkor a nagyobb tudás révén hatékonyabbá válhat a pénzügyeik kezelése, ami vonatkozásában lehet kimutatni pénzbeli hasznot is akár. Már amennyiben ezt fontosnak tartják.

A könyv három fő részre tagolható. Az első részben a pénz alaplogikáiról lesz szó. A második részben a modern pénz teremtése és az ezzel kapcsolatos monetáris politika fogalomköre kerül ismertetésre.

2 A pénz nélküli gazdaság

Ahhoz, hogy megértsük a pénz szerepét, illetve jelentőségét a különböző gazdaságokban, térben és időben, érdemes megismernünk azt, milyen volt, milyen lehetett az élet pénz nélkül. Mindez már csak azért is érdekes, mert időről-időre felbukkannak olyan kezdeményezések, hogy a pénz bekapcsolása, felhasználása nélkül szervezzék meg csoportszinten, vagy akár egyéni szinten is az életüket. Mindez több esetben nagyon romantikus, vagy a befektetett önzetlen munka révén bizonyos értelemben tiszteletreméltó is, de semmiképpen nem működőképes a világ többi, pénzzel gazdálkodó része nélkül.

A pénz nélküli gazdaság nem pusztán azt jelenti, hogy az embereknek nincs pénze. Manapság is vannak, akiknek nincs pénze, mert elfogyott, vagy nem képesek újra szert tenni bizonyos mennyiségre. Egész közösségek is ilyen módon pénztelenség, vagy szinte pénztelenség közepette élnek napjainkban is a világban, miközben szinte mindenhol jelen van a pénz. Ez lehet tudatos választás eredménye – például egy vallási közösség esetében – vagy kényszerűség, gondoljunk a hajléktalanokra, menekültekre, egyéb nélkülözőkre. Ebben a fejezetben a pénz nélküli gazdaság alatt azt értjük, amikor a pénz semmilyen módon, semmilyen formában nincs jelen a gazdaságban – még gondolatban sem – mert egyszerűen nem létezik, még „nem találták fel”. Nincs tehát sem papírpénz, sem csekk, sem fémpénz, de nincs árupénz – így só, arany, kagyló, tevé – sem jelen.

Ahogy megismerjük a pénz nélküli gazdaság jellemzőit, még a jelenlegi, nagy fejlődési utat maga mögött tudó pénzügyi rendszerben is azonnal felismerhetővé válnak azok a jelek és tendenciák, melyek a pénz nélküli gazdálkodásnak egyébként természetes velejárói. De melyek is ezek?

A pénz nélküli gazdaságban alapvetően kétféle módon juthat hozzá az ember javakhoz. Vagy saját maga, illetve közössége megtermeli a saját maga számára, vagy csere révén jut hozzá. Nyilván van egy harmadik mód is, az, hogy erőszakkal jut hozzá valaki – más rovására – a megszerezni kívánt javakhoz, de ezt tekintsük kivételes lehetőségnek.

Az önellátó gazdálkodásnál nincs régebbi formája a létfenntartásnak, hiszen az állatok is így élik napjaikat, amíg az sikerül. Az önellátás során ugyanis az egyén, vagy a közösség saját maga gyűjti össze az ehető gyümölcsöket, gombákat, magokat, vagy fogja ki a halakat, ejti el az állatokat. Esetleg maga is természetesen növényeket, tenyészthet állatokat, vagy készíthet ruházatot, eszközöket, de szigorúan csak saját felhasználásra. Persze, nehéz kiszámítani, hogy mennyi a szükséges mennyiség, melyre ilyen módon szert kell tenni. Vagy, ha ezt meg is lehet határozni – mennyi víz, mennyi hús szükséges, hogy a család egy hétig jóllakjon – akkor ott vannak a kockázatok. Tudnak-e annyit begyűjteni, elejteni, megtermelni, előállítani? Ha nem, akkor éheznek, fáznak, talán nem is élik meg a következő hónapot. Máskor viszont szerencsés a vadászat, vagy bő a termés, jól ment a munka, s nem csak a saját szükségleteiket tudják teljes mértékben, vagy megnyugtatóan kielégíteni, de marad még felesleg is. Nyilvánvaló, hogy amennyiben ez lehetséges, ebben a helyzetben igyekeznek inkább egy kicsit többet összegyűjteni, elejteni, vagy megtermelni, mint egy kicsit kevesebbet. De nem azért szeretnék egy kicsit többhöz jutni, mint amennyi éppen szükséges, hogy ezzel majd kereskedjenek, hanem maximum csak azért, hogy legyen egy kis tartalék, ha rosszabbra fordulnának a dolgok.

2.1 Stabil cserepartnerek

Fontos hangsúlyozni, hogy a felesleg nem azért jön létre, mert szándékosan nagyobb, természetesebb bőlényt ejtettek el a törzs vadászai, vagy szándékosan több búzát termeltek a földművesek. Természetesen mindig is úgy gondolkodtak, hogy a szükségeshez képest inkább legyen egy kicsivel több a cél, mint kevesebb, de csak azért, mert az időjárás és egyéb kockázatok úgys gyakran elvitték a lehetséges eredmény egy részét. Tehát a létrejött felesleg egyfajta kellemes, nem várt gond. Mit csináljunk a felesleggel, ha azt nem tudjuk önmagunk részére eltárolni, tartalékolni a jövőre? Gabonát

lehet tárolni néhány évig, ha van megfelelő száraz, és rágcsálómentes raktározási lehetőség – például cserépedény. A húst is fel lehet füstölni, vagy meg lehet aszalni a gyümölcsöket, gombát. Ám ezek is véges lehetőségek, valamint eszköz- és munkaigényesek. Elég hamar rájöttek az emberek, közösségek, hogy a felesleget érdemes cserére felajánlani a szomszédoknak. Kezdetben nem is cseréről volt szó, inkább csak ajándékról, de hamar kialakul ebben az esetben is a viszonyosság. Én adok neked bölényhúst, mert nekem abból sok van, te pedig adsz nekem „cserébe” áfonyát, mert neked abból van felesleged.

A csere nyilvánvalóan elsőként a szomszédok között zajlott, hiszen annak a legkisebb az idő- és munkaigénye. Ha jó volt a kapcsolat a szomszédok között, és mindkét fél elégedett volt a cserével, akkor idővel már tényleg elkezdtek törekedni arra, hogy ne csak véletlenszerűen létrejött felesleget tudjanak cserére bocsátani, hanem hozzanak tudatosan létre bizonyos nagyságú többletet: cserealapot. Így nagy mértékben stabilizálódhatott a csere, a cserearányok, rögzülhettek a mennyiségek, a minőség, az időpontok. Hatékonyság szempontjából ebben is nagy fantázia van, hiszen bizonyos specializációt lehetővé tesz. Ez a specializáció azonban még csak kezdetleges, hiszen nem csak bölényhússal és áfonyával él az ember, egyebek mellett még más élelmiszerekre, illetve ruhára, bútorokra, építőanyagra, termelő és konyhai eszközökre is szüksége van. Amit csere révén nem tud megfelelő biztonsággal beszerezni, azt neki kell előállítani.

Amennyiben a közvetlen szomszédal jól alakulnak a csereügyletek, nő a gazdasági hatékonyság, lehet, érdemes távolabbi szomszédot is bevonni a cserébe. Tegyük fel, neki van lehetősége halászni. Így már a bölényhúst nem csak áfonyára, hanem lazacra is cserélhetjük. Az áfonyát termelő szomszéd sem csak bölényhúshoz tud hozzájutni, hanem lazachúshoz is. Nem tűnik bonyolultnak, vagy nehéznek. Pedig itt már komolyabb problémával álltak szembe. A két eredeti szomszédnál csak egy cserearányt kellett megtalálni, mely kölcsönösen előnyösnek tűnt a felek számára, ez volt a bölényhús/áfonya cserearány. Tegyük fel, 1 kg bölényhús 2 kg áfonyát ért. A harmadik szomszéd bekapcsolása esetén azonban már szükség van további két cserearányra is. Kell egy bölényhús/lazachús, és kell egy áfonya/lazachús cserearány is. Nem kell matematikusnak lenni ahhoz – korai elődeink sem voltak azok – hogy érezzük, ezt a három dolgot összhangba kell hozni, hogy ne legyen vita. Ez pedig már egy háromismeretlenes egyenlet. És vannak évek, amikor kevesebb a bölény, de több az áfonya, és a lazac, vagy fordítva, és ezekre a helyzetekre is valahogy reagálni kellene a cserearányok által.

Négy résztvevő között még nehezebb az ellentmondás-mentes cserearányok kialakítása. Egy búzatermelő távolabbi szomszéd csatlakozása a mi kis csere-együttműködésünkhöz persze jó dolog, mert valószínűleg nagyobb lesz a jólétünk, ha esetleg többet is kell cserébe bölényre vadásznunk. Ugyanakkor sokat kell gondolkodni is, mert immár hatféle cserearányt kell egymással összhangba hozni. Ez egy hatismeretlenes egyenlet, pedig még csak négy termékről van szó. Érezzük, ez matematikailag is egy nehéz probléma. Persze azt is tudjuk, hogy teljes értékű megoldást eredményez az úgynevezett próbálgatásos (próba-szerencse) eljárás. A diákok gyakran meglepődnek azon, hogy ha próbálgatással jutnak helyes eredményhez, az is maximális pontot ér. Ez a mindennapi életben is így van. Egy jelentős hátránya azonban van a próbálgatásos eljárásnak – ahhoz képest, hogy nem igényli a bonyolult matematikai összefüggések ismeretét – az, hogy nagyon időigényes. A mi esetünkben ahhoz, hogy a bölényhús és az áfonya cseréje a két szomszédos falu közössége között létrejöhessen, valahogy ki kell puhatolni azt, hogy mi lenne a másik félnek, de saját magunknak is elfogadható cserearány. Amennyiben a másik fél szempontjairól semmilyen információ nem áll rendelkezésre, nyilvánvalóan magunkból indulunk ki, fordított esetben mi lenne számunkra az elfogadható. Aztán a másik fél bevonásával már lehet finomítani az elképzeléseket, közelíteni egymás felé. Ezt a próbálgatásos üzletkötési eljárást hívjuk alkudozásnak.

„Azt is a karchédóniak (karthágóiak) mesélik, hogy Héraklész Oszlopain (Gibraltár) túl is van Libyának egy vidéke, ahol emberek laknak. Ha odamennek, a tengerparton kirakják az árut szép sorban, aztán visszavonulnak a hajóra, és tüzet raknak. Mikor a bennszülöttek meglátják a füstöt, kimennek a tengerpartra, letesznek annyi aranyat, amennyit az áru ér, majd hátrahúzódnak. Ekkor visszatérnek a karthágóiak, megvizsgálják, hogy mennyi az arany, s ha úgy látják, megfelel az áru értékének, vitorlát bontanak, ha azonban keveslik, újból visszavonulnak az ott horgonyzó hajókra, és várnak. A bennszülöttek akkor tüstént hoznak még aranyat, s ez így megy egészen addig, amíg a karthágóiak nem találják elégnek. Egyik fél sem csapja be a másikat: a karchédóniak addig nem nyúlnak az aranyhoz, amíg kevésnek tartják, a bennszülöttek viszont addig meg sem érintik az árut, amíg a kereskedők nem vitték el az aranyat”. (A néma kereskedelem Hérodotosz beszámolójában, i.e. 430 körül)

Két fél és két cserélni kívánt termék esetén ennek a próbálgatásos eljárásnak az időigénye még kezelhető mértékű marad. Hérodotosz beszámolójából is látható, hogy két fél esetén reális lehetőség az is, hogy a korábbi cserearányokat időnként, vagy rendszeresen felülvizsgálják a felek. Más e helyzet azonban, amikor már három, vagy még több fél kerül kapcsolatba egymással. Gondolhatnánk, hogy ilyenkor együtt összeülnek és egyszerre átbeszélik valamennyi cserearányt. Ezzel szemben ebben az esetben is kétoldalú alkudozások kezdődnek, miközben a felek folyamatosan cserélődnek. Ennek a sorozatos kétoldalú tárgyalásnak nagyon nagy az időigénye, és a kimenet is nagyon bizonytalan.

Példa, hogy a modern korban is mennyire nehéz egyszerre sok féllel kétoldalú tárgyalásokat folytatni, és megállapodásra jutni:

A WTO (Kereskedelmi Világszervezet) létének, működésének célja a világkereskedelem útjában álló akadályok lebontása, a világkereskedelem fejlesztése. Ennek érdekében igyekeznek az egyes országok vámjait fokozatosan lecsökkenteni, megszüntetni. A vámok lebontása során mindig érvényesülnie kell a kölcsönösség (reciprocitás) elvének, másrészt a gazdaságilag erősebb országok érdekérvényesítő képességét is korlátozni szükséges. A WTO időnként úgynevezett fordulókat tart, ahol a tagországok kétoldalú egyeztetések sorozatával körtárgyalásokat tart, ahol mindenki tárgyal mindenkivel. Ezek a fordulók pontosan a körtárgyalások időigényessége miatt több évig is eltartanak. A legutóbbi, Dohában tartott forduló 2001-től 2006-ig tartott. Például Magyarország például Egyiptommal tárgyalva elengedi a datolya vámját, cserébe Egyiptom elengedi a bányászati kivetett vámokat. Ám ez még nem eredményez általános megállapodást, márpedig az lenne a cél, hogy egy-egy ország által kivetett adott vám valamennyi országgal szemben megszűnjön. Így Magyarország valójában csak akkor tudja a datolyára kivetett vámjait megszüntetni, ha Egyiptomon kívüli összes datolyaexportőr ország is viszonyosságból elenged valamilyen olyan vámot – és nem csak Magyarországgal szemben –, ami a magyar kivitel szempontjából előnyös lenne. Tehát Irakkal, Iránnal, Libanonnal, Jordániával, Tunéziával és Marokkóval is le kell ülni, de ezeknek az országoknak egymással is egyeztetniük kell. Bonyolítja a helyzetet, hogy magyar bányászati kivitel nem irányul minden datolyatermelő országba, de nem is vetettek ki rá eddig sem mindenhol vámot. Érzékelhető, hogy mennyire bonyolult a probléma, és milyen időigényes a kétoldalú tárgyalások sorozata.

Láthatjuk tehát, hogy stabil cserepartnernek esetén sem könnyű az élet a pénz nélküli cseregazdaságban. Amennyiben nagyon kevés a cserepartner és a cserélni kívánt javak nem sokfélék, úgy viszonylag hamar létrejöhet az üzlet. Sőt ebben az esetben esetleg időnként lehetőség is van felülvizsgálni a kialakult cserearányokat. Mert az élet hozhatja úgy, hogy kevés a bőlény, vagy soványabbak, így több fáradtság annyi húsfélesleget előteremteni, hogy a megszokott mennyiségű áfonyát be tudjuk szerezni a szomszéd faluból. De az áfonyával is lehetnek problémák, mert mondjuk elszaporodtak a medvék, akik szintén kedvelik az édes-savanyú ízeket. Nagyon kevés fél – lehetőleg csak kettő – esetén megfelelő rugalmasságot biztosíthat a csererendszer. Jelentősen több fél – akár több száz – esetén azonban jó esetben is hosszú évek alatt jöhet csak létre mindenki számára kölcsönösen elfogadható cserearány-kombináció. Így azt újra tárgyalni szinte lehetetlen. Ebből kifolyólag mindenki igyekszik pontosan ugyanúgy gazdálkodni, mint amikor nagy nehezen, hosszas próbálgatás után létrejött a sokoldalú megegyezés. Így már érthetőbbé válik, hogy egyes korokban miért voltak annyira innováció és fejlődésellenesek a közösségek – például a céhek esetén – amikor, ha létezett is pénz, az még nem vált a mindennapok részévé.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy nem csak a cserébe bevont szereplők számától függ az, hogy mennyire nehéz a cserearányok kialakítása és módosítása, hanem attól is, hogy egy-egy cserepartner mennyiféle terméket ajánl cserére, illetve mennyiféle tartana igényt a csere révén.

Hányféle termékre van szüksége New Yorknak?

Tehát nem a mennyiségek az érdekesek, mert nyilvánvalóan, minél nagyobb egy város, annál nagyobb mennyiségre van szüksége mindentől. 1911-ben a város és lakói (4,7 millió fő) léteéhez, működéséhez körülbelül egymillió féle termék előállítására volt szükség, amennyiben minden eszközt és gépet – azokat is, melyeket a szolgáltatások nyújtásához használnak fel – a legelemibb alkotórészek szerint vesszük számba. Jó száz év elteltével ez a szám New York esetén bizonyosan meghaladja az egymilliárdot. Gondoljunk bele, hányféle csavar, chip, gépalkatrész, hányféle alapanyag, nyersanyag, élelmiszerféle szükséges ahhoz, hogy mind a város működjön, mind lakói (20,4 millió) jól éljenek. Hogyan tudna New York csereügyletek sorozata révén több mint egymilliárd féle termékhez folyamatosan hozzájutni a kívánt mennyiségben, minőségben és időben? Nyilvánvaló, hogy ez lehetetlen feladat volna, még akkor is, ha több millió üzletkötőt állítanának hadrendbe. Ehhez képest Amerika felfedezése előtt Londonnak körülbelül annyi lakosa volt, mint ma Egernek (49 ezer). Bármennyire fejlett is volt a korabeli mérce szerint, néhány ezer féle termék révén biztosítható volt az ilyen színvonalú lét Londonban. Amennyiben viszont azt nézzük, hogy egy önellátó paraszti gazdaságnak hányféle termékre – beleértve természetesen a saját előállításúakat is – volt szüksége mondjuk az Aranybulla idején 1222-ben, akkor azt látjuk, hogy ez csupán néhány száz körül van. Lényeges, hogy teljes önellátásra ekkor sem lehetett berendezkedni, mert például fejszére, vagy késre mindenkinek szüksége volt. Ezeket viszont csereügyletek révén be lehetett szerezni.

Megállapíthatjuk tehát, hogy stabil partneri viszonyok közepette is a matematikai megoldás nehézsége és az időigény gátat szabott annak, hogy hányféle termékkel és hányféle cserepartner bevonásával hozunk létre és működtetünk egy „csereszövetséget”. Több termék és/vagy több partner bevonása esetén a feladat nagyon nehézé vált, így, ha sikerült is az együttműködést a kölcsönös előnyök elve szerint létrehozni, azt feltétlenül hosszú évekre stabilizálni volt szükséges. Akárhogy is, a cseregazdaság

fejlődése erősen korlátozott volt. Lényegében a fejlettség és az életszínvonal a pénz megjelenése nélkül nem haladhatta meg a hazai 1222. évi szintet. Azt viszont az olvasók többsége is keveselné jelenleg...

És akkor még nem is vontuk be az elemzésbe azt a rendkívül lényeges – következő alfejezetben tárgyalt – szempontot, hogy a cserepartner valóban olyan dolgot tud-e felajánlani a cserére, amire nekem jelenleg a leginkább szükségem van. Mert az egy dolog, hogy nekem van felesleges bölényhúsom, a szomszédnak meg felesleges áfonyája, de vajon ő nem vegetáriánus-e, miközben nekem fejszére nagyobb szükségem lenne, mint desszertre a vacsorákhoz.

2.2 Alkalmi és egyszeri cserepartnerek: csereláncok

Ahogy az előző alfejezetben láthattuk, nem könnyű olyan stabil cserekapcsolatok kiépítése egy pénz nélküli gazdaságban, amely révén a felek mindegyike – saját megítélése szerint – kellően jobb helyzetbe kerül. A probléma igazán akkor válik nagyon komplexé, nagyon nehézé, ha kiderül, hogy a cserére kézenfekvő félnek – például a szomszédnak – nincs szüksége a mi általunk cserére felajánlott dologra. Vagy, ha mégis, akkor amit ő ajánl, az szükségtelen, vagy kevésbé az számunkra. Ez különösen igaz, ha olyan dolgokról van szó, melyek nagyon speciálisak, szűk kör érdeklődésére, keresletére tarthatnak számot.

Tegyük fel, hogy találok a padláson egy Winston Churchill által készített festményt, még hozzá jó állapotban. Nekem nem tetszik, bár szép, ugyanakkor szívesen költöznék egy tihanyi villába. Amennyiben pénz nélküli gazdaságban élnénk, rögtön érzi az olvasó is, hogy meglehetősen kicsi annak az esélye, hogy egy tihanyi villa tulajdonosa pontosan egy ilyen Winston Churchill által készített festményre vágya inkább, mint a villája további tulajdonlása. És nem az értékbeli különbségek miatt, hanem egyszerűen azért, mert annyi mindenre lehet szükségünk, és a többi emberrel együtt tekintve, annyi minden kerülhet elő egy padlásról. Hogyan lehetne ilyen körülmények között mégis úgy megszabadulni a festménytől, hogy a végén egy tihanyi villa tulajdonosaként ébredjek?

Lakáshoz jutott az a 26 éves, montreali blogger, aki egy évvel ezelőtt egy piros iratkapcsot kezdett egyre értékesebb tárgyakra cserélni. 2006 júliusára egy száz négyzetméteres, háromszobás lakás büszke tulajdonosa lett. Kyle MacDonald 2006. szeptember elején barátnőjével költözött a kanadai Kiplingben található új otthonába. MacDonald tavaly nyáron találta ki, hogy véget vet kilátástalan helyzetének, és minőségi cserék sorozatával jut saját tulajdonú ingatlanhoz. A legendás apróhirdetési felületen, a levelezőlistából kinőtt Craigslist cserebere-rovatában hirdette meg a gemkapcsot, amit aztán két hét múlva sikerült egy hal alakú golyóstollra cserélt. A tollból kilincs lett, a kilincsből kempingfőző, a kempingfőzőből áramfejlesztő, amelyet a cseretárgyakat fényképpel dokumentáló MacDonald a Haditengerészet egyik őrmesterétől szerzett egy kaliforniai sütögetés alkalmával. Az áramfejlesztőt egy rendkívüli üzleti fogással előbb söröshordóra és neonreklámra, majd motoros szánra cserélte. Innentől indult be a marketing-gépezet, ugyanis a motoros szánért egy motorosszán-gyártó cég ajánlott szponzorált utat, amit viszont a - szintén promócióra vágyó - Cintas szolgáltatóvállalat szerzett meg magának. Az útért a Cintas egyik mikrobusza lett a cseretárgy, a mikrobuszra pedig egy torontói lemezkiadó csapott le. A mikrobusz ára harminc óra ingyen zenei felvétel és ötvenórányi utómunka lett. A kiadó felajánlását idén áprilisban egy arizonai énekesnő, Judy Gnant kapta, aki cserébe saját phoenixi házának egyéves ingyenbérletét ajánlotta fel. MacDonald az albérletet egy Alice Cooperrel töltött délutánra váltotta. Itt jött a legfurább üzlet, ugyanis az isteni Alice csereértéke

egy, a Kiss együttest ábrázoló hógömb lett. MacDonald a blogján erről azt írja, megérti ő, ha emiatt hülyének nézik, de végül is miért ne csinálhatna hülyeséget, miután nekiállt házat szerezni egy gemkapocsért. Szerinte a hógömb relative értéke nagyobb az Alice Cooperrel töltött délutánnál. És jól gondolta, ugyanis a hógömb és a ház között már csak egyetlen lépésre volt szükség. Corbin Bernsen színész-rendező 6500 darabos hógömb-gyűjteményébe ugyanis remekül illett a Kiss-es giccstárgy. Bernsen korábban is szerepelt a cserefolyamatban, igaz akkor sikertelenül. A lemezfelvételért ajánlott fizetett mozifilm-szerepet, azonban MacDonald akkor inkább a phoenixi házat választotta.. Most viszont a hógömbért jól jött a filmszerep. A rendkívüli médiaérdeklődéssel kísért eseménysorra a Rudyard Kiplingről elnevezett kanadai kisváros vezetése is felfigyelt. Bert Roach, a kiplingi előregedő lakosság miatt aggódó városi fejlesztési csoport elnöke szerint MacDonald projektje remek marketinglehetőséget jelent a városka népszerűsítésére. A városi vezetés számára kapóra jött az ötlet, hogy a fiatalok számára vonzóbbá tegye az 1140 fős települést. A városi tanácskozáson szó szót követett, és végül Kipling úgy döntött, a filmszerepért cserébe otthont ad a gémkapcsos embernek.
(Forrás: <https://index.hu/tech/net/gemkap0711/>)

Ez egy kedves történet, de ahogy a cikk is hangsúlyozza, többször reklámcélú volt a másik fél csereajánlata. Reklám persze lehet egy pénz nélküli gazdaságban is elméletileg, de vajon mit és miért reklámoznának és hogyan? Stabil cserekapcsolatok hiányában, illetve túl speciális cserealapok esetén szinte kizárt, hogy rögtön, közvetlenül két fél között, kölcsönös megelégedésre megvalósulhasson az a csere, amely mindkét fél esetében a célok elérését is jelenti. Vagyis hosszabb-rövidebb csereláncokra van ahhoz szükség, hogy mindenki nagyjából ahhoz jusson hozzá – ha egyáltalán ez elméletileg a cserearányok figyelembevételével egyáltalán lehetséges volt – amihez szeretett volna.

A nyulacska harangocskája (népmese)

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy nyulacska. Ennek a nyulacskanak volt egy szépen szóló harangocskája. Egyszer a nyulacska elment az erdő szélére, lefeküdt egy bokor tövébe, és a bokorra felakasztotta a harangocskáját. Reggel, mikor felébredt, a bokrot sehol sem látta, hanem egy nagy fát látott helyette. Felnézett reá, és látta, hogy a harangocskája a fán van. Kérte a fát, hogy adja vissza a harangocskáját, de a fa nem adta vissza.

Ekkor a nyulacska elment a fejszéhez, és kérte, hogy a fát vágja ki, hogy a fa adja vissza a szépen szóló harangocskát. De a fejsze nem vágta ki a fát. Most a nyulacska elment a köszörűkhöz, hogy fenje meg a fejszét, hogy a fejsze vágja ki a fát, hogy a fa adja vissza a harangocskát. De a köszörűkő nem fente meg a fejszét. Ekkor a nyulacska elment a vízhez, hogy hajtja a köszörűt, hogy a köszörű fenje meg a fejszét, a fejsze vágja ki a fát, a fa adja vissza a harangocskát. De a víz nem hajtotta a köszörűt. Ekkor a nyulacska elment a bikához, hogy igya meg a vizet, a víz hajtja a köszörűt, a köszörű fenje meg a fejszét, a fejsze vágja ki a fát, a fa adja vissza a harangocskát. De a bika nem itta meg a vizet. Ekkor a nyulacska elment az egérhez, hogy csípje meg a bikát, a bika igya meg a vizet, a víz hajtja a köszörűt, a köszörű fenje meg a fejszét, a fejsze vágja ki a fát, a fa adja vissza a harangocskát. De az egér nem csípte meg a bikát. Ekkor a nyulacska elment a macskához, hogy fogja meg az egeret, az egér csípje meg a bikát, a bika igya meg a vizet, a víz hajtja a köszörűt, a köszörű fenje meg a fejszét, a fejsze vágja ki a fát, a fa adja vissza a harangocskát. A macska azt mondta, hogy ő

megfogja, de előbb adjon neki tejecskét. A nyulacska elment a tehénhez, kért tőle tejecskét. A tehén azt mondja, hogy ő ad tejecskét, csak vigyen neki füvecskét. A nyulacska elment a kaszáshoz, hogy adjon neki füvecskét.

A kaszás adott is füvecskét, s a nyulacska vitte a tehénnek. A tehén adott neki tejecskét, s a nyulacska vitte a macskának. A macska megfogta az egeret, az egér megcsípte a bikát, a bika megitta a vizet, a víz hajtotta a köszörűkövet, a köszörűkő megfente a fejszét, a fejsze kivágta a fát, a fa visszaadta a szépen szóló harangocskát. A nyulacska megörvendett, a szépen szóló harangocskát visszaakasztotta a nyakába, és mindig ott tartotta.

A cseréhez – mint sok minden máshoz – legalább két ember kell. A csere létrejötte szempontjából azonban az nagyon-nagyon rossz hír, hogy ha kiviszem az árumat a cserepiacra, majd rátalálok egy számomra kívánatos dologra, de annak tulajdonosát az én felajánlott árum nem érdekli. Ugyanis ebben az esetben – ahogy a nyulacska mesében is láthattuk – közbülső cserejavakra kell szert tennem. Végző soron egy olyan közbülső dologra kell cserék sorozata révén „átváltani” az én eredeti árumat, amely végre elfogadható az általam kiszemelt áru tulajdonosa számára is cserealapként.

Az első nagy nehézség az, hogy legalább megtudjam azt, hogy a kiszemelt áru tulajdonosa számára milyen dolog lenne elfogadható cserealapként. Jó esetben ezt ő tudja. Ha már tudom, hogy milyen dolgot kellene felhajtanom, és találok is olyat a cserepiacon, akkor van esély arra, hogy az én árumat arra el tudom cserélni. De ha ennek a felhajtott árunak a tulajdonosát sem érdekli az én árum, akkor innen újra csak az a feladat, hogy vajon az ő számára mi lenne a kívánatos. Mert kiviszem a bivalyhús-felesleget a cserepiacra, és látom, van is olyan, aki fejszéket ajánl cserére, márpedig nekem arra lenne szükségem. De a fejszetulajdonos nem bivalyhúsért jött a piacra, hanem pl. mézért. Akkor logikusan keresek egy mézet cserére felajánlót, hátha neki bivalyhúsra lenne szüksége. Amennyiben igen, az jónak tűnik, jöhet a bivalyhús-méz csere, csak nehogy közben a fejszéket elcserélje azok tulajdonosa... Ha viszont a méhészt nem érdekli a bivalyhús, ellenben a lazachús igen, akkor máris iparkodnom kell, hogy lazachúsra próbáljak meg szert tenni...

Annál nehezebb a dolgom, minél speciálisabb az áru, amit én szeretnék elcserélni, illetve minél speciálisabb az áru, amire a csere révén szert szeretnék tenni. A speciális áru egy olyan dolog, amit arányában csak nagyon kevesek szeretnének tulajdonolni. Mert a bivalyhús, vagy a fejsze, méz, még sokakat érdekelhet. Ehhez képest sokkal kevesebben állnának meg a portékáim előtt a cserepiacon, ha távcsövet, vagy kanyarfúrót ajánlgatnék nekik cserére... Logikus, hogy ilyen körülmények között mindenki „hétköznapi”, sokakat érdeklő dolgokkal igyekszik megjelenni a piacon, mert akkor van reális esély egy közvetlen cserére. Vagy ha nem is közvetlen cserére, de legalább egy rövidebb csereláncra, a közbülső termékek megszerzésével.

A csereláncok létrehozása – több, közbülsőnek, csak „ugródeszkának” tekintett termék egymás utáni megszerzése – nagyon időigényes és fáradságos lehet. Megtudni, kinek, mire lenne szüksége, majd megkeresni, hogy van-e olyan egyáltalán a piacon, annak a tulajdonosa ki, és mire lenne szüksége. Mindez sok időt és energiát emészt fel, főleg, ha nem csak a napi cserepiacon összegyűltekközött kell szétnézni, hanem fel kell kutatnom a lehetséges közbülső terméket, illetve annak tulajdonosát. A nagy idő- és „fáradság”-igény egyben kockázatot is jelent számomra. Mert egyáltalán nem biztos, hogy ez a befektetésem a kívánatos cserébe egyáltalán legalább részben megtérül. Lehetséges, hogy nem sikerül a láncot végigvinni, mert valakinél elakadok, nem tudok olyan cseredolgot részére felhajtani, amit ő szeretne. Lehet, hogy sikerülne végigvinni, de közben valamelyik dolog megsérül, így megszakad a lánc. Mert ha a fenti példában a méhészt élő kacsát kérne a mézért – nem pedig közvetlenül bivalyhúst – és az általam megszerzett élő kacsát elpusztul, mire a méhészhez érnék, akkor oda az üzlet. Nem lesz

már sem méz, sem a mézért fejsze. Lehetséges, hogy szinte végig tudom vinni a csereláncot, de időközben a lánc valamelyik szemét képező közbülső termék, vagy maga a kíváncsi termék, a fejsze, elkelt. Ekkor a nyakamon marad – legalábbis időlegesen – a megszerzett közbülső termék. Tehát közgazdasági nyelven kifejezve magasak a tranzakciós költségek, nagy a befektetési kockázat.

1. Fogalom: **tranzakció**

Tranzakciónak nevezzük a felek – például eladó és vevő, megrendelő és kivitelező – közötti üzleti kapcsolatnak, üzleti folyamatnak egy-egy üzleti eseményét. A tranzakciók által valósul meg a felek által (szóban, írásban, vagy ráutaló magatartással) kötött szerződés, és megy át teljesítésbe.

2. Fogalom: **tranzakciós költség**

Tranzakciós költségnek nevezzük az információszerzés és döntéshozatal költségeit, melyek a szerződéskötést előzik meg. Valamint azokat a költségeket, melyek a szerződéskötéshez kapcsolódnak, továbbá azokat, amelyek akkor merülnek fel, ha valamelyik fél nem teljesít megfelelően önként és azt ki kell kényszeríteni (pl. bíróságok által).

Ha ez a sok probléma, illetve kockázat még nem lenne elég, akkor ott van a csereláncoknak az a kockázata, hogy a lánc kialakítása során a sorozatos cserék révén olyan szintű értékvesztést történik, hogy ez hiúsítja meg az üzletet. Mert rendben, megvan a méz a fejsze megszerzéséhez. De a fejszetulajdonos 20 kg mézet kérne egy fejszéért, én meg a 100 kg bivalyhúsért végső soron csak 18 kg-ot tudtam megszerezni... Ha a fejsze nem alkuképes, akkor a sok csere révén lett 18 kg mézem, amire lehet, hogy egyáltalán nem is volt szükségem. Erre is oda kell tehát figyelni, hogy a cserelánc létrehozása során a lehető legpiacképesebb – a lehető legtöbb lehetséges cserepartnert érdeklő – dologra tegyek szert, mert ha a nyakamon maradna, akkor tudok a lehető legnagyobb valószínűséggel jól kiszállni az egészből. Tehát a speciális dolgok a cserelánc létrehozása során is kerülendők.

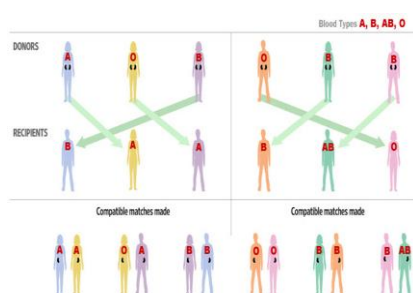

Jól van apjuk (népmese)

Andersen meséjében az öreg piacra viszi a lovukat. Még út közben elcseréli, hiszen egy téhen mennyivel előnyösebb, hiszen tejet ad. Majd egy birka tűnik előnyösebbnek, hiszen gyapjút ad. Ennél is előnyösebbnek tűnik azonban egy kövér lúd, hiszen az majd minden konyhai hulladékot elcsipeget. De egy tyúk még jobban gondoskodik magáról – vak tyúk is talál szemet – és még tojást is ad, így létre is jön az újabb csere. A tyúkot azonban egy zsák rohadófélben lévő almára cseréli, mondván, idén nem termett almájuk, jó lesz az majd süteménybe. Ezzel tér haza. Egy lóból egy zsák rohadt alma lett. A mese persze jól ér véget, mivel az öreg fogadást köt útközben két ángliussal, hogy az asszonya mit fog szólni a „jól” sikerült cseréhez. Az öreg nyer egy marék aranypénzt, mivel az asszonya mindent helyeselve utólag jóváhagy, hogy „jól van apjuk”. Ilyen házastárs, és ilyen fogadás azért ritka.

És még nincs vége a nehézségeknek... A cserelánc kialakítása – ahogyan láthattuk – nagyon komoly ráfordításokat igényel. És nagyon komoly, és egyre bővülő mértékű tudást. Kereskedőnek lenni ebben a korban – és még jó ideig – nem csak azt jelentette, hogy „olcsón veszek, drágán adok el”. Igen ám, de eközben – velünk párhuzamosan – mások is különböző csereláncok kialakításán fáradoznak, méghozzá pontosan azon okból, mint mi: közvetlen cserével nem képesek megszerezni a kívánt dolgokat. Az egymással párhuzamosan szerveződő csereláncok legfőbb problematikája, hogy sokszorosan átfedik egymást. Bizonyos, nagyobb érdeklődést kiváltó, illetve ezzel együtt többféle dolgot cserealapként elfogadó személyek csomópontként szolgálnak számos, eltérő cserelánc vonatkozásában. Mint a közösségi hálón a népszerűbb emberek: náluk összefutnak az ismeretségi szálak. Az egymást keresztező, átfedő csereláncok között tehát egyfajta verseny alakul ki, ki éri el hamarabb a találkozási

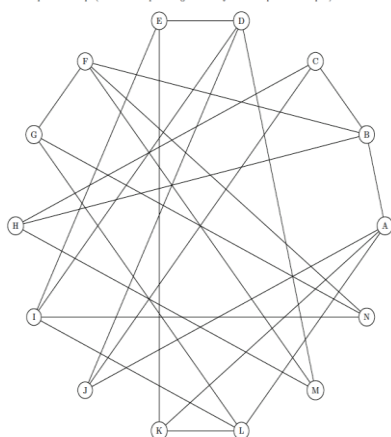
pontot, ki kaparintja meg onnan az adott személy által felajánlott dolgot. Így, ha késve érkezünk, már valaki realizálta a cseréjét, már nincs mire cserélnünk. Minél több résztvevő, annál nagyobb párhuzamosság, kuszaság. Ez nagyon nagy kockázat. Márpedig, ha kicsi az esély a sikerre, tudjuk, az okosabb ember sokszor már el sem kezdi a szervezést, hiszen kár a befektetett munkáért. Ha pedig a cserepiacról sokan térnek haza, illetve sokszor lógó orral, dolguk végezetlenül, vagy félsikerrel – egy zsák rohad almával – az eléggé el tudja venni a kedvüket a további próbálkozástól. Egy tökéletes cserepiacon ugyanis mindenki mindig pontosan az előre remélt, eltervezett cserét tudja realizálni. Ami egy hihetetlenül nehéz feladat, hogy az összeszerveződjön. Elvileg minél nagyobb a piac, annál inkább megtalálja mindenki a „párját”, de a sok résztvevő, a sokféle dolog viszont nagyon bonyolulttá teszi matematikailag azt, hogy a megfelelő megoldásra viszonylag gyorsan rájöjjenek...

Kidney Swap Exercise

Nodes: pairs of incompatible donors/recipients

Connections: potential swaps (donor in each pair can give a kidney to the recipient in each pair)

Vesedonorok cseréje

Angliában – lehet máshol is – ha valakinek új vesére van szüksége, akkor az a legegyszerűbb, ha saját maga beszervez egy donort. Szinte biztos, hogy a beszerzett donora nem neki tudja majd adni az egyik veséjét, hiszen annyi személyes jellemzőtől függ az, hogy kitől kaphat valaki vesét. De kitaláltak egy rendszert, ami működik. Ha vesére van szükséged a további életedhez, akkor ne te keresgélj a lehetséges donorok között megfelelőt, egyszerűen hozz egy donort, aki felajánlja az egyik veséjét: valakinek. Amennyiben minden vesére váró így tesz, akkor pont annyi donor áll készenlétben, mint amennyi vesére van szükség. Most már „csak” minden vesére várónak meg kell találni a megfelelő beültetendő vesét a lehetséges donorok közül. És fordítva is igaz: minden donorhoz meg kell találni azt a vesére várót, akihez a lehető legjobban illik a felajánlott vese. Nem tűnik bonyolultnak, egyszerű párosítás. Igen ám, de ha van 5 ezer új vesére váró, és 5 ezer, általuk hozott donor, akkor már bonyolódik a helyzet. Különösen, hogy vagy 20 féle szempontot kell figyelembe venni. Az egyik szempont szerint jó a donor veséje valakihez, a másik szerint nem, vagy nem annyira. És nem maradhat senki vese nélkül sokáig... A párosítást természetesen számítógépes program végzi. A probléma bonyolultságát jelzi, hogy a kifejezetten erre készül program, komoly kapacitású számítógépen akár több órát is dolgozik, mire a lehető legjobb párosításokkal lefedi az összes vesére várót és donort. Sejtjük, akkor mi lenne, ha ezt a vesére váróknak kellene valahogy személyesen leszervezniük, létrehozniuk. És ez még csak közvetlen csere, nincs is szó csereláncokról.

Ha esetleg az idő- és munkaigény nem is korlátozná elég erősen azt, hogy minél többféle partner, minél többféle termékkel jelenjen meg a piacon, akkor megteszi azt a matematika. Kőkemény akadályt gördít a résztvevők száma, és a cserepiacon megjelent áruk száma elé. Mert bizonyos méreten túl lehetetlen, hogy összejöhessenek az üzletek, egyszerűen nincs annyi agyi kapacitása a feleknek, amely elboldogulna a cserékhez szükséges bonyolult matematikai szerveződési problémával. A matematika még egy területre gyakorol – némileg meglepő módon – komoly hatást: a preferenciákra.

Japán és a homogenitás

Ha van öt gyermeke, és beülnek egy étterembe, mikor egyszerűbb az élete szülőként: ha mindegyik rántotthúst és hasábburgonyát szeret, vagy, ha ötven ötféle ételt ennének? Melyik esetben kellene sokat válogatnia az éttermek közül, hová üljenek be? És az étterem szempontjából? Melyik családot köszöntik szívesebben? Nyilván mindenkinek sokkal egyszerűbb az élete, ha a preferenciák homogénebbek. Japánban erre már régen rájöttek. Nagy ország, sok ember, de azok viszonylag kis helyen összpontosultak mindig is,

mivel az ország legnagyobb részén nem művelhető területek vannak. Sok ember, kis helyen sokkal könnyebben tud együtt élni, megszervezni a fennmaradását pénzügyi rendszer hiányában is, ha nagyjából ugyanazok az igényei, ugyanúgy látja a világot. Persze ebből lehetne totális anarchia is – ha abban lennének hasonlóak, hogy például gyűlölik az együttműködést és a csapatmunkát – de akkor gyorsan lecsökkent volna a népesség. Így könnyebb élni is, hiszen az ember „földhözragadt” igényeit könnyebb kielégíteni. Könnyebb termelni is, hiszen adott, mire van igény, egyszerűen csak jól kell a munkát elvégezni. A homogenitás lehet dinamikus is, azaz változhatnak az igények, nőhetnek az igények, egyre többféle dolog iránt lehet igény, s az ezekhez szükséges dolgokat elő is lehet állítani. De a változásnak nagyon lassúnak, mindenki számára egyértelműnek és követettnek kell lennie. Ehhez viszont nagyon stabil viszonyok kellene és nagyon sok idő. A természeti viszonyok – kontinenstől távolabbi a szigetország, mint pl. a Brit szigetek – a vallás, a társadalmi berendezkedés mind összejátszott abban, hogy ez a nagyfokú homogenitás létrejöhesse. Így még ma is a világ egyik leghomogénabb nemzete a japán, majdnem minden mutató szerint homogénabb, mint a magyar, pedig ők 120 millióan vannak.

Tehát amennyiben a cserepiacon megjelenők preferenciái sokkal kevésbé térnek el egymástól, akkor sokkal könnyebb lesz cserepartnert találni. Sokkal nagyobb az esély a közvetlen cserére is. Hiszen, ha csak tízféle élelmiszerre van igény, és így csak ezeket termelik, ugyanakkor csak ötféle iparcikkre van igény, s csak ezeket állítják elő, akkor hiába a sok termelő, sokkal hamarabb megtalálják egymást a partnerek. Ha cserelánc létrehozására van szükség, homogénabb preferenciák esetén azt is nagyságrendileg könnyebb lesz megszervezni. Ilyen módon a homogenitás nagymértékben növeli a termelés hatékonyságot is, és így az előállított, és elfogyasztott javak mennyiségét és minőségét is.

2.3 Hitelezés-kölcsönzés a pénz nélküli gazdaságban

A hitel és a kölcsön kifejezések sokan szinonimaként használják, azonban lényeges különbség van közöttük. A pénz nélküli gazdaságban a pénzt még nem találták fel, nem vezették be, tehát nyilvánvalóan, pénzhitelről, pénzkölcsönről nem lehet szó. Azért indokolt mégis tárgyalni ezt a kérdést már itt is, hogy lássuk, a hitel és kölcsön nem a bankokkal együtt jelent csak meg, a középkorban.

A hitel és kölcsön közül a kölcsön fogalma az egyszerűbb és korábbi:

3. Fogalom: **kölcsön** (általában)

Kölcsön alatt valamilyen értékkel bíró dolog időleges átengedését értjük a kölcsönadó által a kölcsönvevő számára. Az időleges átengedés azt jelenti, hogy a kölcsönadó ténylegesen a kölcsönvevő rendelkezésére bocsátja az adott, értékkel bíró dolgot, de azzal a feltétellel, hogy egy későbbi időpontban azt a dolgot, vagy egy azzal egyenértékű dolgot visszakapja.

A kölcsönzés ősidők óta létező konstrukció, egyáltalán nem igényli, hogy kapcsolódjon hozzá pénz. Így nyilvánvalóan a pénz nélküli gazdaságokban, a pénz nélküli emberi életben is jelen volt, illetve jelen van napjainkban is. Családon, baráti körön belül megszokott, hogy kölcsönadunk egymásnak dolgokat. Nem ajándékba, mert az nem ideiglenes, hanem végleges átengedése lenne az adott dolognak. Kölcsönadunk egymásnak például szerszámokat, vagy egy tetőcsomagtartót, vagy egy autót. Ebben az esetben a kölcsönadó hasonló állapotban várja vissza a kölcsönadott dolgot. Ha viszont lisztet adunk kölcsön a szomszédnak, mert Karácsonykor már nincsenek nyitva az üzletek, nyilvánvalóan nem ugyanazt a lisztet várjuk vissza, hanem hasonló mennyiségű és minőségű lisztet.

A pénz nélküli gazdaságban is igen gyakori volt, hogy az egymással jó viszonyban lévő emberek egymásnak kölcsönadtak dolgokat: élelmiszert, szerszámokat, vagy – egyebek mellett – állatokat. Ilyenkor, akinek volt olyan időlegesen nélkülözhető dolga, az – barátságból, szeretetből, közösségi szolidaritásból – kölcsönadta annak, akinek arra éppen nagy szüksége volt. Később, mikor tudta, a kölcsönadó visszaadta a kölcsönt.

Ha nem pénz kölcsönadásáról van szó, szinte minden kultúrában az volt a megszokott, hogy a kölcsön visszaadásakor nem kell többet visszaadni, de kevesebbet sem. Ha többet kellene visszaadni, az azt jelentené, hogy a kölcsönadó visszaél a kölcsönvevő rászorultságával, ez pedig jellemzően nincs összhangban egy közösség – család, baráti kör, lakóközösség – értékrendjével. Hiszen egy közösség tagjai lehetőség szerint segítik egymást, mindenki lehet valamikor rászoruló.

A hitelezés már a haszonszerzés céljával történik, akkor is, ha pénzhitelről van szó, akkor is, ha egyéb hitelről, például áruhitelről. Másrészt, a hitelezés egy összetettebb, bővebb konstrukció, mint a kölcsönzés. Itt sokkal több részletkérdésről megállapodnak a felek, a hitelező és a hitelfelvevő. A megállapodás után nem biztos, hogy valóban időlegesen meg is történik az adott dolog rendelkezésre bocsátása.

4. Fogalom: **hitel** (általában)

Hitel alatt azt értjük, hogy a hitelező és a hitelfelvevő adott feltételekkel megállapodnak arról, hogy a hitelező egy értékkel bíró dolgot bizonyos feltételek teljesülése esetén időlegesen átenged a hitelfelvevőnek. Amennyiben ezek a feltételek teljesültek, és hitelező a hitelfelvevő rendelkezésére bocsátja az adott dolgot, úgy a hitelfelvevő köteles azt – vagy egy azzal egyenértékű dolgot – a megállapodott időn belül a hitelező számára visszaszolgáltatni. A hitelező és a hitelfelvevő arról is megállapodhatnak, hogy a hitelfelvevő több, vagy értékesebb dolgot szolgáltat vissza, mint amennyit hitelként megkapott. Erre azért is van lehetőség, mert a hitelezés esetében több szolgáltatás „jár” a hitelfelvevőnek, mint a kölcsönzés esetén a kölcsönvevőnek.

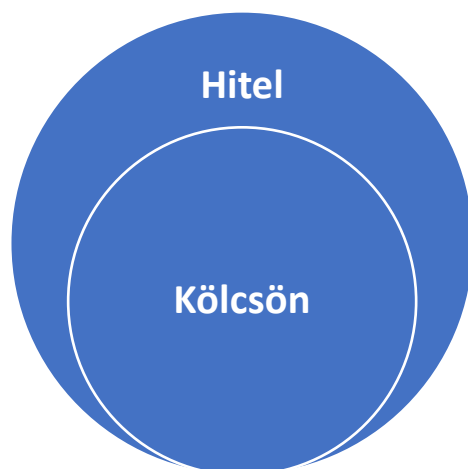

Mivel a pénz nélküli gazdaságban nyilvánvalóan nem volt jelen a pénz, ahogyan kölcsönbe sem, így hitelbe sem lehetett pénz adni-kapni. Lehetett viszont hitelbe adni – üzleti céllal, tehát nem barátságból, szeretetből, szolidaritásból – élelmiszert, szerszámot, állatot, bármit, ami „feleslegben” volt az egyik félnek, miközben a másik arra rászorult. Esetleg többlet díjat is fel lehetett számítani.

Amennyiben a hitel esetében többletdíjat számoltak fel, azaz többet kellett visszaadni, mint amennyit korábban hitelbe kaptak, akkor az jellemzően ugyanabban a dologban került felszámításra. Például, ha 10 zsák búzát adtak hitelbe, akkor 11 zsák búzát adtak vissza egy évvel később. Az a variáció is előfordulhatott, hogy a 10 zsák búza visszaadása mellett például egy gereblyét is adtak. A legtöbbször ezt a többletet, mint ajándékot adták, amivel meghálálták azt, hogy a hitelhez hozzájuthattak.

Már ekkor is előfordultak befektetés jellegű hitelek. Ekkor például a kenukészítő úgy adja át hitelbe a kenut a halásznak, hogy majd a következő egy évben a halászszákmány 10%-át neki adja, így törleszti a hitelt.

1. ábra: a hitel és a kölcsön összefüggésrendszere

Lehetséges, hogy szántani szeretnék, de az én lovam elpusztult. Egy unokatestvéremtől elkérem az ő lovát, hogy tudjak szántani. Közben megfelelően gondját viselem a lónak, etetem, itatom, ápolom, és olyan állapotban adom vissza, ahogyan azt kaptam. Ez egy kölcsön. Nyilvánvalóan, ha később, mikor megint lesz egy jó lovam, és az unokatestvéremnek lesz gondja a saját lovával – mert pl. lesántult a ló – akkor én is kölcsönadom majd az enyémet neki. Viszonosság van tehát, de nem elvárás az, hogy a kölcsönvevő többet adjon vissza.

Az is kölcsönkonstrukció, ha elmegyek segíteni az unokatestvéremnek szüretelni egy hétig, majd, amikor az én szőlőm érik, ő is eljön egy hétig segíteni nekem. „Kölcsönkenyér visszajár” (jó értelemben itt).

Az is lehet, hogy több lovam van, mint amire szükségem lenne, és megállapodom néhány környékbeli – nem rokon, nem barát, nem szomszéd – gazdával, hogy amennyiben a saját lovuk valamiért kiesne a használatból, mikor dologidő lenne, én adok nekik a munkákhoz egy-egy lovat, de azokat természetesen visszavárom. Nem biztos, hogy erre sor kerül, de már a lehetőségért is, hogy készen tartok lovakat erre a célra nekik, felszámolok 1-1 tyúkot. Ha el is viszik a lovat egy időre, akkor a ló visszahozásán túl, még két tyúk jár nekem. Ez egy hitel-konstrukció.

Az is hitelkonstrukció, ha egy felesleges lovmat úgy adom át egy másik falubeli gazdának, hogy csak egy év múlva – ha már learatta azt a termést, amit majd a lóval vet el – adja át nekem az azzal egyenértékű dolgot, amiben megállapodtunk, például 4 juhot.

Annak, hogy a pénz nélküli gazdaságban a kölcsönzésnek nincs külön díja, komoly következményei lesznek akkor, amikor már majd megjelenik a pénz, és pénzkölcsönök is lesznek.

2.4 Biztosítások a pénz nélküli gazdaságban

Várható baj esetére nagyon-nagyon régen megszokott már az emberiség történetében, hogy igyekeznek tartalékolni. Pénz nélküli gazdaságban, nyilván nem pénzt. De mást sem volt könnyű tartalékolni, például élelmiszert, mert még nem voltak meg rá a módszerek. Lehetett aszalni, vagy

szárítani bizonyos élelmiszereket, de nem volt könnyű. A gabonaféléket és a hüvelyeseket – lencse és borsó – viszonylag könnyen lehetett, akár évekig is tárolni, ha volt megfelelő rágcsálóbiztos és száraz lehetőség erre. Nagy „találmány” volt a sertés háziasítása, hiszen a hizlalásukkal a bőséges időszakok termését lehetett a szűkösebb hónapokra tartalékolni, amikor is levágták őket.

A biztosítás azonban nem egyéni, vagy családi szintű tartalékolást jelent. Pontosan az a lényege, hogy gyakran az egyén, a család nem képes folyamatosan olyan nagy tartalékokat gyűjteni és fenntartani, hogy az esetleg bekövetkező bajt – például termést elpusztítja egy vihar – megfelelő állapotban túlélővé tudjon válni. A biztosítás esetében már egy nagyobb közösséghez kell tartozni, ahol közösen készülnek fel az ilyen esetekre, és szolidárisak az emberek egymással.

5. Fogalom: **biztosítás**

Biztosítás esetén egy mesterségesen létrehozott kockázati közösség a jövőbeni fenyegető károk ellen közös tartalékalapot hoz létre, melyhez mindenki folyamatosan hozzájárul. A kár bekövetkezése esetén a közös tartalékalapból igyekeznek kompenzálni a károsultakat.

Már a pénz nélküli gazdaságban is beszélhetünk biztosításról. Számos helyen a települési, vagy országos előjárók – a hatalom birtokosai – kötelezően előírták, hogy bizonyos terményekből be kell szolgáltatni meghatározott mennyiséget aratáskor. Amennyiben később valamilyen baj következett be, akkor ebből a közös tartalékból segítettek a károsultaknak. Abban a szerencsés helyzetben, ha a baj nem következett be, úgy általában a hatalom birtokosai felélték, vagy egyén módon használták fel saját céljaikra ezt a tartalékalapot, hiszen évekig nem lehetett eltartani a terményeket.

2.5 Adózás a pénz nélküli gazdaságban

A pénz nélküli gazdaságban is már megjelent az adózás-adóztatás. Ez részben a korábban tárgyalt, biztosítási célú közös tartalékok feltöltését szolgálta. Azonban ezt meghaladó mértékben is kötelezték az embereket, hogy az általuk megtermelt javak egy részét – pénz hiányában nyilvánvalóan természetben – szolgáltatassák be. Az adózás ebben az időszakban leginkább maffiaszerű volt: ha „tejelsz”, nem verlek meg. A legtöbb úr, akinek a részére adót teljesítettek (ekkor még nem fizettek, a szó legszorosabb értelmében, hiszen nem volt pénz), semmiféle közszolgáltatást nem nyújtott az adózók részére.

6. Fogalom: **adózás**

Az **adózás** a megtermelt javak egy részének a hatalom birtokosai számára való kötelező beszolgáltatás, amiért nem jár közvetlen ellenszolgáltatás. Az adóztató legfeljebb annyiban nyújt valamiféle ellenszolgáltatás-szerűt, amennyiben azt saját érdekei úgy kívánják.

A hazai, egyházat megillető középkori tized, vagy a helyi földesurat megillető második tized – amit kilencednek hívtak –, vagy a robot is ide sorolható. Pontosan azért követelték meg ezt így, mert ha vertek is ebben az időben pénzt hazánkban, a legtöbb ember soha nem jutott hozzá ilyesmihez, tehát pénz formájában nem lehetett adóztatni. Pedig az sokkal kényelmesebb lett volna akár az egyháznak, akár a földesúrnak, hiszen tizedként bort kaptak, gabonát, gyümölcsöket, vagy robotként szakképzetlen – bár ingyenes – munkát.

2.6 Összefoglalás

Láthattuk, a pénz nélküli cseregazdaságban nem könnyű az élet. Alapvetően minden kisebb közösség önellátásra rendezkedik be. Felesleg képződhet valamennyi a jobb időszakokban, azonban kifejezetten árutermelésre nem rendezkednek be a közösségek. Nem hoznak létre vállalatokat, nem lesznek nagy vállalkozások, a nagyurak, vagy az állam részéről sem. Ilyen feltételek között nagyobb volumenű

dolgokat – például út, templom, vár, vagy halastó építése – legfeljebb rabszolgamunkára, vagy a mi térségünkben a jobbágyság kötelező munkájára, a robotra lehetett alapozni.

De miért nem akarnak kereskedelmi mennyiségben létrehozni javakat az emberek? Mert tudni tudnának, csak valamiért nem akarnak...

Hétszilvafás nemes

Magyarországon sem volt mindenki főúr a nemesek közül, sőt, a legtöbb nemes alig volt tehetősebb egy jobb sorsú parasztgazdánál. A hétszilvafás nemes beszélő elnevezése az egyszerű köznemesnek. Tényleg csak néhány gyümölcsfája volt, némi szántó, rét, legelő, erdő. Alig több, mint egy parasztgazdának, de lehet, hogy még kevesebb is. Miért nem ültettek több gyümölcsfát? Miért nem művelték a területeket? Miért nem tartottak több állatot? Például tyúkot. Néhány tojást nem esznek meg, lesz belőle kiscsibe – mint a mesében – majd tyúk, ami majd szintén tojást ad. Az adottságok megvoltak. A tudás megvolt. Nem voltak lusták az emberek. Mi volt akkor a gond? Az, hogy a több gyümölcsfa, több gabona, több baromfi, mind-mind több ráfordítás. Nem csak idő és erő, hanem anyagi ráfordítás is. Vetőmag, csemete, kasza, táp és egyébek. No de ez jó eséllyel meg is fog térülni? A pénz nélküli cseregazdaságban: nem. Ha a ráfordításaim nem térülnek meg, akkor pedig rosszabb helyzetbe kerülök, mint voltam. Ilyen egyszerű a képlet. Csak az önellátás térül meg biztosan, vagy legfeljebb egy-két stabil cserepartner ellátása, az ő termékeik beszerzése által. A többi egyszerűen veszélyezteteti azt, amit addig fáradságos munkával megteremtettek.

A pénz nélküli cseregazdaság nyilvánvaló hátrányai:

1. Csak néhány stabil partner és cserélni kívánt dolog esetén könnyű a cserearányok meghatározása, illetve a megállapodások időnkénti felülvizsgálata, megváltoztatása. Ekkor lehetséges egy kicsit komolyabb mértékű árutermelés és gazdasági fejlődés.
2. Több – de nem sok – stabil partner és cserélni kívánt dolog esetén nagyon időigényes, mire minden fél számára kölcsönösen előnyös megállapodás születik cserearányokról a kétoldalú tárgyalások sorozatán.
3. Sok stabil partner esetén szinte lehetetlen olyan cserearányokat létrehozni, melyek kölcsönösen előnyösek minden fél számára, ez viszont a létrejött, vagy tervezett stabil partnerség ellen hat.
4. Stabil partnerek esetén is veszélyes többet, de különösen mást termelni, cserére ajánlani, mert nem biztos, hogy a másik fél rendelkezik megfelelő többlet cserealappal, vagy ha mégis, akkor az igényeinek megfelelő lenne az új típusú csere.
5. Alkalmi, egyszeri cserepartnerek esetén a közvetlen cserére az esély csekély, csereláncokat kell megkísérelni szervezni.
6. A csereláncok létrehozása nagyon idő- és munkaigényes, ugyanakkor igen nagy a kockázata annak, hogy a létrehozott cserelánc nem lesz működőképes, leginkább az idő- és érdekmúlás miatt.
7. A csereláncok létrehozása nagyon tudásigényes, így a kisebb tudással rendelkezők eleve ki vannak zárva a létrehozásából.
8. Túl sok tag a tervezett csereláncban, vagy túl sok termék – a tíz már általában túl soknak számít – esetén matematikailag szinte lehetetlen számítástechnikai háttér hiányában a cserelánc létrehozása úgy, hogy az életképes legyen.

9. A csereláncok révén fokozott annak a kockázata, hogy a felek között alkalmazott cserearányok nem kölcsönösen előnyösek. Azaz nagy az értékvesztés kockázata ilyen esetben.

Milyen előnyei lehetnek a pénz nélküli cseregazdaságnak?

1. Stabil partnerek esetén nagyon stabil munkamegosztás jöhet létre a cserepartnerek között. A munkamegosztás, illetve alacsony szintű specializáció révén többféle típusú hatékonyságnövekedés is bekövetkezik, ami még az egyébként esetlegesen kedvezőtlen cserearányok okozta veszteségeket is képes ellensúlyozni.

Milyen következményei vannak a pénz nélküli cseregazdaság hátrányainak és előnyeinek a gazdaság fejlődési irányára?

1. A saját fogyasztásra termelés mennyiségén túli, kifejezett árutermelés kerülése, ha csak nincsenek stabilcserepartnerek, méghozzá számunkra kedvező cserearányok mellett.
2. Ha – stabil cserepartnerek hiányában – valaki mégis törekszik felesleg, csere-árualap létrehozására, akkor széleskörű keresletnek örvendő, „hétköznapi” termékeket kell előállítania. Méghozzá olyat, mely kevésbé érzékeny a csere időigényére – azaz jól eltartható – és szűkösen rendelkezésre álló erőforrások kevésbé szükségesek az előállításához.
3. Felértékelődnek a személyes kapcsolatok, megnő a személyes reputáció – megbízhatóság, szavahihetőség, becsületesség, tisztességesség – szerepe.
4. Amennyiben kölcsönösen kedvezők a cserearányok, úgy a cserekapcsolatok révén együttműködő közösségek együttműködése folyamatosan mélyül és szélesedik.
5. Szűkös erőforrásokat jelentősebben igénybe vevő beruházások minimálisak.
6. A beruházások saját erőből történnek – ha történnek egyáltalán – nincs hitel. Külső erőforrások társulással válhatnak saját, belső erőforrássá.
7. Az innovációk – akár igénylenek beruházást, akár nem – veszélyesek a felekre nézve, mert felboríthatják a törékeny egyensúlyt akár a cserearányok, akár a csereláncok, akár a cserepartnerek személyét illetően. Így az innovációk kerülendők, vagy csak nagyon óvatosan, nem egyoldalúan, fokozatosan és hosszú idő alatt bevezetni őket, de ezt is csak akkor, ha a kockázat végig elfogadhatóan minimális marad.
8. A preferenciák egyre homogénebbé válnak, ami általában szintén nem kedvez számos innovációnak, hiszen nincs érdemi igény újabb termékekre.

A sötét Középkor

A Nyugatrómai Birodalom 476. évi bukását követő négy-ötszáz évre előszeretettel használják a „sötét Középkor” elnevezést. És nem azért, mert valamilyen jelentősebb vulkánkitörés évszázadokig porfelhőbe burkolta volna a Földet. Hanem azért, mert előtte – az Ókorban – majd utána, a Középkor második felében annyi csodálatos dolog történt, vagy született, vagy éppenséggel annyi háború zajlott, ekkor meg évszázadokig ezekhez képest szinte semmi. Már ha eltekintünk attól, hogy a Keletrómai Birodalom, azaz a Bizánci Birodalom ekkor élte fénykorát. Mindenesre az említésre méltó dolgok feltűnő megritkulása miatt egyes gondolkodók még arra is elkezdtek gyanakodni az elmúlt évtizedekben, hogy azt a néhány évszázadot csak egy pápai összeesküvés találta ki. Mégis, mi állhatott a tagadhatatlan gazdasági hanyatlás mögött? Az emberek tényleg elbutultak – szellemileg sötétebbek lettek – hirtelen pár év alatt? Vagy ellustultak volna? Vagy a római katolikus egyház lett volna ilyen fejlődésellenes? Esetleg az éghajlat változott meg kedvezőtlenül? Egyik sem. 452-ben Attila már Róma kapui alól fordult vissza I. Leo pápa közbenjárására. Ezt megelőzően, és ezt

követően is viharos évtizedeket szenvedett egész Európa. Szinte sehol nem érezhette biztonságban magát senki. A Római Birodalom és utódállamai is fejlett pénzügyi rendszerrel rendelkeztek, ezért is építhettek fel olyan magas színvonalú civilizációt. Ám az évszázadok alatt forgalomba került pénznek nem volt külön menekülési útvonala. Vagy magukkal vitték akik a harcok elől menekültek, vagy elrejtették, vagy pedig közvetlenül sarcként megfizették a különböző barbárnak tekintett hadvezéreknek, uralkodóknak. Akárhogy is, de a korábban forgalomban volt pénz egyszerűen eltűnt. Egy jól menő pénzügyi rendszerből az emberek belecsöppentek egy pénz nélküli gazdaságba. Mert a pénz hosszú időre eltűnt. Egy része még évszázadokig, és még ma is a földben pihen valahol. Más részét elhurcolták Ázsiába, Afrikába, ezek is csak évszázadokkal később tértek vissza. Végül egy részéből dísz tárgy vált. Ahogy a pénz eltűnt, az egyébként is szétagrozódott gazdaság nagyon gyorsan önállósra rendezkedett be, az ebben a fejezetben tanultak szerint. Hosszú évszázadoknak kellett eltelnie, hogy a bányászat és a kereskedelem révén újra elég arany- és ezüstpénz lehessen forgalomban ahhoz, hogy kifejttesse aztán a gazdasági fejlődésre azt a hatást, amit a későbbi fejezetekben tárgyalunk majd.

Pénz nélküli gazdaság a hazai történelemben is előfordult, jellemzően háborús időszakok alatt, de van ez alól is kivétel. Mátyás király esetében sokszor csak a sikerekről esik szó. Talán arról a legkevésbé, hogy milyen pénzügyi állapotok maradtak utána az országban, s azok milyen következményeket vontak maguk után. A történelem alakulásában mindig alapvető jelentőségű a gazdaság, a vállalkozások és az államkincstár állapota, illetve a lakosság jóléte-rosszléte.

Mátyás Király, Dobzse László király, Dózsa György parasztvezér
Mátyás király nem titkoltan Német-római császár szeretett volna lenni. Hadjáratainak zömét – a kortársak által is bíráltnak – nem a fenyegető török veszélynek szentelte, hanem a császári cím lebegett a szeme előtt. A török veszély valóban nem tűnt jelentősnek abban a korban, hiszen a török hadsereg gyalog indult el tavasz végén otthonról, és ősz elejére haza is kellett érnie. Így egyértelmű volt, gyalog meddig juthatnak el. Mivel Mátyás korában volt egy tartósabb lehűlés – lásd Mátyás koronázását támogató hadsereg állomásozása a Duna jegén – így Nándorfehérvár lehetett a legtávolabbi, ahová a törökök nagy hadsereggel eljuthattak. Tehát Mátyás a császári koronáért harcolt és főleg cseh zsoldosokkal. Rendkívüli adóival – melyet a nemeseknek nem kellett megfizetniük – lényegében az összes közkézen levő pénzügyi kincsét kisöpörte az országból, s fizette belőle a külföldi zsoldosokat. Így ezek az érmék már nem tértek vissza a hazai gazdaságba, miközben lényegében utánpótlás sem volt már a kimerült hazai aránybányákból. Mátyás hirtelen meghalt, s az urak nem Corvin Jánost, hanem a Jagelló-házi Ulászlót választották királynak, aki a Dobzse – lengyelül „jól van” – ragadványnevet kapta már a kortársaktól is. Egy lényegében pénz nélküli országot kapott az új király. Adót szedni így nem tudott, zsoldosokat felfogadni nem tudott, lényegében alig maradt mozgástere. Ezért is gúnyolódtak rajta aztán évszázadokig. Pedig – szintén kortársak szerint – az időszak egyik legtehetségesebb királya volt, de minden eszköz nélkül. A pénz hiányában gazdálkodni kényszerülő gazdaság önállósra kezdett berendezkedni, iparosok tömegei hagyták el az országot. Eközben Bakócz Tamás esztergomi érsek – aki szerette volna, ha később pápává választják – kihirdette a pápai keresztshadjáratot a török ellen, s a vezetéssel Dózsa Györgyöt bízta meg. A sereg nem indult el, mert az érsek elállt a

hadjárattól, de sem a katonák, sem a parasztokat nélkülöző urak nem kapták meg a beígért pénzt. Nem azért, mert Bakócz Tamás nem akarta kifizetni őket, hanem azért, mert a királyhoz hasonlóan neki sem volt miből, ugyanis pénzben lényegében már nem folyt be bevétel hozzá sem. A parasztháború tovább rontott a helyzeten, így érte aztán az országot az 1526. évi török hadjárat, amely akkoriban meglepően messzire hatolt be az ország területére.

Eddig csak érintőlegesen merültek fel a szolgáltatások. Ismeretes, hogy a szolgáltatások a nyújtó által az igénybe vevő részére, annak javára végzett tevékenységek. Sok esetben van alapanyaigényük, pl. iszappakoláshoz elengedhetetlen az iszap, de mégsem az iszap, mint termék kereskedelméről van szó. Az eddigiekben megértettük, hogy mit is jelent a termékek cseréje a pénz nélküli gazdaságban. Esetleg szolgáltatások cseréjéről is lehet szó? Vagy, hogy az egyik oldalon szolgáltatás, a másikon termék van? Természetesen igen. Egy harcedzett hazatért veterán katona vállalhatja azt, hogy felügyeli a község határát, ha cserébe kap mondjuk havi két zsák rizst. Egyik oldalon ott a védelmi szolgáltatás, a másikon a termék. Az is csere, ha az egyik földműves megszántja a másik földjét, az meg cserébe elvégzi a szántó ember rétjén az évi két kaszálást. A logika teljesen hasonló, mint a termékek cseréjénél. Elsőként adódik – nem szándékoltan – szabad kapacitás, kapacitásfelesleg. Mert az ekével rendelkező gazda az optimális időjárás és talajállapot miatt a megszokotthoz képest hamarabb fejezte be földjeinek felszántását. A szomszédnak viszont elhullott az igavonója, jól jönne egy kis segítség. Mivel a jó időjárás miatt sok lesz a kaszálni való, így kézenfekvő, hogy megegyeznek, amennyiben a másiknak lesz ereje és ideje kaszálással ellentételezni a szántást. Amennyiben a felek kölcsönösen elégedettek, lehet, hogy a megállapodás rögzül, s már eleve úgy tervezik a következő évet, hogy az egyikük a szántásra, a másik a kaszálásra specializálódik. Lényegében – közgazdasági és nem jogi szempontból – minden munkavégzés felfogható szolgáltatásnyújtásként is.

A „barterezés” cserélést, vagy viszonyossági alapon működő szívességtévést jelent. Ezt jól ismerjük otthonról is, hiszen „ha te – gyerek – lenyírod a kertben a fűvet, akkor én – szülő – odaadom a kocsimat, hogy bográcsolni menjetek a haverokkal” stílusban sok mindent „lebartereznek” egymással a családtagok is. Azt is tudjuk, hogy napjainkban is van barterkereskedelem, amikor is például az egyik borászati cég elcseréli feleslegessé vált prését egy másik cég elfekvő borospalack készletére. Gyakran elhangzik, hogy a barter kikapcsolja a pénzt a rendszerből, s így sokkal könnyebb, gyorsabb az egész. Ha ez így van, akkor miért nem terjed el jobban a barterkereskedelem?

Barterkereskedelem: Lenin és Armand Hammer

A bolsevikok 1917. évi hatalomátvételével a pénzügyi rendszer lényegében összeomlott Szovjet-Oroszországban. A külkereskedelem is megszűnt lényegében, hiszen egyrészt nem sokan álltak szóba a szovjetekkel – az ország gyakorlatilag embargó alatt állt – másrészt, ha szóba is álltak volna, a szovjeteknek nem volt olyan pénzük, amit a másik fél elfogadott volna. A szovjetektől azért sem vásároltak volna pénzéért, mert azzal a rendszer túlélését támogatták volna, azt pedig szinte senki nem akarta. Eleinte a szovjetek sem akartak szóba állni az imperialistákkal, de 1921-ben meghirdetett új politika már megengedőbb volt, hiszen az ország szó szerint éhezett. Ekkor lépett a színre az amerikai Armand Hammer, akinek a személye elfogadhat volt a szovjetek számára – üzletember volt, de nem kereskedő, és nem politizált – és az amerikaiak is rábólintottak a humanitárius célú kereskedésre. Hammer közvetlenül Leninnel vette fel a kapcsolatot, és búzát szállított az éhező népnek cserébe szőrmékért, ritka fémekért, drágakövekért. Hammer mindezeket otthon természetesen pénzé tette, szép hasznót elérve a vállalat

kockázatért. A felek elégedettek voltak az egyébként pénzben kifejezett cserearányokkal, így egyre nagyobb üzleteket kötöttek. Eleinte nem volt könnyű a bűzát eljuttatni a célállomásokhoz, Hammernek néha segítséget kellett kérnie közvetlenül Lenintől, mert mások is rá kívántak csatlakozni a barterezéshez. Például egy állomásfőnök részesedést kért a szállítmányból az átengedésért cserébe. Ezeket a problémákat a szovjetek gyorsan „megoldották” a maguk módján, az állomásfőnököt például a helyszínen a folyóba lőtték. Később, amikor már közvetlenül is kereskedhettek a szovjetek, inkább pénzért értékesítették – magasabb „árért” – a termékeiket, igaz, nem is álltak akkor már az éhhalál szélén.

A barterkereskedelemnek akkor van létjogosultsága, ha a felek szinte véletlenszerűen felismerik, hogy van olyan cserealapjuk, amely révén közvetlen cserét tudnak létrehozni. Ilyenkor tényleg nem indokolt a pénz bevonása. Legfeljebb a cserearányok meghatározásához fejben, hiszen abban számolják el az értékeket. Amikor viszont valamelyik fél a barterben kapott terméket a későbbiekben pénzért értékesíti, érezhetjük, hogy itt nem csak egyszerűen egy közvetlen cseréről volt szó. Amikor a szörmekereskedő az indiánoktól fejszékért, fegyverekért, élelmiszerekért, ruházatért cseréli el a szörmeket, akkor ő valójában – burkoltan – nem csak ezeket adja cserébe az indiánoknak. Hanem a kereskedelmi kapcsolatait is a messzi városokban, ami az indiánoknak ott a távoli hegyekben egyszerűen nincs, nem is lehetne. Pénzzel nem sokat érnének ott a messzi Északon az indiánok, és a felesleges szörmekkel sem tudnának mit kezdeni. Megfelelő cserearányok mellett ez egy igazi barterkereskedelem. Az egyik fél hiányzó kereskedelmi ismereteit, tapasztalatait, kapcsolatait a másik félé pótolja. A pénzt azért kapcsolták ki, mert a közvetlen termékcseré előnyösebb a kereskedelemben nem jártas félnek. Amikor azonban úgy jön létre a barterezés, hogy nem véletlen és szerencsés egymásra találásról nincs szó, másrészt mindkét fél megfelelő jártassággal bír az adás-vétel terén, úgy nagy valószínűséggel valami mögöttes, egyéb cél mozgatja őket. Például a versenytársak kölcsönös kizárása. Ha azonban – az előző eseteket kivéve – azt gondoljuk, hogy a barterezés révén majd egyébként eladhatatlan dolgokért értékeseket, eladhatóakat tudunk cserélni, akkor jó eséllyel tévedünk. Az eladhatatlan dolgoknak ugyanis vagy egyáltalán nincs értékük – így csereértékük sem – esetleg csak nem akartuk eddig elég olcsón adni, hogy pénzért, olcsóbban meg is vegye valaki.

2.7 Fő üzenet

Ha nincs pénz, vagy nincs elég pénz a gazdaságban forgalomban:

- Túl kockázatos többet termelni, mert nem biztos, hogy a befektetett idő, munka, energia, alapanyagok és egyébek meg fognak térülni.
- Csereügyletekkel, barterekkel nem lehet csak minimálisan pótolni a pénz szervező erejét.
- Ezért önellátási-túlélési tendenciák alakulnak ki és erősödnek meg: csökkentik az ártermelést, lefűjják vagy elhalasztják a beruházásokat, dolgozókat bocsátanak el.

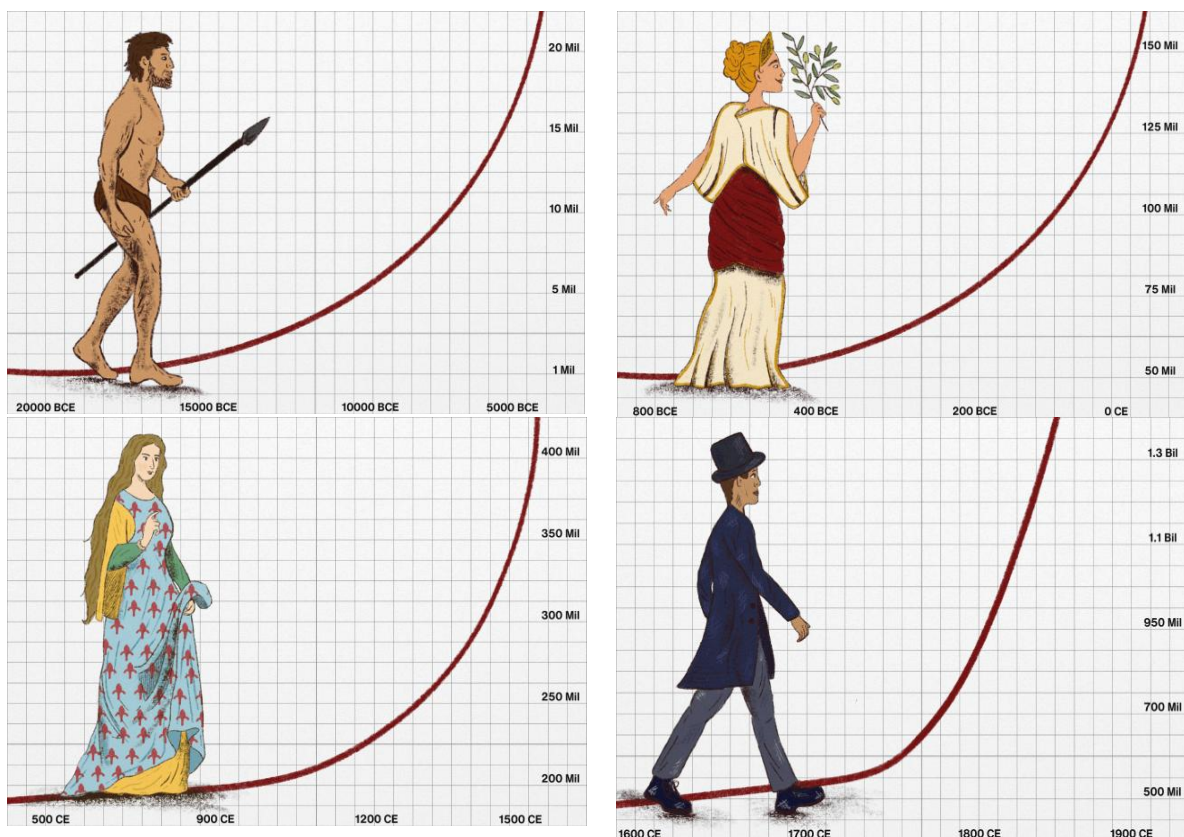
3 Az árupénz

3.1 Elvárások az árupénzzel kapcsolatban

Mint azt a pénz nélküli gazdaságról szóló fejezetben láthattuk, nem csak, hogy lehetséges szigorúan cserealapon működtetni egy gazdaságot, hanem százezer évekig is működtették azt az emberek. Igaz, sokáig nem voltak államok, s a mai értelemben vett gazdaságról sem beszélhettünk. Az állatvilágból pontosan ennek révén kiemelkedő emberek mégis gazdálkodtak. A kisebb-nagyobb közösségek több-kevesebb szomszédal, partnerrel cserekapcsolatot építettek ki és tartottak fenn. Láthattuk azonban azt is, hogy a cserekapcsolatok még akkor is jelentősen behatárolják a gazdasági növekedést, illetve fejlődést, ha stabil partnerkapcsolatok révén azokat szinte intézményesítik is.

Az is bemutatásra került, hogy a cseregazdaság csikorgó fogaskerekeit meg lehet egy kicsit olajozni, hogy megkönnyítsük a cserék, a csereláncok kialakulását. A legfőbb segítség az lehet, ha kevésféle, de ugyanakkor szinte mindenki által kedvelt, keresett terméket állítunk elő csere céljára. Másrészt viszont a preferenciáinkat – az igényeket, szükségleteket – is megzabolázzuk, hiszen, ha a cserék révén hétköznapi dolgokat szeretnénk megszerezni, az is a sikeres cserék valószínűségét növeli. Tehát specializálódni általánosan keresett dologra, és olyanra vágyakozni, melyet megszokott előállítani, könnyű hozzáférti cserék által.

2. ábra: a Föld népességének alakulása a különböző korokban

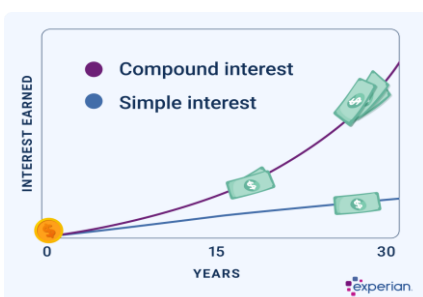
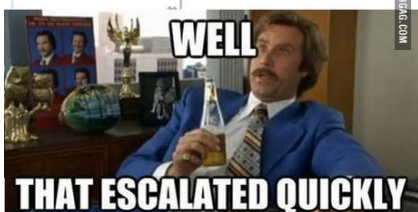
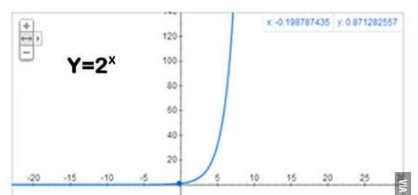
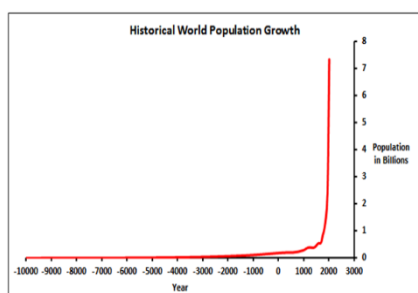

Forrás: Tonny Dunnell és Madison Hunt

De ha minél kevesebb, általánosabb felhasználási célú dolgot állítanak elő, és egyre kevesebb, szintén általános felhasználású dologra szeretnénk azt elcserélni, akkor logikusan következik a folyamat vége. Csak két közösség működik együtt, az egyik csak búzát termel, a másik meg csak sertést hizlal. A felesleget a másikkal elcserélik. Időnként felülvizsgálják a cserearányokat, hogy megmaradjon a

kölcsönös haszon lehetősége, s ezáltal a jó viszony. Ez nem rossz megoldás, évezredekig ez a modell működőképes volt.

A növekvő népesség azonban új termékek iránti igényt szült. A növekvő tudás pedig ezeket az innovációkat idővel ki is termelte. Kellett valami, amivel a talajt mélyebben meg lehetett munkálni. Kitalálták az ekét. Kellett valami, amivel fát lehet vágni. Lett vaskohászat, lett fejsze. Tehát az igények – és akkor még nem beszélünk a luxusról – egyre nőttek, s a termékek száma így elkerülhetetlenül nőtt, illetve növekednie kellett volna. De láthattuk, hogy minél több dolog jelenik meg a cserepiacon, annál kockázatosabbá, idő- és munkaigényesebbé válik annak működése, és matematikai akadályok állnak a kölcsönös érdekeket szolgáló sikeres cserék megvalósulása elé.

Az exponenciális függvény: a^x

A fenti népességi ábrán, egészen az 1700-as évekig a népesség növekedési üteme közel állandó volt, 0,04% (az egy százaléknak a 0,04-ed része). Vagyis az előző évhez viszonyítva a népesség általában 100,0004% volt. Ez egy nagyon kicsi növekedés, de mivel nagyon hosszú ideig állt fenn, a halmazódások miatt az 1700-as évekre a Föld lakossága elérte az 500 millió főt. Időszámításunk kezdetekor kb. 120 millió ember élt a Földön. Ha ezt függvény alakban írjuk fel, akkor adódik: $1,0004^x$ függvény. A korban nézve első három ábrán a függvényeknek végig ugyanolyan a görbületük. Az 1700-as évektől jelentősen fejlődtek a tudományok, így az orvostudomány is, így ezt követően magasabbá vált a növekedési ütem, amit a negyedik ábrán az jelez, hogy megváltozik a függvény görbülete, meredekebbé válik, azaz innentől gyorsabban nő a népesség.

Közös valamennyi exponenciális függvényben, amelyeknek az alapja nagyobb mint 1, hogy a függvény úgy tűnik, kezdetben alig emelkedik, majd hirtelen kiemelkedik, „kilő”. Az első három ábrán is ezt látjuk, pedig közben a népesség növekedési üteme nem változott, azaz a függvény ugyanaz maradt, $1,0004^x$. Az emberi agy ezt nehezen fogja fel, nehezen értjük meg, hiszen a szemünk szerint hirtelen mintha a semmiből emelkedne ki a függvény. Mindez csak azért van, mert a függvény növekedése ekkor válik igazán észlelhetővé, nagyságrendje ekkor válik igazán láthatóvá, de az alakja korábban is ugyanilyen volt, a „lapos” részekben is, csak ott a változások nem érték el az ingerküszöbünket, hiszen a mi szemünk nem sólyomszem. Találón az azt szokták mondani ezért, hogy a „lapos” szakaszon az exponenciális függvény „sunyít”, hogy aztán szinte a semmiből mutassa meg magát, hirtelen előugorva...

A legenda szerint a sakkjáték annyira megtetszett a sah-nak, akinek bemutatta a feltalálója, hogy azt mondta neki, hogy jutalmul kérhet bármit, megadja. A feltaláló – látszólag szerényen – azt kérte, hogy az első sakkmezőre kér 1 szem búzát, majd a következőre mindig az előző kétszeresét. A sah beleegyezőleg legyintett is a kincstárnoka felé, hogy adja ki a jutalmat. Ha belegondolunk, ez nem is tűnik soknak, hiszen az első nyolc mező búzaszeméi: 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128. Félmaroknyi búza. Mi baj lehet ebből?! De rövidesen jött vissza a kincstárnok, és jelentette a sahnak, gond van, az ország egész évi búzatermése sem lenne elég a jutalomhoz. És valóban, az utolsó, 64-dik mezőre már 2^{63} búzaszemet kellene helyezni, ami 9,22 trillió (18 db nulla). Ha egy búzaszem 40 mg, akkor a sakkasztalon 70 milliárd tonna búzának kellene elférni, ami kb. a jelenlegi világtermelés 100-szorosa...

A pénzügyekben az exponenciális függvényeknek nagy jelentősége van, hiszen például a kamatos kamat, vagy az infláció számításánál

is használjuk. Ha például évi 10% hozamot tudunk elérni 20 éven keresztül, akkor az eredeti tőkénknek $1,05^{20} = 2,65$ -szorosát tudjuk elérni a 20. év végére. Vagy, ha 8% az éves infláció 30 éven keresztül, akkor az eredeti áraknak átlagosan a $1,08^{30} = 10,06$ -szorosára számíthatunk 30 év elteltével.

Néhány okos ember szerte a világban – egymástól függetlenül – sokat gondolkodott. Hogyan lehetne egyszerre kevés termék jelen a cserepiacon, illetve – bőséges kínálatot jelentve – sok is. Ez feloldhatatlan ellentmondásnak látszik. Aztán Mikronéziában, vagy a görög szigetvilágban is – és még szinte párhuzamosan, sok helyen – valaki a homlokára csapott: Heuréka! A logika mindenhol ugyanaz volt. Kellene egy nagyon általános felhasználási lehetőségű, mindenki által megbecsült, értékelt és keresett termék. Bármilyen speciális, vagy hétköznapi dolgot is állított elő a termelő, első lépésben erre az általános, megkérdőjelezhetetlen értékre cserélné a portékáját. Nevezzük ezt a valamit mondjuk pénznek. Ha az első cserével megvan a pénz, akkor már csak egy csere kell, hogy bármihez hozzájuthasson – a fennálló cserearányok figyelembevételével – amit a piacon cserére kínálnak. Mert cserére mindenki pénzért kínálja az árut.

7. Fogalom: **pénz** fogalma

Pénz /eladói oldal/: olyan, fizikailag vagy virtuálisan létező eszköz, melyet egy közösség általánosan olyan értékesnek tart, hogy bármikor kész nem saját szükségletre előállított, felesleges javait ennek az eszköznek a kellően nagy számú egységéért egy másik fél részére átengedni.

Pénz /vevői oldal/: olyan általános egyenértékkel bíró, fizikailag vagy virtuálisan létező eszköz, melynek kellően nagy számú egységéért megszerezhető az az a javak, melyeket mások nem saját fenntartásukra állítottak elő, vagy számukra ezek feleslegese.

Nincs tehát szükség sokféle termék esetén sem bonyolult csereláncokra. Két lépésből megvan az egész, már persze akkor, ha – a fennálló, immár pénzben kifejezett cserearányok – figyelembe vételével elég nagy értékű portékát visz az ember a piacra. Első lépésben a piacra vitt dolgot pénzre cseréli, azaz – szép magyar kifejezéssel – értékesíti. A piacra vitt dolog tehát attól függően válik valamennyire értékessé, hogy azt meghatározott mennyiségű pénzre cserélik. Ha valamiért ötször annyi pénzt kapok, akkor nincs vita, az ötször olyan értékes. Amennyiben megvan a pénz – mint ellenérték – akkor olyan dolog birtokába jutottam, amire mindenkinek van, s szinte korlátlan igénye. Olyan cserealapom van tehát, amit a következő, második lépésben bármire fel tudok használni. A második lépésben tehát elcseréljük, elköltjük a pénzünket, megvásároljuk a kiszemelt, kíváncsú portékát.

Feltalálták tehát a pénzt. Gyönyörű logika, de mi legyen az a mindenki számára magától értődően értéket képviselő, hasznos dolog? Ne felejtjük el, ekkor még nincs fémpénz, nincs bankjegy, semmi sincs, csak olyan termékek, melyeket fel lehet használni fogyasztási igények kielégítésére. Meg lehet enni, vagy inni, fel lehet venni, hordani, vagy egyszerűen nagyon szép, jó benne bármikor gyönyörködni, de lehet, hogy jó vele mosakodni, vagy ételeinket ízesíteni. Akárhogy is, olyan dolgot kell választani, ami akkor is értékes, ha a „nyakunkon marad”, mert legfeljebb felhasználjuk, elhasználjuk. Tehát a cserepiacon jelen levő dolgok közül kellett egy olyat kiválasztani, melyre bárki, szinte bármilyen mennyiségben vevő lenne. Így a pénznek kiválasztott dolognak úgynevezett belső értéke van. Ez másoktól függetlenül is fennáll. Például, ha a közösség ezt a sóban látja – gondoljunk a mesére, amikor a királylány édesapjának azt mondja, úgy szeretlek, mint emberek a sót – akkor a só akkor is értékes lesz a számomra, ha remeteként egyedül élek a hegyekben, mert szeretem megsózni az ételt. Persze, ha a só egyben pénzként is funkcionál, akkor már van úgynevezett külső értéke is, ami az emberek közötti közmegegyezésből – kívülről – adódik. Mint amikor ötödik osztályban minden fiúnak ugyanaz a lány tetszik az osztályból, aztán hatodikban meg egy másik. Egyik lány sem változott túl sokat – belső értékük változatlan maradt – de ötödikben Magdolnát szétválaszták a fiúk, hatodikban ellenben Katalint.

Ötödikben így Magdinak volt jelentős külső – eszmei – értéke, míg ezt hatodikra elvesztette, mert Katinak teremtdőött meg ekkor a külső értéke. Természetesen Magdi és Kati nem volt áru, csak példaként került felhozásra, másrészt ötödikben a lányok között Tibi örvendett általános „megbecsülésnek”, míg hatodikra Zoli vette át tőle ezt a szerepet.

Nyilvánvaló, hogy nem bármilyen áru alkalmas arra, hogy az árupénz szerepét betöltse. Egy szép, lecsiszolódott folyami kavics elég praktikusnak tűnik és olyannak, ami mindenkinek tetszik, de érezzük, azért pénzként valahogy nem stimmelne. És egy tulipánhagyma? Vagy fekete bors? Ezek már jobbnak tűnnek. Tyúktójas? Majd mindenki szereti, igaz túlságosan törékeny... Az árupénzt párhuzamosan sok helyen feltalálták, és szinte ahány hely, annyiféle árupénz alakul ki ideig-óráig, majd néhány közülük – a „pénzügyi evolúció” során – jobbnak bizonyult, kiemelkedett, elterjedt. De milyen elvárásoknak kellett az árupénznek megfelelnie az adott közösségben – azon túl, hogy legyen közmegegyezés arról hogy értékes (külső érték), és mindenki számára képviseljen használati értéket (belső érték) is.

1. **Értékállóság.** Egy pénz – így az árupénz – értéke is abban nyilvánul meg elsősorban, hogy milyen a vásárló ereje. Vásárló erő alatt azt értjük, hogy adott termékből, szolgáltatásból milyen mennyiséget tudunk az elköltésével megszerezni, megvásárolni. Egy pénz akkor értékesebb, mint más pénz, ha egyszerűen többet lehet érte vásárolni a piacon. Például több kenyeret, mézet, cipőt, vagy több hektárt szántanak fel, illetve több árut messzebbre szállítanak érte. Fontos, hogy ez a vásárlóerő időben nagyjából állandó legyen. Azaz ne ingadozzon a vásárlóerő, hogy egyik nap egy pénzegységért 10 tojást, másik nap 20 tojást, harmadik nap 1 tojást tudok vásárolni. Ha csökken is apránként a vásárló ereje – ez majd, mint fogjuk látni, majd minden pénz esetében természetes tulajdonság – akkor az lassan, nagyon lassan csökkenjen. A pénzbe vetett bizalom egyik legfontosabb eleme, hogy ne kelljen izgulni a pénzt birtokolva, hogy holnap ér-e valamit, vagy éppen mit ér. Az értékállóság tehát a pénz külső értékére vonatkozik.
2. **Eltarthatóság.** Az eltarthatóság a pénz belső értéke szempontjából alapvető. Vagyis a használati értéke időben legyen állandó. Vagy, ha ez nem lehetséges, legalább lassan, fokozatosan, előre láthatóan veszítse el használati értékét. Ha otthon élelmiszertartalékot akarunk felhalmozni, nyilván azt a májkrém-konzervet vásároljuk meg, amelyik a legtovább eltartható. A búza is sokáig eltartható megfelelő tárolással, de mondjuk a dinnye, vagy a tojás nem. Sok árupénz alapvető élelmiszer, vagy élő állat, tehát végtelen hosszú ideig nem lehet raktározni, akkor is csak úgy, ha megfelelő körülményeket biztosítunk a számára. Lovat, tevét, juhot például etetni és itatni, gondozni is szükséges. És mi lesz azoknak az árupénzeknek a sorsa, amelyek „lejárat-közeliek”? Ha juh az árupénz, s látják idősödni, akkor valamelyik aktuális „pénztulajdonos” egyszerűen levágja, és megeszik. Ez a jó a belső értékkel rendelkező pénzzel, hogy nem igazán okozhat veszteséget, mert legrosszabb esetben rendeltetésszerűen felhasználhatja a tulajdonos. Az élelmiszer vagy élőállat árupénzt például megeheti. A fűszer jellegű árupénzt szintén felhasználhatja sütéshez-főzéshez. Mégis fontos az eltarthatóság, mert alapvetően nem a használati értéke miatt cserélik az emberek az árupénzre a portékájukat, hanem azért, hogy a második cseréhez legyen egy kellően általános, értékes cserealapjuk. Nem kíváncsi ugyanis az, hogy mint a forró krumplit, úgy dobálják az emberek egymáshoz a pénzt, hogy kinél „romlik meg”, kinél veszíti el pénz jellegét azért, mert el kell használni, el kell fogasztani azt.
3. **Osztthatóság.** Nyilván – hacsak valaki nem olyan gazdag, hogy bankjegyről gyűjtja meg a szivarját – nem jó, ha a pénz egy egységének túl magas a várásló ereje, és nincs váltópénz. Mert ahol például a ló volt az árupénz – honfoglaló őseinknél is – ott csak a lóval egyenértékű dolgokat lehetett így pénzért megvásárolni, vagy olyanokat, melyek egy ló értékének a többszörösét érték. Így is jó egy árupénz, de még jobb, ha kisebb dolgokért is lehet pénzzel fizetni. Képzeli el, milyen gondban lennénk, ha csak 20 ezresünk lenne, és senki nem akarna,

vagy tudna visszaadni, ha például vennénk néhány gombóc fagyit, vagy egy sört. Az igazán jó árupénzek jól oszthatóak voltak, így kisebb értékű dolgok megvásárlására is fel lehetett használni őket. Ilyen volt például a só. Nagy dolgokért egy, vagy néhány sőtégla, kisebb dolgokért meg kettévágjuk, vagy lefaragunk belőle. Az arany is ilyen volt, még az érméből is le lehetett vágni, hiszen az aranynak a súlya volt az érdekes, annak kellett arányban állnia az áru értékével. Ahol az árupénz nem volt megfelelően osztható – lásd honfoglaló őseink – ott a pénz csak korlátozott szerepet tudott betölteni. A semminél jobb volt, nagyobb üzletek megkötését jól kiszolgálta, de a gazdaságot nem tudta fellendíteni a cserekereskedelem teljes helyettesítésével – úgy mint például a só, búza, vagy arany.

4. **Egyneműség.** Ilyesmire ma már nem is gondolunk, hiszen a pénzérmék, a bankjegyek szabványosak, egyik forint pont annyi vásárlóerővel rendelkezik (azonos időpontban), mint egy másik. Ugyanakkor az árupénz esetében nagyon is fontos – honfoglaló őseink példájánál maradva – hogy az a ló csikó-e, vagy „vén csataló”, vagy sérült-e. Persze, akkor nem voltak pónik, vagy telivérek, sörös-kocsit húzó monsthumok hazánkban, mégis fontos volt, hogy ha valaki „egy” lóról beszél, akkor anélkül is magától értődő legyen, milyen lóról is van szó, hogy azt a felek meg tudnák tekinteni. Régen ez nem volt olyan nagy gond, mert egy-egy közösség csak egyféle típust tartott egy állatból, a ló az ló volt, a teve meg teve, nem csűrte-csavarta ezt a kérdést senki. A só, vagy az arany esetén is fontos volt a megszokott tisztaság. Mi sem lennénk túl elfogadók, ha egy korsó sört rendelnénk, és a korsót félig vízzel töltené fel a kocsmáros... Tehát sok esetben nem gond az egyneműség, megoldható, ha becsületes emberek akarnak egymással üzletet kötni. Ugyanakkor például egy „festmény” nem lehetne árupénz még úgy sem, hogy „Picasso festmény”. Mert volt, hogy a Mester saját ebvállása szerint egy nap alatt 16 remekművet alkotott, máskor meg hónapokig is dolgozott egy-egy nagyobb méretű, vagy összetettebb festményén. A drágakövek, vagy fél-drágakövek sem voltak alkalmasak árupénznek, mert bármelyik típus esetében is nagyon nagy a változatosság, különösen méretben.
5. **Értéksűrűség – szállíthatóság.** Egy jó árupénz használata praktikus. „Nagy bőrrönddel nem jó utazni”. Tehát ne legyen túlságosan nehéz, és terjedelmes, valamint ne legyen folyékony. A só remekül megfelel ezeknek a feltételeknek is, mert a vásárlóerejéhez képest kicsit a terjedelme, és – annak ellenére, hogy a mondás szerint „nehéz, mint egy sószák”, egy viszonylag magas értéket képviselő sőtégla azért nem túlságosan nehéz. Hasonlóan az aranyhoz – amelyik az egyik legnehezebb fém – de egy aranyrúdban annyi vásárlóérték testesül meg, hogy még komoly értékű vásárlások esetén sem okozhat problémát a vásárlás helyszínére való szállítása, átadása. Ilyen értelemben a ló, teve, juh sem problémás, hiszen a saját lábán „mozgatható”. A búza már a vásárlóerejéhez képest terjedelmesebb, és külön tároló kapacitások, tartó edények szükségesek a mozgatásához, illetve védelméhez. Mindezek ellenére voltak olyan árupénzek – például a Yap-szigetei majd egy tonnás „kőérme” – melyek alig-alig feleltek meg a szállíthatósági feltételnek, mégis, bizonyos feltételek közepette ideig-óráig be tudták tölteni az árupénz szerepét, ha korlátozottan is.
6. **Ritkaság – korlátozott újra-termelhetőség.** Mivel az árupénz attól lesz pénz, hogy egyfajta közmegegyezés jön létre az ő értékéről, nyilvánvalóan nem lehet túlságosan gyakori, hétköznapi dolog. Mert, ha például egy paradicsommadár tolla, vagy egy kűrtkagyló, akkor ne százzszámra futkározzanak már a házak között, vagy az erdőben a paradicsommadarak, hogy bárhol a földről felszedve szinte korlátlan mennyiségben árupénzhez lehessen jutni. Ugyanez a kagylóra is vonatkozik, hiszen, ha minden parmenti szikla ezzel van borítva, akkor egyszerűbb néhány zsákkal szedni, mintsem bármi más dolgot nehéz munkával előállítani. Tehát bármiben is egyezik meg a közösség, hogy az lesz az árupénz, nem lehet túl gyakori, illetve nem lehet játszani könnyedséggel azt előállítani. Persze, nem lehet túlságosan ritka sem, mert akkor meg

gyakorlatilag nem lehet hozzájutni, s nem lesz elég pénz így a forgalomban. Valami középutas megoldásra van szükség. Mint majd látni fogjuk, a forgalomban lévő pénz mennyisége, illetve e mennyiségnek a többi áru mennyiségéhez való aránya a mai modern pénz esetében is kulcsfontosságú kérdés.

Ilyen árupénzek is voltak...

Az árupénzek általában az ókorra, illetve a korai középkora jellemzőek. A mikronéziai Yap-szigeteken komoly, asztalnyi méretű kőérmék voltak „használatban”. Méretükből adódóan nem napi fizetési forgalomban használták őket, ahhoz túlságosan sokat is értek. Hozományként funkcionáltak elsősorban, de ez mit sem ért volna vásárlóerő nélkül. Amire el lehetett költeni ezt az árupénzt, az hajók, házak, nagyobb mennyiségű termés, illetve halfogás felvásárlása voltak. A megszerzett árupénzt sok esetben nem is otthon tárolták, hanem külön ember vigyázta, és tartotta nyilván őket. Volt, hogy évekig is változatlan maradt a tulajdonosa. Ugyanakkor volt belső értéke is, hiszen malomkőként ténylegesen használatba lehetett venni. Látható, hogy ez az árupénz alig felel meg a vele szemben támasztott követelményeknek, de egyszerűen nem volt jobb, s ez is jobb volt a semminél...

Az Óceániában található Salamon-szigeteken övszerűen feltekerített vörös madártollakat használtak árupénzként. E pénz belső értéke a szépségében, státust kifejező erejében rejlett. Ékszerként volt hordható, de egyéb használati értékkel nem rendelkezett. A Yap-szigeteki pénzhez hasonlóan nem napi tranzakciókhoz, bár ennek jóval kisebb volt a megszokott vásárlóértéke, körülbelül 25-30 méretes halat tett ki. Ha valaki hét-nyolcszáz évig megőrzött egy ilyen árupénzt, az ma jó áron tudja értékesíteni, hiszen aukciókon 3-5 millió forintnyi dollárt kaphat ma érte.

A széleskörűen használt kagylópénzeknek több típusa is volt – nyilván, hol, milyen kagyló számított értékesnek, miközben kellő mennyiségben is rendelkezésre állt – Észak-Amerikától kezdve, Ausztrálián, Afrikán át, Kínáig. Volt, ahol egy-egy kagyló volt az árupénz. Így például az indiai-óceáni térségben az úgynevezett kauri (cowrie), maroknyi méretű kagyló. Máshol – Észak-Amerikában vagy Kínában – nyaklánc-szerűen felfűzött apró kagylók funkcionáltak pénz gyanánt. Ez utóbbi azért is érdekes, mert a tengerpart tele volt ilyen apró kagylókkal, de felfűzni már igen munkaigényes volt, így ez szavatolta az értékét. Nyakban hordva praktikusán lehetett szállítani, ékszerként hordani, nem kellett hozzá pénztárca...

A gabona is széleskörűen elterjedt árupénz volt. Nyilvánvalóan a gabonatermő vidékeken, illetve az azokkal határos területeken, ahová még el lehetett szállítani azt megfelelő mennyiségben és minőségben. Az Ókorban Egyiptom volt a Földközi-tenger medencéjének a fő élelétára, s bár ekkor már volt forgalomban fémpénz, mégis általános volt a gabona talentumokban való elszámolás is. Egy római talentum 32,7 kg volt. Jellemző volt, hogy hadisarcot gabonában kellett megfizetni, de volt olyan kelta uralkodó, aki a rómaiaktól borsot is követelt.

A só nélkülözhetetlen az emberi élethez, de egyenetlenül van elosztva a világban. Egyes tengerparokon – alkalmas domborzat és kellően meleg éghajlat esetén – nagyobb mennyiségben is lehet sót lepárolni, máshol kősót lehet bányászni. Komolyabb technológia nélkül mind a kettő nagyon munkaigényes volt, ugyanakkor szinte bármennyire volt vevő. Aztán a só kézzől-kézre járt a

kereskedelemben, míg a végső fogyasztók megették. A só – mint láttuk – szinte tökéletesen megfelel minden árupénzzel szemben támasztott követelménynek. Egy nagy hátránya volt, hogy a vízre érzékeny, könnyen feloldódik.

Az állattenyésztéssel foglalkozó – nem feltétlenül nomád – népek körében népszerűek voltak az „állati” árupénzek is. Mindenki tisztában volt vele, hogy mennyi befektetett munka testesül meg egy lóban, juhban vagy tevében, így könnyen létrejött a közmegegyezés a vásárlóereje vonatkozásában. Arábia környékén a teve, a kecske, és a juh volt elterjedt fizetőeszköz, északabbra inkább a ló. Honfoglaló őseinknél már keveredett a ló mint árupénz, és az innen-onnan megszerzett fém pénzek használata. Használati értékük vitathatatlan volt, de gondozást igényeltek, hogy értéküket megőrizték, s nyilvánvalóan csak akkor váltak oszthatóvá a kisebb tranzakciókhoz, ha levágták a jószágot.

Egyes vadászattal foglalkozó népek körében – lásd például észak-amerikai őslakosok – egyes állatok kikészített bőrei, vagy prémei funkcionáltak árupénz gyanánt. A méretek természetesen a kifejlett egyedhez igazodtak. Az árakat gyakran úgy adták meg, hogy milyen magasságig kellett egymásra rakni, rétegezni az állati bőrt, vagy prémet. Ha valakinek időlegesen a „nyakán maradt” komolyabb készlet, nem esett kétségbe, mert ez az árupénz jól eltartható volt, másrészt saját részére fel is használhatta, sátorépítéshez, ruházathoz.

Az árupénz bár – körülbelül – kilencezer éve jelenhetett meg, s idővel háttérbe szorult a fém pénzek alkalmazásával, de nem tűnt el véglegesen. Amikor egy-egy pénzügyi rendszer megrogy, vagy a pénz nem tudja betölteni egy közösségben megfelelően a szerepét, szinte azonnal kialakulnak árupénzek. Az árupénzek megjelenése pontosan azt is bizonyítja, hogy az adott pénzügyi rendszerrel komoly gond van.

Árupénzek háború idején, vagy a börtönökben

Jelen könyv szerzője egyik nagymamáját kérdezte, hogy a II. világháború idején, amikor már az ország területén voltak a frontvonalak, majd azt követően, milyen árupénzek funkcionáltak faluhelyen. Nyilvánvalóan, amit csak lehetett, mindenki saját maga számára igyekezett megtermelni, miközben nagy tranzakciók – például házvásárlás – nem igazán zajlottak. A nagymama szerint két dolog volt, amit mindenki szívesen elfogadott árupénz gyanánt a kisebb tranzakciókhoz. A gyufa és a szappan. Használati értékük vitathatatlan volt, miközben egyre ritkább és becsebb jószággá váltak. A nagymama férje Németországban esett hadifogságba, de előtte hosszasan hátráltak a harcok során. A nagyapa mesélt arról, hogy egy német nagyvárosban ők is benéztek egy már feldúlt bankfiókba, van-e esetleg még valami érték, ami elkerülte mások figyelmét. Semmi érdemlegeset nem találtak, már azon kívül, hogy a padlót vastag rétegben birodalmi márka bankjegyek és német vállalati részvények, kötvények borították. Ezek azonban senki számára nem képviseltek értéket. Mert még belső értékük sem volt ezeknek a papíroknak. Az ugyanis három dologból adódhatott. Lehet-e cigarettát sodorni belőlük. Lehet-e kapcának használni a csizmába. Végül pedig, hogy lehet-e egészségügyi papír céljára alkalmazni. A pénz és az értékpapírok ezeknek a követelményeknek nem tudtak megfelelni, még egy újságpapír is értékesebbnek számított a katonák körében hozzájuk képest.

A börtönökben a cigarettának kiemelt használati értéke van, hiszen az elítéltek döntő többsége dohányzik. Ez az egyetlen élvezeti cikk,

melynek a használata engedélyezett – a szabályok betartásával. Ugyanakkor a cigaretta nagyon jól teljesíti az árupénzzel szembeni követelményeket – még az oszthatóságot is – így minden külön ráhatás nélkül is egyfajta valutaként működik. Egyébként ez a második világháborús fogolytáborokban is így volt. Ott viszont nem a hozzátartozók küldtek be cigarettát, hanem a tábori fejadagok része volt meghatározott számú napi, vagy heti cigaretta. Aki nem dohányzott, az többet tudott enni, nagyobb eséllyel került haza, ha lelkileg is tudta magát tartani. A börtönökben inkább szívességeket kapnak az emberek cserébe, de lényegében itt is az a tét, hogy az elítélt milyen állapotban fejezi be a büntetését.

3.2 A pénz funkciói

Ne feledjük, az árupénz is egyfajta pénz, még akkor is, ha a közmegegyezésen alapuló külső értéke mellett többé-kevésbé rendelkezik valamilyen használati, azaz belső értékkel is. Így érdemes áttekintenünk azt, hogy általában egy pénz – legyen szó árupénzről, modern pénzről, vagy akár kriptó pénzről – milyen funkciókkal rendelkezhet.

8. Fogalom: **pénz funkciói**

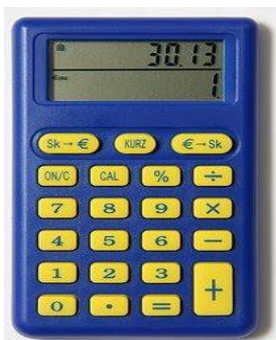
A pénz funkciói:

- Értékmérő;
- Forgalmi eszköz (valuta);
- Elszámolási eszköz (deviza);
- Megtakarítási eszköz;
- Világpénz.

Fontos azt már előre hangsúlyozni, hogy nem minden pénz képes folyamatosan, mindig az összes tárgyalt funkciót maradéktalanul betölteni. Ugyanakkor ahhoz, hogy az adott pénzt valóban pénznek nevezhessük, nem lehetnek tartós és lényeges hiányosságok az egyes funkciók betöltésében.

1. **Értékmérő funkció.** Egyértelműen ez a legfontosabb mindegyik között, ha egyáltalán lehet fontossági sorrendet felállítani. Az értékmérő funkció azt jelenti, hogy az emberek az őket körülvevő értékeket, nekik fontos dolgok értékét az adott pénz egységében fejezik ki. Mások, de legfőképpen önmaguk számára. Valamiben ugyanis csak ki kell fejeznünk például azt, hogy mennyit érhet a házunk, mi számít jó munkabérnek, melyik beruházási lehetőség tűnik a perspektívusabbnak, vagy a havi fizetéséből miből mennyit vagyok képes vásárolni a számomra szükségesnek ítélt dolgokból. Sokszor halljuk, hogy „el van anyagiassá válni a világ”. Hogy minden értékét pénzben fejezik ki, és szinte minden meg is vásárolható – szükséges mennyiségű – pénzért. Ennek a nézőpontnak nyilvánvalóan nagy a valóságtartalma. Ahhoz viszont, hogy szinte minden megvásárolható legyen, hogy vagyonunkat képesek legyünk ügyesen, célszerűen forgatni, egyszerűen alapvető, hogy szinte mindennek legyen pénzben kifejezett értéke. Vagyonforgatás alatt azt értjük, hogy elköltjük a pénzjövödelmünket dolgokra – élelmiszerre, utazásra, fűtésre, vagy gépek, ingatlanok vásárlására – vagy éppenséggel dolgainkat tesszük pénzzé. Munkaerőnk, időnk és energiánk pénzzé tételéről nem is szólva. Az értékmérő funkció tehát egy szemüveg, amin keresztül minden dologra tekintünk, latolgatva, vajon mennyit érhet. Ha pedig ki van fejezve az értéke – az árcédulán – akkor vajon az drága, vagy olcsó? Mi itthon abba nőttünk bele, hogy minden értékét forintban fejezik ki. Azt hallottuk a környezetünkben is, hogy minden értékhez forint egység járt. Számunkra ez a természetes. Mikor külföldre megyünk – ahol jellemzően nincsenek forintban kiírva az árak – akkor némileg zavarba jövünk, hogy most akkor mennyit is ér a jégkrém, belépőjegy, vagy az útdíj. Kellően

hosszabb tartózkodás kell ahhoz, hogy az értékekhez már ne a forint kötődjön a fejünkben, hanem az adott külföldi ország fizetőeszköze.

Az Euró bevezetése Szlovákiában és Horvátországban

Szlovákia 2009. január 1. napján vezette be az Eurót a korábbi Szlovák korona (Sk) helyébe. Gondoljanak bele, milyen nehéz átlátni az értékviszonyokat, ha az egyik nap még minden ár a régi pénzben, másokban pedig már az újbán van megadva. Azért, hogy az emberek minél hamarabb „átállítsák” a fejükben Szlovák koronáról Euróra az értékmérést, így minden állampolgár alanyi jogon kapott egy kis számológépet, ami kizárólag két műveletet volt képes végezni. Euróról visszaszámolt Koronára, vagy fordítva. Ennek hiányában gyorsan zavarba jöttek – és nem vásároltak – az emberek, mert nem voltak képesek olyan gyorsan megítélni egy Euróban megadott árról azt, hogy kedvező-e, vagy sem. Ahogy azt a fordított esetet sem, hogy korábban Korona ráfordítással megszerzett vagyonelemeik reálisan mennyit érnek Euróban? Mennyiért hirdesse meg valaki a használt lakását, amit még a régi, „Koronás” rendszerben vásárolt? Jó pár év kellett ahhoz, hogy az emberek immár automatikusan is Euróban gondolkozzanak akkor, amikor értékekre gondolnak. Természetesen az időseknél ment a legnehezebben az átállás, hiszen nekik már szinte átirhatatlan volt a Koronában való gondolkodás. Hasonló volt a helyzet, amikor 2023. január 1-től Horvátországban vezették be az eurót. Ekkor már azonban telefonos alkalmazást is le lehetett tölteni.

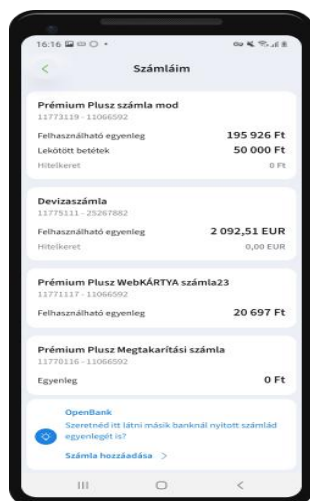
2. **Forgalmi eszköz funkció.** Ahogy láttuk az előzőekben, nagyon is fontos, hogy milyen pénzegységben fejezzük ki a fejünkben azt, hogy mi mennyit ér, vagy érhet. De az sem mellékes, hogy az ilyen módon, pénzmértékegységgel ellátott értéket milyen pénz használatával lehet kiegyenlíteni. A forgalmi eszköz funkció ugyanis azt jelenti, hogy az adásvételeknél ezzel a pénzzel lehet kiegyenlíteni az árat, illetve ebben teljesítik az olyan kifizetéseket, mint például a munkabér, valamint ilyen pénzzel lehet közterheket, így adót is megfizetni. Lényeges, hogy ez a fizikailag létező pénzforgalomra vonatkozik, tehát nem a virtuális – például számlapénz – forgalomra.

Valuta vagy deviza?

Sokszor ikerfogalomként használják a kettőt. Mások meg szinonimaként. Az előbbi a helyes, vagyis nem azonos, de egymással szoros kapcsolatban levő fogalmakról van szó. Joggal gyanakodhatunk, hogy a közöttük levő különbség azért lényeges lehet, hiszen a mai pénzintézetek is kétféle árfolyamot adnak meg aszerint, hogy valuta, vagy deviza átváltása történik-e. A valuta ugyanis a készpénz: a bankjegyek és az érmék. A deviza pedig a számlapénz: lényegében egy elektronikus jel a számítógépes programban. Vagy – számítógépek hiányában – deviza az is, amikor papíralapon vannak nyilvántartva, például egy középkori banknál, kinek a számláján mennyi van nyilvántartva, mennyi a felhasználható egyenlege. A magyar juhász rovásokkal jelezte magának és a gazdájának, mennyi a szaporulat, mennyi az elhullás és közben, hogy az év végén el lehessen számolni velük: innen ered a sok van a rovásán szólás.

Könnyen megjegyezhetjük, melyik-melyik. A bankoknál gyakran valutapénztárost keresnek. Nyilván ő az, aki a forint bankjegyeinkért „cserébe” mondjuk Euró bankjegyeket ad. A Magyar Nemzeti Banknak viszont devizatartaléka van. Jól sejtjük: nem áll ott a trezorban raklapszámmra a sok Euró, vagy Dollár. Azok csak

elektronikus jelek egy szigorú számítógépes nyilvántartási programban, melyet sok ország sok pénzintézete együttesen használ. Egy adott ország fizetőeszközeinek – azaz hivatalos pénzének – a forgalomban lévő mennyisége szigorúan véve a valuta és a devizaállomány összege. És miért van akkor külön valuta és külön devizaárfolyama mondjuk az Eurónak Magyarországon? Mert a készpénzforgalom drágább. Hamis, vagy sérült bankjegyek, érmék is lehetnek, fizikailag is szállítani kell, kezelni kell a pénzt. Ebből következően a bank kevesebb forintot ad egy Euró érméért (aki egyáltalán elfogad ilyen kis címletet), azaz valutáért, mint a bankszámláról átváltott egy euróért, azaz devizáért. Ezért nem mindegy, hogy például a horvát tengerparton az étteremben bankkártyával fizetek, vagy előtte veszek ki Kunát a bankjegykiadó automatából. Bankkártyás vásárlásnál a számlámon levő forintot devizaárfolyamon váltja át a bank a horvát étterem részére. A bankjegykiadó automata – azon kívül, hogy esetleg készpénzfelvételi díjat is felszámol – a magasabb, valutaárfolyamon váltja át a forintomat. Így ugyanaz az éttermi vásárlás olcsóbb bankkártyával, mint felvett készpénzzel.

Magyarországon sok árat például most is Európában adnak meg – például irodák bérleti díját Budapesten – miközben fizetni jellemzően mégis forintban fognak, természetesen a napi árfolyam szerint. Miért van értelme ilyen kettősségnek? Ha változékonyak az árak – mondjuk az árfolyamok ingadozása, vagy az infláció miatt – akkor a gazdasági szereplők szeretnek stabilabb, kiszámíthatóbb számokkal, vagyis pénzzel kalkulálni. Magyarország esetében ez nyilvánvalóan az Euró. Ugyanakkor az ország hivatalos pénze a Forint, ez van forgalomban, méghozzá nagy mennyiségben. Kézenfekvő, hogy sok szerződés így – értékmérő funkció – Európában köttetik meg, miközben a pénzügyi teljesítés – forgalmi eszköz funkció – forintban történik. Igaz, a teljesítések jelentős része már nem készpénzben, hanem devizában, elektronikusan történik, az pedig már a pénz egy másik funkciójának, az elszámolási funkciónak a teljesülése, ami a következő pontban kerül majd tárgyalásra.

9. Fogalom: **valuta**

A **valuta** egy adott fizetőeszköz fizikailag létező formája: modern pénz esetében a készpénz, bankjegyek és érmék. Árupénz esetében az adott típusú árupénz, mint fizikailag létező áru.

10. Fogalom: **deviza**

A **deviza** egy adott fizetőeszköz papíralapon, elektronikusan vagy más adathordozón nyilvántartott formája. A nyilvántartás az adott pénz egységében történik. Két típusa lehet, tartozás, vagy követelés. Tranzakciókkal mind a kétféle típus növelhető, vagy csökkenthető.

Sokkal veszélyesebb egy adott ország fizetőeszközeire, azaz pénzére nézve az, ha nem, vagy nem csak az értékmérő funkciót nem képes igazán betölteni, hanem a forgalmi eszköz funkciót sem. Ekkor a „készpénzes” forgalomban már más pénzt használnak. De miért? Mert az eladók már nem bíznak a „rég” pénzben. Gondoljunk bele, hogy ha régiség piacra kiviszek egy régi festményt. Milyen pénzt fogadok el cserébe szívesebben, amerikai dollárt, vagy kenyai shillinget? Nincs semmi baj a kenyai shillinggel, de az amerikai dollárt mégis csak könnyebben el tudom majd költeni, így nyilvánvalóan azt fogadom el. Persze, nem mindegy, milyen árfolyamon. Nem lebecsülve az afgán gazdaságot, de jelenlegi helyzetben viszont azt hiszem nem igazán lenne olyan élő ember, aki itt Magyarországon fizetség gyanánt afgán afgánit – az az ország hivatalos pénzneme – fogadna el. Miért? Mert amelyik pénz jövőjében már napi

viszonylatban sem bízunk, azt nem fogadjuk el fizetségként. Így, ha egy ország hivatalos pénze tekintetében megrendül az emberek bizalma, akkor azt, ha csak lehet, nem fogadják el fizetségül, vagy ha mégis, egyre magasabb és magasabb árat szabnak. Ez történik most Venezuelában, ahol már mindenki csak amerikai dollárt fogadna el – ha csak lehetne –, de az állam még mindig a hivatalos pénzben teljesíti a kifizetéseket, például az állami alkalmazottak részére.

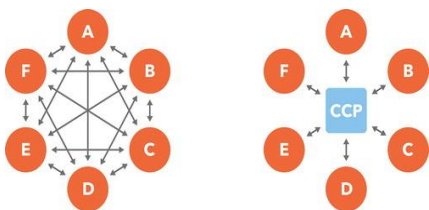

Gresham törvény

Néha az embert elsőre meglepi egy-egy pénzügyi törvényszerűség. Ilyen a Gresham törvény is. Ez ugyanis azt mondja ki, hogy ha egyszerre kétféle pénz is a forgalomban van egy országban, akkor elsőként a jobbnak, megbízhatóbbnak, értékállóbbnak tűnő pénz fog eltűnni a forgalomból. Azaz, a rosszabb pénz kiszorítja a jobbát. Hogy is van ez? Az evolúcióban, vagy a gazdasági versenyben nem a jobb szorítja ki a rosszabbat? Lényegében itt is a jobb pénz „győz”, csak másképp, mint gondolnánk. A rossz pénz ugyanis pontosan azért marad forgalomban, mert attól mindenki szabadul, mintha forró krumplit dobtak volna oda neki. Vagy gondoljunk arra, hogy csak később, otthon vesszük észre, hogy valahonnan egy ragasztott bankjegyet kaptunk vissza. Legközelebb – főleg ismeretlen helyen – természetesen a ragasztott bankjegytől szabadulunk. Eközben a friss, ropogós bankjegyeket, vagy egyedi veretű pénzürmeket szívesen őrzgetünk egy ideig, amíg csak ők maradnak a pénztárcánkban. A második világháború utáni nagy magyar hiperinflációban – amely esetében még mindig több világrekordot is tart az ország – a pénz olyan rohamosan veszítette el értékét, hogy ha valaki kénytelen-kelletlen elfogadott pengőt, szinte azonnal szabadulni is igyekezett tőle, hogy ne nála „romoljon” tovább. A végkimenetel persze nem kérdéses, ez történt a pengő esetében is 1946-ban. A pénz annyira értékét veszíti, hogy a végén az utcán seprük össze. És ekkor jön el a győztes ideje, ekkor léphet elő ismét a forgalomba. Amennyiben nincs ilyen végjáték, úgy a „rossz” pénzt kell olyan mértékben stabilizálni, megbízhatóvá tenni, hogy elérje a „jó” pénz színvonalát. Ez is borzasztóan nehéz feladat ekkor már. Venezuelában hosszú évek óta nem sikerül a hivatalos pénzt stabilizálni.

3. **Elszámolási eszköz funkció.** Ebben a funkcióban a pénz nem jelenik meg közvetlenül fizikailag a tranzakció során. Tehát nem valuta, hanem deviza formájában van jelen. Az elszámolási eszköz funkció akkor teljesül, ha az adott pénz egységeiben tartják nyilván a felek egymás felé a követeléseket, vagyis kinnlevőségeket. Másrészt pedig a tartozásokat. A funkció teljesülése során a nyilvántartásokban pénzmozgásokat is vezetnek, azaz egymás felé változhatnak a követelések, illetve tartozások. A modern pénz esetében gondoljunk a bankszámlákra. Egyenleget tart nyilván a bank, megterheli a számlát, jóváír a számlán, átutalásokat teljesít. Mindezeket úgy, hogy közben készpénz nincs jelen, tehát itt nem forgalmi eszköz funkció teljesüléséről lehet szó. Érzékelhetjük, hogy ez egy mélyebb bizalmat feltételez a felek részéről, hiszen a pénz fizikailag nem jelenik meg egészen addig, míg valamilyen elszámolás nem jön létre: például valaki készpénzt venne fel a számlájáról, vagy megszüntetné azt. Modern pénz nélkül is létezett ez a funkció, hiszen az ókori kereskedőknek sem állt érdekükben egymás felé napi szinten fizikailag mozgatni a pénzt. Elég volt, ha időnként – havonta, negyedévente, vagy évente – elszámoltak, s csak a végső egyenleget fizette meg az a másik fél részére, akinek végül is tartozása jött ki. Vagy egyes üzletekben, vendéglátóhelyeken is vezetnek az ügyfél tartozását, s időnként legalább részben számolnak el vele. Nyilvánvaló, hogy abban az esetben, ha egy pénz

nem értékálló, akkor kisebb mértékben teljesül csak az elszámolási eszköz funkciója, s inkább a forgalmi eszköz funkció – azaz a készpénzes fizetések – kerülnek előtérbe. Persze, valahol már szinte nincs is készpénzes forgalom, de ezeknél a fejlett pénzügyi rendszerrel rendelkező országoknál nem is beszélhetünk problémás, nem igazán értékálló pénzről.

Bankok közötti elszámolás

A modern bankok egymás között százezrével végzik az átutalásokat, természetesen devizában. Átutalások korábban is voltak, akkor papír alapon tartották nyilván az ügyfelek pénzügyi forgalmát, egyenlegeit a bankok. De egy átutalás két bank között a kezdet kezdetén – mondjuk az 1600-as években – sem úgy nézett ki, hogy mondjuk, amikor Luciano a Banco Verona-ból átutalt Giovanninak a Banco Napoli-ba 1000 lírát, akkor a Banco Verona-ból egy futár átvitt a másik bankba 1000 lírát, s ott befizette Giovanni számlájára. Mert a két bank között napi sok tranzakció volt, oda-vissza mentek az utalások, elég volt, ha csak a bankszámlákon tartották nyilván a változásokat, majd csak időnként – mondjuk naponta, vagy hetente – számoltak el egymással. És akkor akitől több átutalás ment a másik felé, mint ami érkezett onnan, akkor az a különbözetet tényleg megfizette készpénzben a másik bank részére. Sok bank esetén azonban már ez a módszer is problémás, mert „össze-vissza” mennek az átutalások, keresztbe-kasul. Így később rájöttek, hogy célszerű egy külön elszámoló házat, egy új pénzügyi intézetet, egy klíringbankot létrehozni – más néven klíringközpontot – amelynek csak az a feladata, hogy nyilvántartja a sok átutalást, s kiszámolja, hogy mondjuk napi szinten összességéből melyik bankból „fogyott” a pénz, s melyikben „növekedett”. Ahonnan „fogyott” az elszámolási időszakoként befizette annak mértékét a klíringközpontba, ahol „növekedett”, az pedig annak mértékét megkapta a klíringközpontból. Hogy kicsit bonyolítsuk a rendszert – persze ez valójában egyszerűbbé tette az életet a bankok számára – a bankok bizonyos letétet helyeztek el a klíringközpontba akkor, mikor csatlakoztak a rendszerhez. Így, ebből le lehetett vonni, ha náluk „csökkenés” volt, s ehhez írták jóvá, ha „növekedés”. Ha a letét egy előre meghatározott szint alá csökkent, akkor szólt a klíringközpont az érintett banknak, hogy szíveskedjen már a letétet feltölteni. A letét mértékét már eleve ahhoz szabták, hogy egy banknak mekkora a forgalma, s hogy összességében kiáramlik-e onnan a pénz, vagy inkább gyarapszik a pénzállomány.

4. **Megtakarítási eszköz funkció.** E funkciónak akkor felel meg a pénz, ha az emberek nem csak a pénzügyi tranzakciókhoz használják, hanem hajlandók egyszerűen tartogatni is. Anélkül, hogy azt rövid időn belül fel kívánnák használni. A megtakarítási eszköz funkció esetén az adott pénz iránti bizalom eléri azt a szintet, hogy vagyontuk az emberek hosszabb-rövidebb ideig szándékosan pénz formájában tartsák. Eddig a pénz kapcsán csak arról esett szó, hogy mennyire képes segíteni az adásvételeket. Nem esett szó arról, hogy az elmúlt évezredekben egyre erősödött az emberekben a vágy, hogy vagyont halmozzanak fel, s a felhalmozott vagyon lehetőleg képes legyen megőrizni a benne megtettesülő értéket. Manapság a vagyon lehet mondjuk lakóingatlan, vagy cégvagyon, gépjárművek, berendezések, alapanyagok, termőföld, festmények, ékszerek, s persze pénz is. Érezzük azonban, hogy nagyon nem mindegy, hogy – például lottónyertesként – milyen pénzzel töltünk meg egy kisebb bőröndöt, és ássuk el amolyan véstartalék gyanánt a kertünkben. Mert amikor kiássuk mondjuk 10 év múlva, azért csak jobb, ha amerikai dollárt rejt a bőrönd – aminek a vásárlóértéke nem sokat romlik várhatóan – mint kenyai shillinget. Mikor megtakarítunk, akkor ugyanis időlegesen lemondunk

a pénz elköltéséről. De lemondásunk akkor ésszerű, ha a megtakarítás révén várhatóan még nő is a megtakarított összeg vásárlóereje, de ha csökken is, akkor azt minimális mértékben teszi. Más különben nem lenne értelme lemondanunk a pénz mostani elköltéséről. A jövőt viszont nem ismerjük. Egyes országok gazdasági teljesítményében és így pénzében is jobban, másokéban kevésbé bízunk meg. Természetesen olyan pénzt szeretnénk megtakarítani, amelybe a leginkább megbízunk. Ez olyan, mintha a megtakarított pénzre bízánk annak a mostani vásárlóerejét. Ha elmegyünk nyaralni, kire bízunk rá a lakásunkat, adjuk oda a kulcsunkat, hogy etesse meg a macskát, s öntözze a szobanövényeket? Akiben leginkább megbízunk. Ha nem bízunk meg eléggé senkiben, akkor inkább beadjuk a macskát egy panzióba, a növényeket átvisszük valahová. Aki nem bíz meg egyik pénz értékállóságában sem, az nem takarít meg. Vagy megfordítva a problémát: melyik élelmiszerből képzünk tartalékot otthon, valami baj esetére, vagy melyikből érdemes bevásárolni akár több évnyi mennyiséget is, ha nagyon kedvező az ára? Banánból, kenyérből, dinnyéből, joghurtból, vagy tőkehalmáj konzervből? Nyilván, ami nem romlik meg egykönnyen, s évek múltán is ugyanolyan finom marad. Így van ez a pénzzel is. Ami gyorsan romlik – azaz veszíti a vásárlóértékét – azt nem akarják megtakarítani, hanem gyorsan elköltik. Annak a pénznek erős a megtakarítási eszköz funkciója tehát, amelynél nincs számottevő infláció. Feltéve természetesen, hogy van miből félrerakni, megtakarítani.

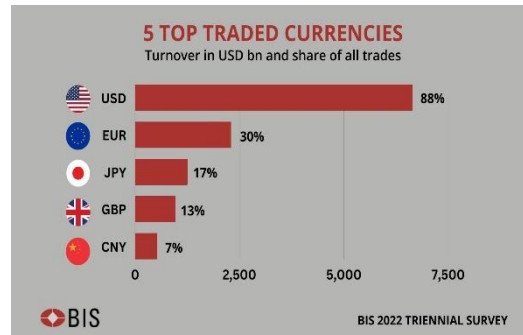
A pénz megtakarítási eszköz funkciója mögött meghúzódik az a már kevésbé feltűnő tulajdonsága a pénznek, hogy képes megőrizni tulajdonosa számára az értéket.

Mert ha valakinek nagyon sok almája termett, vagy nagyon sok halat fogott, akkor gond lehet, hogy ezt a sok megtermelt, létrehozott értéket hogyan mentse át a jövőre? Persze, lehet aszalni az almát, vagy befőzni, vagy lehet a halat is kiszáritani, besózni, és úgy eltartani, de mennyivel egyszerűbb, ha a felesleget gyorsan pénzzé tesszük, és a pénzt őrizzük meg. Így a pénz segít a létrehozott érték átmentésére a jövőbe. A jövőben pedig majd eldöntjük, mire van szükségünk, mire költsük a pénzt, nem vagyunk kötve ahhoz, hogy eredetileg almát termeltünk, vagy halat fogtunk.

5. **Világpénz funkció.** A világpénz, vagy nemzetközi pénz funkció teljesítése esetén az adott pénzt azon a közösségen, országon kívül is elfogadják, ahol az hivatalosan forgalomban van. Tehát máshol is képes betölteni az előzőekben tárgyalt mégy funkció bármelyikét, vagy akár mindegyikét is egy „idegen” pénz. Lehet, hogy csak értékméréshez használják – értékmérő funkció. Lehet, hogy készpénzben ezért – is – adnak-vesznek: forgalmi eszköz funkció. Esetleg a pénzintézetek is bonyolítanak ilyen devizában tranzakciókat, vagy vezetnek betéteket, nyújtanak hitelt – Elszámolási eszköz funkció. Végül, lehet, hogy az emberek, vagy intézmények szívesen tarták vagyonuk egy részét ilyen pénzben, szívesen takarítanak meg ilyen pénz formájában: megtakarítási eszköz funkció. Később majd tárgyaljuk, hogy a Magyar Nemzeti Bank igyekszik felhalmozni bizonyos külföldi fizetőeszközöket, természetesen deviza formájában. E felhalmozás alapvető célja nem a haszonszerzés – bár az sincs ellenére a banknak – hanem az, hogy bármilyen „baj” esetén az országnak, az államháztartásnak legyen mihez „nyúlania”, hogy biztosíthassa az ország működőképességét. Ezt a felhalmozott összeget ezért is nevezik devizatartaléknak. De nem válogatás nélkül vásárol bármit a Magyar Nemzeti Bank, bármit, amihez csak hozzá juthat. Olyan fizetőeszközöket vásárol, amelyek nagyon jelentős világpénz funkcióval rendelkeznek. Vagyis ezek a devizák a világ legtöbb országában elfogadottak, „megbecsültek”. Nyilvánvalóan azért, mert olyan ország áll mögöttük, akinek a gazdasági teljesítménye stabilan kiemelkedő, ugyanakkor a vásárlóerő csökkenés üteme –

másokkal összevetve, azaz relatíve – csekélynek mondható. Ilyen deviza az amerikai dollár (USD), az euró (EUR), a svájci frank (CHF), a japán jen (JPY), vagy – mások mellett – a norvég korona (NOK).

3. ábra: a világ leginkább elfogadott pénznemei (2022)

Egy pénzt akkor lehet minimálisan is pénznek nevezni, ha legalább az értékmérő funkciót képes betölteni. Ha már ezt sem, vagyis az emberek már nem ebben a pénzben, hanem másféleképpen fejezik ki bárminek is az értékét, akkor az a pénz elvesztette a pénz jellegét. Azonban, ha ez az értékmérő funkció megvan, úgy erre az alaprétgre ráakódhat szépen fokozatosan a többi pénzfunkció is, de ennek előfeltétele elsősorban az, hogy az adott közösség tagjai, az emberek, bízzanak benne. Mert, ha megvan a bizalom, akkor a készpénzes forgalomban ezt fogják használni, ezért adják veszik a különböző javakat. Ha elég erős a bizalom, akkor nem csak készpénzes forgalomban (valutaként), hanem nyilvántartásokban (devizaként) is használni fogják, hogy különböző tranzakciókat lebonyolítsanak.

11. Fogalom: **meztakarítás**

Meztakarítás az, amikor egy későbbi – meghatározott vagy nem meghatározott – időpontra halasztjuk a pénz elköltését. A meztakarított pénz továbbra is pénz formájában marad, tehát nem kerül befektetésre.

Ahhoz még nagyobb bizalom kell, hogy egy pénzt meg is takarítsunk, azaz ne költjük el rögtön. Hiszen a jövő – még akár a holnap is – bizonytalan. Nem véletlenül tartja a mondás is, „jobb ma egy veréb, mint holnap egy tőzök”, azaz jobb a mai biztos, ha kevesebb is, mint egy jövőbeli nagyobb, de bizonytalan dolog. Aki viszont meztakarítja pénze egy részét, az úgy dönt, vállalja a bizonytalanságot, nem „éli fel” azonnal a pénzét, hanem elhalasztja annak elköltését. Minél távolabbi időpontra halasztja, annál erősebben kell bíznia a pénzben, hogy az megőrzi a vásárlóerejét, azaz, míg meztakarítja, nem emelkednek jelentősen az árak.

12. Fogalom: **pénz vásárlóereje**

Pénz vásárlóereje: az a jószágmenyiség, amennyit egy adott időpontban az adott árak mellett az adott pénzmennyiségből meg lehet vásárolni.

A világpénz funkció betöltéséhez még nagyobb bizalom szükséges, hiszen olyan országokban is elfogadják az adott pénzt, ahol nem is hivatalos fizetőeszköz, tehát semmilyen jogszabály nem kényszeríti őket az elfogadásra. A bizalmat pedig ki kell érdemelni.

Természetesen a bizalom mellett más is számít. Annak, hogy például az amerikai dollár vagy az euró világpénz lehet, nem csak az az oka, hogy nagyon sok ember megbízik bennük világszerte, hanem az is, hogy az amerikai és az európai uniós pénzügyi rendszer képes is magas színvonalon kielégíteni a dollár, illetve euró iránti széleskörű igényt. Ez egyáltalán nem könnyű, hiszen – mint azt majd később látni fogjuk – nem elég egyszerűen rengeteg bankjegyet nyomtatni...

3.3 Az árupénzek megjelenése, terjedése, verseny az árupénzek között

Ahogy azt korábban már láttuk, nagyon nagy igény volt arra, hogy a pénzt – egyelőre még csak árupénzt – feltalálják. Miért? Mert ha nincs jelen a pénz, akkor túl bizonytalan, túl bonyolult, túl kockázatos, túl időigényes és túl „drága” (információgyűjtés, partnertalálás, szállítás és egyebek) a cserék rendszere. Így az emberek általában nem vállalják azt, hogy saját szükségleteiknél többet termeljenek, tehát nincs árutermelés. Árut termelni, abba munkát, vetőmagot, egyebet fektetni egyszerűen túl veszélyes, mivel kicsi az esély, hogy az visszatérül, megtérül majd a cserék révén. Így marad az, „hogyan addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér”. Ha viszont a legtöbb ember csak önellátásban gondolkodik, nem tudnak szakosodni, specializálódni, hiszen annyi mindent maguknak kell előállítani. Pedig a specializációval sokszorosára lehet növelni a termelékenységet, hiszen egyvalamiben nagyon nagy jártasságra lehet szert tenni, nagyon ügyessé, hatékonyá lehet válni.

Egymástól függetlenül sok helyen – körülbelül 10-30 ezer évvel ezelőtt – feltalálták az árupénzt. Mint minden találmánynál, voltak jobb és rosszabb változatok is. A leggyengébb változat is előrelépést jelentett azonban a pénz nélküli cserekereskedelemtől képest.

Láthattuk, a polinéz szigetvilágban egyes helyeken kagyló, máshol díszes madártoll, vagy faragott kődarab vált pénzzé. Máshol – Földközi tenger egyes partvidékein – a só, vagy a búza. Ázsia vagy Afrika belsőbb részein különböző állatok, ló, teve, juh, kecske és még sorolhatnánk. Nagyon sokféle árupénz alakult ki, nagyok voltak a különbségek közöttük, nem csak a formájuk szerint, hanem a vásárlóerejük szerint is. Nyilván egy ló, vagy egy teve csak nagyértékű tranzakciókhoz volt használatos – lásd hozomány, vagy házvásárlás –, míg egy kagyló esetében kisebb napi tranzakciókról is lehetett szó, mondjuk egy frissen kifogott hering adásvétele. Mégis mi a közös e sokféle árupénzben? A kérdésben már benne is volt a válasz, az, hogy önmagukban is mindegyik áru volt. Mindegyiknek volt valamilyen használati értéke attól függetlenül is, hogy árupénzként használták. A lóval lehetett szántani, a sót fel lehetett használni főzéshez, és sorolhatnánk. Egyes árupénzeknél már nem ilyen egyszerű a helyzet – lásd kagylók, díszes madártollak –, de ezek meg szépek voltak, ékszerként is lehetett őket használni, vagy státusz-szimbólumként, mint a Yap-szigeteki nagy, malomkőszzerű követeket (a malmot eközben ott nem találták fel a sors furcsa fintoraként). Tehát, ha valaki birtokolt ilyen árupénzt, és nem költötte el, akkor is hasznot hozott számára valamilyen téren. Ezt a használati értéket nevezzük a pénz esetében belső értéknek.

13. Fogalom: árupénz

Az árupénz egy önmagában is hasznos, használati értékkel rendelkező áru, amelyet azonban a közösség általános egyenértékként adásvételek lebonyolításához vesz igénybe. Az árupénznek minden esetben van tehát belső értéke, nem csak azért értékes, mert el lehet költeni más dolgok megvásárlására.

Természetesen, a legtöbb közösség nem zárkózott el a többiektől, így képesek voltak sok mindent egymástól ellesni, eltanulni. Így egyfajta lassú verseny alakult ki, melyik árupénz a praktikusabb, melyik az értékállóbb, általában véve melyik felel meg jobban a vele szemben támasztott általános feltételeknek, melyekről korábban már részletesen szó volt:

- értékállóság;
- eltarthatóság;
- oszthatóság;
- egyneműség;
- szállíthatóság;
- korlátozott újratermelhetőség.

Természetes, hogy a fenti kívánalmaknak nem minden árupénz tudott egyformán jól megfelelni. A só például mindegyik feltételnek magas szinten megfelelt, még az oszthatóságnak is: mérleg nélkül, szemre is jól lehetett kisebb-nagyobb egységekre tagolni. Egy állat, mint például a teve, elég problematikus, mégha nagy értéket is képviselt, de nem lehetett osztani, és el is pusztulhatott.

Idővel – ahol hozzáférhetőek a szükséges ércek, és értettek a fémművességhez – a különböző fémek kiemelkedtek a többi árupénz közül. Ezek voltak az arany és az ezüst, illetve a vas, réz és a bronz. Érdekes módon, az arannyal különösen, de az ezüstrrel, rézzel is könnyebb bánni, mint a vassal, a vasnak ugyanis nagyon magas az olvadáspontja. Arany 1.064 fok, ezüst 961 fok, réz 1.083 fok, vas 1.535. Ugyanakkor mind a három fémnek komoly használati értéke van. A korrózió az aranyat nem érinti, az ezüstnek jelképesen van, a vasnak komolyabb mértékben. Nézzük, hogyan felelnek meg az árupénzzel szemben támasztott igényeknek:

- értékállóság: mivel használatuk szinte csak szélesedik, nem ízlés kérdése (mint pl. a madártollak esetében), így ez magas szinten teljesül;
- eltarthatóság: az arany korlátlanul (bár kopik), ezüst és réz is lényegében, a vas hozzájuk képest kevésbé, de a többi árupénzhez képest nagyon hosszú ideig, generációkig eltartható;
- oszthatóság: az arany könnyen megmunkálható, ezüst kicsit nehezebben, vas és réz nagyon nehezen, ez a feltétel kevésbé teljesül, mint mondjuk a só árupénz esetében, de jobban, mint mondjuk az állat-árupénzek esetében;
- egyneműség: ez biztosítható, mégha lehet is hamisítani;
- szállíthatóság: ez magas szinten teljesül, hiszen nem kell például gondozni, mint az állat-árupénzeket, és ha súlyra nehezek is a fémek, de ahhoz nagyon sok pénz kell, hogy ez gondot okozzon;
- korlátozott újratermelhetőség: nehéz volt, és ma is nehéz eleget termelni belőlük, mégha néha a szerencse be is segít (lásd aranyrög találása).

A fémpénzek tehát árupénzek, hiszen attól függetlenül, milyen a megjelenési formájuk, a fémeknek nagyon nagy használati értéke, azaz belső értéke van.

A fémpénz (mégha modern pénz is) belső értéke Lengyelországban a hivatalos pénz 2025-ben a zloty. Ennek a váltópénze a groszy. A régi zlotyi 1995-re olyan sokat veszített az értékéből a nagymértékű infláció miatt, hogy 1995. január 1. napjával új zlotyit vezettek be, ahol 1 új zlotyi volt egyenlő 10.000 régi zlotyival. Sejtethetjük, hogy a zlotyi váltópénze, a groszy semmit sem ért már, hasonlóan a magyar fillérhez (a forint váltópénze a fillér, de már az sincs nagyon régen a forgalomban).

Még a fenti új zlotyi bevezetését megelőzően, a Lengyel nemzeti bank meglepve tapasztalta, hogy nagyon megugrott az igény a 10 groszy érmére. A korábbi mennyiség többszörösét kérték a postahivatalok, ugyanis annyi zlotyit kezdtek az emberek a vásárlóerővel már akkor sem rendelkező groszy-ra váltani. Kiderült, hogy a szaküzletekben egy alátét a tetőfedő szöghöz 10 zlotyi, de az ács mesterek áttértek a 10 groszy-s érme használatára, mert 10 zlotyiért így lényegében 100 darabot kaptak, kiváló minőségben, alumínium ötvözetben.

Ez mutatja, hogy a fémpénzeknek akkor is megmarad a belső értékük – ami használati értékükből adódik – ha mint pénz, elveszítik a vásárlóerejüket.

Miután a fenti jelenséget észlelte a Lengyel Nemzeti Bank, kivonta a 10 groszy-s érméket a forgalomból, hiszen neki annak előállítására több, mint 10 zlotyiba került...

2025-ben ugyanez a helyzet látszik kialakulni a magyar 10 forintos érmével is.

Mivel a fémek nagyon jól megfelelnek az árupénzekkel szemben támasztható követelményeknek, ahol hozzájuk tudtak férni, gyorsan átvették más, korábbi árupénzek szerepét. Elsőként különböző, nagyjából ugyanolyan nagyságú fémdarabbal próbálkoztak, de hamar rájöttek mindenhol, hogy egységesíteni kell a méretet – hiszen a fémtartalom, a súly, döntő egy árupénznél – és azt, hogy milyen mérettel van dolga, valahogy jelezni kell a pénz felhasználója felé. Így a meghatározott méretű fémdarabot elkezdtek ellátni olyan pecséttel (olvadt formában nyomták bele), amely tanúsítja, hogy mekkora méretű az adott fémdarab. Később feltalálták a pénzverést is, amikor már nem kellett olvadt fémeket használni. Rájöttek, hogy ahogyan a pénzek mindenhová eljutnak, sok kézen fordulnak meg, érdemes kihasználni ezt „marketing” célokra: tehát elkezdett számítani a pénz mintázata is, megjelentek rajta az uralkodók és az istenek ábrázolásai is.

Az első pénzérméket időszámításunk előtt 8 században Kínában készítették. Még ekkor a kör formát, mint az érmék ma már megszokott alakját nem találták fel. Olyan formákat kerestek, melyek könnyen szállíthatók – például övre, kötéltre fűzve – vagy a fémtartalmon kívül más használati értékük is van. Így az első kínai érmék kés, vagy egyéb szerszám alakját vették fel, és jellemzően rézből készültek, mely nagyon kemény fém.

Később praktikusabbnak és felhasználóbarátabbnak tűnt a lekerekített forma, és így hamar el is jutottak a lehető legkevésbé sarkos kör alakú formához.

Az első ismert görög érmék (aranyból) az időszámításunk előtti hatodik századból származnak, de a görög történetírók szerint már ezt megelőzően ezer évvel is használták a görögök pénzérméket.

Nagyon régi pénzérmék azért is nehezen kerülnek elő, mert az alapanyaguk önmagában is értékes volt – lásd belső érték – és így gyakran, ha szűkében voltak bizonyos fémeknek, beolvasztották a pénzeket is. Máskor az új uralkodó a saját arcmásával verte újra folyamatosan a régi pénzérméket.

A szóba jöhető fémek közül egyértelműen az arany rendelkezett és rendelkezik ma is a legjobb, leghasznosabb tulajdonságokkal. Mint majd látni fogjuk, az aranynek csak két hátrányos tulajdonsága van. Egyrészt – ami a könnyű megmunkálhatóságából, puhaságából adódik – hogy nagyon-nagyon könnyen kopik. A másik, hogy nagyon-nagyon kevés van belőle, mondhatjuk, hogy túl kevés. Az aranszín mindig nagyon kedvelt volt, így ékszernek kiváló, különösen, hogy könnyen meg is munkálható. Egyéb díszítéshez is nagyon hasznos. Akkor természetesen még nem tudták, de például jelenleg az elektronikai ipar is előszeretettel használja, mivel kiváló vezető. Lényegében semmivel nem lép reakcióba, rendkívül stabil.

Ahol hozzáfértek, ott mindenhol az aranypénz lett az árupénz a kiemelkedően jó tulajdonságai miatt, melyek nagyon magas szinten kielégítik az árupénzzel szemben támasztott követelményeket. Az arany kedveltsége lényegében kultúrától független volt, ahol használtak árupénzt, és volt kellő mennyiségben arany, ott az arany lett az árupénz. Az Inka Birodalomban nem volt árupénz, de az aranyat ők is nagy becsben tartották. Az arany árupénzként azért is lehetett olyan sikeres, mivel csak a belső értéke határozta meg a vásárlóerejét, nem számított ki adta ki az érmét, mikor. Vagyis kizárólag az érme aranytartalma számított, az nem, melyik országban, mikor verték, milyen uralkodó képe, vagy más díszítés van rajta. Az sem számított, ha már egy nem létező ország érméje volt, vagy olyané, amit a felhasználók nem is ismertek. Csak az aranytartalom volt az, ami meghatározta az adott érme

vásárlóerejét. Ez azt jelentette, hogy kétszer annyi aranytartalom, kétszer annyi vásárlóerő. Ha például egy 1 unciás (28,35 gramm) érméért 1 lovat lehet venni, akkor egy 2 unciás érméért 2 lovat. És nem számít, hogy mikor, hol és ki verte az az érmet.

Csak két fém van, amely nem szürkés, úgynevezett fém-színű: az arany és a réz. Az aranypénzt csak rézzel lehet úgy hamisítani, hogy a színén ez ne legyen nagyon feltűnő, hiszen tudjuk, a sárgarézt színe nagyon hasonló az aranyéhoz. Viszont mivel a réz nagyon kemény, ha a szemet be is lehet csapni a sárgarézt aranyhoz adásával, de a fogat nem... A puha aranyérmében ugyanis nyomat hagy, ha valaki egy kicsit ráharap, de már kis réztartalom mellett is olyan kemény lesz az érme, hogy azon nem hagy nyomat a fog. Ez az oka annak, hogy az egyszerű ember is úgy ellenőrizte az aranytartalmat, hogy ráharapott. Ez a „ráharapás”, mint az értéknek az ellenőrzése, a mai napig fennmaradt szokás, lásd Olimpiai Játékok.

Az arany az összes fém közül a legnyújthatóbb. Így pl. 1/8000 nm vékony fóliává lehet kikalapálni; az ilyen vékony fóliák már átengedik a zöld fényt. Az ezüst és a réz fém színe is az általuk a fény spektrumából elnyelt meghatározott hullámhossztartománytól függ. Az ezüst a látható fénytől kisebb hullámhosszon nyel el, míg a réz a spektrum vörös végénél ver vissza, tehát az ibolyánál nyel el. 1g aranyból 3 km drót húzható

Az aranyfűstgyártás összetett folyamat. Az aranyverés az aranykovácsolásból fejlődött ki. A vékony lapocskák hengerlése vagy verése szinte egyidős magával az aranyozással, már kb. 7000 éve ismerik a technológiát. A dukátarany különösen kedvelt ötvözet volt a középkorban, 1 dukátból (3,49 g ebből 3,44 g tiszta arany) 100-145 leheletfinom fóliát tudtak verni. (Forrás: Korhecz Papp Zsuzsanna: Az aranyfűst)

A tatárok 1237-ben foglalták el először Moszkvát. Tudták a templomok kupolái arannyal vannak fedve, azt tervezték, zásákszámokkal szedik majd le róluk az aranylemezeket. Nagyon csalódottak voltak, mikor kiderült, hogy egy nagy kupola aranyozása egy erszénynyi aranyból megoldható volt az építők által, és így nekik késsel kellett lekaparni az arany nagy részét...

Az új, Kínában felfedezett aranybánya értéke több mint 80 milliárd dollár. Ez lehet a Föld legnagyobb aranylelőhelye eddig, a hírre az arany globális ára rekordmagasságba szökött – írja a Live Science. Az új lelőhelyre a Hunan tartomány északkeleti részén található Wangu aranymezőnél bukkantak. Több mint 40 aranytelért észleltek, amelyek körülbelül 300 tonna aranyat tartalmaztak 2000 méter mélyen, de számítógépes modellek alapján azt jósolják, hogy akár 1100 tonna arany is lehet 3000 méter mélységben. Az arany minősége is megfelelő, úgyhogy a kutatások és ásatások folytatódnak a régióban.

2022-ben a Föld legnagyobb ismert aranykészlete a dél-afrikai aranybánya volt körülbelül 930 tonna arannyal. De a prognózisok szerint a kínai ezt is lepipálja. A felfedezés híre a globális gazdaságra is hatott, az arany ára unciánként körülbelül 2700 dollárra ugrott. A Reuters szerint Kína már most is a világ legnagyobb aranytermelője, tavaly a globális kibocsátás 10 százalékát adta, de még mindig több aranyat használ fel, mint amennyit elő tud állítani. Körülbelül háromszor annyi

nemesfémeket fogyaszt, mint amennyit ki tud ásní, úgyhogy egyelőre muszáj igénybe vennie az Ausztráliából és Dél-Afrikából származó aranyimportot is.

Az új aranylelőhely segíthet enyhíteni ezt a problémát, de nem oldja meg, a mostani fogyasztás alapján csak 1,4 évre fedezné az ország szükségleteit.

2023 végéig összesen 234 332 tonna aranyat ástak ki a világtörténelemben, ennek több mint kétharmadát 1950 óta. Ez egyébként nem is olyan sok: kiderült, hogy ha az összes kibányászott aranyat beolvasztanák, csak egy 22 méteres oldalhosszú kockát kapnánk.

Míg egy liter víz körülbelül 1 kg, addig 1 liter arany 19,3 kg. Egy kis láda arany – 4-5 liter űrtartalommal – már közel 100 kg. Egy átlagos aranyrúd – például banki aranytartalékban – átlagosan 12,4 kg súlyú.

Az egyes aranypénzek közötti átváltási árfolyamot tehát szigorúan az határozta meg, hogy mennyi volt az érmék aranytartalma. Például, ha a firenzei aranyforint (1380-ból) 3,53 gramm aranyat tartalmazott, míg a velencei aranydukát (szintén 1380-ból) 3,56 grammot, akkor 100 velencei aranydukát ért 101 firenzei aranyforintot. Nem számított tehát, milyen gazdag volt Firenze vagy Velence éppen, vagy, hogy ki volt az uralkodó, háborúztak-e, vagy sem, csak az aranytartalom volt a döntő.

Az aranypénzeknek két nagy problémája volt, ahogyan az korábban már jelzésre került: az érmék kopása, illetve az, hogy az országok többségében kevesebb aranypénz volt forgalomban, mint amennyit a gazdaság igényelt volna. Márpedig, ha nincs elég pénz a forgalomban, felélednek az önellátási reakciók, visszaesik a gazdaság.

Az aranypénz kopása gyakorlati gondot okozott, hiszen a pénzérme a használat közben – kézen-közön – kopott, így elvesztette eredeti névértékét. Mivel a pénz vásárlóerejét az aranytartalma határozta meg, így a kopott érmét egyre nehezebben lehetett névértékben használni. Ezen az uralkodók – akik a pénzverést monopolizálták – úgy próbáltak segíteni, hogy a kopott érméket folyamatosan kivonták a forgalomból, és újakat vertek helyettük. Ekkor már csak egy kérdés maradt, mikor tekinthető egy érme kopottnak? Isaac Newton – a híres fizikus – az angol királyi pénzverde főfelügyelője, majd igazgatója is volt. Az ő nevéhez fűződik az érmék oldalán látható recék „felfedezése”, vagyis, hogy ezek a recék, a recék közötti mélység mutatja meg, hogy az érme kopottnak tekinthető-e? Amennyiben már a recék nem láthatók, akkor kopott, a forgalomból ki kell vonni, újat kell helyette verni.

A forgalomban levő aranypénz mennyisége – hogy az nem volt kellően nagy – még nagyobb problémát okozott. Ha egy ország túl sok árut vásárolt külföldről, akkor ezek az áruk – importként – beáramlottak az országba, de az ellenértékük, az aranypénz kiáramlott. Ha érzékelhetően lecsökkent a forgalomban levő aranypénz mennyisége, akkor – a pénz nélküli gazdasághoz hasonlóan – megint túl kockázatosná vált sok árut termelni, hiszen egyre csökken annak az esély, hogy az majd pénzzé tehető, hogy a befektetések megtérülnek. Erre elég hamar ráébredtek a korabeli pénzügyesek, nem véletlenül alakult ki a merkantilizmus mint közgazdasági irányzat. A merchant angol (latinból) kifejezés kereskedőt jelent.

14. Fogalom: **merkantilizmus**

Merkantilizmus: egy közgazdasági irányzat (16-18. század), mely szerint az ország jóléte a kereskedői ügyességén múlik. Jó kereskedők révén a pénz beáramlik az országba, és mennyisége ösztönzően hat a gazdasági fejlődésre. Rossz kereskedők miatt a pénz kiáramlik az országból, melynek következménye az árutermelés csökkenése, az ország gazdaságának hanyatlása.

Ma már nem tekintik kellően korszerűnek a merkantilizmus irányzatát, de az árupénz korában nagyon is az volt. Nem véletlen, hogy olyan országok, mint Anglia, amely idejekorán felismerte a forgalomban levő pénz mennyiségének jelentőségét a gazdasági fejlődés szempontjából, évszázadokig a minél több arany megszerzésére összpontosítottak, akár háború, vagy kalózkodás árán is – lásd Drake kapitány. Ugyanakkor az így összegyűjtött arany elsődlegesen és döntően nem kincsképzést és luxuséletmódot szolgált – mint Spanyolország esetében – hanem a forgalomban lévő pénz folyamatos gyarapítását, ezáltal a gazdaság folyamatos fejlesztését. Egyáltalán nem véletlen, hogy az ipari forradalom az 1700-as évek közepétől Angliából indult, nem pedig a mai Ukrajnából. Utóbbi területén – mely akkor nem volt önálló ország – sokkal jobb minőségben és nagyobb mennyiségben állt rendelkezésre minden, ami az ipari forradalomhoz nyersanyagként szükséges volt: szén, vasérc, vízenergia. Pénzügyi rendszer azonban csak nyomokban létezett, szemben Angliával. Anglia a megfontolt pénzügyi politikájával válhatott a világ vezető gazdaságává, és ezáltal vezető erejévé.

Anglia annyira komolyan vette az aranypénz szerepét a gazdaság fejlesztésében, hogy a már említett Isaac Newton tudós javaslatára egyenesen megtiltották az arany és az ezüst nyersanyagként – tömbökben – való kivitelét az országból, pedig az ott kiemelkedően nagy mennyiségben állt rendelkezésre, de tudta, az is kevés lehet, ha a gazdaság egyre magasabb fejlettségi szintet ér el.

A tudománnyal verte át a nácikat a magyar kémikus

A Nobel-díj az a fajta elismerés, ami leginkább világgraszáló hírnévvel és néha egész életre szóló ingyen sörrel jár. Kivéve a második világháború alatt, amikor az arany plakett és rajta a név egyet jelenthetett a halálos ítélettel. De ha a tudósok összefognak, akkor a német katonák eszén is könnyen túljárnak. Ez történt akkor is, amikor két emlékérmét is "palackoztak" 1940 áprilisában Dániában.

Már évekkel Dánia megszállása előtt két tudós, Max Von Laue és James Franck jobbnak látta biztonságba helyezni a Nobel-díjukat. A két plakettet Niels Bohrra, a világhírű fizikusra bízta, tudták, hogy nála nagyobb biztonságban lesz, mintha elásná valahova vagy egy biztosnak tűnő rejtékhelyet keresnének neki. Aranyat nem lehetett legálisan külföldre vinni Hitler Németországból, ezért amikor 1940 áprilisában a német hadsereg Koppenhágáig jutott, Bohrnak és munkatársainak gyorsan ki kellett találniuk, hogyan álcázzák a két plakettet, amibe a német tudósok neve bele volt gravírozva, ezért, ha lebuknak, az valószínűleg a biztos halált jelentette volna.

Bohr munkatársa volt Hevesy György, akinek a fejéből kipattant a tökéletes elterelő hadművelet. A nemesfémek közül az aranyat csak a királyvíz oldja, ami a salétromsav és a sósav 1:3 molarányú keveréke, de ezt sem egy kifejezetten gyors folyamatként kell elképzelni. A két plakett nem kicsi, egyenként 66 milliméter az átmérőjük, 200 grammot nyomnak, és 23 karátos aranyból készültek, ezért a tudósok versenyt futottak az idővel, hogy minél előbb fel tudják őket oldani. Végül sikerrel jártak, Hevesy két palackba tette a narancsos színű királyvizet, és a labor többi üvege közé rejtette, majd később ő is Svédországba menekült.

Mikor Hevesy a náci erők leverése után újra biztonságban visszatérhetett Koppenhágába, a laborban a két üveg ugyanott állt, ahol otthagya. Neki is látott, hogy visszanyerje a palackokból az aranyat. Sikerrel járt, a Nobel-bizottság pedig újraöntette a két emlékérmét, így gyakorlatilag Laue és Franck a saját díjukat kapták vissza az 1952-es díjátadón.

Hevesy egyébként 1943-ban a radioaktív izotópok indikátorként való alkalmazásáért a kémiai kutatásban elért eredményei miatt

kapott kémiai Nobel-díjat. Később azt nyilatkozta, hogy mindenki azt hiszi, a Nobel-díj a legnagyobb siker, amiről egy tudós álmodhat, de ő igazán büszke akkor volt, amikor a Copley-érmet kapta meg. A királyvíz és arany reakciója iskolás tananyag, persze az már nem, hogy vissza lehet-e nyerni a nemesfémeket az oldatból, mindenesetre a két érme végig a németek szeme előtt volt, mégsem jöttek rá, hogy gyanakodniuk kellene. (Forrás: index.hu, 2019.03.23. Juhász Edina)

Az, hogy az aranyból az igényekhez képest szinte mindig kevés van – és itt nem az álmokról van szó, hanem a gazdaság pénzszükségletéről – már az ókori Rómában is probléma volt. Nem véletlen, hogy a legtöbb ország az arany mellett az ezüstöt is alkalmazta, mint árupénzt. Ahol alig volt arany, de az ezüst jobban elérhető volt, ott pedig kizárólag ezüsből vertek pénzt.

15. Fogalom: **monometalizmus**

Monometalizmus az a pénzügyi rendszer, ahol csak egy fém tölti be az árupénz szerepét: vagy az arany, vagy az ezüst.

16. Fogalom: **bimetalizmus**

Bimetalizmus az a pénzügyi rendszer, ahol az arany és az ezüst egyszerre árupénz. Ebben az esetben a nagyobb pénzcímletek aranyban, a kisebbek ezüstben vannak verve, és ezek között rögzített, vagy szabadon mozgó átváltási arányok állnak fenn.

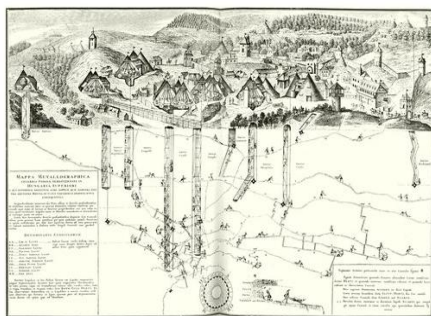
Ahogy haladunk előre az időben – az ókortól kezdve, a középkoron át – szinte mindvégig komoly probléma volt, hogy ha egy gazdaság a jó pénzügypolitikának köszönhetően szépen növekedésnek, fejlődésnek indult, rövidesen kevéssé vált a forgalomban levő aranypénz mennyisége. Nem azért, mert ez a mennyiség csökkent volna, sőt általában még lassan növekedett is. De nem tudott olyan mértékben növekedni, ahogyan a gazdaság növekedett. Növekvő gazdaságban egyre több a gazdasági szereplő, egyre többet és többfélélt termelnek, egyre több és nagyobb üzletet kötnek, és egyre gyorsabban köttetnek meg az üzletek. Ezért szinte mindenhol – a Római Birodalomban, vagy mások mellett az Angol Királyságban is – az aranypénz mellett ott voltak az ezüstpénzek is. Az ezüstnek is sok jó tulajdonsága van, tudjuk, ékszerként is szép, használati tárgyak – például étkészletek – készítésére is alkalmas, lényegében nem korrodálódik. Viszont sokkal könnyebb hamisítani a színe miatt, hiszen sötét, illetve sokkal keményebb, mint az arany, tehát erre sem lehet alapozni – lásd az aranyból a harapáspróba – hogy a hamisítványokat kiszűrjék. Nagy előnye viszont az ezüstnek, hogy sokkal több áll rendelkezésre, mint aranyból. Átlagosan évente kibányásznak annyit, mint amennyi az arany valaha volt összes kitermelt mennyiségének 1/20-ad része.

A honfoglaló magyarok is ismerték a pénzt, de a hozzájuk került érmeiket inkább dísznek használták, erre utalnak a kilyuggatott érmeleletek. A hazai pénzrendszert az Árpád-házi királyok teremtették meg, ők tették használati eszközzé az ezüst és réz pénzeket, az értékálló arany pénzeket viszont csak az utánuk következő Anjou-korban kezdték el verni.

I. Károly trónra lépésekor Magyarországon több tucatnyi magyar és külföldi pénz volt forgalomban, de ő ezek helyett ezüstdenárt veretett. A kezdeményezés hamar kudarcba fulladt, mivel a denár névértéke nagyobb volt, mint a benne lévő ezüst, így inkább a cseh ezüstgaras terjedt el.

Károly gazdasági reformjainak fontos eleme volt, hogy a nemesfémekre monopóliumot vezetett be, a kitermelt ércet rögzített árfolyamon a királyi kamarákban lehetett pénzre váltani,

Metszet a selmecbányai kitermelésről (1726)

Károly Róbert (uralkodott 1308-1342) aranyforintja

Mátyás király (1458-1490) aranyforintjai

és megtiltotta, hogy a nemesfémeket veretlenül kivigyék az országból.

Magyarország szerencsés helyzetben volt, bányáiban rengeteg volt az arany, az ezüst. A bányászat addig nem is okozott gondot, amíg a földterület a királyé volt. A királyok azonban a hatalmuk megszilárdítása érdekében földeket adományoztak, de a földeken lévő bányák továbbra is a király tulajdonában maradtak, ezért az új földesurak igyekeztek a tőlük függetlenül működő bányászatot akadályozni.

Károly végül 1327-ben elrendelte, hogy a kitermelt aranyból neki járó egytized rész (urbura), más fémek esetében egynolcadnyi rész harmadát a föld tulajdonosa kapja meg. Ez a döntés olyannyira felpörgette a nemesfém-bányászatot, hogy Magyarország ebben az időszakban az évi 1500-2000 kilogramm arany kitermelésével Európa éves termelésének a háromnegyedét adta.

Az első magyar aranyforint firenzei mintára 1325-ben készült el. A tiszta arany érme 3,5 gramm súlyú volt, előlapján a "firenzei" liliummal. Innen is a forint neve (fiorino d'oro). A firenzei pénzt Európa-szerte másolták, amit a városállam pénzhamisításnak tartott. A magyar arany pénz körmöci arany néven szintén népszerű fizetőeszköz lett és elterjedt Európában.

A magyar garas szó a Velencében 1202-től kibocsátott denarius grossus (nagy denár) latin elnevezésből eredt. A dukát elnevezés a Velencében használatos aranypénz köriratán szereplő latin ducatus (magyarul hercegség) szóból jött.

Luxemburgi Zsigmond volt az első magyar király, aki meghatározta az aranyforint értékét, és ő volt az első, aki kinyilvánította a pénzverés királyi felségjogát is. Megfogalmazta a pénzhamisítást, és annak eseteit, amik közé bekerült, ha az ember nem fogadta el a királyi pénzt.

Egy aranyforint akkoriban száz ezüstdenárt ért. Zsigmond uralkodásának végén pedig a réz tartalmú aprópénzből hatnyolcezer darabot kellett adni egy aranyforintért.

Zsigmond uralkodását követő zűrzavaros években a királyok kénytelenek voltak különféle kedvezményeket tenni az oligarcháknak a támogatásért cserébe. I. Ulászló az egyházi és a világi főuraknak is megengedte, hogy a saját pénzt verjenek. Korábban önálló pénzverés kizárólag Budának volt megengedve.

Ennek az időszaknak Hunyadi Mátyás vetett véget, aki monopolizálta a pénzverést, szigorú törvényeket hozott, és egy új, stabil pénzügyi rendszer kialakításának látott neki. Zsigmond király érméinek mintájára új, értékálló ezüstdenárt veretett, és újraindította a korábban megszűnt garasok verését is.

Mátyás pénzrendszerében az aranyforint 20 garast, 100 denárt és 200 ezüst obulust ért. Az újonnan vert pénzek éremképét is módosította, az előlapokra a négy részből álló címerpajzsot verték, míg a hátlapon Szűz Mária karján a kis Jézussal volt látható. Az érmére a Patrona Hungariae felirat (Magyarország védő asszonya) került.

Mátyás király uralkodói jövedelme évi 500 ezer és 1 millió aranyforint között mozgott, ami más magyar királyok bevételeivel összevetve hatalmas összegnek számít, de ennek a pénznek a fele a zsoldoshadsereg fenntartására ment: egy gyalogos havonta 2 aranyforintot, egy lovas 3 aranyforintot kapott.

Mátyás után Jagelló II. Ulászló, majd II. Lajos következett a magyar trónon. Előbbi tiroli eredetű arany és ezüst tartalmú guldinereket

veretett, amelyeken először a magyar pénztörténetben olvasható volt a készítés évszáma is. II. Lajos a királyi bevételek növelése érdekében 1521-ben csökkentett ezüst tartalmú denárt veretett, de ez a kisebb értékű érme sem oldotta meg az uralkodói bevétel gondjait, így 1525-ben visszatért a korábbi ezüstdenárok veréséhez.

A mohácsi csatavesztéssel, majd Buda bevételével lezárult a középkori önálló magyar állam története, és három részre szakadt az ország. Az utolsó magyar királyi aranyforintot II. János, Szapolyai János Zsigmond verette 1540-ben. (Forrás: OTPédia, Pallos Lajos-Torbágyi Melinda-Tóth Csaba: A magyar pénz története)

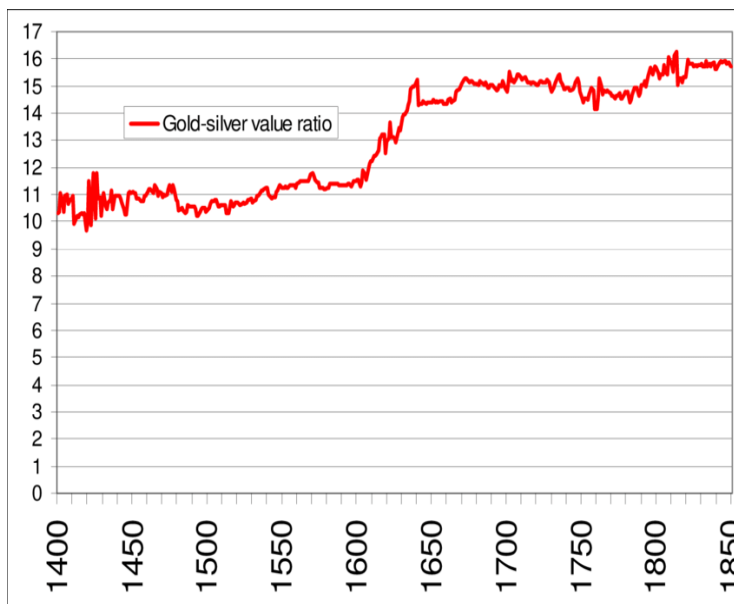
Amikor együtt van jelen az aranypénz és az ezüstpénz a gazdaságban, nyilvánvaló, hogy valahogy meg kell osztani a címleteket a kétféle pénz között. Az is nyilvánvaló, hogy mivel ezüsből sokkal több van, és a kopással szemben is sokkal ellenállóbb, a kisebb, gyakrabban és nagyobb számban használt címleteket kell ezüsből készíteni. Ha például – de persze nem – most hazánkban ilyen bimetalizmus lenne, akkor az 500, 1.000, 2.000 és 5.000 forint címletek lennének ezüstpénzek, a nagyobb címletek pedig aranypénzek. Ez idáig nem hangzik rosszul, mi lehetett a probléma? Az, hogy az árupénzek vásárlóereje ahhoz igazodik, mennyi a belső értéke. Ha például új, nagy ezüsbányák nyíltak, és sok az ezüst, akkor az ezüst értéke csökken, és vele együtt csökken az ezüsből készített érme értéke is. Ezért az érméken nem is tűntetik fel a címletek nagyságát, csak a méret, a fémtartalom az, ami számít. Tehát, maradva a forint példánál, az 500 forintos ezüsterméhez képest az 5.000 forintos ezüstermének 10-szer olyan sok ezüstöt kell tartalmaznia. Az emberek úgy igazodnak el, hogy megszokják, hogy az 500 forintos ezüstermén II. Rákóczi Ferenc van, az 5.000 forintos érmén meg Széchenyi István, akkor egy Széchenyi érme 10 Rákóczi érmét ér. Akármennyi is az ezüst ára, az ezüst érmék egymás közötti átválthatósági aránya nem változik, csak az, mennyi a vásárlóerejük. De ott vannak az aranyérmék is (csak a példánkban persze): 10.000 forintos Szent István és a 20.000 forintos Deák Ferenc. A Deák érme kétszer annyi aranyat kell, hogy tartalmazzon, mint a Szent István érme. Ha feltárnak egy új aranybányát és megugrik az arany mennyisége, akkor az aranyérmék vásárlóereje – egy ideig – csökken, de egy Deák továbbra is két Szent Istvánt ér.

Érezzük, mi lehet a gond: az arany és az ezüst mennyisége a gazdaságban hol nő, hol csökken, de nem valószínű, hogy pontosan együtt mozognak. Így probléma keletkezhet az adásvételeknél. Nem mindegy, hogy ezüsttel, vagy arannyal fizetünk. Ha az aranyérmék vásárlóereje esik, de az ezüsterméké nem, akkor több aranypénzt kérnek az eladók mondjuk egy házért, mint korábban, de az ezüstpénzben kifejezett ár nem változik. Ez lényegében olyan, mintha kettős árendszer lenne. Például lenne egy ár euróban és egy dollárban. Ahogy változnának az árfolyamok, úgy változnának az árak is, de másképp euróban, mint dollárban. Rendben, ez jobb, mintha egyáltalán nem lenne pénz a gazdaságban, de azért elég problémás, mert nem mindegy, hogy éppen milyen típusú pénzt birtoklunk. Ezt a problémát a legtöbbször úgy próbálták kiküszöbölni, hogy rögzítették azt, hogy az aranypénzek és az ezüstpénzek között milyen az átváltási árfolyam. Ez jól hangzik, de ezzel meg az a probléma, hogy ha ez az átváltási árfolyam nem reális, akkor az egyik pénztől szabadulnak az emberek – ami alul van értékelve – és a másik pénzt „tárazzák be”, ahogyan láttuk korábban a Gresham törvényénél. Ha viszont, ami alul van értékelve, annak nagyobb ennél a használati értéke, akkor azt fel fogják használni, például ékszerkészítéshez, vagy egyéb módon.

Például, ha rögzítik azt, hogy 1 aranyérme 10 ezüstermének felel meg, de az ezüst valójában ennél sokkal értékesebb mondjuk az ékszerészek, vagy az étkészletgyártók számára – szerintük például 1 aranyérme 5 ezüstermének felelne meg a kész ékszerek és étkészletek árai alapján – akkor az ékszerészek és étkészletgyártó ezüstművesek az aranypénzeiket ezüstpénzekre váltják át. Így 1

aranypénzéért 10 ezüstpénzt kapnak. A 10 ezüstpénzt beolvasztva ékszerré és étkészletté alakítják át, amit viszont 2 aranyért tudnak értékesíteni. Természetesen így nagyon hamar eltűnnek az ezüstérmék a forgalomból. Ezt történt Angliában is az 1700-as évek elején, amikor túlságosan alulértékelték az ezüstérméket az aranyhoz képest. A külföldi kereskedők aranyérméiket átváltva, a kapott ezüstérméket kivitték az országból. Így ugyan nőtt a forgalomban lévő aranyérmék száma, de érezhető volt az ezüstérmék hiánya a napi forgalomban.

4. ábra: az arany és az ezüst árak aránya 1400 és 1850 között (hányszor értékesebb az arany az ezüstről)

Forrás: Edvinsson, 2009

3.4 Infláció és defláció az árupénz rendszerben

Az árupénz vásárlóerejét – mint azt korábban láthattuk – a pénz belső értéke, vagyis a használati értéke biztosítja. Ez a belső, azaz használati érték – mint minden más, „normális” áru esetében is – változhat. Egyrészt, ha például rájönnek, mi mindenre jó például az arany, vagy az ezüst, vagy a búza – hogy például sört is lehet belőle főzni, nem csak kenyérnek jó – akkor nő a használati érték, így nő a pénz vásárlóereje is. De ugyanígy nőhet a pénz vásárlóereje, ha mondjuk nő a népesség, és egyre több ember számára jelent értéket. Azért is nőhet a pénz vásárlóereje egy országon belül, ha sok árupénz külföldön kerül elköltésre, és otthon kevés marad belőle. Összegezve, ha egy egység árupénz – például egy aranyérme – iránt valamilyen okból nagyobb a kereslet, többen akarják vagy pénzként, vagy másképp (belső értéke miatt) használni, akkor a pénz vásárlóereje nő.

Éppen ellenkezőleg, ha több pénz kerül forgalomba az országban – mert például sokat vertek az utóbbi időben, vagy külföldiek sokat költöttek mostanában – akkor egy egység pénz vásárlóereje csökken. Ha csökken a népesség és egy egység pénzt kevesebben és kevesebbszer használják, csökken a vásárlóereje. Ha rájönnek, hogy más dolog – például árpa – alkalmasabb mondjuk sörfőzésre mint a búza, akkor a búza – ha ez éppen az árupénz – vásárlóereje csökken. Összegezve, ha egy egység árupénz – például aranyérme – iránt valamilyen okból csökken a kereslet, mert kevesebben akarják vagy pénzként, vagy másképp azt használni, akkor a pénz vásárlóereje csökken.

Hiába tehát a pénz belső értéke az árupénznél, az ő vásárlóereje sem állandó, hiszen valahol ő is csak egy áru a sok közül. Márpedig a kereslet és kínálat törvényei szerint minden áru értéke változhat, ami alól nem kivétel az az áru sem, amely éppen a pénz szerepét tölti be, mint árupénz.

17. Fogalom: *infláció*

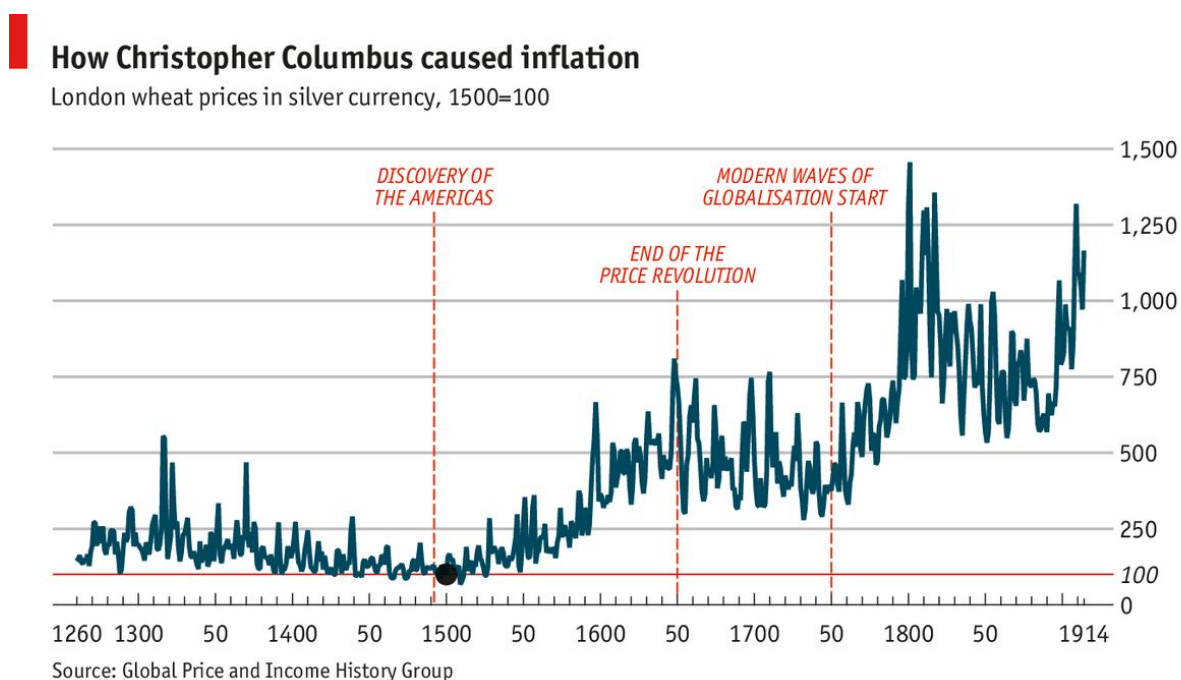
Inflációnak nevezzük azt, amikor a pénz vásárlóereje tartósan csökken. Ez abban nyilvánul meg, hogy adott egységnyi pénzért kevesebbet tudunk vásárolni, mint korábban, mert az árak – ha nem is egyforma mértékben – de általánosan és tartósan megemelkednek.

18. Fogalom: *defláció*

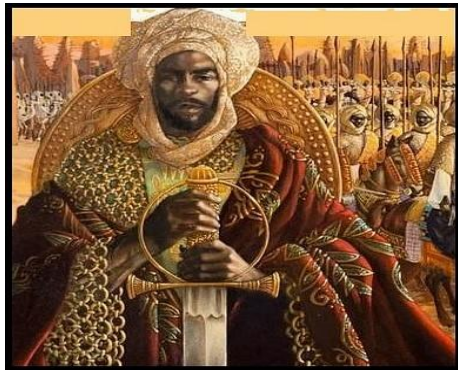
Deflációnak nevezzük azt, amikor a pénz vásárlóereje tartósan megnő. Ez abban nyilvánul meg, hogy adott egységnyi pénzért többet tudunk vásárolni, mint korábban, mert az árak – ha nem is egyforma mértékben – de általánosan és tartósan lecsökkennek.

Ahogy láttuk, az arany használati értéke soha nem csökkent – mindig is kelendő volt, mint ékszer, vagy díszítő eszköz, luxuscikk, napjainkban nagyon fontos alapanyaga pl. egyes napelemeknek, vagy félvezetőknek – így, ha csökkent valamikor is a vásárlóereje, az annak volt köszönhető, hogy hirtelen a korábbihoz képest sokkal több lett belőle a kereskedelmi forgalomban, áruforgalomban egy adott országban. Például Amerika felfedezésével és kizsákmányolásával – a kifosztásokon, kirablásokon túl beleértve a folyamatos bányászatot is – jelentősen megnőtt az Európában forgalomban lévő arany- és ezüstpénzek száma, mennyisége. Tehát sokkal több pénz állt szemben a korábbinál nem sokkal több megtermelt áruval. Hogy az egyensúly valahogy helyreálljon, az áraknak kellett emelkedni. Így egy aranypénzért a korábbihoz képest pl. kevesebb tyúkot lehetett venni, mivel nőtt a tyúkok ára. Ez azt jelenti, hogy csökkent az adott aranypénz vásárlóereje, azaz infláció alakult ki.

5. ábra: az aranypénz inflációja 1260 és 1914 között

A túl nagy mennyiségű pénz tehát nem jó a gazdaságnak, mert az egy dolog, hogy egy egység pénz kevesebbet ér, de ami ennél zavaróbb, hogy mindennek megnő az ára. Márpedig az áremelkedés nem egyfajta mértékben történik, tehát nem egyforma mértékben emelkedik például az ökör, vagy a tyúk, vagy az alma ára. Így alaposan összekuszálódnak az árak, és az emberek nehezen ismerik ki magukat egy jó ideig az új árak közepette. Az ilyen kaotikus viszonyok viszont nem használnak a gazdaságnak, gyakran ebből gazdasági visszaesés lesz, vagy legalábbis stagnálás, helybenjárás.

Miután Mansa Musa került a birodalom élére, irányítása alatt a nyugat-afrikai Mali komoly gazdasági növekedésnek indult a XIV. században.

Uralkodása során hódító hadjáratokat indított, aminek eredményeként összesen 24 várost foglalt el, köztük a térség olyan központját, mint a gazdag Timbuktu. Birodalma fénykorában királysága 2000 mérföld hosszan terült el, az Atlanti-óceántól egészen a mai Nigériáig, és magába foglalta a mostani Szenegált, Mauritániát, Malit, Burkina Fasót, Gambiát, Guineát és Elefántcsontpartot is.

Ekkora területen nem volt hiány a kor legkelendőbb nyersanyagaiban, ezek közül akkoriban a legfontosabb a só és az arany volt. Mansa Musa uralkodása alatt Mali termelte a középkor aranyának a felét - legalábbis a British Museum adatai alapján. Az akkori meglehetősen egyoldalú törvények szerint minden a király tulajdonának számított.

Ugyan Mali aranyban gazdag ország volt, ám a királyság mégsem volt különösebben ismert. Mindez pedig akkor változott meg, amikor Mansa Musa úgy döntött, elzarándokol Mekkába, méghozzá átvágva a Szaharán és Egyiptomon. A korabeli feljegyzések szerint a királyi karaván 60 ezer emberrel indult útnak. Teljes udvartartását magával vitte, valamint katonákat, kereskedőket, 12 ezer rabszolgát, kecskéket és bárányokat, lábasjóságot, és több száz teve cipelte Mansa Musa kincseit. Az embert próbáló kalandnak több ezer kísérője esett áldozatul a sivatagi átkelés során.

Amikor Kairóba érkezve az uralkodó megmutathatta gazdagságát, azonnal a köztisztelet és a megbecsülés középpontjába került, amire már oly régóta vágyott. Mansa Musa és kísérete három hónapot töltött Kairóban, és úgy szórta az aranyat, hogy a piacra került nagy mennyiségű nemesfém hatására a régióban rövid idő alatt teljesen elértéktelenedett az arany, és a következő tíz évben sem igazán talált magára emiatt az egyiptomi gazdaság.

Mekkából hazafelé állítólag ismét megállt Egyiptomban, hogy - a maga módján - segítsen a válságba jutott országnak.

Felajánlotta, hogy hitelre kölcsönveszi az általa piacra öntött arany egy részét. Sokak szerint Mansa Musa nem segíteni akart, csak egyszerűen túlköltekezett útja során, és teljesen kifogyott az aranyból. Emiatt az énekes történetmesélői annyira megharagudtak rá, hogy leálltak a király dicsőítésével, mert úgy vélték, elpazarolta az ország értékes nyersanyagait.

(Forrás: origo.hu, 2019.03.16.)

Nem csak a sok, azaz nagy mennyiségű forgalomban levő pénz okozhat gondokat, hanem természetesen – erre emlékezhetünk a pénz nélküli rendszerek tanúságaiból – a kevés pénz is. Most nem arra gondolunk, hogy nem jó, ha az embernek nincs elég pénze. Hanem az nem jó, ha egy országban nincs forgalomban megfelelő mennyiségű pénz. Láthattuk korábban, ha nincs miért értékesíteni a megtermelt javakat, akkor logikusan egyre kevesebbet fognak termelni, és a vége megint az önellátásra és cserekereskedelemre való berendezkedés. Ahol nem figyeltek oda – elsősorban az uralkodók, hiszen nem voltak nemzeti bankok és pénzügyminiszterek sem – ott könnyen megtörténhetett a baj, és túl kevés pénz maradt forgalomban, ami szép lassan meg tudja fojtani a gazdaságot.

Pénzügyi válság a Római Birodalomban, 33-ban

33-ban Tiberius császár volt már hatalmon, aki 14-42-ig uralkodott. Igyekezett jó uralkodóvá válni, így például megpróbált érvényt szerezni a még Július Caesar által az uzorások és az országból való pénzkiáramlás ellen hozott törvénynek. Így elrendelte, hogy minden fennálló pénzkölcsönt 18 hónapon belül törleszteni kell. Ennek nyomán beindultak az ingatlan és egyéb vagyontárgy eladások, ami nagyon sok pénzt igényelt volna, de ez nem volt. Másrészt nagyon forgalomban levő pénz visszaáramlott a kölcsönadókhoz, akik mivel nem tudták azokat újra kikölcsönözni jó kamatra, inkább tartalékként későbbi időkre, így ez a pénz kívülmaradt a forgalmon. Hasonlóan sok pénz került a forgalmon kívülre azért, hogy Tiberius császár arra törekedett, hogy az állam ne költsön túl sokat, inkább tartalékoljon nehezebb időkre. Így az állam is nagyon sok pénzt halmozott fel. tetézte a bajt, hogy az állami pénzverdét a császár Rómából a mai Lyonba (Franciaország) helyezte át, ahonnan lassan érkeztek Itáliába a szükséges érmék. Így hirtelen nagy pénzszűke lépett fel, és akinek megtermelt javai voltak, és sürgős volt ezek eladása, azok komoly árcsökkenés mellett is készek voltak pénzzé tenni javaikat. Az árcsökkenés miatt viszont a pénznek viszont megnövekedett a vásárlóereje, így sokan, akiknek volt pénzüik, elhalasztották annak elköltését, várva azt, hogy tovább erősödik annak vásárlóereje. Végül úgy sikerült a válságot megoldani, hogy a császár elárasztotta pénzzel és megrendelésekkel az országot, és viszonylag gyorsan helyre is állt a világ rendje. Ugyanakkor mindenki számára hosszú ideig emlékezetes volt ez az időszak, mikor szinte teljesen leállt a kereskedelem és az élet Rómában és Itália-szerte.

A spanyol csipkegallér

Spanyolország Amerika felfedezését követően óriási mennyiségű aranyat és ezüstöt hozott be. Nem csak amit elrabolt, hanem nagyon komoly bányászati tevékenységet is folytattak a gyarmatosított területeken. Spanyolország mégis alulmaradt az Angliával és Hollandiával folytatott versengésben és háborúkban is a 16. század végétől kezdődően. A 18. század végére Spanyolország már Nyugat-Európa egyik legfejletlenebb országa. Az okok között vannak pénzügyiek is. A beáramló óriási mennyiségű arany és ezüst jelentős részét háborúkra fordította az ország, melyeket nem nyert meg. Másik jelentős részét az egyház kapta meg, akik kincseket hoztak létre, ami szintén azt jelentette, hogy az az arany és ezüst nincs a forgalomban. Harmadrészt luxusra költötték. Ennek volt kiemelkedő példája a csipkegallér. Minél nagyobb, annál nagyobb tekintélyt kölcsönzött viselőjének. Csak egy közepeshez 4-6 méter, 2-4 négyzetméter csipkére volt szükség, és egy úrnak nyilván több is volt, ennél nagyobbak is. Egy közepes csipkegallér megvásárlása és folyamatos fenntartása egy falu éves adóját igényelte. Ugyanakkor a csipkét külföldről szerezték be, így a pénz külföldre áramlott, és helyette lényegében nem kaptak semmi olyat, ami a gazdaság szempontjából lényeges lett volna. A 17. században aztán be is tiltották a viselését, csak jelzésértékű lehetett a fehér gallér – erre a Németalföldön és Angliában már hamarabb ráébredtek, ahol egy ideig szintén divat volt a csipkegallér – de már későn. A csipkegallérra és egyéb ruhakölteményekre

fordított pénz olyan volt Spanyolország szempontjából, mintha a tengerbe dobták volna azt a pénzt.

3.5 Hitelezés és kölcsönzés az árupénz rendszerben

A kölcsönzést nagymértékben fellendítette az, hogy ha árupénzt kértek, vagy adtak kölcsön, annak sokkal nagyobb felhasználási lehetősége volt, mint ha egy adott dolog lett volna a kölcsön tárgya. Természetesen, továbbra is fennmaradt – napjainkig is – az, hogy barátok, családtagok, szomszédok dolgokat kölcsönöznek egymásnak, lisztet, járművet, eszközt, vagy könyvet. Ilyenkor, ahogyan arról már szó volt, az az általános, hogy ennek a kölcsönzésnek nincs díja. Ezeket a kölcsönzéseket az mozgatja, hogy viszonyosság van. Ma én segítek neked, holnap meg te nekem. Ez a pénzkölcsönöknél is fennmaradt, ha ilyen körben történt a kölcsönzés. Azonban, ha „idegennek” adtak kölcsön, akitől nem volt várható, hogy a jövőben ezt bármilyen módon is viszonyozza, ott már kezdett elterjedni az, hogy valamilyen többlettel várták vissza a kölcsönadott pénzt. Sokszor ezt nem is nevezték kamatnak, hiszen azt a legtöbb helyen az egyházak, a vallás tiltották. Az ajándék viszont nem esett ilyen tilalom alá. Az ajándék ilyen esetekben nagyon hasonló volt, mint ahogy manapság sok helyen a borralalót használjuk. Van egy elvárás, hogy adjunk borralalót, amely körülbelül 10%-a lesz a fizetendő összegén felül. Ezzel kiegészítve történik jellemzően a fizetés. Mindazonáltal a kölcsönök sokkal népszerűbbek lettek, tekintve, hogy jóval egyszerűbbé vált kölcsönökhöz jutni pénz formájában, ahol nem volt kötöttség, pontosan mire is van szükség. Ez nagyobb szabadságot adott a kölcsönök felhasználása tekintetében is. A kölcsönök törlesztése is egyszerűbbé vált, kiváltképp, hogy a pénzben való törlesztés meg a kölcsönadónak adott nagyobb szabadságot, hogy abban az időpontban bármire is költheti a befolyt pénzt. Infláció jellemzően nem volt, így a pénz vásárlóereje a kölcsön futamideje alatt nem romlott.

A hitelek, mint láttuk egy nagyobb, bővebb szolgáltatáscsomagot képviselnek, mint a kölcsönök. Pénzben hitelezni szintén sokkal egyszerűbb, sokkal könnyebb számszerűsíteni a költség-haszon összefüggéseket. Nyilvánvaló, hogy gazdag, tehetős emberek jobban megengedhették maguknak azt, hogy kölcsönadjanak, hitelezzenek. Sokszor ezek gazdag kereskedők, vagy termelők voltak, akik a kölcsönök, hitelek nyújtásával nem csak anyagi haszonra tehettek szert – még gazdagabbakká váltak – hanem növelhették befolyásukat, személyes kapcsolatokat is építhettek, erősíthettek. Jellemzően mind a kölcsönzés, és hitelezés magánszemélyek között folyt, mai értelemben vett gazdasági társaságok nem, helyettük inkább különböző családi szövetségek léteztek.

Már időszámításunk előtt 2000 évvel megjelent a Babiloni Birodalomban a letétkezelés, amely a későbbi, középkori letétkezelő bankok előfutára volt. A letétek jellemzően vagy gabonában – mint árupénzben –, vagy aranyban történtek, és a letét éves díja államilag szabályozott módon a letét összegének 1/60 része volt.

19. Fogalom: **pénzletét**

A pénzletét az a pénzösszeg, amit a letét tulajdonosa megőrzésre a letétkezelő rendelkezésére bocsát. A letétkezelő a letétet változatlan formában köteles megőrizni, és bizonyos, előre rögzített feltételekkel a letét tulajdonosa vagy más személy részére kiadni. A letét megőrzéséért a letét tulajdonosa díjat fizet, a letétkezelő a letétet csak megőrzi, de nem használhatja, hasznosíthatja.

A pénzletétek kezelése jövedelmező üzlet volt, hiszen „csak” a megfelelő védelemről kellett gondoskodni. Az egész letétkezelési konstrukciót úgy kell elképzelni, mintha széfbe kerülnének az értékek, és ezért a letét tulajdonosa fizetne. Természetes, hogy a letétkezelő nem teszi semmilyen módon kockára azt, hogy vissza tudja szolgáltatni a letétet a tulajdonosnak, vagy annak, akit megjelölt – például örökös, vagy kereskedelmi partner. Az is természetes, hogy ezért a védelemért, a megőrzésért és az ezzel járó adminisztrációért fizetni szükséges.

A hitelezéssel hasonlóan a kereskedelemhez családok is foglalkoztak, azonban bankoknak ezeket a családi vállalkozásokat még nem nevezhetnénk. Ne felejtjük el, hogy még az árupénz rendszerben vagyunk, és nem csak arany- és ezüstpénz lehetett árupénz, hanem például a gabona is. Tehát amikor hitelezésre gondolunk, gabonára vagy egyéb árupénzre is gondolhatunk, mint a hitel formájára. Babilonban, vagy a görög városállamokban, Egyiptomban és Rómában is gyakori volt a gabonában való hitelezés. A kamat koncepciója is a gabona kölcsönzése, hitelezése alapján alakult ki. Alapvetően ugyanis valaki azért kért kölcsönbe gabonát, hogy vetni tudjon, és majd legyen mit learatnia. Aki viszont kölcsönadta, az nem tudott vetni, így a hozamot is elveszítette. Ezért az elvesztett hozamért kárpótolta részben az, hogy a kölcsönvevő nem csak a kapott vetőmagot adta vissza, de részesedést is adott az ezen felüli termésből.

20. Fogalom: *kamat*

A **kamatot** az a személy köteles megfizetni, aki számára a kölcsönt, hitelt, vagy betétet a visszafizetés ígéretével a rendelkezésére bocsátották, és annak a részére, aki az ő rendelkezésére bocsátotta azzal, hogy azt kamatostól vissza fogja fizetni. A kamatot a rendelkezésre bocsátott összeg százalékában határozzuk meg, általában éves alapon.

21. Fogalom: *pénzbetét*

A **pénzbetét** az a pénzösszeg, melyet a tulajdonos megőrzésre és használatra ideiglenesen átenged a betétet kezelőnek azzal, hogy azt számára egy későbbi – nem feltétlenül előre rögzített – időpontban az előzetesen megállapodott kamatokkal együtt visszafizeti.

Ahogy arról már korábban szó volt, a kamatszedést a kölcsönök, hitelek tekintetében több vallás is ellenezte, így a katolikus és a muzulmán vallás is. Ennek az volt az oka, hogy a kamatot úgy fogták fel, hogy azzal az adós rászorultságát használja ki az, aki a kölcsön, hitelt nyújtja. A betétek esetében soha nem volt ilyen tilalom, hiszen aki a betétet fogadja, gyűjti az jellemzően gazdagabb, tehetősebb, mint aki a betétet rábízta. Azért sem volt ilyen tilalom, mert egészen a modern bankrendszerig nem volt jellemző, hogy valaki pénzbetétként engedje át más használatára a pénzét mindaddig, amíg neki erre szüksége nem lesz. Akinek ilyen szándéka volt, az legfeljebb betársult egy üzletbe. A fogadókészség sem volt meg a betétek iránt, hiszen, ha valaki más pénzét akarta használni üzletéhez, az vagy üzlettársakat keresett, vagy hitelt vett fel. A betét fogalma csak azért szerepel itt, hogy lássuk, nem csak hitelek, hanem betétek vonatkozásában is fontos a kamat.

3.6 Biztosítások az árupénz rendszerben

Az ókori Babiloni Birodalomban, vagy a Sumér Birodalomban egyaránt árupénz-rendszer volt. Hammurapi (időszámításunk előtti 17-18. század) törvényei már szólnak hitelezésről és biztosításokról is. Természetesen nem biztosításként nevezték sem ekkor, sem még évszázadokig azokat a konstrukciókat, amelyeket ma annak hívunk. Az viszont egyértelmű, hogy igyekeztek kockázati közösségeket létrehozni, közös kockázati alapokkal, melyekből végül – ha ez megtörtént – ki lehetett fizetni a károsultakat. Hosszú ideig az akkor üzletileg a legkockázatosabb, de nagyon fontos tevékenységekhez kapcsolódott a biztosítás: a kereskedelemhez és a hajózáshoz. Különösen a tengeri kereskedelemmel kellett sokat foglalkozni, hiszen nagyon veszélyes foglalkozás volt, ugyanakkor nagy szükség is volt rá, tehát a kockázatokat valahogy menedzselni volt szükséges. A görögök és rómaiak is nagy hajózó nemzetek voltak, természetes, hogy az üzletmenet fenntartása érdekében gondoskodni kellett azokról, akiket családi vagy anyagi veszteség ért a tengeri kereskedelem vonatkozásában.

Mai értelemben vett biztosítások a 13. századtól jelentek meg olyan olasz kereskedő-városállamokhoz kapcsolódóan, mint Genova. Megjelentek a biztosítási díjak – arany- és ezüstpénzben kifejezve – és a kártérítések. Kezdetben a biztosítások és a hitelezés szorosan összefonódtak a tengeri kereskedelem

vonatkozásában, mivel a kamatszedést sokáig nagyon keményen ellenezte a katolikus egyház. A biztosítási konstrukciókkal sokszor álcázni lehetett a hitelkonstrukciókat, a kamatokat pedig kártérítésként tüntették fel. Márpedig a jogos kár megtérítését a katolikus egyház soha nem ellenezte.

A 14. században, Genovában már megjelentek az egyedi, nem kereskedelemhez, illetve nem hitelezéshez kötődő biztosítási konstrukciók is. Ezeknél már egyedi károkat lehetett biztosítani, biztosítási díj fejében. A biztosítási feltételeket a biztosítási kötvénybe foglalták, mely ugyan egy fontos okirat, de nevével ellentétben nem értékpapír. A biztosítási díjak a kockázatokkal és a nemkívánatos következményekkel lettek arányosak. Mindez nagyon igényelte a magasabb szintű matematika és a statisztika használatát.

3.7 Adózás az árupénz rendszerben

Az adózást-adóztatást nagyon megkönnyítette az árupénz rendszer kialakulása és működése. Korábban láttuk, hogy például a kora középkori Magyarországon, ahol formálisan volt ugyan pénz, de a gyakorlatban általában nem beszélhettünk árupénz rendszerről sem, milyen gondot okozott az egyházi és földesúri tizedek beszedése és azok felhasználása. A robotról már nem is beszélve. Árupénz esetében az adóztató olyan formában jut az adóbevételekhez, mely sokkal nagyobb rugalmasságot biztosít számára azok felhasználása során. Ha borban, búzában, egyéb terményekben kapják az adót, és eladni ők sem tudják az árupénzrendszer hiányában, akkor legfeljebb ők esznek-isznak nagyokat, vagy a kegyeltjeik, szolgálók, katonáik. Amennyiben viszont árupénzben érkezik az adó, abból lehet akár külföldről is vásárolni, mesterembereket fogadni, sokkal nagyobbak lesznek a lehetőségek.

Hogy hazánkban nem igazán alakult ki az árupénzrendszer sem – csak átmenetileg, lényegében Zsigmond királytól Mátyás királyig –, majd csak a török kiűzését követően, annak az volt az oka, hogy nem voltak elég okos uralkodóink. Mert például sokáig arany, vagy később ezüst saját bányáinkból is elég lett volna, de az uralkodók nem ismerték fel a pénzügyi rendszer jelentőségét. Bármilyen pénz bevezetését ugyanis szinte magától értődvé, nagyon könnyűvé teszi, ha abban fogják az adót szedni. Amennyiben ugyanis az adóztató adóként elfogadja a saját maga által vert ezüstpénzt, úgy az adózók számára lesz értelme ilyen pénzért értékesíteni a megtermelt javakat. És ha elég sok az adózó, akkor mindenki szeretne ilyen pénzre szert tenni, hiszen adót fizetni kötelező.

Az uralkodók elő is írhatták, mi legyen a törvényes fizetőeszköz, de a leghatékonyabb ösztönzés az volt, ha olyan fizetőeszköz használatát írták elő, melyek ők maguk, és más adóztatók is elfogadtak adófizetés gyanánt.

A hitelezési aktivitás növekedése és az adóztatás jellemzően egymást gerjesztő folyamat. Az uralkodónak, ha van lehetősége, hiteleket vesz fel. A hiteleket a későbbi adóbevételekből szeretné finanszírozni. Így próbálja az adókat növelni, de ahhoz a gazdaságot is fejleszteni kell, így lényegében egyik hitelből fizetik vissza a másikat. Eközben viszont szépen növekszik a gazdaság és az adóbevételek is.

3.8 Összefoglalás

Az árupénz rendszer nagyon nagy időszakot ölel fel. Ráadásul Magyarországon nagyjából a kiegyezésig tartott (1867), de Genovában csak a 15. századig, vagy Angliában a 17. századig. Hol van a határ az árupénzrendszer és a pénz nélküli gazdaság között? Ez viszonylag egyértelmű, hiszen, ha van bármilyen árucikk, amit a közösség általános egyenértékesként pénz gyanánt elfogad, akkor már beléptünk az árupénz-rendszerbe. Hol a határ az árupénz-rendszer és az azt követő arany-standard rendszer között? Ott és akkor, ahol és amikor megjelennek a bankbetétekből hitelező bankok. A világ első bankját 1407-ben Genovában alapították. Hazánkban 1838-ban, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank néven.

Sajnos, hazánkban egészen a törökök kiűzéséig még az árupénzrendszer is csak időnként volt megfelelően működőképes. Ez volt az oka annak, hogy a jobbágyságot röghöz kellett kötni, természetben szedték a tizedet és a kilencedet, természetben tartoztak robottal a jobbágyság uraiknak, és ezért nem lehetett volna – ha akarták volna akkor sem – a nemeseket adóztatni (legfeljebb a főnemeseiket).

Ahol jól kézben tartották, ott az árupénzrendszer, kiváltképp az arany- és ezüst-pénzrendszer felvirágoztatta a gazdaságot, és mindenki nyert vele. A hétköznapi emberek szabadabb és jobb életet, az urak és az uralkodó pedig még több gazdagságot.

Idővel azonban pontosan a nagy fejlődés kezdte megásni az árupénz-rendszer működésének és fenntartásának alapjait. A probléma tehát elsőként nem is a gyengén fejlett országokban jelentkezett, hanem a legfejlettebbeknél: Olasz kereskedő-városállamok, Német-Alföld és Anglia. Hiába birtokolták a világ forgalomba lévő arany- és ezüstpénzének nagy részét, egy idő után még az is kevésnek bizonyult. Az arany és az ezüst elégtelen, és csak nagyon nehezen tovább-bővíthető mennyisége immár a fejlődés gátját képezte. Amennyiben a bányászat nem tudta kellő mértékben támogatni azt, hogy több arany és ezüst kerüljön forgalomba, valami mást kellett kitalálni.

Mindazonáltal az arany- és ezüst-pénzrendszerekben már kialakultak az előzményei mind a banki, mind a biztosítási iparágaknak. Az adózás és adóztatás is egyre inkább fejlődött, és sok uralkodó ráébredt arra, hogy a pénzügyi rendszer hatékony felépítésén és működtetésén múlik valójában az országuk fejlődése és személyes jólétük is, nem pedig a tejhatalom megszerzésén és megtartásán.

3.9 Fő üzenet

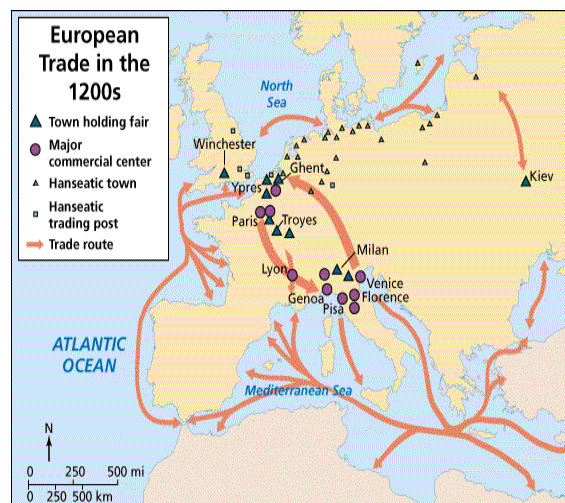

- Ahhoz képest, mint, hogy nincs pénz a gazdaságban, szinte bármelyik árupénz jobb;
- Mégis, ha lehet választani, olyan árupénz kell, amelyik alkalmas kis tranzakciók tömegének a lebonyolítására, nem csak nagyokra;
- Az sem jó azonban, ha túl sok pénz van forgalomban, mert beindul az árnövekedés, az infláció;
- De az sem jó, ha túl kevés, mert akkor elkezd leépülni a gazdaság;
- Az arany-árupénz rendszer nagyon jó tulajdonságokkal bír, az ezüst is sokkal, de a mennyiség szűkössége mind a két esetben óriási gond – különösen az arany esetében – amit nem lehet megoldani az árupénz-rendszer keretei között. Ez pedig lehatárolja a fejlődési lehetőségeket.

4 A pénzhelyettesítők kora

Ahogy láttuk, a világ – ahogy napjainkban is – különböző fejlettségű területekből állt, amikor a különböző árupecsétek megjelentek, és voltak használatban. Közöttük kiemelkedő szerepet töltött be az arany- és az ezüstpénz. Már ahol. Mert miközben már az ókori Római Birodalomban fejlett arany- és ezüstpénzrendszer volt, a világ számos részén – közöttük nem egy korszakban hazánkban is – még a középkorban is csak mutatóban volt pénz. Jól jelzi azt, hogy micsoda különbségek voltak a világban, ahogy a latin eredetű *risik* kifejezés – ami a mai magyar nyelvben kockázatot jelent – elerjedt a világban. Az olasz kereskedőállamokban az 1200-as évek elején jelent meg, pár évtizeddel később a francia, majd az angol területek következtek, majd a világ többi országa, szépen, sorban. Magyarországon, mint rizikó, 1788-ban jelent meg, tehát majd 500 évvel később, mint mondjuk Genovában. Így, amikor most a pénzfejlődés újabb szakaszával – a pénzhelyettesítők korával, a bankjegyek megjelenésével – foglalkozunk, fontos látni, hogy hazánkba minden sokkal később gyűrűzött be. Sajnos mi nagyon megkésve követtük a világon élenjáró országokat. Amikor megjelentek az olasz bankok, nálunk még Árpád-házi királyok voltak, majd Anjouk, és örültek, ha megfelelő mennyiségű arany- és ezüstpénzt tudtak verni, már az is szó volt hazai viszonylatban.

Eljutottunk tehát a 13. századig (1200-as évek), amikor a mai Olaszország területén még kisebb államok osztoztak: így a Velencei Köztársaság, Firenzei Köztársaság, Genovai Köztársaság, Sienai Köztársaság, a Pápai Állam, vagy – egyebek mellett – a Nápolyi Királyság. Feltűnő, hogy már ebben a korban milyen sok köztársaság volt, és érdekes módon ez, akkor nem igazán zavarta – ebből a szempontból – azokat az államokat, ahol uralkodó volt (király, herceg, stb.). A köztársasági forma ugyanakkor kedvezett a tehetségek kibontakozásának, az innovációknak, pénzügyi téren is. Mint majd látni fogjuk, a pénzügyi innovációk központjai, és nyugodtan mondhatjuk, hogy az akkori világ pénzügyi központjai az olasz kereskedővárosok voltak: Genova, Firenze és Velence. Itt találtak fel sok olyan dolgot, ami ma egy közgazdász számára alapvető jelentőségű: bank, bankjegy, kettős könyvvitel vagy a statisztika, illetve a kötvények, részvények, vagy a mai értelemben vett biztosítás.

Vessünk egy pillantást, hogyan is állt a 13. században Európa gazdasága! Tudjuk, hogy nem csak a mai Olaszország, de a többi mai európai állam sem volt olyan egységes akkoriban. A mai Németország

területén is számtalan hercegség, fejedelemség, illetve önálló városok – például a Hanza városok – volt található.

Európa gazdaságilag legfejlettebb részei ebben az időben Anglia, Német-alföld (mai Belgium és Hollandia, illetve Franciaország egyes részei voltak. Lehetett kereskedni tengeren is, és kereskedtek is, mégha sokkal hosszabb is volt így az út, és a hajózás még igen kockázatos volt. Ám nem véletlenül vállalták a kereskedők a hosszú hajóutat: szárazföldön még kockázatosabb volt, nem is beszélve a számtalan vámszedési „veszélyről. Ilyen körülmények között nagyon problémás volt a pénz ide-odaszállítása, és ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a levelezésen kívül semmilyen további kommunikációs lehetőség nem volt. Hetekig „eltűntek a térképről” az üzletfelek, illetve a saját alkalmazottak. Az egyéb kockázatokat még sokáig nem lehetett kiküszöbölni, de a pénz ide-odaszállítgatásával valamit kezdeni kellett.

4.1 A gazdálkodás jogi keretei a 13. században

Sokan azt hiszik, hogy a középkorban is már olyan aprólékosan szabályozva volt a gazdaság, mint korunkban. Ez egyáltalán nem igaz. Voltak persze szabályok, nagyon szigorúak is, de ezek mellett sok terület szabályozatlanul maradt. Mit lehetett tenni ezekkel a szabályozatlan területekkel kapcsolatban? Alapvetően kétféle irányzat volt:

- Csak azt szabad, ami szabályozva van, vagy pedig:
- Mindent szabad, ami nem tilos.

Az olasz kereskedővárosok jellemzően a második elvet vallották, vagyis, ami nem volt szabályozva, ott nem voltak kötöttségek, ott ki lehetett találni új dolgokat, lehetett próbálkozni. Ha ez a próbálkozás sikeres volt, akkor mint minden sikeres innováció, elterjedhetett a gazdaságban: ehhez általában nem volt szükség arra, hogy jogszabályba foglalják. Például, amikor feltalálták a részvénytársaságot az olasz kereskedőállamokban, évszázadokig nem is foglalták hivatalos jogszabályba azt. Akinek elfogadható volt a részvénytársaság működési logikája – például a korlátolt felelősség – az „szóba állt” ezekkel a szervezetekkel, üzletelt velük, elszegődött hozzájuk. Ez a szabadság sok olyan pénzügyi innovációt eredményezett, mely egyébként nem valószínű, hogy eszébe jutott volna az uralkodóknak, tanácsadóknak, vagy általában a törvényhozóknak. Ha arra kellett volna várni, hogy nekik eszükbe jusson, még lehet, hosszú évszázadokat kellett volna várni. Erre példa hazánk, ahol egészen addig nem lehetett részvénytársaságot alapítani, míg az uralkodó azt nem engedélyezte. Az első magyar részvénytársaság 1830-ban adta be a kérelmét, és csak nyolc év múlva, 1838-ban engedélyezte azt az uralkodó. Ez volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank. Pedig ekkor már nem kellett feltalálni a részvénytársaságot az uralkodónak, egyszerűen csak azt kellett eldöntenie, ez részéről támogatható ötlet, vagy nem. Szerencsére az olasz kereskedőállamokban nem volt ilyen körülményes a gazdaság szerveződése, nem is véletlenül lettek annyira gazdagok.

Jogszabályokba általában a következőket foglalták ebben az időben:

- A hatalom birtokosainak és az alattvalóknak az együttműködési rendszere: kinek mi a joga és kötelessége, például adózás, vagy monopóliumok adása és azok biztosítása;
- Ha valami a társadalomban komoly probléma volt, azt hogyan kell kezelni: például tilalom, büntetés, igazságszolgáltatás;
- A megszokott és működőképes „szokásjog” írásba foglalása.

Ma már az élet minden területe szabályozva van – néha talán túlságosan is. A mai jogszabályok közül is kiemelkedik – hazánkban is – a Polgári Törvénykönyv (Ptk.). Hiszen a jognak van többféle ága is, így büntető, polgári és – egyebek mellett – a közigazgatási jog. A polgári jog alapvetően az állampolgárok

és azok szervezeteinek egymáshoz való viszonyát szabályozza. Két fő alapforrása van, melyek természetesen kiegészülnek egyéb szabályokkal is. E két fő forrás:

- A római jog: a Római Birodalom sokévszázados fennállása alatt csiszolódott ki;
- Kereskedelmi jog: a kereskedők szintén sokévszázados önszabályozásából kristályosodott ki.

4.2 A kereskedők saját önszabályozása, jogalkotása, a Lex Mercatoria

Manapság a kereskedőknek általában véve nincs sem rossz, sem jó hírük. Az emberek nem vetik meg őket, de nem is örvendenek megkülönböztetett köztiszteletnek: a kereskedelem egy a sok gazdasági tevékenység között. Ha mégis valamelyik irányba el kell mozdulni a megítélésükben, akkor inkább a negatív irány az, hogy egyesek trükköznek, vagy csálnak közülük, esetleg mesterségesen hajtják fel az árakat, kihasználják azt, ha beszállítóik szorult helyzetben vannak, és még sorolhatnánk. Az ókorban és középkorban ez így nem volt igaz. Furcsa, de a kereskedők szinte a legmegbízhatóbb embereknek számítottak. Mindezt annak köszönheték jelentős részben, hogy saját szabályrendszert alkottak, és gondoskodtak is arról – saját maguknak – hogy e szabályoknak érvényt is szerezzenek. Hiszen a különböző államokra csak kismértékben számíthattak, a legtöbb jogrendszer még olyan fejletlen volt, és a legtöbb nem is fordított komolyabb figyelmet a kereskedelemre. Legfeljebb csak annyit, ami az adók és vámok szedése vonatkozásában fontos volt a hatalom birtokosai számára.

A kereskedők többsége szükségszerűen több állam között is kereskedett, szükségük volt általános szabályokra, hogy az egész nemzetközi kereskedelem működőképes maradjon. A legtöbb helyen nem számíthattak az állami, önkormányzati vagy egyéb hatalmak jogalkotására, de az igazságszolgáltatására sem. Így logikus, hogy saját kezükbe vették a szabályozásukat. Ez azért sem volt nagy baj, hiszen ők maguk ismerték a legjobban a kereskedelmet, a saját szakmájukat, melyet szabályozni szerettek volna. Természetesen, a sok évszázadnyi kereskedés folyamán ez a jog is folyamatosan bővült, és változott. Időnként a világ változásainak megfelelően ki is kellett igazítani.

A kereskedőknek alapvető érdeke volt, hogy egységes „játékszabályok” szerint kereskedjenek egymással, illetve vevőikkel. Ha becsapják egymást, vagy a vevőket, akkor gyorsan leépül az egész kereskedelmi rendszer. Alapvető szükségletük volt, hogy a vitás kérdések gyorsan és fair módon elrendezésre kerüljenek, illetve, hogy kivessék maguk közül azokat, akik lerontják a szakma hitelességét, hozzá nem értésükkel, vagy rossz szándékukkal kárt okoznak.

A kereskedők önszabályozásnak főbb területei voltak:

- A kereskedés alapszabályai;
- Választott bíróságok a vitás kérdések kezelésére;

- A vétkesek megbüntetésének szabályai.

A mai kor embere kicsit nehezen érti meg, hogy lehet az államok, az ő rendőrségeik, bíróságai, ügyészségeik, börtöneik és – régebben – hóhérai nélkül egy jognak érvényt szerezni. Pedig a kereskedők ezt megoldották. Kisebb ügyekben természetesen pénzbírságok voltak, vagy természetben kellett kárpótolni egymást, illetve a vevőket. Nagyobb ügyeknél a vétkes kereskedőt kiközösítették. Senki nem „állt vele szóba”, senki nem üzletelt vele többet. Ez lényegében a kereskedő halálát (nem szó szerint természetesen) jelentette, hiszen örökre, de még az utódai is elvesztették a jogot arra, hogy a kereskedésből szépen megéljenek. Ez a kiközösítés – lásd a mai korban a szankciós lista – nagyon is működőképes volt, és nagyon elrettentő is. Egy kereskedő sem kívánta elveszteni a megélhetését bármilyen vita kapcsán, így nagyon ügyeltek arra, hogy teljes mértékben megbízható és fair üzletfelek legyenek. A jó hírnévnek örvend kifejezés alapvetően a kereskedőkre vonatkozott. Arra is ráébredtek, hogy ez a jó hírnév üzletileg is megéri, minél jobb a hírnév, annál több ügyfél, annál több üzlet, annál nagyobb a haszon lehetősége. De a hírnevet ápolni kell, azt védelmezni kell, arra ügyelni kell, s eleve, azért meg kell dolgozni.

A gyémántkereskedelemben általában nem egy-egy gyémánttal kereskednek – az csak a különlegesen szép darabok esetében megszokott – hanem csomagokban értékesítik azt. Egy-egy csomagban meghatározott karátszámú gyémánt van. Az is meg van határozva, mennyi a nagyobb, a nagyobbacska, a közepes, és apró. A kereskedők már eleve nagy gondossággal állítják össze a csomagot, nem az a cél, hogy a másik felet átverjék. Így szinte látatlanban is lehet kereskedni, licitálni.

A licitálás egy külön szakma, vagy művészet. Van értelme azoknak a liciteknek is, amikor a licitáló felek hallják egymás ajánlatait, de abban is van fantázia, hogy nem.

A hagyományos arab gyémántkereskedési licit úgy zajlott, hogy az eladó leült pl. három lehetséges vevővel egy asztalhoz. Egyik oldalon az eladó, a másikon a potenciális vevők. Egy selyemkendővel az asztalon letakarták a kezüket, és bármilyen beszéd nélkül, kézjelekkel kommunikáltak egymással. Így ment a licit, majd a legmagasabb árat kínálóval az üzlet megkötött. De nem írtak papírt sem, minden kommunikáció és a megegyezés is a kendő alatt zajlott. Lényegében egymás ujjait és tenyerét nyomogatták, a bevett jelzések alkalmazásával. Természetesen azonnal adódik a kérdés, mi a helyzet akkor, ha félreértik egymást a felek? Pl. a vevő úgy érzékelte, hogy egy kört rajzolt a tenyerébe a vevő és háromszor megnyomta a kisujja első begyét a körmével, ami meghatározott árat jelent. De lehet, a vevő négyzetet rajzolt, és a második ujjbegyet kívánta háromszor megnyomni... A válasz egyszerű: ha később kiderülne, hogy a felek félreértették egymást, akkor aki a félreértéssel jobban jönne ki az üzletből, elengedi ezt a pluszprofitot, hogy ne legyen vita, „ne érje szó a ház elejét”. Így fennmarad a bizalom, a jó hírnév, és legközelebb majd jobban figyelnek... Ha valaki mégis „beleáll” a vitába, akkor kiközösíti őt a többi kereskedő, és akkor oda a jó megélhetésnek, a leszármazottakat is figyelembe véve.

4.3 A kereskedelmi váltó mint értékpapír megjelenése

A váltó egy ma is létező értékpapír-típus, az egyetlen értékpapír, amelyet – ha betartjuk az alaki és formai követelményeket – mi is kiállíthatunk, akár egy kockásfüzet lapjára is. Nem tűnik túl nagy

„durranásnak”, nem tűnik túl jelentős találmánynak, pedig ez forradalmasította az árupénzrendszert, és általa léphettünk egyet a modern pénzrendszer felé.

A váltó kifejezés már sejteti, miről is lehet itt szó: ezt az értékpapírt be lehet váltani valahogy, valamire. És valóban.

22. Fogalom: **váltó**

A **váltó** egy olyan értékpapír, melyben a kibocsátója fizetési ígéretet tesz arra vonatkozóan, hogy az abban szereplő összeget, vagy ő, vagy az általa a váltóban megjelölt személy a megjelölt időpontban, a megjelölt helyen az arra megjelölt jogosult számára megfizeti. A kiállító bocsátja ki a váltót. Aki részére a váltó kiállítása került, az az úgynevezett rendelvényes.

De hogy is jött létre ez a váltó? És miért olyan jelentős az ő szerepe a pénzügyek terén?

A korábbi alfejezetekben láthattunk, nem volt könnyű a kereskedők élete a 12. századi Európában. Rengeteg ország, kezdetleges utak, nagy távolságok, kezdetleges kommunikációs lehetőségek. Különösen aggasztotta a kereskedőket az, hogy a jó védett városaikat elhagyva nem csak a szállított áru volt veszélyben, de a szállított arany- és ezüstpénz is. Márpedig tudjuk, a „pénznek nincs szaga”, különösen, ha be is olvasztják az elrablói. Még az elrabolt áru sorsa esetleg kideríthető, az elrabolt pénz nyomkövethetősége sokkal nehezebb. Ha sok pénzt szállítanak és azt láthatóan, sok fegyverrel védik, akkor mintha kiírnák magukra: sok pénzt szállítunk! Ha ezt a látszatot el akarják kerülni, vagy csak olcsóbbá akarják tenni az utat, akkor szinte nem is visznek fegyveres kísérőket: ekkor meg ez lehet a baj...

Képzeljük el, hogy Hans, antwerpeni kereskedő eladta a gyémántjait Genovában. 100 aranypénz volt az ára. A vevő, Antonio felajánlja Hansnak, mit szólna hozzá, ha nem vesződnének a készpénzes fizetéssel, hanem Antonio írna az unokaöccsének, Giovanninak, aki Antwerpenben vezeti a család másik üzletét, hogy a papír bemutatójának fizessen azon nyomban 100 aranyat. Így Hansnak nem kellene vesződnie az arany szállításával, védelmével, és egyébként is csak Antwerpenben akarná majd csak elkölteni. Hans nyilván elsőre meglepődött, de tudta, Antonio családja generációk óta nagyon jó hírnévnek örvend, nagy a vagyonuk, nagyon megbízhatóknak tűnnek, miért tennék kockára az egész család jólétét 100 aranyért (lásd kereskedelmi törvények, kiközösítés veszélye)? Így Hans – aki szintén okos ember volt – átlátta a helyzetet: a kis papírt ügyesen el tudja rejteni a nadrágövének titkos belső zsebébe, így szinte veszélytelen a hazatérés. Otthon meg már várja a 100 arany, hiszen Giovanni nyilván teljesíteni fogja Antonio nagybácsi ígéretét.

Megszületett tehát az első váltó, 1156-ban, Genovában (más, valódi nevekkel természetesen). Hans hazatért Antwerpenbe, gyorsan vitte a papírt Giovannihoz, és az valóban, udvariasan kifizette Hansnak a 100 aranyat. Az ígéret teljesült. És mivel ez mindkét fél számára előnyös konstrukció volt – mindjárt részletezzük is, miért – így nem csak Hans és Antonio, de mások is kedvet kaptak ahhoz, hogy váltókat állítsanak ki, és fogadjanak el, készpénzes fizetés helyett.

Láthattuk, az eladó számára azért volt praktikus váltót elfogadni arany- vagy ezüstpénz helyett, mert:

- a váltót sokkal könnyebb volt kezelni, szállítani, megvédeni, mint a pénzerméket;
- ha valaki elrabolta volna tőle a váltót, azt elég könnyű lett volna elfogni, hiszen a pénzermékhez csak a beváltással juthat hozzá, tehát értelme sem volt nagyon elrabolni.

A vevő számára azért volt praktikus váltóval fizetni arany- vagy ezüstpénz helyett, mert:

- így a váltó pénzermékre való váltásáig időt is nyert, hiszen csak a későbbi beváltáskor kellett a beváltás helyén a meghatározott pénzüsszeggel rendelkeznie;
- sok váltót – egy idő után, ahogy fokozatosan nőtt a bizalom iránta – már nem a megjelölt időpontban váltották be (a megjelölt helyen és összegben), hanem később, amikor az eladónak valóban arany- vagy ezüstpénzre volt szüksége;
- néhány váltót egyáltalán nem váltottak be, hiszen ez is, mint bármely pénz, vagy kincs, elveszhetett, megsemmisülhetett.

Ahogy nőtt a bizalom a váltók iránt, úgy egyszer csak eszébe juthatott Hansnak, hogy mi lenne, ha nem váltaná be Antwerpenben Antonio unokaöccsénél, Giovanninál a váltót 100 aranyérmére, hanem közvetlenül a váltóval fizetne egy másik antwerpeni kereskedőnek, Jürgennek. Jó ötletnek bizonyult, hiszen Jürgen is ismerte Antoniot és a családját, megbízott a papírban, és elfogadta a 100 arany helyett, mikor Hans azzal fizetett neki a tőle megvásárolt csipkéért. Lényeges, hogy Antonio eredetileg a váltót Hans részére állította ki, Hans neve van így feltüntetve a váltón, mint rendelvényes (a váltó első, eredeti tulajdonosa). Mikor Hans ezzel a váltóval fizet Jürgennek szintén 100 aranyérme helyett, akkor Hans felírja Jürgen nevét a váltóra, így most már Jürgennek van joga a váltót 100 aranyra beváltani. Nagyon lényeges, hogy azzal, hogy Hans a váltóval fizetett, úgy maga is teljes felelősséget vállal arra vonatkozóan, hogy az a váltó tényleg 100 aranyérmét ér. Így, ha esetleg Giovanni nem fizetne Antonio bácsi utasítására, akkor Hansnak kellene majd fizetni. Mindez azt jelenti, hogy minél több kézen megy át a váltó – ahogyan fizetőeszközként használják a megjelölt 100 arany helyett – úgy annál megbízhatóbbá válik. Csupa jólismert, jó hírnévnek örvendő kereskedő aláírása szerepel rajta, akik egyenként, valamennyien teljes felelősséget vállalnak azért, hogy ez a váltó tényleg 100 aranyat ér. Amikor egy váltó így kézzől kézre jár, azt forgatásnak nevezzük, hiszen a váltó majd pénzként forog az adásvételekben.

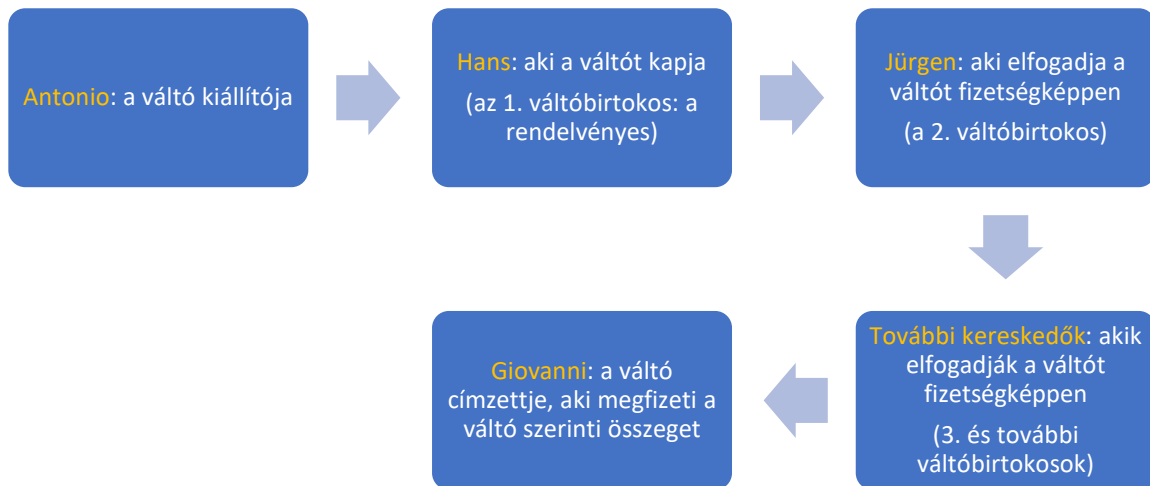
23. Fogalom: **váltó forgatása**

A **váltó forgatásának** azt nevezzük, amikor az, akinek a nevére kiállították a váltót (a rendelvényes), a váltóval fizet másvalakinek. Ilyenkor az új váltótulajdonos – az úgynevezett forgatmányos – jogosult a váltó beváltására, és a nevét is rávezetik a váltó hátára, és a korábbi tulajdonos alá is írja azt. Az új váltótulajdonos is tovább forgathatja a váltót. Minden korábbi váltótulajdonos teljes felelősséget vállal, hogy a váltó az abban megjelölt módon kiegyenlítésre kerül majd. Minden forgatás tehát erősíti a váltóban megjelölt pénzüsszeg behajthatóságát.

Arra talán gondoltak az első váltók kibocsátói, hogy aki felé a váltóval készpénz helyett fizettek (a rendelvényes), nem a lehető leghamarabb fogja majd a kapott váltót arany- és ezüstermékre beváltani. Azonban az aligha volt a tervük része, hogy a kibocsátott váltók pénzként funkcionálva önálló életre

kelnek, és hónapokig, vagy évekig forognak az adásvételekben. Márpedig ez történt. Láthattuk, hogy furcsa módon, minél több kézen megy keresztül a váltó, annál inkább nő a bizalom iránta, annál inkább „erőssé” válik, annál inkább a pénz funkcióit betölteni.

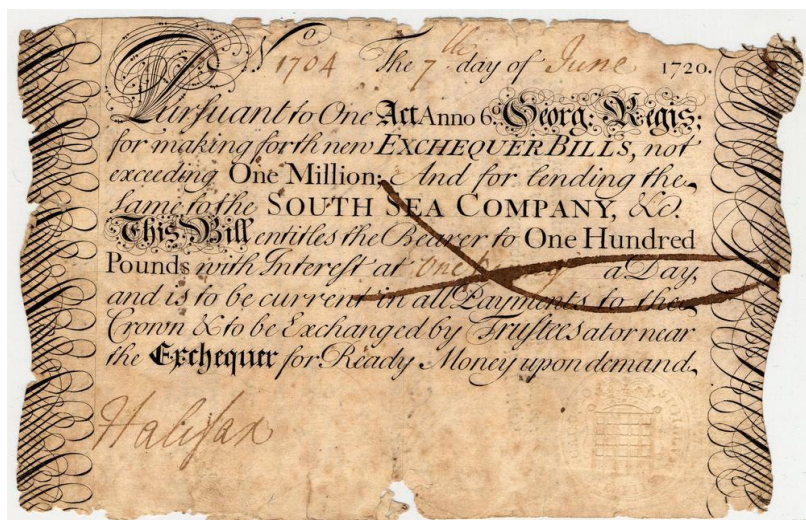
6. ábra: a váltó útja

Forrás: saját szerkesztés

Természetesen a váltókat is megpróbálták – nem kereskedők – hamisítani. Ezért a váltó kibocsátói egyre több biztonsági elemmel látták el azokat:

- speciális, egyedi papírt használtak, figyelemmel arra is, hogy sokat fogják használni azt;
- speciális tintával, és írással vitték fel rá az adatokat;
- egyéb speciális jeleket, mintákat is felvittek, melyek az avatott szem számára voltak csak felismerhetők.

24. Fogalom: váltó kellékei

A kibocsátott váltó akkor volt érvényes, ha az alábbi alaki-tartalmi kellékekkel megfelelő módon rendelkezett:

- A váltó kifejezés feltüntetése;
- Az esedékesség dátuma, amikortól a váltó beváltható;

- A váltó összegének feltüntetése betűvel és számmal;
- Amennyiben nem a kibocsátó vállalja a jövőbeni fizetést (az az úgynevezett idegen váltó), akkor a fizetésre kötelezett másik személy pontos megnevezése
- A kibocsátás helyének és időpontjának a feltüntetése;
- A kibocsátó és két tanú aláírása (vagy manapság cégszerű aláírás);
- Aki számára a váltót kibocsátották (a rendeltvényes) pontos megnevezése.

Ha rátekinünk a fentebb részletezett biztonsági kellékekre, és a váltó alaki-tartalmi kellékeire, akkor bizonyára egy olyan sejtés kezd mindenkinben körvonalazódni, hogy mindezek nagyon ismerősek valahonnan... És igen: a bankjegyekről. A bankjegyek lényegében őrzik a váltó jellemzőit, azzal, hogy mivel általános használatban vannak, így nincs feltüntetve az, hogy kinek a számára bocsátották ki őket, illetve mivel a beváltásnak nincs kezdő határideje, az sincs feltüntetve. A többi viszont stimmel. Igen, valóban, ahogyan majd a későbbi alfejezetekben látni fogjuk, valóban a váltókból alakultak ki a bankjegyek.

4.4 Hitelezés a váltó elfogadásával, vagy kiállításával

Bár a váltó eredetileg csak pénzhelyettesítőként indult – hogy ne az arany- és ezüstpénzekkel kelljen bajlódni, főleg a távolsági kereskedelemben – hamar felismerték, hogy a váltó a hitelezéshez is kiválóan hasznosítható. Gondoljunk bele, hogy a genovai Antonio 1156. március 1. napján állítja ki a váltót 100 aranyra Hans részére azzal, hogy majd, ha Hans visszaér Antwerpenbe, ott majd beválthatja Giovanninál (Antonio unokaöccse) 100 aranyra. Akkoriban ez az út körülbelül 1 hónapig tartott, ha nem jött közbe semmi. Vagyis Antwerpenben bőven elég volt, ha csak március 25-re ott volt a 100 arany Giovanninál. Persze, akkoriban a kommunikáció nem volt túl jó, de előzetes egyeztetésekkel, már ebben az esetben is nyílt arra lehetőség, hogy addig (március 25.) az Antonio és Giovanni féle család még használhassa azt a bizonyos 100 aranyat, kicsit megforgassa, és egy kis plusz hasznot érjen el.

Ez így nem tűnik túl soknak, de képzeljük el, hogy pár évvel később, mikor már rengeteg váltót állított ki, Antonio – mint a család feje, akinél összefutnak a szállak – azt tapasztalja a könyvelést nézegetve, hogy a kiállított váltók átlagosan csak egy év múlva kerülnek beváltásra Antwerpenben. Addig a kereskedők – mint váltóbirtokosok – pénzként használják egymást között a váltót. Logikus, hogy Antonio rájön arra, hogy minek álljon ott egy évig is akár 100 és 100 aranypénz Giovanninál, ha ezzel a pénzzel közben több száz aranyat tudnának még különböző adásvételek által termelni. Ez olyan, mintha Antonionak halasztott fizetéssel csak egy év után kellene fizetnie azoknak, akik neki eladnak valamit. Például Antonio 1160. június 1-én vesz egy szép gyémántot egy antwerpeni kereskedőtől Genovában 100 aranyért, amiért egy 100 aranyról szóló váltóval fizet. A vevő – az addigi tapasztalatok fényében – várhatóan csak majd 1161. június 1-e körül váltja be ezt a váltót Antwerpenben, Giovanni unokaöccsnél. Eközben Antonio már 1160. július 15-én eladja a gyémántot Firenzében 130 aranyért, és még az eredeti 100 aranya is megvan. Látható, a váltó kiállításában nagy fantázia volt.

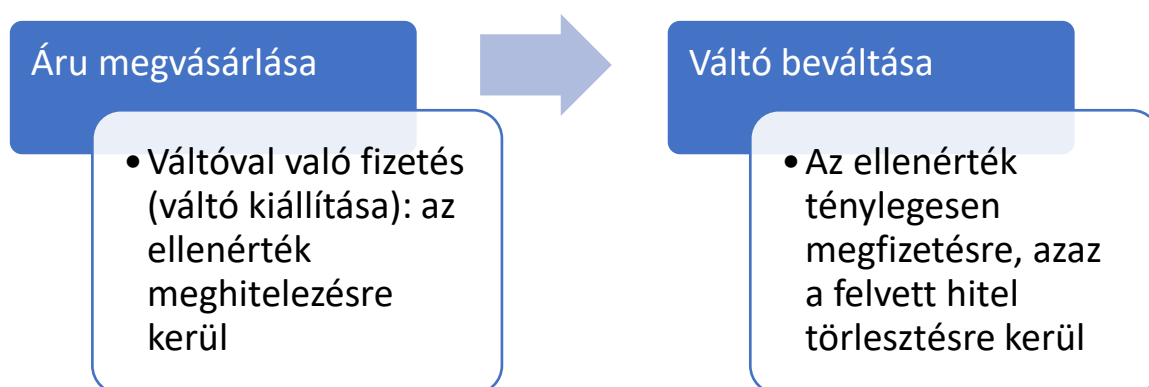
4.4.1 Alapeset: hitelfelvétel a váltó kiállításával

Amikor kiállítunk egy váltót – egyebek mellett – rá kell írni, hogy mikor lehet a váltót beváltani, mikor lehet hozzájutni a váltóban megjelölt pénzüsszeghez. Ez nyilvánvalóan egy későbbi időpont, mint amikor a váltót kiállítjuk. A kereskedő a váltóval a különböző árucikkekért fizetett kollégájának, tehát nem pénzt kapott tőlük kölcsönbe, hanem értéket: bort, gyémántot, gabonát, ruhákat, textilt és egyebeket. Ezért is nevezhetjük hitelfelvételnek (annak egy változatának) a váltó kiállítását a kereskedők között, mert a váltót árucikkeért cserébe – készpénz helyett – állították ki. A váltó szerinti összeget, a vételárat viszont a jövőben meg kellett fizetni. Ez a halasztott fizetés egyértelműen hitelfelvételnek felel meg. Ma kapom az árucikkeket, de nem ma fizetek értük, hanem csak egy későbbi

időpontban. Vagyis a vételárat meghitelezte számomra az eladó, én pedig ezt a váltó kiállításával igazoltam számára.

Gondoljunk arra, hogy van egy törzshelyünk, ahol szívesen eszünk egy pizzát és iszunk egy sört, és ahol jól ismernek, mert évek óta odajárunk. Van, hogy csak egy edzés után ugrunk be, nincs nálunk pénz, és kérjük a tulajdonost, „írd a számlámra”. Ebben az esetben a tulajdonos meghitelezi nekünk a vételárat, amit csak később egyenlítünk ki. Persze, nem állítunk ki váltót, mert nem olyan nagy az összeg, és jól ismerjük is egymást, de ez egy hitelfelvétel típus. Nem pénzt kapok hitelként, hiszen én csak pizzát ettem és sört ittam, de mivel később fizetek, addig ezt a pénzt a tulajdonos számomra megelőlegezi, meghitelezi.

7. ábra: a váltó kiállítása mint hitelfelvétel

Forrás: saját szerkesztés

4.4.2 Hitelfelvétel a hitelösszeg váltó formájában való felvételével

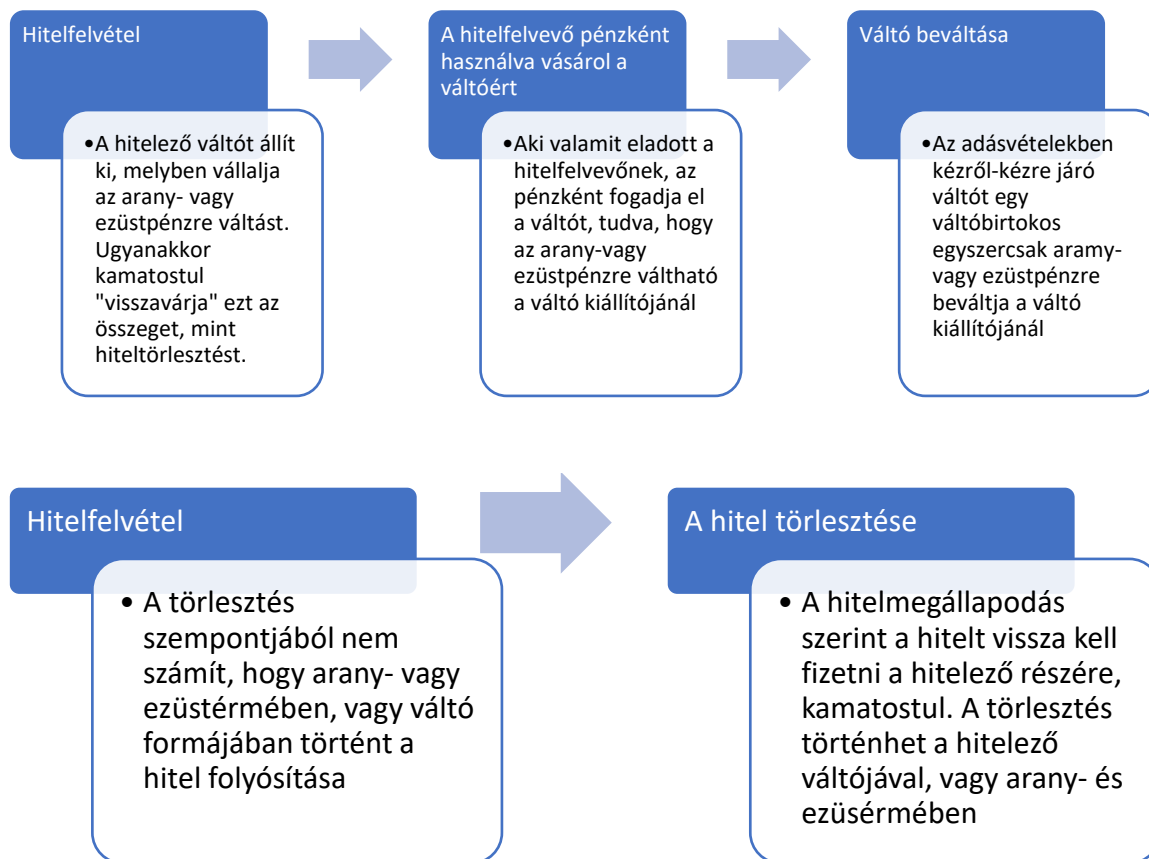
Ha megértettük, hogy a váltó kiállításával, az abban megjelölt összeget lényegében hitelben felvettük attól, akinek a számára a váltót kiállítottuk, akkor sem lesz könnyű megérteni, hogy lényegében ennek a fordítottja is lehet hitelfelvétel. Próbáljunk lépésről-lépésre haladni.

Láthattuk a korábbi alfejezetekben, hogy a váltók a gyakorlatban pénzhelyettesítőként kezdtek funkcionálni. Ennek az volt az oka, hogy egy váltó kiállítója, és azok, akiknek a váltó átment a kezén mind jóhírnevű kereskedők voltak, akik iránt nagy volt a bizalom. Így az emberek értéket láttak abban az egyszerű papírlapban, amit váltónak hívtak, függetlenül attól, hogy – ellentétben az arany- és ezüstpénzekkel – nem volt belső értéke. Miért? Mert elhitték azt, hogy ez a váltó arany- vagy ezüstpénzre váltható. Mert megbíztak abban az ígéletben, amit a váltó kiállítója a váltóban tett: hogy adott összeget meghatározott időponttól kezdve arany- vagy ezüstpénzben felveheti a váltó aktuális birtokosa. Csak oda kell menni a váltóban megjelölt helyre, a megjelölt személyhez, átnyújtani a váltót, és máris folyósítják neki a váltóban megjelölt összeget arany- vagy ezüstpénzben. A kereskedők

jóhírnevén alapuló nagy bizalom adta a váltóban megfogalmazott ígéret erejét. Ezért funkcionálhatott pénzként a váltó.

8. ábra: A váltó útja és az ezzel párhuzamos hiteltörlesztés a váltó formájában folyósított hitel esetén

Forrás: saját szerkesztés

Amennyiben a váltók pénzként tudnak funkcionálni, pénzként lehet őket használni a vásárlások során, olyan összegben, ami rájuk van írva, akkor természetesen váltó formájában hitelt is lehet felvenni. Csak ebben az esetben nem arany- vagy ezüstpénzben folyósítja a hitelt a hitelnyújtó, hanem váltó formájában. Lássunk egy példát. Pablo szeretne kölcsönkérni 200 aranypénzt Antoniotól, Genovában. Antonio mondja, „rendben, régen ismerlek Pablo, jó ember vagy, megbízható, adok neked 200 aranyat, de ha nem gond, váltó formájában”. Pablonak persze nem lesz gond, hiszen házat akar venni Genovában, és mivel Antonionak nagyon jó a híre, így a ház tulajdonosa nyilván el fogja fogadni váltó formájában is a 200 arany vételárat, hiszen a váltót bármikor beválthatja Antonionál: tehát a váltó lényegében pénz, csak egy kicsi munka van még a beváltással, hogy oda kell sétálni Antonio házához. De valószínű, a háztulajdonos nem fog odasétálni, beváltani, hiszen a váltó lényegében pénz, ő is használhatja különböző vásárlásokra, ha Pablotól megkapta. Joggal merül fel a kérdés, hogy rendben, Pablo váltó formájában kapott hitelt Antoniotól, de ha ez hitel, akkor vissza is kell fizetnie azt – kamatostul – Antonio részére. Igen, itt két független dologról van szó. Pablo a hitelt váltó formájában veszi fel, és a váltó felhasználásával költi el a hitelösszeget. A házvásárláskor Pablo a váltót átadja a háztulajdonosnak, majd a váltó megkezdte a maga útját az adásvételi forgalomban, egészen a beváltásáig. Pablo viszont ottmarad a házzal, és a felvett hitelével, amit törlesztenie kell majd. E hitelviszafizetési kötelezettségről egy másik papírt írt Pablo, a hitelfelvevő, és Antonio a hitelnyújtó. Ez lehetett a mai értelemben vett hitelszerződés, amelyik pontosan meghatározza a hitel folyósításának

és a hitel visszafizetésének a feltétel- és követelményrendszerét. Hosszú ideig azonban inkább adóslevelet állítottak ki. Ma már nagyon ritkán használatos, hiszen a szerződés mindkét fél esetében szabályozza a jogokat és kötelezettségeket, és megkötésekor mindkét fél kap is egy-egy példányt.

25. Fogalom: *adóslevél*

Az **adóslevél** az adós által adósságáról a hitélező számára kiállított okirat. Hogy az adóslevél bizonyítékul szolgáljon, annak bizonyos belső és külső kellékekkel kell bírnia. Az első tekintetben jelesül tartalmaznia kell: a hitélező és az adós nevét, a követelés tárgyát és összegét; ha pénzről szól, ennek nemét, a jogcímet. (Forrás: *A Pallas Nagy Lexikona, 1897*)

Az adóslevél tehát a hitelnyújtónál maradt, majd, ha valami gond támadt a hitel visszafizetése körül, akkor a hitelnyújtó a nála maradt adóslevél alapján igyekezett behajtani az elmaradt hiteltörlesztést.

Érezzük, ez még nagyobb üzlet – váltó formájában hitelt folyósítani a hitelfelvevő részére – mint váltóval fizetni adásvételek során. Ezt érezték a korabeli olasz városállamokban is, így Genovában, Antonio fején is átfuthatott a gondolat, mi lenne, ha csak hitelnyújtásra szakosodna, de ilyen, váltó formájában folyósított hitelekre. Hiszen ebben az esetben kevesebb arany- és ezüstpénz is elég, nincs akkora nagy tőkeigény, mintha arany- és ezüstpénzben kellene a hiteleket folyósítani. De erről bővebben majd a későbbi alfejezetekben.

4.4.3 A váltó leszámítolása

A váltókat többféle módon is csoportosíthatjuk.

Nyilvánvalóan nagyon fontos, hogy végül ki fog fizetni? Kihez lehet vinni a váltót beváltani, hogy azért arany- vagy ezüstpénzhez jussunk (manapság pedig inkább bankjegyekhez természetesen).

26. Fogalom: *saját váltó*

Amikor a váltó kiállítója önmagát jelöli meg a váltóban úgy, mint aki kifizeti a váltó ellenértékét, akkor **saját váltóról** beszélünk. Ebben az esetben maga a váltó kiállítója vállal kötelezettséget arra, hogy nála lehet a váltót arany- vagy ezüstpénzre (vagy általában véve pénzre) beváltani.

Tehát, ha korábbi példánkban maradván, a genovai kereskedő, Antonio önmagát jelölte volna meg a váltóban, hogy a váltót a jövőben nála lehet arany- vagy ezüstpénzre váltani, akkor az saját váltó lett volna.

27. Fogalom: *idegen váltó*

Amikor a váltó kiállítója mást jelöl meg a váltóban úgy, mint aki majd kifizeti a váltó ellenértékét, akkor **idegen váltóról** beszélünk. Ebben az esetben a váltó kiállítója helyett más vállal kötelezettséget arra, hogy a váltóban megjelölt összeget arany- vagy ezüstpénzre (vagy általában véve pénzre) beváltja.

Az eredeti példánkban a genovai Antonio, az Antwerpenben élő unokaöccsét jelölte meg olyan személyként, akinél a váltó majd arany- vagy ezüstpénzre váltható. Nyilván, ezt nekik egymást között meg kellett beszélni, meg kellett állapotodniuk erről. Nem lehet csak úgy bárki vadidegent feltűntetni a váltóban, hogy majd az kifizeti a váltó ellenértékét. Aki olyan váltót állít ki, amelynél nem gondoskodik a fedezetéről, az fedezetlen váltó kibocsátásának minősül, és súlyos bűncselekmény, mivel a váltó értékpapír. Az értékpapírokkal való visszaélést pedig úgy büntetik – nagyon keményen – mintha valaki pénzt hamisított volna.

A másik csoportosítási lehetőség az, hogy mikor váltható be a váltó.

1. Az első váltók (amikor azokat a kereskedők használták egymás között, arany- vagy ezüstérméket helyettesítve) bemutatásra szóltak, azaz a váltóbirtokos bármikor beválthatta a váltót az abban megjelölt összegű arany- vagy ezüstpénzre. Viszont mivel pontosan a pénzt kívánták helyettesíteni ebben az esetben – nem volt lényeges az, hogy ez hitel is lehetne – nem fenyegetett az a veszély, hogy ahogy kiállítják a váltót, már a váltóbirtokos be is szeretné váltani;
2. Később a váltók már inkább a hitelezéshez kapcsolódtak, így volt szerepe annak, mikortól lehet azt beváltani. Ezt a kezdőidőpontot pontosan meg kellett jelölni a váltóban, ahogyan a beváltás helyét, és a beváltó személyét is.

Amikor már megjelentek a bankjegyek, már nem volt értelme a fenti, első típusba tartozó váltót kiállítani, hiszen ezt a szerepet átvették a bankjegyek. Azóta – és napjainkban is – csak a második típusba tartozót állítanak ki, ahol egy későbbi időponttól kezdődően lehet a váltót az abban megjelölt pénzüsszagra beváltani. Esetenként gondot jelentett, hogy ez a későbbi időpont túl távoli volt a váltóbirtokos számára, aki hamarabb szeretett volna a pénzéhez jutni.

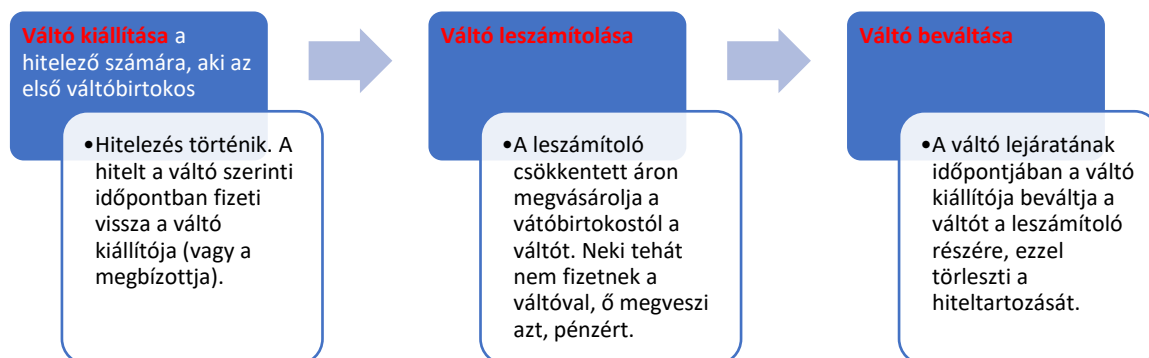
Nézzünk egy alapesetet, amikor báró Solymossy Kálmán barátaival 1923. január 21-én kártyázott, és annyi pénzt veszített, amennyi nem volt nála, de még otthon sem. Ezért a nagy nyertes, gróf Zichy Pál részére váltót állított ki, 500 pengőről, azzal, hogy azt majd fél év múlva, 1923. július 21-én tudja leghamarabb kifizetni. Gróf Zichy Pál elégedett is volt a váltóval, hiszen így, ha később is, de csak hozzá tud jutni a nyereségéhez. Úgy tűnt, az a félév belefér számára. Később – 1923. április 8-án – azonban Gróf Zichy is sokat – 400 pengőt – veszített kártyán, és a nyertes Kis Ödön honvédezredes nem volt túl türelmes ember, egy hetet adott Gróf Zichynek, hogy tartozását készpénzben rendezze. Így Gróf Zichynek hirtelen sürgőssé vált, hogy a báró Solymossy váltójából pénzt lásson. Báró Solymossy viszont széttárta a karját, és mondta, ő bizony július 21-e előtt nem tud fizetni, akkor kapja meg ugyanis éves járandóságát a szüleitől. A helyzet tehát az, hogy gróf Zichynek van egy július 21-én 500 pengőt érő váltója, de neki április 15-ig lenne szüksége 400 pengőre... De jó lenne, ha valaki átvenni tőle ezt az 500 pengős váltót valami csökkentett, jutányos áron, de 400 pengőnél azért ne legyen kevesebb. Aztán kapta a tanácsot, vannak, akik kifejezetten ilyen, lejárat előtti váltókat vásárolnak meg, forduljon ezekhez. Valóban, ahogy megjelentek a hitelezést szolgáló váltók, úgy megjelentek azok is, akik lejárat előtt megvásárolták ezeket – nyilvánvalóan, a váltóban szereplő összeghez képest csökkentett áron.

28. Fogalom: váltó leszámítolása

A váltó leszámítolása során a váltó lejáratát megelőzően a váltóbirtokostól a váltó megvásárlásra kerül, egy, a váltón szereplő összeghez képest csökkentett áron. Az eredeti összegből annyit számítanak le – vagyis annyit vonnak le – amely arányos azzal, mennyi idő van még hátra a váltó lejártáig, illetve mennyire kockázatos az, hogy a lejáratkor valóban kifizeti a kötelezett a tartozását. A leszámítolás során tehát a váltóbirtokos helyébe a leszámítoló lép, ő fogja majd a váltót a lejáratkor a kötelezett személynél (szervezetnél) beváltani.

Nyilvánvaló, hogy aki április 15-én leszámítolja a fenti példa szerint 500 pengős váltóját báró Solymossynak (ő volt, aki kiállította azt, és ő is fog majd fizetni, de csak július 21-én várhatóan) az figyelembe veszi, hogy mintegy 100 napig majd neki kell várnia az 500 pengőre ezután. Másrészt azt is figyelembe veszi, mennyire megbízható ember ez a báró Solymossy, ki szokta-e fizetni az adósságát határidőben? Reális lehet, hogy a leszámítoló 450 pengőért veszi meg ezt a váltót, ezt a tartozást. Ez jó gróf Zichynek, hiszen gyorsabban jut a pénzéhez – ha ennek van is 50 pengő ára – és jó a leszámítolónak is, hiszen jó esetben keres vele 50 pengőt (amiből persze lejönnek a költségei). A váltó kiállítójának, báró Solymossynak mindegy, kinek fizet majd július 21-én. Ha kifizeti az 500 pengőt, megkapja a korábban általa kiállított váltót, és az ügy lezárva.

9. ábra: a váltó leszámítolása

Forrás: saját szerkesztés

A váltó-leszámítolás nagyon komoly üzletággá nőtte ki magát. Olyannyira, hogy egyes kereskedők, családi vállalkozások, később pénzintézetek már kifejezetten csak ezzel foglalkoztak: tömegével vásárolták meg a lejárat előtti (a beváltási határidő előtti) váltókat olyanoktól, akik nem tudták kivárni a lejáratot, és hamarabb volt szükségük a váltóban megjelölt összegre.

4.5 A bankok megszületése

Ahhoz, hogy bankjegyekről beszélhessünk, előbb a bankoknak is létre kellett jönniük. Nézzük tehát először ezeket. Az alábbi banktípusok lesznek majd számunkra a legfontosabbak:

1. Korai bankok, családi tulajdonban;
 - a. elszámoló és hitelbank
 - b. zálogbank
2. Letéti bankok;
3. Kereskedelmi bankok;
4. Befektetési bankok;
5. Elszámolóház (klíring) bankok.

A bank kifejezés az olasz „pad”, „asztal”, „pénzkölcsönző asztal”, szóhoz köthető „banco” kifejezésből terjedt el. Elsőként a spanyol, a német és francia, majd az angol és később a többi nyelven is.

Velencében a „tabulae cambii” és a „banci de scripta” néven ismert mai értelemben vett bankok létezését a 13. század első felében már okirati bizonyítékok támasztják alá. Ezeknek a bankoknak az „ügyfélszolgálat” Campo San Giacomo di Rialto oszlopcsarnokai alatt helyezkedtek el. A velencei és külföldi kereskedők számlát vezettek a „banci de scripta”-nál. Elég volt, ha csak szóban utasítást adtak a számlatulajdonos kereskedők a pultoknál ülő írnokoknak, és a pénzt számlájukról egy másik kereskedő számlájára vezették. Persze, így minden érintett kereskedőnek kellett számlával rendelkeznie egy adott banknál. Ezek a banki standok nagyon egyszerűek voltak: egy összecuszkható pad – amiről a bankok végül a nevüket kapták – és a naptól, esőtől védő előtető jelentette lényegében a berendezésüket. Hogy mindezek ellenére a bankár mégis tekintélyesnek, megbízhatónak is tűnjön, drága keleti szőnyeggel

takarták le a pultot, és a bankár kifinomult, drága ruhában jelent meg. Mindezzel jelezték, a bank fizetőképes, „hiteles”. Ez látható Vittore Carpaccio „San Mateo hivatása” című festményén.

Fontos látni, hogy az a szó, amit ma „bank”-ként értünk és mondunk, a maival közel azonos tartalommal csak a 15. század végétől jelent meg az akkori olasz városállamokban. Azonban kezdetleges, bankszerű tevékenységek már a korábbiakban is léteztek. Egyrészt mindig voltak gazdag családok, akik saját pénzüket másoknak kölcsönözték, és jellemzően a kölcsön felhasználásával létrejövő haszon osztottak. Sok ilyen tehetős család már szinte csak erre szakosodott, a kölcsönzésre. Ezt ugyanakkor ne úgy képzeljük el, mint napjainkban. Az ilyen családi vállalkozások néha, de akkor nagyobb kölcsönöket nyújtottak. Mindez akkortól vált igazán bankszerűvé, amikor a 12-13. századtól a kölcsönzésből hitelezés lett – emlékezhetünk, ez többlétszolgáltatásokat jelent, beleértve a hitelkeretet, illetve a hitel rendelkezésre tartását is – és már sorozatosan, de kisebb nagyságú hiteleket nyújtottak. Másrészt elszámolási számlákat is vezettek ügyfeleiknek, melyek szorosan kötődtek hitelezési tevékenységükhöz. Nagyon lényeges, hogy a korai bankok egyrészt nem is viselték a legtöbbször a nevükben a „bank” kifejezést, másodsor nem is voltak mai értelemben vett gazdasági társaságok: családi vállalkozások voltak. Talán a leginkább megfelelő kifejezés a bankház volt rájuk, ami utal a családi jellegre.

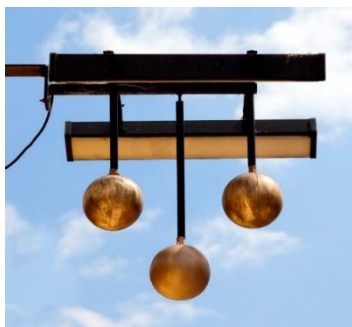
29. Fogalom: **korai bankok**

A **korai bankok** családi tulajdonban álltak, és üzletszerűen számlavezetési és hitelezési tevékenységet folytattak, utóbbihoz szinte kizárólag a saját tőkéjüket használták fel. Tevékenységükhöz a hatalom részéről volt engedélyük, jóváhagyásuk, azonban nem volt még a mai értelemben vett társasági formájuk. Sokukat csak utólag nevezik banknak, mivel bankszerű tevékenységet folytattak. Két típusa volt: az egyik számlavezetéssel, illetve nagyobb összegű, egyedi hitelek nyújtásával foglalkozott kézizálog igénybevétele nélkül. A másik számlavezetéssel és kisebb összegű, de sokkal nagyobb számú hitelezéssel, méghozzá kézizálog mellett.

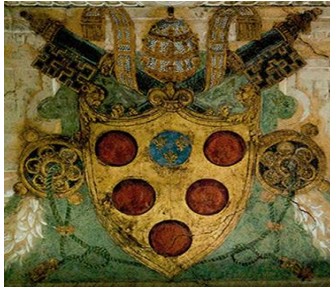
30. Fogalom: **kézizálog**

A **kézizálog** olyan ingóság (valamilyen tárgy), amely a hitel fedezeteként olyan módon használható, hogy az a hitel teljes visszafizetéséig a hitelnyújtó birtokában marad.

A kézizálog-tárgyak a középkorban tipikusan ékszerek, vagy annak alapanyagai, így drágakövek, illetve festmények voltak. A hitelnyújtás logikája ugyanaz, mint napjainkban a zálogfiókoknál. Az ügyfél, Fülöp, egy 300 aranypénz értékű ékszert zálogba ad, azaz a zálogbankban hagy. Kap 100 aranypénz hitelt azzal, hogy fél év múlva 105 aranypénzt kell visszafizetnie. Amennyiben Fülöp időben visszafizeti a 105 aranypénzt, megkapja a 200 aranypénz értékű ékszerét. Ha nem, úgy az ékszer immár a zálogbanké, amely a későbbiekben ezt majd értékesíteni fogja. A kézizálog-tárgy nagyon alacsony kockázatú hitel, hiszen a zálogtárgy értéke bőségesen fedezi azt a veszteséget, ha az ügyfél nem fizeti vissza adósságát.

Miért három golyó a zálogfiókok szimbóluma sok országban? A legenda szerint a később Firenzét évszázadokig irányító bankárcsalád Mediciek egyik őse, Averado de Medici, miközben Nagy Károly alatt szolgált, egyszer megölt egy Mugello nevű óriási harcost, akinek buzogányán három aranygolyó volt. Averado mint hadiszákmányt, megszerezte és megtartotta ezeket az aranygolyókat, és, hogy megemlékezzen győzelméről, mint ezek bekerültek – némileg nagyobb számban, hogy mutatósabb legyen – a Medici család címerébe. Később a golyókat (másolatban, természetesen), mint cégéreket a Medici zálogházak bejárata fölé helyezték, és végül általában a zálogházakat szimbolizálták. A Medici bankárcsalád a záloghitelezéssel szerezte meg azt a vagyont, amit később a bankjaikban meg tudtak többszörözni, és

meg tudták szerezni a hatalmat mintegy 250 éven keresztül a Firenzei Köztársaságban.

A Medici család bankháza az 1400-as évek egyik legnagyobb európai bankja volt, ha akkoriban nem is így nevezték. A családi bank segítségével finanszírozták – többek között – a római Szent-Péter Bazilika építését is.

Mivel Firenze a Lombardia régióban fekszik, és itt volt nagyon elterjedt a kézizálog alapú hitelezés, sok nyelvben a lombard ilyen hitelezést, vagy ilyen zálogfiókot jelent.

31. Fogalom: **lombard hitel**

A **lombard hitel** rövid – jellemzően egy éven belüli – lejáratú, szabad felhasználású banki hitel, melynek fedezete valamilyen kézizálog-tárgy, amely a bank megőrzésébe kerül. Amennyiben a hitelt az adós nem fizeti vissza a megadott határidőig kamatostul, úgy a bank megszerzi a kézizálog-tárgy tulajdonjogát. Amennyiben a hitelt az adós rendben visszafizeti, úgy visszakapja a kézizálog-tárgyat.

Szintén bankszerű tevékenység volt már időszámításunk előtt 2 ezer évtől – Babilóniai Birodalomtól kezdve – az, hogy a tehetősebb emberek pénzvagyonuk (árupénz: gabona, vagy fémpénzek) nagy részét megőrzésre állami hivatalnokokra, vagy templomokra bízták. Mivel ott nagyobb biztonságban volt, mint otthon, náluk. Természetesen ezért a megőrzésért díjat kellett fizetni annak a számára, aki az őrzést vállalta. Sokszor – ókorban vagyunk még – az állam elő is írta, hogy megőrzésre át kell adni a pénzvagyonokat a számára, így ilyenkor a megőrzésért fizetendő díj lényegében adóként is funkcionált. A Római Birodalomban a templomok által kezelt letétek megőrzéséért nem lehetett díjat kérni (természetesen az ügyfelek önként honorálhatták a templom erőfeszítéseit, de ez nem volt kötelező). Ezek, a megőrzésre átadott pénzüsszegek még letétek voltak – fontos a különbség! – nem pedig betétek.

32. Fogalom: **letét (pénzügyi)**

A **letét** megőrzésre átadott saját, vagy másnak járó pénzüsszeg, mely a letétet kezelő úgynevezett **letéteményes** részére átadnak. A letéteményes köteles bármikor a letétet a letétet elhelyező úgynevezett **letétesnek** visszaszolgáltatni, vagy, ha annak elhelyezésekor a visszaszolgáltatást meghatározott feltételekhez kötötték, akkor csak akkor szolgáltatathatja vissza, ha ezek a feltételek teljesültek. A letétet a letéteményes nem használhatja fel saját céljaira.

A letétet tehát a letéteményes megőrzi, és visszaszolgáltatja. Ezt úgy kell elképzelni, hogy a letétként átvett pénzüsszeget a letéteményes bezárja egy páncélszekrénybe, trezorba. Az ott van, annak ott kell lennie mindaddig, míg a letéteményes érte nem jön. Olyan is előfordul – napjainkban is – hogy a letétet egy üzlet létrehozása érdekében helyezi el a letétes, de majd azt egy másik üzletfélnek fogják kiadni. Például, ha Tibor lakást szeretne vásárolni, és az eladó Anna felé ki szeretné fejezni, hogy nagyon komolyak a vásárlási szándékai, és rendelkezik is a szükséges pénzüsszeggel – tehát azonnal is tudna fizetni – akkor mondjuk ügyvédi letétbe helyezi a 80 milliós vételár összegét mindaddig, míg a szerződést alá nem írják. Mikor a szerződést aláírta Tibor is, Anna is, akkor az ügyvéd a letétet – már, mint a ház vételárát – Anna részére adja ki. Az is előfordul, hogy bírósági peres eljárásban például Éva kártérítést követel Sándortól, mivel szerinte Sándor miatt dőlt össze a háza. Sándor nem gonosz, rosszhiszemű ember, ezért bírói letétbe helyezi az Éva által kért kártérítés összegét, hogy mutassa a bíróság felé, ő kész a kártérítést megfizetni, ha a majd kirendelt szakértők szerint tényleg amiatt dőlt össze Éva háza, hogy ő úszómedencét épített mellé a saját udvarában. Ha tehát bizonyítást nyer, hogy Sándor a hibás, a bíró a letétet Évának adja ki. Ha viszont kiderül, hogy nem Sándor tehet róla, hanem egy kisebb földrengés, akkor a letétet Sándor kapja vissza. Lényeges, hogy a letétet a fenti két példában

a letéteményesek – az ügyvéd, illetve a bíróság – nem használhatja fel közben saját céljaikra, azokat kötelesek megőrizni. Nem kockáztathatják semmilyen módon azt, hogy azt bármikor ki kelljen adniuk.

33. Fogalom: *letéti bank*

A **letéti bank** olyan pénzüintézet, melynek fő tevékenysége az átvett pénzbetétek megőrzése, védelme. A letétek kezeléséért díjat számol fel, ez a bank fő bevételi forrása. A bank – mint letéteményes – a letétként átvett pénzösszeg elismervényeként (igazolásaként) váltót állít ki a letétes részére. A letétes e váltóval tud a letétéhez jutni.

A Rock Mountains Letéti Bank tehát ad egy igazolást mondjuk Bob számára, aki 300 aranypénzt helyezett el a bankban. Ez az elismervény (igazolás) természetesen 300 dollárról szól, és ha esetleg nem is váltónak hívnák, lényegében az. Ugyanis az veheti fel a 300 dolláros letét összegét a banktól, aki viszi, aki bemutatja az elismervényt. Mint korábban láthattuk, egy ilyen elismervény, igazolás, vagy váltó, nevezzük bárhogyan, lényegében pénzként használható, feltéve, ha az emberek megbíznak abban – jelen esetben a Rock Mountains Letéti Bankban – aki kiállította azt. Így Bob akár vásárolhat magának egy új pisztolyt is – 300 dollárért – ezért az elismervényért, ha a fegyverkereskedő a maga részéről szintén megbízik a bankban. Természetesen azt mindenkinek be kell kalkulálni, hogy a letét megőrzéséért a bank díjat számít fel, amit majd a 300 dollárból, a letét kifizetésekor le fog vonni.

A western filmekben szereplő bankok többsége – a poros kisvárosokban – letéti bank. Nem foglalkoznak hitelezéssel, átutalásokkal, csak a náluk elhelyezett pénz megőrzésére és védelmére szakosodnak. Ezért is lehet annyi aranypénz a páncélszekrényükben, hiszen a náluk elhelyezett összes betétnek egyszerre, egy időben ott kell lennie, maradéktalanul. Ezért is lehettek olyan vonzó célpontjai a bankrablóknak.

Ugyanakkor pontosan a rossz közbiztonság tette szükségessé, hogy legyenek letéti bankok a vadnyugaton, hiszen ott még mindig nagyobb biztonságban volt a pénz – különösen a nagyobb összegek – mint az embereknél. Kezdetben csak arany- vagy ezüstpénzeket fogadtak el letétként, később már bankjegyeket is. Bankjegyeket is érdemes volt letétbe helyezni, mert például egy köteg papírpénz helyett – melynek értéke mondjuk 500 dollár volt, az ember kapott egy elismervényt 500 dollárról. Egy kis papírt – az elismervényt – könnyebb volt elrejteni, megvédeni, mint egy köteg pénzt.

A kereskedelmi bankok azok a bankok, melyeket már mi is ismerünk: ők „a” bankok manapság. Így az OTP Bank, Unicredit Bank, vagy – mások mellett – a K&H Bank. Rögtön felmerülhet a kérdés, miért nevezzük őket kereskedelmi bankoknak? Azért, hogy megkülönböztessük őket a másik nagy típustól, a befektetési bankoktól. De miért pont kereskedelmi? Azért, mert kezdetben ennek a banktípusnak a fő hitelterméke a kereskedelmi hitelek finanszírozása volt. Ilyesmivel ma is foglalkoznak, de már nem ez a fő hiteltermékük. Már csak azt lenne jó tudni, miket is nevezünk kereskedelmi hitelnek.

34. Fogalom: *kereskedelmi hitel*

Kereskedelmi hitelnek nevezzük azt a halasztott fizetési módot, amikor a kereskedő lehetővé teszi a vásárlója számára azt, hogy nem az áru átvételekor, vagy szolgáltatás igénybevételekor azonnal, hanem egy későbbi időpontban fizesse meg a vételárát.

A kereskedelmi bankok nem nyújtják a kereskedelmi hitelt – hiszen ők már nem kereskedők – hanem segítenek a kereskedőknek, hogy ők ilyen lehetőséget – halasztott fizetést – adhassanak egyes vevőiknek. Hiszen a kereskedőknek korábban meg kellett vásárolnia azt az árut, amit aztán elad. Ha a

kereskedő megengedi, hogy a vevő később fizessen, akkor sokszor neki nincs elég pénze ahhoz, hogy megvegye az árukat. A kereskedőnek addig is működnie kell, míg a vevők a halasztott fizetési lehetőséggel élve később fizetnek. Magyarán meg kell hitelezni a kereskedők számára azt a vételárat, amit az ő vevőik hetekkel, hónapokkal később fizetnek csak meg nekik. Tehát a kereskedelmi bankok ezekkel a hitelekkel besegítenek a kereskedőknek, hogy legyen elég pénzükhöz, hogy megvárhassák azt, hogy egyes vevőik halasztottan fizetnek. Úgy is mondhatjuk, a kereskedelmi bankok finanszírozást nyújtanak a kereskedőknek.

35. Fogalom: *finanszírozás*

Finanszírozásnak nevezzük azt a tevékenységet, amikor megszerzésre kerül az a pénzösszeg, amely a gazdasági szereplő működéséhez, vagy beruházásaihoz szükséges. Ahhoz, hogy kiadásait fedezni tudja.

A kereskedelmi bankok nem csak a befektetési bankoktól különböznek jelentős mértékben, hanem a korai bankoktól is. Mint láttuk, a korai bankok jellemzően családi vállalkozások voltak, és a saját, családi tőkéjüket fordították hitelezésre, miközben számlákat is vezettek ügyfeleiknek. A kereskedelmi bankok esetében nagyon lényeges változás következik be. A kereskedelmi bankok a saját tőkéjüket nem hitelezik ki, és nem is költik el a bank létrehozására, vagy fenntartására. A kereskedelmi bankok a saját tőkéjüket arra tartalékolják – pénz formájában – hogy az ügyfeleiknek bármikor ki tudják fizetni a betétjüket. Eddig letétről volt szó, amit a bankok megőriznek ügyfeleik számára. A betét miért igényel ilyen fokozott odafigyelést a kereskedelmi bankoktól, hogy a saját tőkéjüket pénz formájában tartalékolják, nem forgatják? Azért, mert a kereskedelmi bankok másképp viszonyulnak az ügyfelek náluk elhelyezett pénzéhez. Ezt a pénzt hitelezik ki más ügyfeleknek. Vagyis az ügyfelek betétjeinek jelentős része nincs bent a bankban, miközben az ügyfelek – nyilvánvalóan – abból időnként költeni szeretnének, vagy éppen ki is vennék. Lássuk először is, miben más is tehát a betét, mint a letét?

36. Fogalom: *bankbetét*

A **bankbetét** az a pénzösszeg, amely esetében a betéttulajdonos számára a bank garantálja, hogy – amíg a bank létezik – bármikor kiveheti, vagy felhasználhatja a banknál elhelyezett betétjét, továbbá a betét után a bank által fizetendő kamatot. A betét tulajdonosa hozzájárul ahhoz, hogy a bank a betétjét – a kötelező tartalékot kivéve – pénzügyi műveletekre felhasználja.

37. Fogalom: *kötelező tartalék*

A **kötelező tartalék** a banknál elhelyezett betéteknek azon része, amelyet a bank nem használ fel pénzügyi műveletekre, hanem az pénz formájában tartalékol. Az összes betét után képzett kötelező tartalék az elsődleges forrása annak, hogy a bank a betéteket bármikor a rendelkezésére tudja bocsátani azoknak a betéttulajdonosoknak, akik azt fel akarják venni, vagy használni. A kötelező tartalék mértékéről jogszabály rendelkezik.

38. Fogalom: *kereskedelmi bank*

A **kereskedelmi bank** olyan bank, amely betéteket gyűjt, és a betéteket – leszámítva a kötelező tartalékot – használja fel pénzügyi műveleteire, kiváltképp hitelezésre. A bank az alaptőkéjét pénz formájában arra az esetre tartja fenn, hogy fedezze esetleges veszteségeit, illetve, hogy ha a kötelező tartalék nem lenne elégséges a betétesek igényeinek kielégítésére.

Az első kereskedelmi bankot hivatalosan csak 1587-ben alapította a Velencei Köztársaság. A neve Banco della Piazza di Rialto volt. Ennek az alaptőkéje már nem a hitelezést, vagy a bank fenntartását szolgálta, hanem kizárólag vésztartalékként funkcionált. Ez nagy biztonságot jelentett, hiszen korábban számos bank sok esetben nem tudta kifizetni a betéteseit, mert

egyszerűen nem volt elég pénz a bankban, hiszen azt kihitelezték. Ez a bank nem csak az alaptőkéjét tartalékolta rosszabb időkre – pénz formájában – hanem a betétek egy részét kötelező tartalékba helyezte. Ezeknek a szigorú szabályoknak a betartását az állam ellenőrizte, tehát már nem bízták csak a bankárokat, hogy a saját jól felfogott érdekeik szerint menedzseljék a bankot. Azért kellett az államnak beavatkoznia, mert felismerték, a pénznek, illetve a bankoknak milyen lényeges és megkerülhetetlen szerepe van a gazdaság növekedése, fejlődése szempontjából.

1619-ben egy másik állami bankot is alapítottak, a Banco de Giro-t a Velencei Köztársaságban. Hiába igyekeztek nagyon, még mindig nem volt elég jó a bankok szabályozása, ezért a korábbi állami bank, a (rövid nevén) Banco di Rialto beolvadt a Banco de Giro-ba, hogy nagyobb bankként biztosabb alapokon álljon.

Míg a pénzletétet a bank megőrzi, viszont ezért díjat kér a letét elhelyezőjétől, addig a betétet – a kötelező tartalékot kivéve – a bank saját pénzügyi műveleteire használja fel, viszont cserébe a betéttulajdonos számára kamatot fizet. Általában 10% körül szokott lenni a kötelező tartalék. Ha tehát Léna 200 aranyforintot helyez el a betétszámláján a bankban, akkor a bank ebből a kötelező tartalékba helyez 20 aranyforintot, míg a további 180 aranyforintot például kihitelezi Martin számára. A 20 aranyforint önmagában kevés lenne ahhoz, hogy ha mondjuk Léna a következő nap ki szeretné venni mind a 200 aranyforintját. Viszont, mivel minden betét 10%-át tartalékolja a bank, és egy nap átlagosan csak a betétek 1-5%-a kerül kivételre, vagy felhasználásra, így a bank gond nélkül ki tudja fizetni a következő nap is akár Léna 200 aranyforintját, még akkor is, ha abból 180-at kihitelezett Martin részére. Erről bővebben majd később lesz szó, amikor a kereskedelmi bankok pénzteremtését tárgyaljuk.

A befektetési bankok – jelenleg Magyarországon ez a banki típus nem engedélyezett, „helyette” (nem azonos tartalommal) befektetési alapok vannak, melyekről később részletesen is szó lesz – lényegesen másképp gazdálkodnak, mint a kereskedelmi bankok. A befektetési alapok ugyanis nem gyűjtenek betétet, és persze, letéteket sem lehet náluk elhelyezni. Akkor ők is a saját tőkéjüket használnák fel működésükhöz, mint a korai bankok? Nem. A befektetési bankok nem korai bankok, nem családi alapon működnek, és nagyon sok ügyfél pénzét mozgatják. A lényeg, hogy az ügyfelek pénze nem betétként érkezik a bankba, hanem befektetésként. A befektetési bank kifejezésben tehát a „befektetési” szó arra is utal, hogy az ügyfelek pénzüket a bank közreműködésével, közvetítésével befektethetik. Nem mindegy, hogy az ügyfelek pénze betétként érkezik, vagy befektetésként? Nagyon nem mindegy. Ugyanis – mint azt láttuk – a pénzbetét összege a betéttulajdonos számára 100%-ban bármikor visszajár, továbbá a számára megígért betéti kamatok is. Amíg csak a bank létezik, amíg „lélegzik” a betéteket kamatostul ki kell tudni fizetni a betéttulajdonosoknak. A befektetésnél nem ez a helyzet. A befektetési bank a nála elhelyezett befektetéseket közvetíti – például részvényeket vásárol befektetési céllal ügyfelei számára – és jó esetben ezek az üzletek sikeresek, ekkor a befektetők nem csak befektetéseik

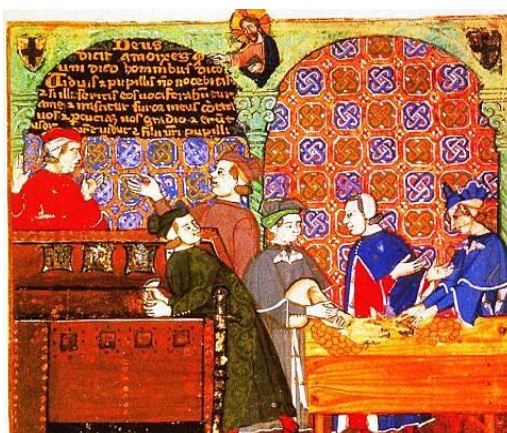
eredeti összegét kaphatják vissza, hanem szép nyerséget is elérhetnek. Akár a többszörösét is, mintha betétjeik után kamatot kapnának egy kereskedelmi banknál. Viszont, ha nem sikerültek úgy a befektetési bank által közvetített befektetések – példánkban a részvényvásárlásai – ahogyan azt szerették volna, és veszteség keletkezik az üzleten, lehet, a befektetők csak a befektetésük felét kapják vissza. A befektetési bank abból él, hogy díjakat és jutalékokat szed befektetési szolgáltatásaiért az ügyfelektől. Azt nem garantálja, hogy mindez üzlet nyereséget hoz, csak törekszik, igyekszik, hogy így legyen.

39. Fogalom: befektetési bank

A befektetési bank nem gyűjt bankbetétet, az ügyfelek náluk elhelyezett pénzét – befektetését – befektetési céllal kezelik. A bank befektetési szolgáltatásokat nyújt ügyfeleinek, akik így pénzüket – a saját nevükben – különböző befektetési termékek vásárlására használják fel, melyeket szintén a befektetési bank kezel. A befektetési bank az általa nyújtott szolgáltatásokért díjakat és jutalékokat számol fel, ebből keletkezik bevétele, esetleg profitja.

A befektetési bank tehát nem csak megőrzi az ügyfelei pénzét, mint a letéti bank, hanem tanácsokat ad, hogyan lehetne azt a pénzt „fialtatni”. Azaz befektetni, „megforgatni”, hogy ezáltal haszonra tegyen szert az ügyfél. Ha az ügyfél megfogadja a bankárok tanácsát, a bank végre is tudja hajtani a befektetést – például meghatározott számú részvényt vásárol egy vállalat részvényeiből. Ezt követően már nyilván, nem az ügyfél pénzét, hanem a részvényeket őrzi a bank. Az ügyfél maga is „találhat ki” befektetési ötleteket, és ha ezek legálisak (nem bűncselekmények) és etikusak, a bank jó eséllyel végre is tudja ezeket hajtani. Az, hogy a befektetéseket követően az ügyfélnek lesz-e szép haszna, hozama, vagy éppen elvesztette pénze felét, nem a bank felelőssége. Mindig az ügyfelek döntenek, övék a felelősség. Természetesen, sok ügyfél szélesebb felhatalmazást is adhat a befektetési banknak, hiszen a legtöbb ügyfél nem igazán ért a befektetésekhez, a tanácsokat sem tudja így értékelni, elemezni, inkább megbízza a bankot, tegyen belátása szerint. Ilyenkor az ügyfél megbízza a bankot a pénze, illetve a befektetéseivel kezelésével. Azonban ez is az ügyfél döntése, tehát a bank nem vállal garanciát arra, hogy a befektetési javaslatai tényleg hasznot fognak hozni.

Természetesen a befektetési banknak is van alaptőkéje, azonban – szemben a korai bankokkal, és hasonlóan a kereskedelmi bankokhoz – ezt ő is vésztartalékként tartja fenn. Nem költi el, nem fekteti be, ezt arra tartja készen, hogy ha bármikor sok ügyfele ki szeretné vonni a bankból a befektetéseit, akkor számukra ki tudja adni abban a formában – pénz, vagy értékpapír – amiben az a nyilvántartásai szerint megvan.

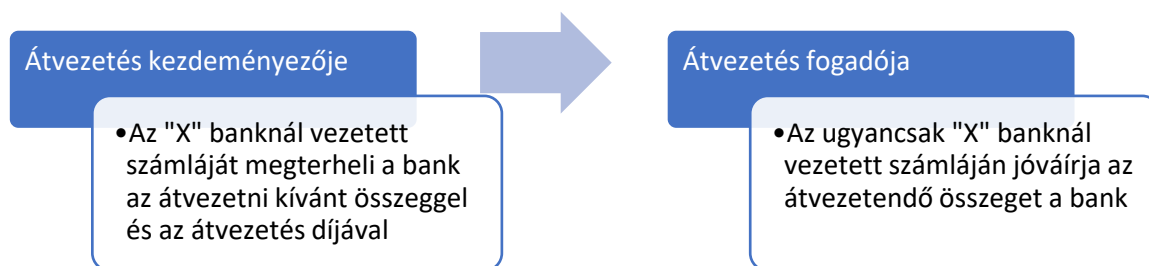
Végül beszéljünk egy kicsit az elszámolóház (kírling) bankokról is. Ma hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy mielőtt a számítógépek és az internet nem létezett, „nem is volt élet”. Ma már olyan magától értődő, hogy a kommunikáció nagyon gyors, és ha kell, nagyon megbízható és biztonságos is. Márpedig

ahhoz, hogy mondjuk bankszámlák közötti átutalásról beszélhessünk, a bankok között nagyon megbízható és biztonságos kommunikációnak kell, és kellett lennie. Jó, adhatnak részben igazat páran, valóban, már régóta van telefon, vagy telifax, előtte volt telex, vagy távíró is. Az az igazság, hogy a bankok akkor is tudtak átutalásokat indítani és fogadni egymás között, mikor még csak levélküldemények léteztek, és lóval lehetett csak közlekedni. És okos emberek voltak a bankárok, igyekeztek okosan, a lehető legolcsóbban, ugyanakkor a legmegbízhatóbban működtetni egy ilyen rendszert. Elsőként nézzük meg azt, hogy valójában mit is jelent egy bankszámlák közötti átutalás, illetve átvezetés.

40. Fogalom: **bankszámlák közötti átvezetés**

A **bankszámlák közötti átvezetés** során a bank a nála vezetett egyik bankszámla egyenlegéből levon egy bizonyos összeget (megterheli azt), miközben ezzel párhuzamosan egy másik bankszámla egyenlegét ugyanennyivel megnöveli (jóváírja ezt az összeget). Az átvezetés annak a bankszámla tulajdonosának megbízásából történik, akinek a számlája egyenlege csökkentésre kerül (amelyet megterhelnek). Az átvezetésnek költségei vannak, melyekkel szintén a kezdeményező számláját csökkentik (terhelik meg), de a bank javára történik a jóváírás.

10. ábra: a bankon belüli átvezetés folyamata („X” bank példáján)

Forrás: saját szerkesztés

Amikor a bank informatikai rendszerét csak egy nagy vaskos könyv jelentette (a biztonság kedvéért több példányban), akkor például, ha Paulo ki szeretett volna fizetni Roberta egy 80 aranyforintos számláját – mert vásárolt tőle egy halászhajót – és szerencsére egy banknál vezették a számláikat, akkor Paulo adott egy megbízást a banknak, hogy egyenlítse ki a tartozását Roberta felé. A bank csökkentette a számlakönyvben Paulo oldalánál az egyenleget 80 aranyforintra (megterhelte azt), miközben Roberta oldalához lapozva, ott meg megnövelte az egyenleget 80 aranyforintra (jóváírta ezt az összeget). És, hogy a bank fáradozása se maradjon fizetetlenül, az átvezetés díjaként 0,1 aranyforintra ugyancsak Paulo számláját csökkentette, de ezt az összeget a bank a saját (önmaga számára vezetett) számláján írta jóvá. Az egész egy nagyon elegáns művelet, amihez így semennyi készpénz nem volt szükséges, tehát csak a számlák könyvelésével sikerült ezt a banki műveletet elvégezni. Ez tehát egy devizaművelet, mivel nem készpénzben (valutában) történt meg a fizetés, hanem számlák közötti elszámolással, azaz devizában. Általában a banki műveleteket banki tranzakciónak is szoktuk nevezni.

41. Fogalom: **banki tranzakció**

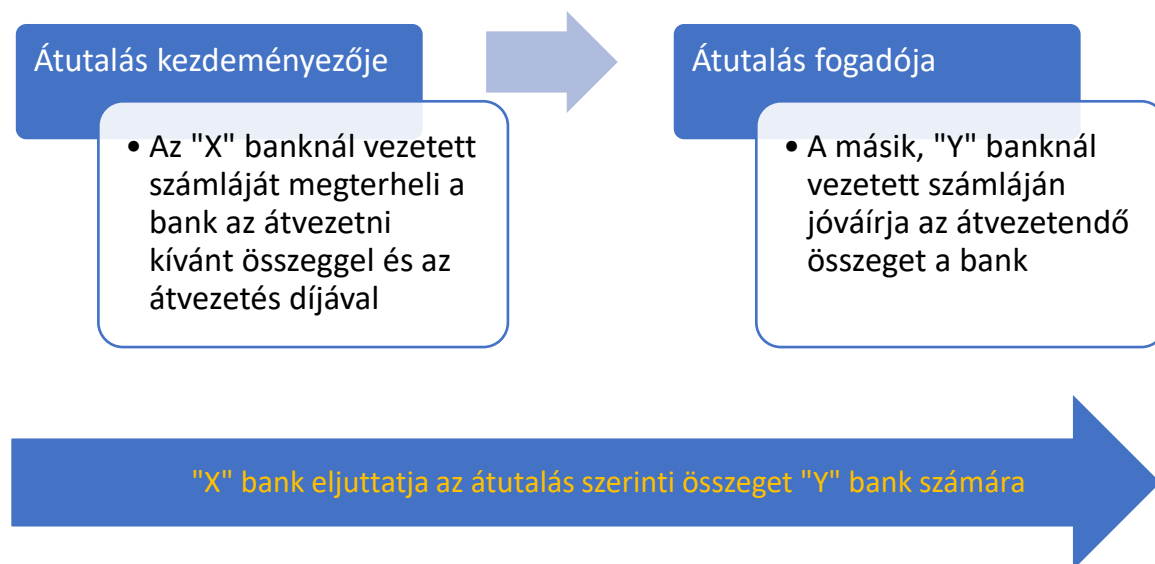
A **banki tranzakció** olyan fizetési művelet, amely során legalább egy bankszámla érintett, amelynek az egyenlege így változik (terheléssel, vagy jóváírással), vagy amikor a bank – bankszámlák igénybevétele nélkül – különböző fizetési eszközök valutáit (készpénzt) egymásra átvált. Tipikus banki tranzakció az átvezetés, átutalás, készpénz-befizetés és felvétel, értékpapír vásárlása és eladása, különböző fizetési eszközök (pénzek) egymásra váltása.

Az átutalás már egy kicsit bonyolultabb feladat a bankok számára, hiszen ebben az esetben a két érintett bankszámla nem egy banknál van vezetve, hanem kettőnél. Így már nem lehet bankom belül a számlák közötti átvezetéssel elintézni az ügyet. A bankoknak egymás között kell ezt a helyzetet megoldani. Ha például Sabrina 90 aranyforintot fizetne átutalással Leonardonak, egy festmény elkészítéséért. Sabrina a Pazzi Banknál vezeti a számláját, Leonardo pedig a Medici Banknál. Ebben az esetben a bankok nem tudják elkerülni a készpénz használatát egymás között. Könyvelni hasonlóan könyvelnek, mint az átvezetés esetében: a Pazzi Bank csökkenti az egyenlegét 90 aranyforinttal Sabrinának (megterheli azt), majd a Medici Bank növeli az egyenlegét Leonardónak, szintén 90 arannyal. De 90 aranyforintot át kell szállítani a Pazzi Bankból a Medici Bankba. Drágább is lesz az átutalás így, hiszen készpénzmozgás is történt, mégha az ügyfelek ebből nem is érzékelték semmit. Mindenesetre a Pazzi Bank 0,5 arany átutalási díjat számít fel Sabrinának, amit le is von a számlája egyenlegéből.

42. Fogalom: **bankszámlák közötti átutalás**

A bankszámlák közötti átutalás estében az átutalást indító bank levonja az átutalni kívánó ügyfele számlájáról a kívánt összeget (terhelés történik), majd, amikor a szükséges pénzösszeg valóban megérkezik a másik, a fogadó bankhoz, az megnöveli az átutalás címzettje ügyfelének a számlaegyenlegét a szóban forgó összeggel (jóváírás történik). Hagyományosan csak az átutalás indítójának számítanak fel a bankok átutalási díjat, a fogadó számlán külön díjat nem számítanak fel.

11. ábra: két bank közötti egy átutalás lezajlása elszámolóház nélkül

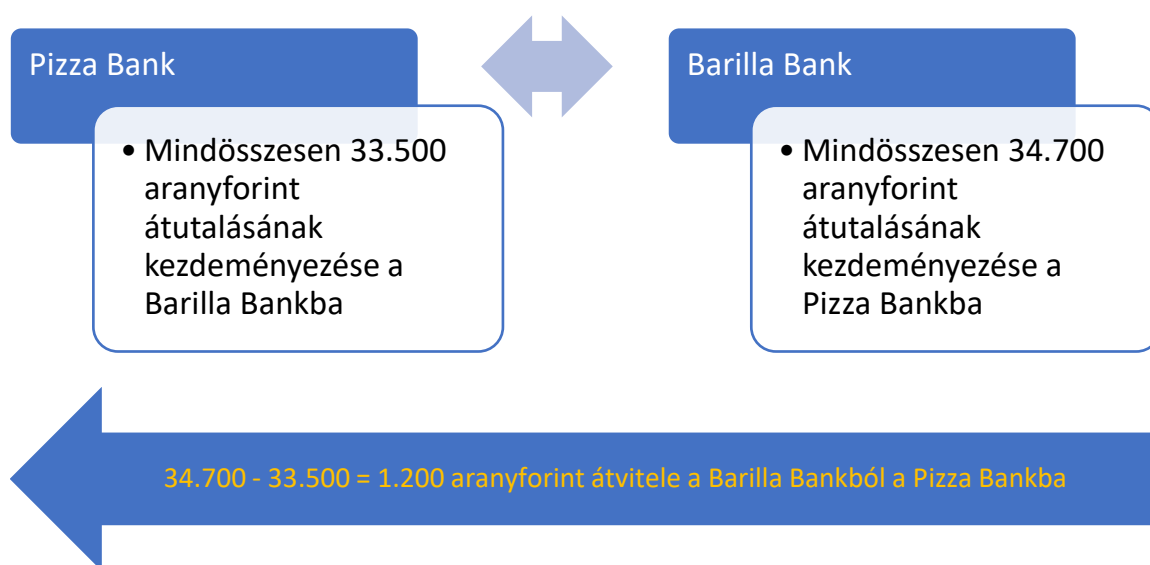

Forrás: saját szerkesztés

Amíg csak egy-egy ügyfél között történik egy-egy bank között az átutalás, és az ezzel kapcsolatos elszámolás, nem túl bonyolult a probléma. A helyzet akkor kezd komolyabbá válni, ha mondjuk van két bankunk a Pizza Bank és a Barilla Bank. Egy hétfői nap 1.275 Pizza Bank ügyfél szeretne utalni összesen 33.500 aranyforintot a Barilla Bankban lévő üzleti partnereik számláira. Eközben viszont 967 Barilla

Banki ügyfél szeretne utalni összesen 34.700 aranyforintot a Pizza Banknál lévő üzleti partnereik számára. Természetesen, lehetséges lenne, hogy egy komoly fegyveres csapat átvisz és Pizza Bankból 33.500 aranyforintot a Barilla Bankba. És eközben meg a Barilla Bankból egy másik fegyveres csoport a Pizza Bankba vinne át 34.700 aranyforintot, hogy az átutalások teljesülhessenek. Útközben a két fegyveres csapat találkozna egymással, és barátságosan intve a másiknak elhaladnának egymás mellett. Érezzük, ez nem lenne túl hatékony és biztonságos megoldás. Miért mozgatnánk ennyi aranypénzt egyszerre? Láthatjuk, hogy nincs nagy különbség a két összeg között, ami a két bank között gazdát cserél: $34.700 - 33.500 = 1.200$. Tehát A Barilla Bankból 1.200 aranyforinttal több aranyat kell átszállítani a Pizza Bankba, mint a Pizza Bankból a Barilla Bankba. Minek „megsétáltatni” annyi pénzt feleslegesen? Egyszerűbb, ha csak azt az 1.200 aranyat visszük át a Barilla Bankból a Pizza Bankba, amennyivel ezen a hétfőn több a Barilla Bankból induló átutalás, mint a Pizza Bankból. A többi összeget meg egyszerűen papíron átírjuk egyik bank könyvéből, a másikba.

12. ábra: két bank közötti tömeges átutalások lezajlása elszámolóház nélkül

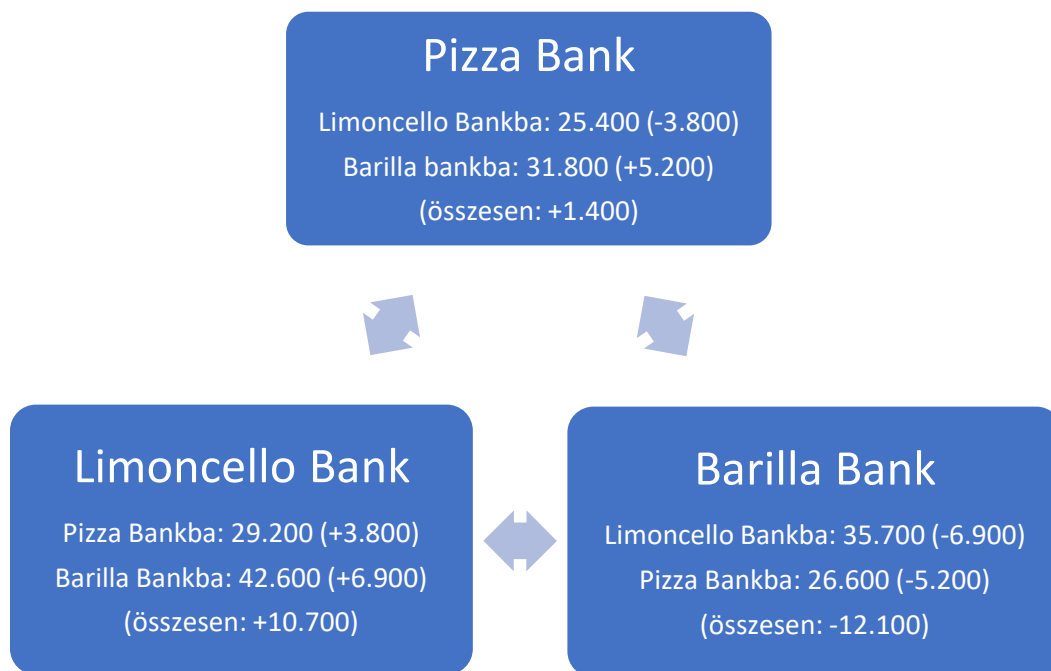

Forrás: saját szerkesztés

Tudjuk, nem csak két bank van egy-egy országban, így át kell gondolnunk, mi a mintabeli országban alakulna egy harmadik bank is, a Limoncello bank. Most már akkor három bank között folyhatnak az átutalások. Az alábbi ábrán feltüntettük egy keddi nap átutalásainak összegét a három bank között. Természetesen, elképzelhető, hogy a bankok páronként rendezik egymást közt az átutalásokat. Így, ahogyan az ábrán is látszik, akinek többlete van a másik felé – tehát nagyobb összegbe utaltak ügyfelei oda, mint ami onnan érkezett – annak át kell szállítania ezt a többletpénzt a másik bankhoz. Így a Pizza Bank átszállítatna 5.200 aranyforintot a Barilla Bankba, a Limoncello Bank 3.800 aranyforintot a Pizza Bankba, és 6.900 aranyforintot a Barilla Bankba. A Barilla Bank nem szállítana semmit sem a másik két bankba, mivel az ő ügyfelei kevesebbet utaltak mindkét irányba, mint amennyi a másik két bankból érkezett. De megint az az érzésünk lehet – joggal – hogy a pénz egy része feleslegesen utazik. Például, a Limoncello Bank 3.800 aranyforintot küld a Pizza Bankba, miközben a Pizza Bank 5.200 aranyforintot a Barilla Bankba. De eközben a Limoncello Bank a Barilla Bankba is küld 6.900 aranyforintot... Ha lenne, aki átlátná mindhárom bank kapcsolatrendszerét egyszerre – mint egy fuvarszervező diszpécser egy kamionos cégnél – az azt mondaná, hogy a Limoncello Bank ne küldjön 3.800 aranyforintot a Pizza Bankba, hiszen az úgyis továbbküldeni azt a Barilla Bankba a saját 5.200 aranyforintos küldeménye részeként. A Limoncello Bank „csapja hozzá” ezt a 3.800 aranyforintos tételt a saját 6.900 aranyforintos tételéhez, amely Barilla bankba megy, azzal a „közleménnyel”, hogy az a Pizza Bank küldeménye. Így a

Pizza Bank – amely természetesen tud erről az átszervezésről – már csak $(5.200 - 3.800) = 1.400$ aranypénzt kell, hogy küldjön a Barilla Bankba. Nem tűnhet talán túl jelentősnek, hogy valamennyi pénz felesleges utazását megspóroltuk, de gondoljunk arra, hogy milyen sok bank van, és milyen sok nap... És amíg a pénz „utazik”, addig a bankok nem tudnak rajta további pénzt keresni azzal, hogy forgatják, üzletelnek vele.

13. ábra: tömeges átutalások lezajlása három bank között, elszámolóház nélkül

Forrás: saját szerkesztés

A helyzet tehát egyre bonyolultabb lesz, minél több bank vesz részt az átutalásokban. Másrészt, arról se feledkezzünk meg, hogy egyik nap ilyen, másik nap olyan: vagyis lehet, hogy egyik nap a Pizza Bank ügyfelei többet utalnak a Limoncello Bankban lévő üzleti partnereiknek, mint fordítva, de lehet, a következő nap meg a Limoncello Bank ügyfelei utalnak többet a Pizza banknál számlát vezető üzleti partnereik számára. Jó lenne, ha valaki arra szakosodna, specializálódna, hogy csak összeszámolja, mikor, melyik bank mennyit kell, hogy küldjön, és kinek. Ahogyan lenni szokott, ha valamire nagy szükség van, akkor azt előbb-utóbb fel is találják. Ebben az esetben is így történt. A sok számlolásban egyesek kiemelkedtek, és vállalták a többi bank számára, hogy leveszik azt a nagyon nagy napi terhet a vállukról, hogy kiszámítsák, melyik bankkal, mennyi többletük, vagy hiányuk van. Ezek lettek az elszámolóházak. És mivel – mint fogjuk látni – ezek az elszámolóházak nem tudják kikerülni, hogy időnként hitelezzenek is banki partnereiknek, így lassan ők maguk is bankká váltak.

Ahogy korábban említésre is került, a bankok, a bankárok irtóznak attól, hogy pénzt – készpénzt – feleslegesen utazzassanak egyik banktól a másikig. Egyrészt, ha utazik a pénz, nem „dolgozik”, másrészt ennek az utazásnak nagy a közvetlen költségigénye is. Biztosítani kell a készpénzt, azt ténylegesen szállítani, őrizni szükséges. Időnként el is rabolják az ilyen szállítmányokat. Jó lenne, ezeket is megspórolni, ha már az elszámolások terhének jelentős részét leveszi az elszámolóház a többi bank válláról. Ezért alakult ki az az elképzelés, hogy az elszámolóházba minden bank helyezzen el egy olyan összegű pénzbetétet, mely arányos a bank átutalási forgalmával. Ilyen módon, ha egyik nap a banknak „hiánya” van – azaz az ő ügyfelei nagyobb összeget utaltak ki a bankból, mint amit más bankok ügyfelei átutaltak oda – akkor azt az elszámolóház leemeli a betétjéből, és azok betétjéhez írja jóvá, amely bankoknál pedig „többlet” keletkezett. Ez utóbbi azt jelenti, hogy ezeknél a bankoknál több pénz

érkezett az átutalások révén más bankoktól, mint amit ők utaltak át más bankokhoz a saját bankjukból. Ahogyan már említésre került, egyik nap ilyen, a másik olyan. Egyik nap egy banknak van egy kis „hiánya”, másik nap meg egy kis „többlete”. Az elszámolóház hol „lecsíp” egy kicsit a bank betétjéből, hol meg „hozzáír”. Jellemző, hogy ezeknek az elszámolóháznál lévő banki betétek összege ha folyamatosan ingadozik is, de nem túl nagy mértékben. Ritka az, hogy olyan egyedi, nagy átutalások legyenek a bankok között, hogy valakinek nagymértékű „hiánya”, vagy „többlete” lenne. Az meg még ritkább, hogy az elszámolóháznál lévő betét ne nyújtana fedezetet arra az esetre, hogy a banknak „hiánya” lenne. De ha ilyen nagy ritkán elő is fordul, erre is van megoldás. Ilyenkor az elszámolóház meghitelez a hiányzó összeget annak a banknak a számára, akinek túl kis összegűnek bizonyult a betétje a „hiányához” képest, és így a többi bankhoz nem lehetne küldeni az azoknak a „többlete” szerint járó pénzüsségeket. Hogy ne akadjanak meg az átutalások, ilyenkor tehát az elszámolóház a saját tartalékából meghitelez a hiányzó összeget, azt továbbítja azokhoz a bankokhoz, akiknek az járna. Például, ha a Medici Banknak 1.000 aranyforint a betétje az elszámolóháznál, és egy nap az ő ügyfelei 1.200 aranyforinttal többet utalnának más bankokhoz, mint amennyi aznap a többi bankokból a Medici Bankhoz érkezik, akkor az elszámolóház meghitelez a Medici Bank részére 200 aranyforintot, és a többi banknak így már maradéktalanul ki tudja fizetni azok „többleteit” a Medici Bankkal szemben. Ezt követően az elszámolóház természetesen megkéri a Medici Bankot, hogy töltsse fel a betétjét újra (1.000 aranyforint) és rendezze a hitelét az elszámolóház felé (200 aranyforint és ennek hitelkamatai).

14. ábra: bankközi átutalások rendszere elszámolóház megléte mellett

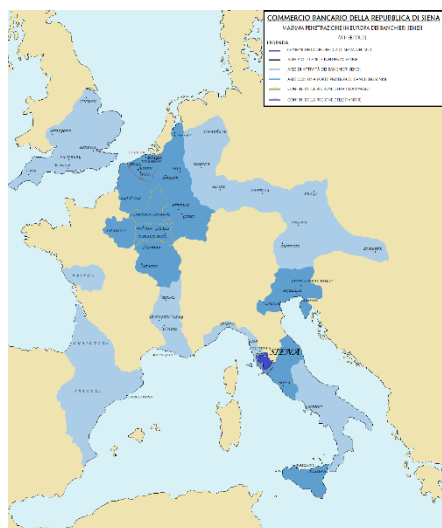
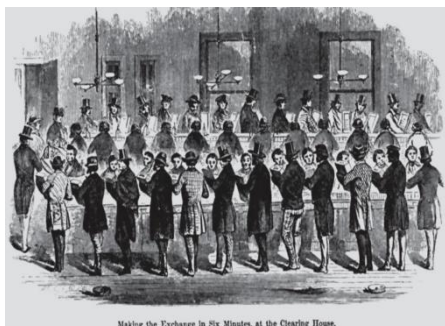
Forrás: saját szerkesztés

43. Fogalom: **elszámolóház (klíring) bank**

Az **elszámolóház (klíring) bank** közvetítésével valósulnak meg az átutalások azok között a bankok között, akik együttműködnek vele. Az együttműködő bankok (klíringtagok) pénzbetétet helyeznek el az elszámolóháznál, és az elszámolóház annak a terhére, illetve javára számolja el bizonyos időszakonként (naponként, néhány óránként, vagy sűrűbben is) az adott bankba érkező és onnan induló átutalások pénzüsségeinek egyenlegét. Amennyiben a betét nem nyújt elégséges fedezetet, úgy az elszámolóház

meghitelezi a hiányzó részt, miközben felszólítja az érintett bankok, hogy betétjét töltsse fel, és a hitelt fizesse vissza.

Az elszámolóház bankok révén az átutalások egyrészt sokkal gyorsabbá váltak, másrészt olcsóbbá is, mind a bankok, mind az ügyfelek számára.

A 19. század elején az első hivatalos banki elszámolóházat a londoni Cityben alapította a Lubbock's Bank, a Lombard Streeten, egy nagy térrel rendelkező teremben, ahol a londoni bankok tisztviselői minden nap találkoztak, hogy csekkeket cseréljenek és számláikat rendezzék egymás felé. 1832-ben Charles Babbage így írta le ennek működését:

"A Lombard Street-i ház egyik nagy termében a londoni bankárok mintegy 30 írnoka foglalja el állomáshelyét, ábécé sorrendben, a terem körül elhelyezett íróasztaloknál; Mindegyiknek van egy kis nyitott doboza az oldalán, és a feje fölötti falon nagy betűkkel szerepel annak a cégnek a neve, amelyhez tartozik. Időről időre minden bankházból újabb írnokok lépnek be a szobába, és továbbhaladva bedobják a dobozba azokat a csekkeket (átutalási bizonylatokat), amelyeknél az a bank a címzett, onnan, ahová a banki írnok tartozik."

"Délután 5 órától minden adós bank (akinek aznap hiánya keletkezett) hivatalnokát felhívták, hogy menjen ki egy emelvényre, hogy készpénzben befizesse az elszámolóház felügyelőjének azt az összeget, amellyel bankjuk aznap más bankoknak tartozott. Miután az összes adós hivatalnok kifizette az ellenőrt, azoknak a bankoknak a hivatalnoka, amelyeknek pénzzel tartoztak, a dobogóra mentek, hogy beszedjék a bankjuknak járó pénzt. Az adós bankok által kifizetett teljes készpénzösszeg megegyezett a hitelező bankok által beszedett teljes készpénzzel. Azon ritka alkalmakkor, amikor a kifizetett összeg nem egyezett meg a beszedett összeggel, az ellenőrnek dolgozó más írnokok megvizsgálták a kapcsolódó dokumentumokat, hogy megtalálják és kijavítsák a számszerű hibákat." (Forrás: historyofinformation.com)

4.6 A csekkek megjelenése

Ahogy azt korábban már láttuk, váltót ki lehetett állítani úgy, hogy a későbbi fizetést maga a váltó kiállítója vállalta, ez volt a saját váltó: hiszen saját magát kötelezte a kiállító arra, hogy a későbbiekben fizessen. Az is lehetséges, hogy a váltó kiállítója más jelöl meg a váltóban, hogy majd az a másik személy fog helyette a későbbiekben fizetni, helyt állni. Ezt idegen váltónak neveztük, hiszen nem a kiállító, hanem egy „idegen” személy lesz az, akinél a váltó ellenében pénzhez lehet jutni. Miért ne lehetne ez az „idegen” egy bank? Ez nyilván viszonylag gyorsan eszébe jutott olyan okosabb kereskedőknek, akiknek volt bankszámlájuk, azaz volt banknál elhelyezett pénzüik, betétük. Ebben az esetben az (idegen) váltót kiállító kereskedő a saját bankját nevezi meg olyan személyként a váltóban, mint aki ki fogja fizetni a váltóban szereplő összeget. Méghozzá – nyilván – a kereskedőnek a bankjánál vezetett bankszámláján levő pénz terhére. Kényelmes és praktikus megoldásnak tűnik, és az is. Az ember, ha elindul otthonról – akár vásárolni, akár csak sétálni – nem kell vinnie pénzt magával, elég, ha van nála papír és írószerszám. Ha úgy hozza az élet, és úgy dönt vásárol, elég kiállítania egy ilyen (idegen) váltót a bankja nevére, és ezzel nyugodtan fizethet is, a többit majd a bankja rendezi az eladó felé, amikor az beviszi hozzá ezt a váltót. Ez a megoldás annyira nagy népszerűsége miatt, hogy született egy új pénzügyi innováció, a csekk. A csekkben már eleve a bank van feltüntetve kötelezettként, amit ki kell tölteni, az a kiállító személye, és az összeg, amennyit a csekk bemutatása ellenében a bank majd ki fog

fizetni (ha van a bankszámlán annyi összeg, azaz fedezet). A csekk azonban már nem váltó, hiszen több olyan elem is hiányzik belőle, ami a váltóban megvan: például nem kellene tanúk az aláíráshoz. A csekk lényegében egy fizetési rendelkezés, melyben a kiállító a bankja részére meghagyja – utasítja azt –, mennyit, és esetleg kinek a részére fizessen ki.

44. Fogalom: **csekk**

A **csekk** egy olyan bankra szóló fizetési meghagyás, amelyben a csekket kiállító utasítja a bankját, hogy a bankszámlája terhére a csekkben megjelölt pénzüsszeget fizesse ki a csekkbirtokosnak. Csekkbirtokos az, akinek a nevére kiállították a csekket – ha névre szóló a csekk – vagy, ha nem névre szóló, akkor aki a csekket a bank részére bemutatja.

A csekkek, hasonlóképpen mint a váltók, képesek tartósan a forgalomban maradni, kézről-kézre járni az egymást követő adásvételekben, ilyen módon helyettesíteni az arany- vagy ezüstpénzt. Az is hasonló, hogy azért válhatnak pénzhelyettesítővé, mert az emberek megbíznak egyrészt a bankban, aki majd beváltja a csekket arany- vagy ezüstérmékre, másrészt abban, aki kiállította a csekket, hogy van elég fedezete a bankszámláján.

Lényegében az átutalási megbízás (még amikor azt papíron adták a bankjukhoz azok, akik az átutalást kezdeményezték) is egy csekk, csak átutalás esetén a pénz egy másik számlára kerül majd át, nem pedig készpénzben veszik fel. Azonos azonban mindkét esetben, hogy a bank a bankszámláról leemeli azt az összeget, amelyre a bankszámla tulajdonosa utasítja.

15. ábra: csekk 1793-ból, és 2011-ből (utóbbi marketing célból felnagyítva)

4.7 A bankjegyek megjelenése

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a papírt – ami majd a bankjegyhez kell – Kínában fedezték fel, és csak a 14. századtól terjedt el Európában az előállítás és használata. Kínában már a 11. századtól volt forgalomban papírpénz, de ezeket nem bankok bocsátották ki, inkább az európai váltónak feleltek meg.

16. ábra: kínai váltó jellegű értékpapír a 11. századból és papírpénz a 14. századból

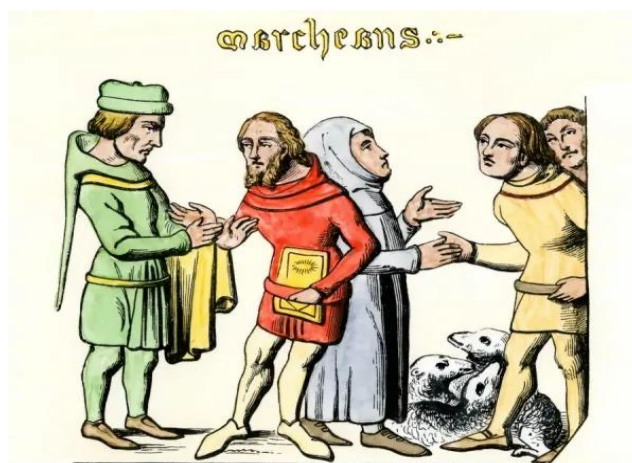

A 13. századtól a császárok bocsátottak ki több alkalommal is papírpénzeket, melyek elfogadására kötelezték az alattvalókat, de ebben szedték be az adót is, ami segítette az elfogadhatóságát. Marco Polo

1295-ben tért haza távol-keleti utazásából, méghozzá a Velencei Köztársaságba, amely akkor mint kereskedőváros virágkorát élte. Írásaiban be is számolt a kínai pénzrendszerről, kínai papírpénzt is hazahozott. Ekkor már olyan minőségű papírpénzt készítettek Kínában, amilyenek az európai bankjegyek csak az 1800-as évek elejére lettek, akkor sem mindegyik.

Korábban már megismerkedtünk a váltóval, melyet a kereskedők eredetileg azért állítottak ki – a vételár pénzben való kifizetése helyett az eladó részére – hogy ne kelljen az arany- és ezüsttermékkel bajlódni. Aztán – előre nem várt módon – ezek a jóhírnevű kereskedők által kiállított váltók „önálló életre keltek”, azaz elkezdtek pénzként funkcionálni. Ezekkel a papírlapokkal kezdtek egymás között fizetni a kereskedők. Később már nem kereskedők is elfogadták, hiszen látták, működik, és bár ennek a papírlapnak nincs is belső értéke, mégis képes pénzként funkcionálni, mégis van vásárlóereje, egész egyszerűen azért, mert az emberek megbíztak benne. Megbíztak a váltót kiállító kereskedő ígéretében, hogy a váltót a benne szereplő összeg erejéig bármikor arany- vagy ezüstpénzre váltja át.

Láthattuk korábban, milyen nagy fantázia volt a váltókibocsátásban. Milyen jó haszon lehetőségével kecsegtetett az, hogy ha egy kereskedő elég gondos és ügyes, és így soha nem kerül gondba az általa kiállított váltók arany- és ezüstpénzre váltásával, akkor akár a többszöröse pénzértékű váltót is kiállíthatja, mint amennyi arany- és ezüstterméje van. Másrészt a váltók egy részét soha nem váltják be. Sok kereskedő elkezdett tehát azon gondolkodni, hogyan lehetne erre a jó jövedelmező lehetőségre jobban ráfókuszálni, arra jobban specializálódni.

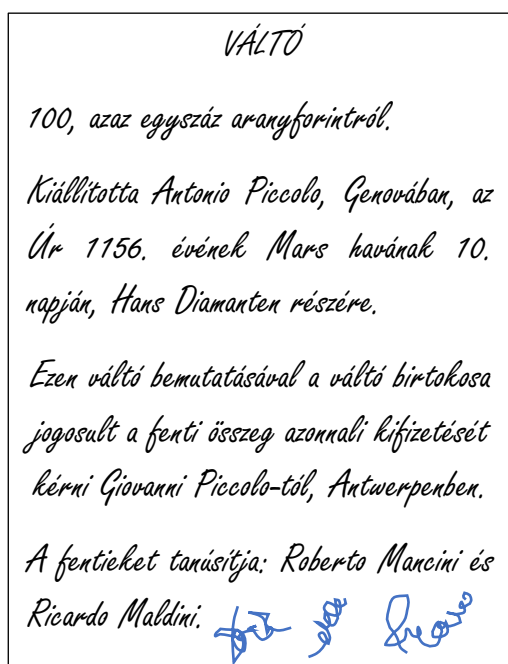

Természetesen, mihelyst valaminek komoly értéke kezd lenni, elkezdik hamisítani is. Erre figyelni kellett a váltók kiállítóinak, hiszen egy-egy hamisítvány lejárathatta őket, sok hamisítvány meg anyagi csődbe is dönthette őket, ha el akarták volna kerülni a bizalomvesztést. Így a váltót egyre különlegesebb, egyedibb papírra, egyre különlegesebb, és egyedibb módon állították ki. Már biztonsági elemeket is helyeztek el rajtuk – megjelentek a papírban a vízjelek, lepecsételték őket. Formailag megszületett a bankjegy.

Az előző fejezetben áttekintettük a bankok létrejöttét. A korai bankok lényegében olyan kereskedők vállalkozásai voltak, akik már úgy szerettek volna a váltó kiállítás általi szép jövedelmekhez jutni, hogy nem is kereskedtek már semmivel. De hogyan lehet úgy váltót kiállítani, kibocsátani, ha nem áruért fizetünk vele? Néhány kereskedő rájött a megoldásra: hitelt nyújtunk, de váltóban folyósítjuk a hitelt. Erről korábban már volt szó egy alfejezetben, de most bontsuk ki jobban ennek a technikáját.

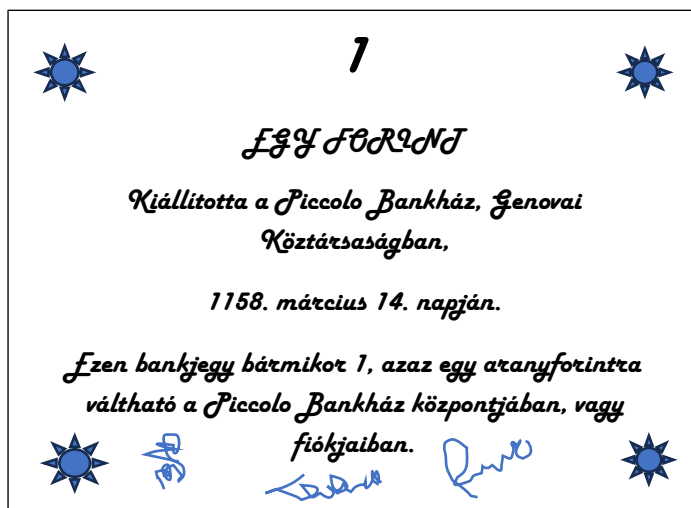
Eddig úgy gondoltunk a váltóra, mint egy egyedi értékpapírra. Például, mikor Antonio Genovában egy 100 aranypénzről szóló váltót állított ki akkor, amikor gyémántokat vásárolt Hanstól, az antwerpeni gyémántkereskedőtől. Ez a váltó így nézhetett ki:

17. ábra: gyémántvásárlásról kiállított váltó (illusztráció)

Ahhoz, hogy egy váltó bankjeggyé váljon, fontos volt, hogy olyan összegben – azaz címletekben – kerüljön kiállításra, hogy az a gyakorlatban sok adásvételben legyen felhasználható. A 100 aranyforint például túl nagy címlet lett volna, ha 10 aranyért már egy hátslovat lehetett kapni. Ezt nem volt nehéz megoldani, kisebb és nagyobb címletű váltót kellett kibocsátani. Az is gond volt – a praktikum, a használhatóság szempontjából – a váltókkal, hogy meghatározott névre állították ki – ez volt az első váltóbirtokos, az úgynevezett rendelvényes – aztán bárki, akinek a kezén adásvételek során átment a váltó, fel kellett rajta tüntetnie a nevét. Ez túl „macerás”, ha olyan bankjegyet szeretnék kibocsátani, melynek széleskörű a használata és elfogadása, akár 1000 kézen is átmehet élettartama során. Ezért a bankjegyeken már nem szerepel sem a „váltó” kifejezés, sem konkrét személy neve, aki részére kiállították azt. Tehát a bankjegy lényegében egy szabványosított váltó. Nézzük akkor, hogyan kellett kinéznie egy bankjegynek – és ma is így néznek ki. Címlet számmal és betűvel, a kiállítás helye és ideje (ez egyben a beváltás helye is, ha azt nem tüntetnék fel külön), a kiállító cégszerű aláírása, két tanúval ellátva, és persze a biztonsági elemek.

18. ábra: egy bankjegy kellékei

Ha megnéznék egy mai magyar forint bankjegyet, akkor láthatják, hazánkban is úgy néznek ki a „bankók”, mint ahogyan azokat a 12. században az olasz városállamokban kitalálták.

Most folytassuk azzal, hogy miként bocsátja ki a bank a bankjegyeket. A bankjegyet ugyanis már nem kell kiállítani, az már készen van, csak arról kell gondoskodni, hogy jogszerűen a forgalomba kerüljön. Nagyon lényeges, hogy a piacot nem árasztthatjuk el bankjegyek tömegével. Két okból sem. A legfontosabb, hogy ha azokat visszahozzák a bankhoz, ha túl sokat bocsátottunk ki, nem leszünk képesek beváltani, és akkor bankcsőd, örülhetjük, ha élve megússzuk (ha még a középkorban vagyunk).

45. Fogalom: **bankjegy kibocsátása**

A **bankjegy kibocsátása** az a szabályozott folyamat, amikor a bankjegy az azt létrehozó, előállító bankból a szabad forgalomba kerül, mint fizetési eszköz. A bankjegy a korai bankrendszerben alapvetően hitelnyújtás, napjainkban (amikor országonként egy jegybank van) vásárlás révén kerül kibocsátásra. A kibocsátó banknál lévő saját bankjegy – kivéve a pénztári forgalomban – nem számít kibocsátott bankjegynek.

Láthattuk a váltó esetében már, hogy a váltó nem csak arra alkalmas, hogy a váltó kiállítója haladékokat – azaz hitelt – kapjon a tartozása kiegyenlítésére. Hanem arra is, hogy egy hitelt ne pénz formájában folyósítson a hitelező, hanem a pénzt helyettesítse egy váltóval, mely – ha széles körben elfogadott az adásvételek során – pénzként funkcionál a gazdaságban. Ilyen módon a hitelfelvevő ugyanúgy „elköltheti”, vásárlásra felhasználhatja a váltót, mintha az arany- vagy ezüstpénz lenne.

Ebben az alfejezetben már az előzőekben bemutatásra került, hogy a bankjegy lényegében egy szabványosított, leegyszerűsített váltó. Ilyen módon, ugyanaz a logika a hitel folyósításánál, mint az fentebb a váltónál volt. A bank ezeket a szabványosított, leegyszerűsített, nem is névre szóló váltókat, azaz bankjegyeket adja ki arany- vagy ezüstpénz helyett, amikor a hitelt folyósítja (kifizeti) a hitelt felvevő számára. A hitelt felvevő számára teljesen megfelelő ez a megoldás, ha azokon a helyeken gond nélkül vásárolhat ezekért a bankjegyekért, ami miatt szüksége volt a hitelre. Ha házvásárlásra vett fel hitelt, és a hát tulajdonosa elfogadja a bankjegyeket, rendben van. Ha kereskedő és áru vásárlására veszi fel a hitelt, és akitől szeretne vásárolni, az a kereskedő is elfogadja a bankjegyeket, akkor működik a dolog.

46. Fogalom: **korai bankok saját bankjegy-kibocsátása**

Ameddig nem jött minden országban létre egy olyan központi bank, amelynek monopóliuma van a bankjegykibocsátásra, addig minden bank saját **bankjegyet bocsátott ki**. A bankjegyek pénzneme pedig minden országban az volt, ami a hivatalos arany- és/vagy ezüstpénz neve volt.

Képzeljük el, hogy az ifjú házaspár, Zrínyi Ilona és I. Rákóczi Ferenc (középkorban vagyunk) első lakhelyül kinéznek egy kis várkastélyt az Alpokban, amely éppen eladó, 2.500 aranyforint (firenzei) az ára.

Megkeresik az olasz Sauso Bankot, amely boldogan ad hitelt számukra, évi 12% kamatra. A bank 250 darab 10 forintos bankjegyben adja ki számukra a hitelt, de ez nem gond, mert az eladó von Grügerman ismeri a bankot, üzletel is velük, megbízik az általuk kibocsátott bankjegyekben. A Zrínyi Ilona és I. Rákóczi Ferenc házaspár nyilvánvalóan nem akarja a hitelként kapott 250 darab 10 forintos bankjegyet azonnal a hitelt nyújtó Sauso Banknál aranyforintokra váltani, hiszen a bankjegyeknek éppen akkor a vásárlóereje, mint annak az aranyforintnak, amire bármikor beváltható lehetne. Így ezek a bankjegyek forgalomba kerülnek és megkezdik „vándorútjukat” a gazdaságban.

19. ábra: svéd (korona), angol (font), osztrák (gulden) és magyar (forint: „Kossuth-bankó”) bankjegyek

1661

1699

1825

1848

A bankjegyek kibocsátása egyáltalán nem volt könnyű feladat. Nem azért, mert az lett volna nehéz, hogy díszes papírlapokat állítsanak elő. Az volt nehéz, hogy az emberekkel elfogadtassák azt, hogy ezek a díszes papírlapok tényleg annyit érnek – arany- vagy fémpénzben kifejezve – mint amennyi rájuk van írva. Mert míg az arany- és ezüstpénznek volt valós használati – azaz belső – értéke az anyaguk értékességéből adódóan, a papírnak, a papírpénznek, azaz a bankjegynek ez nem volt meg. Az emberek bizalmát fokozatosan, évszázadok alatt kellett elnyerni. Ezt nehéz elképzelni, mert mi már abba születtünk bele, hogy a környezetünkben mindenki értéket tulajdonított a bankjegyeknek, láttuk, ezért dolgoztak a szüleink, láttuk, lehet érte vásárolni, láttuk a televízióban, hogy pénzért ölnek is egyes emberek. Néhány száz évvel ezelőtt ez még nem volt ilyen magától értődő. Így a világ akkori legfejlettebb területein – olasz városállamok, mai Benelux államok, Anglia és Franciaország, Hanza városok – is csak az 1600-as években jelentek meg a kezdetleges bankjegyek. Nagyobb lendületet akkor kaptak a bankjegyek, amikor az adót is abban lehetett, vagy egyenesen kellett fizetni, de erről majd később.

A Habsburg birodalom – bár közvetlenül határos volt például a Velencei Köztársasággal – csak a napóleoni háborúk közben kezdett a fejlettebb országok után indulni a pénzügyek terén. Ausztriában az első kereskedelmi bank csak 1819-ben alakult meg – a mai Erste Bank – míg hazánkban 1838-ban kezdte meg működését a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, mely később a Magyar Kereskedelmi Bank lett, és sokszori átalakulást követően az egyik bank volt, amely a mai MBH-ban olvadt össze.

4.8 Az aranyfedezeti rendszerek a korai bankrendszerben

Eljutottunk tehát oda, hogy még az árupénz-rendszerben vagyunk – hiszen a pénzrendszer az arany- és/vagy ezüstpénzeken alapul, melyek árupénznek számítanak – de már nem kizárólag az arany- és/vagy ezüstpénz forog a gazdaságban pénzként: megjelentek a pénzhelyettesítők.

47. Fogalom: *pénzhelyettesítők*

A **pénzhelyettesítő** olyan értéket képviselő eszköz, mely a pénzforgalomban képes a készpénz helyettesítésére. Az arany- és ezüstpénz árupénzek esetén ilyen volt a váltó, a csekk és a bankjegy.

Lényeges, hogy napjainkban a bankjegy már maga a pénz, hiszen nem arany- és ezüstpénzrendszerben élünk. De amíg még az arany- és/vagy ezüstpénzek jelentették az „igazi” pénzt, a hivatalos pénzt, addig a bankjegy is csak éppen olyan pénzhelyettesítő volt, mint a váltó, vagy a csekk.

A bankokat alapvetően háromféle oldalról fenyegetheti veszély, ami a megszűnésükhöz vezethet:

1. Működési kockázat;
2. Hitelezési kockázat;
3. Likviditási kockázat.

A korai bankoknál – akik vállalták, hogy az általuk kibocsátott váltókat, vagy bankjegyeket bármikor arany- vagy ezüstpénzre váltják – ehhez járul még egy harmadik veszély. Nézzük ezt a három lehetséges fő veszélyforrást.

4. Átváltási (konvertálási) kockázat.

Egyrészt – mint minden vállalkozás esetében – ha túl sok a költsége a bevételéhez képest, akkor veszteséges lesz. Ilyenkor ameddig a vagyona, és az alaptőkéje még fedezi a veszteségeket, vagy a tulajdonosok vállalják, hogy kifizetik (finanszírozzák) a veszteséget, addig a bank fennmarad. Ha elfogy a pénz, akkor viszont nincs tovább. A bankot ugyanúgy fenyegetik olyan veszélyek is, mint természeti csapások – például árvizek, tornádók – vagy egyéb vészhelyzetek, mint például tűzvész, vagy háborús pusztítások. Ezeknek a tárgyalás nem képezi könyvünk tárgyát, de a teljes képhez hozzátartoznak ők is.

48. Fogalom: *működési kockázat*

A **működési kockázat** a nem megfelelő vagy rosszul működő belső folyamatokból és rendszerekből, személyek nem megfelelő feladatellátásából vagy külső eseményekből eredő veszteség kockázata.

A veszteség egy banknál alapvetően a hitelezésből keletkezhet. Ha olyanoknak hitelezünk, akik nem fizetik vissza a hiteleket, akkor az olyan, mintha az ablakon dobánk ki a bank pénzét, vagy mintha elégetnénk. De ugyanúgy, mint sok más vállalkozásnál, ha túl sok munkabért fizetünk az

alkalmazottaknak, túl sok bankfiókot tartunk fel, és ezekhez képest kevés árbevételt tudunk felmutatni, ugyancsak veszteség keletkezik. Lényeges, hogy az ilyen veszteségek lassan veszejtik el, „falják fel” a bankot, nem egyik napról a másikra. Hosszú évekig elnyúlhat a veszteségek miatt egy bank haldoklása, és nyilvánvalóan, eközben van lehetőség valamit tenni: olcsóbban működni, „futni a pénzünk után”, azaz igyekezni behajtani – például peres eljárásokkal – azokat a hiteleket, melyeket nem fizetnek vissza, vagy egyszerűen okosabban hitelezni.

49. Fogalom: *hitelezési kockázat*

A **hitelezési kockázat** az, amikor a hiteladósok nem, vagy csak részben, illetve késve teljesítik a bank felé hitelvisszafizetési kötelezettségeiket, és ennek következtében a bankot pénzügyi veszteség éri.

A harmadik fenyegető veszély a bankok működése szempontjából az, hogy azok a letétesek vagy betétesek (van különbség!), akik nála tartják a pénzüket, hirtelen – akár egyik napról a másikra – el akarják vinni a pénzüket a banktól. És, ha nincs annyi pénz a bankban, mint amennyit az ügyfelek – a saját pénzükből – kivennének, a banknak „le kell húznia a rolót”, azaz fel kell függesztenie a tevékenységét. Ez a korai bankoknál nem feltétlenül jelentett végleges megszűnést, volt, hogy hónapokig még próbálta a bank visszafizetni az ügyfelek pénzét. Ma már, amikor hivatalos engedélyhez kötött a banki tevékenység folytatása, ha a bank nem tudja visszafizetni ügyfelei pénzét, bevonják a bank működési engedélyét, és onnantól nincs tovább. Hiszen, ha egyszer a saját ügyfeleinek a bizalma inog meg a bank iránt, azt szinte lehetetlen már helyreállítani... A banknak tehát folyamatosan kellően likvidnek kell lenni, tehát bármikor képesnek kell arra lenni, hogy az ügyfelei szabadon fel tudják használni a banknál elhelyezett pénzüket, beleértve azt is, hogy akár kiveszik az összes pénzüket a bankból.

50. Fogalom: *likviditás*

A **likviditás** (latin: liquidus = folyékony) azt jelenti, hogy a vállalkozás milyen gyorsan képes vagyonát, illetve mennyi vagyonát képes pénzzé – lehetőleg készpénzzé – tenni. Lényeges, hogy a pénzzé tétel során ne legyen lényeges vagyonvesztés, tehát ne áron alul kelljen a vagyonelemeket pénzzé tenni.

51. Fogalom: *likviditási kockázat*

Likviditási kockázat az, amikor a vállalkozás nem képes kellően gyorsan és kellő mértékben vagyontárgyait pénzzé tenni annak érdekében, hogy fennálló pénzügyi kötelezettségeit üzleti partnerei, illetve az állam felé teljesítse. Vagy, ha mégis, akkor túl nagy vagyonvesztés árán tudja csak fennálló pénzügyi kötelezettségeit teljesíteni, és ilyen módon jövőbeni fennmaradását veszélyezteti.

A korai bankok esetében még a pénzügyi rendszer alapját az jelentette, hogy arany- és/vagy ezüstpénzek voltak forgalomban. Mivel idővel a bankok által kiállított váltók, az ügyfelek által kiállított csekkek, illetve a bank által kibocsátott bankjegyek esetében mindig joga volt az ügyfeleknek, hogy arany- vagy ezüstpénzben kérjék a kifizetést, így nagyon lényeges volt, hogy a bank rendelkezik-e az

adott pillanatban az ügyfelek igényének megfelelő mennyiségű arany- vagy ezüstpénzzel. Tehát nem általában pénzzel kellett a banknak rendelkeznie – hiszen bankszámlákon, „papíron” ez nem jelentett különösebb gondot, ahogyan az sem, hogy saját kibocsátású bankjegy legyen kellő mennyiségben – hanem kifejezetten arany- vagy ezüstpénzzel. Korábban láttuk, ennek biztosítása sokszor nem volt könnyű feladat, különösen, ha az adott országban sem volt kellő mennyiségű arany- vagy ezüstpénz.

52. Fogalom: **konvertibilitás (átválthatóság)**

Konvertibilitás (átválthatóság) az a képesség, hogy valamilyen pénzt, egy másik típusú pénzre – valamilyen átváltási árfolyamon – lényegében korlátlan mértékben át lehet váltani, el lehet cserélni. A korai bankrendszerben a konvertibilitás az arany- vagy ezüstpénzekre való átválthatóságot jelenti, a jelenlegi modern bankrendszerben külföldi világpénz funkcióval rendelkező pénzekre (amerikai dollár, euró, stb.).

Mivel a korai bankrendszerben a bankok legalapvetőbb ígérete volt, hogy amennyiben az ügyfél úgy kívánja, a bank által kibocsátott váltót, a bankra szóló csekket, vagy a bank által kibocsátott bankjegyet, illetve a banknál elhelyezett letétet vagy betétet bármikor teljes mértékben arany- vagy ezüstpénzre válthatja be, így a bankoknak nagyon oda kellett figyelni arra, hogy ezt az ígéretüket be tudják tartani. Ugyanakkor igyekeztek a lehető legkisebb mennyiségben arany- és ezüstpénzt tartani a bankban, hiszen azon – amíg az „parlagon hever”, nincs megforgatva, hasznosítva – a banknak nincs haszna. A konvertibilitás nem azt jelenti, hogy a bank, ha bemegy egy turista hozzá akkor átváltja a külföldi pénzét hazaira, vagy fordítva. A banknak azon ügyfelei számára kell biztosítania az átválthatóságot, akik nála letétet, betétet rendelkeznek, vagy nála akarják beváltani az által kibocsátott váltót, bankjegyet, vagy a bankra (valamelyik bankszámlára) szóló csekket. A bank felelőssége ezekre az „igazi” ügyfelekre terjed ki.

53. Fogalom: **átváltási (konvertálási) kockázat**

Átváltási (konvertálási) kockázat az, amikor a bank nem tudja az ügyfelei számára azok kívánsága szerint az egyik típusú pénzt egy másik típusúra a kért mennyiségben átváltani. Sikertelen átváltás (konverzió) esetén sérül a bankkal szembeni bizalom, ami súlyos károkat tud okozni később.

A többféle kockázat a különböző típusú bankokat nem egyformán érintette. Ahogyan azt az alábbi ábra össze is foglalja. A mi szempontunkból a legnagyobb figyelmet a kereskedelmi bankok igénylik, hiszen ezeknek a súlya vált döntővé, ahogyan az idő haladt előre, és korunkban is ezeknek a legfontosabb a szerepe a bankrendszerekben.

20. ábra: a különböző banktípusokhoz kapcsolódó kockázatok

Korai, családi bankházak	Zálogbankok	Letéti bankok	Kereskedelmi bankok	Befektetési bankok	Elszámolóház (klíring) bankok
• Saját tőkéből hiteleznek, lényegében nincs likviditási és konvertálási kockázat	• Minden kockázat jelen van, de a hitelezési kisebb, mivel a zálogtárgyakkal fedezve vannak a hitelek	• Lényegében csak működési kockázat van, más nincs, hiszen a letétek folyamatosan a bankban vannak	• Minden kockázat jelen van, és nagyon erős hitelezési, likviditási és konvertálási kockázatok van	• Hitelezési kockázat nem jellemző, konvertálási kockázat nincs, likviditási kockázat jelentős lehet	• Minimális hitelezési és ebből fakadó likviditási kockázat, konvertálási nincs

Forrás: saját szerkesztés

A kereskedelmi bankok – mint ahogy azt már korábban tárgyaltuk – nem a bank alaptőkéjét hitelezik ki, hiszen az véstartalékként szolgál bármilyen, bankot fenyegető veszély esetére. Ezek a bankok betétet gyűjtenek, abból a célból, hogy képesek legyenek hitelezni. Miért annyira fontos a hitelezés?

Mert a hiteleken lehet „jól keresni”, azaz a bank számára megfelelő profitot termelni. Emlékezhetünk, a betét annyiban más, mint a letét, hogy a betét esetében az ügyfél, aki elhelyezi pénzét a bankban, hozzájárul ahhoz, hogy amíg a bankban van a pénze, addig a bank azt „forgathassa”, banki műveletekre használhassa fel. Cserébe kamatot is kap a bankbetétje után. A betéttulajdonos ügyfélnek csak egy dolog igazán fontos: ha használni akarja a pénzét – például átutalásokra, vásárlásokra – vagy ki akarja venni a bankból, akkor azonnal, késedelem nélkül megtörténhessen. Az, hogy közben a bank hiteleket folyósít a betétekből, azok terhére, a betéttulajdonosokat nem foglalkoztatja, mindaddig, míg ez nem okoz gondot számukra akkor, amikor rendelkezni akarnak a bankbetétben – bankszámlájukon lévő pénzzel.

Joggal érezzük azt, hogy nagyon nehéz feladat lehet az, hogy a bank nagyon sok pénz összegyűjt a bankbetétekből, melyeket hitelre aztán kihelyez. De a hiteleket nem lehet rögtön visszakapni, általában évekig érkeznek vissza a kiadott hitelek a törlesztő részletek formájában. Márpedig a betéttulajdonosoknak garantálni kell, hogy bármikor hozzáférhetnek a pénzükhöz, szabadon rendelkezhetnek afelett. Az egész egy nagy bűvészműtávnak tűnik, hogy ez egyáltalán működhet.

A megoldás a fenti nagyon bonyolult problémára nemesen egyszerű. Egy-egy nap a bank betéteseinek csak egy kis része akarja elkölteni, vagy kivenni a bankból a bankbetétjében lévő összeget. Ez nem szokott több lenni – „békeidőben”, azaz normál körülmények között – mint 5-6%-a az ügyfeleknek, illetve a kezelt bankbetéteknek. Így, ha például egy banknál van 1.000 milliárd forint bankbetét, akkor napi szinten 50-60 milliárd forintot jelent legfeljebb. Ennyit utalnak bankon kívülre az ügyfelek, vagy vesznek ki a bankszámláikról. Ennél persze jóval több pénz mozog: de az ügyfelek jelentős része bankon belül, egymás közt fizetnek. Amennyivel csökken az egyik számláján lévő összeg, annyival nő a másikén. Például ha a borász és a borkereskedő egy banknál vezeti a számláját, akkor amikor a borkereskedő 1 millió forintért vásárol – számlák közötti átvezetéssel – bort a borásztól, akkor bankon belül kerül „egyik zsebből a másikba” a pénz, tehát az összes betétállomány nem változik. A bankon kívüli átutalásoknál is nagyon sok pénz „távozik” a bankból, mert más bankoknál vezetett számlákra utalják őket, de ekközben sok pénz érkezik is más bankokból szintén átutalás révén. Tehát, amikor a nettó pénzmozgásokat nézzük – hogy összesen ténylegesen milyen összegű bankbetét hagyja el a bankot – akkor az legfeljebb a bankbetétek 5-6%-a lehet, az is ritkán. Tehát a banknak nem kell az 1.000 milliárd forint bankbetétből túl sokat készpénzben tartálékolnia a betétesek részére. Bőven elég a betétek 10%-át a bankban tartani, a fennmaradó 90%-ot – jelen esetben 900 milliárd forintot – ki lehet hitelezni, és lehet rajta keresni.

Az arany- és ezüstpénz rendszerben azonban ott van az a probléma is, hogy a bank az ügyfeleknek megígéri, hogy a pénzüket bármikor megkaphatják arany- vagy ezüstpénzben is. Tehát nem elég mondjuk bankjegyekben tartalékolni, hanem arany- és ezüstpénzben kell tartalékolni. Ez külön nehézséget okoz, hiszen – mint azt korábban láttuk – a gazdaság pénzszükségletéhez képest általában kevés a forgalomban levő arany- és ezüstpénz mennyisége. Pontosan ezért – is – találták fel a pénzhelyettesítőket.

Mivel nem a pénzhelyettesítők – például a bankjegyek – az „igazi” pénzek ebben a korban, így a bankoknak folyamatosan ott „lebeg a fejük felett” az, hogy a pénzhelyettesítőket bármikor be kell tudni váltani arany- vagy ezüstpénzre. Tehát állandóan számolgatniuk kell, mennyi az a összes pénzhelyettesítő, amit be kellene tudniuk váltani, és mennyi az, amennyit valóban várhatóan be kell majd váltaniuk holnap, egy hét, vagy egy év múlva. A legtöbb bank nem szeretné „kicentizni” azt, mennyi arany- vagy ezüstpénzt tartalékoljon, inkább legyen egy kicsivel nagyobb a tartalék, mint kevesebb. De akkor is ki kell számolni, mennyi az arany vagy ezüstpénz-tartalék elvárható nagysága. Mert, ha túl kevésnek bizonyul, akkor gyorsan oda a bank iránti bizalom. A bizalmat nehezen, évekig tartó munkával lehet csak kiépíteni és megtartani, de elveszteni szinte egy pillanat alatt el lehet...

Természetesen, mikor az első pénzhelyettesítők megjelentek – lásd váltó – még annyira törekeny volt a bizalom irántuk, hogy a váltót kibocsátó kereskedőnek magától értődően 100% aranyat kellett tartalékolnia arra készen, hogy a váltó bármikor beváltásra kerülhet. Tehát – korábbi példánknál maradva – amikor Antonio 100 aranypénz értékben bocsátott ki Genovában váltót az antwerpeni Hans részére azzal, hogy azt majd Giovanni unokaöccsnél beválthatja, ha hazaért Antwerpenbe, akkor Giovanninál már valóban ott volt a 100 aranypénz készletbe, hogy Hans részére azt kifizethesse.

Később, ahogy a váltó használata elterjedt, és pénzhelyettesítőként akár hónapokig, vagy évekig is pénzként funkcionáltak az adásvételek során, már nem kellett annyi aranypénzt tartalékolni, amilyen összegben a váltókat kibocsátották. Így, ahogy a piac elfogadta és megszokta a váltók használatát, Antonionak például 100 aranypénz összegben kiállított váltó váltóbirtokos általi beváltására készen elég volt csak 20 aranypénz tartalékolnia már. Nem lesz ebből baj? A 20 aranypénz lényegesen kevesebb, mint 100... Nem, hiszen korábban már mondjuk 50 darab, egyenként ilyen 100 aranypénz összegű váltót bocsátott ki Antonio, és ha mindegyik után 20-20 aranypénz helyezett tartalékba, akkor az már $50 \times 20 = 1.000$ aranypénz. Tehát napi szinten most már – az újabb váltó kiállításával és plusz 20 aranypénz tartalékba helyezésével – 1.020 aranypénz várja azt Antonio kirendeltségein, hogy valamely váltóbirtokos be akarja váltani aranypénzre a váltóját. Ha tényleg, napokig nem jön senki beváltani, és legfeljebb, ha heti 1-2 beváltás történik, akkor bőségesen elég a tartalék.

Ahogy megjelentek a bankjegyek – és ne feledjük, ekkor még minden bank saját, egyedi bankjegyet bocsátott ki – a bankok leálltak a váltókiállítással, tehát már csak a bankjegyekre koncentráltak. És ahogyan emlékszünk, a bankjegy lényegében egy leegyszerűsített és szabványosított váltó, tehát a tartalékolás szempontjából nem sok minden változott azzal, hogy a bankok áttértek a bankjegy kibocsátására. Így is gondoskodniuk kellett arról, hogy az általuk kibocsátott bankjegyük bármikor arany- vagy ezüstpénzre legyen váltható. A helyzet azzal vált bonyolultabbá, hogy amikor a bankjegyek elterjedtek a forgalomban, sok banki ügyfél már nem arany- vagy ezüstpénz helyezett el banki betétként, hanem a bank által kibocsátott bankjegyet. Például, ha egy új ügyfél a firenzei Sauso Bank által kibocsátott bankjegyekkel jelent meg bankszámlát nyitni magánál a Sauso Banknál, a bank nyilván pénzként fogadta el a saját bankjegyét. Az ügyfél tehát befizetett 100 firenzei forintot, bankjegyekben a bankbetéjtébe. Ebben az esetben a Sauso Bank nem tehette meg, hogy mondjuk a betét 20%-át tartalékba helyezi, mivel nem arany- vagy ezüstpénzben érkezett az új betét, hanem bankjegyben... Tehát, bonyolódott a helyzet, most már nem csak a kibocsátott bankjegyek összes névértékét kellett a banknak néznie, hanem azt is, mennyi a nála vezetett betétek nagysága. A betétek tekintetében az is érdekes fejlemény lett, hogy az ügyfelek egyre nagyobb számban (és pénzösszegben) vették fel a bankbetétjüket a bank által kibocsátott bankjegyekben. Egész egyszerűen csak azért, mert így kényelmesebb volt.

Mivel a kereskedelmi bankok nem a tulajdonosok alaptőkéjét, hanem a betéteket hitelezik ki, nagyon fontos, hogy a hitelezés nagyon fegyelmezett legyen. Ha ugyanis túl sok olyan hitelt ad a bank, melyet nem fizetnek vissza, akkor komoly gondba kerülhet a betétesek irányába, akik bármikor kivehetik a pénzüket a bankból. A kereskedelmi bankok által kezelt bankbetétek összege ráadásul sokkal magasabb, mint a tulajdonosok által befizetett banki alaptőke, így sokkal több hitelt is képes nyújtani, mintha csak az alaptőkéjéből lehetne hiteleznie. Ilyen módon nagyon sok bankjegy kibocsátására is képes lehetett.

A bankjegyek tehát alapvetően akkor kerültek kibocsátásra, mikor a bank hiteleket nyújtott, és azokat bankjegyek formájában folyósította. Másrészt a betéttulajdonosok is egyre inkább bankjegyek formájában helyeztek el betéteket, de még azok is sokszor bankjegyben vették fel a bankbetétjükből később a pénzt, akik arany- vagy ezüstpénzben helyezték el a betéteket. Ilyen módon a bankok bankjegykibocsátása nagyon „felfutott”.

Ahogyan láttuk a kereskedőknél – akik önmaguk hozták létre a saját kereskedelmi törvényeiket – a bankok is elkezdtek szabályozni a saját tevékenységüket. Ennek oka az volt, hogy szerették volna azokat a bankokat kiszűrni, akik nem megfelelő munkájukkal rontották a többiek üzletét. Mert természetesen voltak akkor is csalók, és szélhámosok, akik csak a többiek pénzét akarták megszerezni, majd eltűnni vele. Másrészt voltak olyanok is, ahol e kellő szakmai hozzáértés hiányzott, de legalább nem voltak rosszak a szándékaik. Egy a lényeg, a bankok saját kezükbe vették a banki tevékenységek szabályozását.

Sok minden részletet szabályoztak, de ezek közül is kiemelt fontosságú volt a tartalék nagyságának szabályozása. Mennyi arany- és ezüstpénzzel kell egy banknak rendelkeznie ahhoz, hogy zavartalanul, zökkenők nélkül folytathassa a tevékenységét?

54. Fogalom: **aranyfedezet**

Az **aranyfedezet** azt jelenti, hogy a kibocsátott pénz mögött, annak összegének meghatározott %-ban a bank aranypénzt tartálékol arra a célra, hogy a kibocsátott pénzt bármikor aranypénzre válthassa. Esetenként hasonló módon ezüstoffedezetről is beszélhetünk.

Ahogy arról már korábban volt szó, az, hogy a kibocsátott pénzösszeghez – például 1 millió firenzei forint (bankjegyen) – képest hány százalék legyen a tartalékolt aranypénz, az lényegében attól függ, az emberek mennyire bíznak a bankjegyen, mennyi ideig jár az kézről-kézre az adásvételek során. Minél többen minél gyakrabban kívánják a bankjegyeket aranypénz-érmékre váltani, annál magasabb százalékban szükséges tartalékolni a banknak aranypénzt. Maradva a fenti 1 millió firenzei forint bankjegy példánál, ha alig akarja valaki, és csak nagyon ritkán a bankjegyeit aranypénz-érmékre váltani, akkor lehet, elég 5%, azaz $1.000.000 \times 0,05 = 50.000$ aranypénz-érme, hogy tartalékban legyen. Ellenben, ha sokan, sokszor és sokat váltanak be bankjegyeikből aranypénz-érmére, akkor lehetséges, hogy 70%, azaz $1.000.000 \times 0,70 = 700.000$ aranypénz-érme, kell, hogy tartalékban legyen.

A bankok nagyon komoly statisztikákat vezettek, hogy lássák, mennyi lenne az aranytartaléknak az a százalékos szintje (a kibocsátott bankjegyekhez képest), amely nem túl sok, de főleg, nem is túl kevés. Aztán, amikor egyeztettek egymással, meghatározták azt a tartalékszintet (%-ban), amely mindenki számára kötelező volt. Több országban az állam is besegített abba, hogy biztosan minden bank betartsa ezeket az előírásokat, így törvényeket hoztak erről, és ellenőrizték is a bankokat, betartják-e a törvényt. Lásd a Velencei Köztársaság bemutatott példáját (kereskedelmi bankoknál, szemelvény). Fontos volt, hogy minden banknak ugyanaz legyen a tartalékelőírása. Egyrészt, hogy fair legyen a verseny, másrészt, hogy így a bankok azonos mértékben tudják bővíteni a hitelezésüket, a bankjegy-kibocsátásukat, kiegyensúlyozottabbá teszi a pénzügyi rendszer működését.

Mivel az aranytermelés, aranybányászat soha nem tudott lépést tartani az aranypénz iránti igénnyel, ahogy nőtt egy országban a népesség, ahogy nőtt a gazdaság, egyre

A kezdeti 100%-ról fokozatosan csökkentek az aranyfedezetre vonatkozó előírások: 90%, majd apránként eljött az 50%, aztán megint lépésenként a harmadfedezet, a 33%. Végül 10% körül mozogtak az egyes országok előírásai. Ez sokkal több hitelnyújtást, sokkal több bankjegy-kibocsátást tett lehetővé. Így végre sikerült elég jó megoldást találni arra, hogy miként lehet a túl kis mennyiségben meglévő arany- és ezüstpénz-készletek ellenére is egyre több pénzt biztosítani a gazdaságok növekedési igényeivel összhangban.

Lényeges, hogy ezek az aranyfedezeti előírások kezdetben – egészen addig, amíg a központi bankok nem monopolizálták a bankjegykibocsátást – valamennyi, saját bankjegyet kibocsátó bankra vonatkoztak.

Papírpénzek a korai Egyesült Államokban

A polgárháborút megelőző viszonylag szabályozatlan banktevékenység korszakában számos állami engedélyezésű bank bocsátott ki bankjegyet s így mintegy 7.000 (hétezer) különféle bankjegytípus volt forgalomban. Nem lehetett könnyen megkülönböztetni a valódi és a hamis pénzt. Gyakran ismeretlen volt a kibocsátó bank működési helye, és számos olyan papírpénz is akadt, amelyet nem is bank hozott forgalomba. Vállalatok, kereskedők, sőt még fodrászok és vendéglősök is létrehozták ilyen vagy olyan formában a saját papírpénzüket. Egy vállalkozó például ajánlkozott, hogy közreműködik egy „bank” alapításában. Egy 100 ezer dollárt „érő” bank alapításához mindössze 5.000 dollárra volt szüksége a pénz nyomtatáshoz, és további 5.000 dollárt igényelt szolgálataiért. A hetente megjelenő bankjegyfigyelő kiadványok célja az volt, hogy segítsék a kereskedőket a forgalomban lévő sokféle papírpénz azonosításában, az efféle tájékoztató kiadványok azonban nem győzték az iramot. Az üzletemberek gyakran az áruklodó jelek alapján igyekeztek tájékozódni. A láthatóan használt pénz bizalmat keltett, mert azt mutatta, hogy a papír sok kézen ment már keresztül. A tűszúrásból származó kis lyukak – amelyek a bankjegyet fény felé tartva látszódtak – azt mutatták, hogy a pénz már bank is elfogadta, a bankok ugyanis a papírpénzt tűkkel összefogva tárolták. Egy történész a következőképpen idézi fel a kort: „mivel csaknem minden állampolgár törvényes jogának tartotta, hogy pénzt bocsásson ki, valójában az a meglepő, hogy a kereskedelem nem bénult meg.”

Az 1863-as National Banking Act betiltotta az egyes tagállamok által engedélyezett bankok pénzét, s csak az országos bankok hozhattak forgalomba bankjegyeket. (Forrás: Kohn (1998) Bank- és pénzügyek, pénzügyi piacok)

Később, amikor a központi bankok monopolizálták a bankjegykibocsátást, már külön fedezeti (tartalékolási) előírások voltak a kereskedelmi bankoknak, és külön a központi bankoknak. Amikor a kereskedelmi bankok már nem bocsáthattak ki saját bankjegyet (ennek időpontja országonként eltérő volt), onnantól a fedezeti előírásaik már a betétjeik nagyságához igazodtak, annak százalékában határozódtak meg. Másrészt – amikor már a központi bank bocsáthatt ki csak bankjegyet – a kereskedelmi bankok a tartalékaikat az országuk hivatalos bankjegyeiben is tarthatták.

55. Fogalom: kötelező tartalék

A **kötelező tartalék** azt jelenti, hogy a bank által kezelt bankbetétek mögött, annak összegének meghatározott %-ban a bank aranypénzt, vagy a központi bank által kibocsátott jegybankpénzt tartalékol arra a célra, hogy a bankbetéteket a betétesek bármikor felvehessék, vagy egyéb módon rendelkezzhessenek vele.

A kötelező tartalék célja és formája is lényegesen eltérő, mint volt az aranyfedezetnek. Célja már nem a bank által kibocsátott saját bankjegyek arany- vagy ezüstpénzre való váltásának biztosítása, hanem az, hogy a bank a bankbetétjeit bármikor ki tudja fizetni készpénzben a betéttulajdonosoknak, vagy annak összegét a betéttulajdonosok más bankba utalhassák. A formája is más, hiszen az ügyfelek többsége nem is igényli azt, hogy bankbetétjeikhez arany- vagy ezüstpénzben jusson hozzá, teljesen megfelelő számukra az, ha az ország hivatalos bankjegyeiben vehetik azt fel a banki pénztárakban. Így tartalékolni is főként már a jegybank által kibocsátott pénzben kezdtek el a kereskedelmi bankok. A kötelező tartalék mértéke jellemzően 10% körül alakult. Hol egy kicsit alatta, hol egy kicsit fölötte. Az ingadozás oka az, hogy a kötelező tartalék mértékével (%) mindig reagálni kell arra, hogy a gazdaság milyen állapotban van, mennyire szükséges az embereknek a készpénz, mennyire bíznak éppen a bankokban, vagy a gazdaságban, van-e háború, és még sorolhatnánk.

Amikortól a központi bankok monopolizáltak a bankjegykibocsátást, az aranyfedezetet biztosítani már nekik volt a kötelességük, de erről bővebben már a következő alfejezetben lesz szó.

4.9 Összefoglalás

Az árupénz-rendszerek történelmi hivatása az volt – mint a fejlődés első lépcsőfokainak – hogy kiemeljék a gazdaságokat az önellátásra törekvésből. Így már volt értelme többet termelni, specializálódni, kereskedni. A leghatékonyabb árupénzrendszer az aranypénz-rendszer volt, de még ennek is olyan komoly problémái voltak – a gazdaság növekedéséhez, fejlődéséhez képesti elégtelen mennyiség, illetve a kopás – amire egyszerűen nem volt megoldás. Így valami egészen újat kellett kitalálni, létrehozni: ezek lettek a pénzhelyettesítők.

A pénzhelyettesítőket nem azért találták ki, hogy megoldják vele az arany- és ezüstpénzrendszerek problémáit. Az első pénzhelyettesítő – a váltó – csak a kereskedelmet szerette volna megkönnyíteni. Menet közben derült ki, hogy amennyiben az emberek kellően megbíznak benne – ez mindig alapfeltétel – akkor a váltó, vagy más pénzhelyettesítő tényleg képes teljes mértékben átvenni a korábbi arany- vagy ezüstpénzek szerepét, és „igazi” pénzként funkcionálni.

A váltót – amelyik ma is egy létező értékpapír-típus – egy kicsit „fel kellett javítani”, hogy a mindennapokban betölthesse a pénz szerepét. Így alakult ki a bankjegy és vele együtt megjelentek a bankok is. A korai bankok már csak a pénzügyekre összpontosítottak, kiváltképp a saját kibocsátású bankjegyekre, melyeket főleg hitelezéssel hoztak forgalomba. Kezdetben azért nem volt könnyű azt az emberekkel elfogadtatni, hogy „színes papírlapok” – amelyeknek önmagukban semmilyen értéke nem volt – ugyanolyan vásárlóerővel rendelkeznek, mint egy arany- vagy ezüstpénz. A bankjegyek iránti bizalom megteremtésének alapvető eszköze az volt, hogy a korai bankok vállalták, hogy az általuk kibocsátott saját bankjegyeket bármikor annyi arany- vagy ezüstpénzre váltják át, mint amilyen összeg a bankjegyeken fel volt tüntetve. Egyáltalán nem voltak könnyűek az első évszázadok, apránként, nagy nehézséggel lehetett elnyerni az emberek bizalmát a bankjegyek felé. A bankoknak is meg kellett tanulniuk, hogyan kell úgy gazdálkodni, hogy a haszon is meglegyen, de tényleg bármikor képesek legyenek az általuk kibocsátott bankjegyek arany- vagy ezüstpénzre való váltására.

Szerencsés módon, az emberek évtizedről-évtizedre, generációról-generációra egyre inkább elfogadták, megszokták a bankjegyek – és a nem nemesfém-ből készült váltópénz érmék – használatát. Így egy bank az általa kibocsátott bankjegy mennyiségéhez képest arányosan – százalékosan – egyre kevesebb aranyfedezetet kellett, hogy tartalékoljon azok számára, akik „próbára akarják tenni” a rendszer működését: tényleg bármikor be lehet-e váltani a bankjegyeket arany- vagy ezüstérmékre.

Így az egyébként továbbra is szűkösen rendelkezésre álló arany- és ezüstkészletekhez képest egyre több bankjegyet lehetett kibocsátani. Ugyanakkor, ne feledjük, ekkor még nem voltak országokként a mai

értelemben vett egységes pénzügyi rendszerek. A bankok nagy szabadsággal és nagy saját felelősséggel tevékenykedtek. Minden bank bocsáthatott ki saját bankjegyet. Túl nagy volt a verseny szabadsága, nem volt meg a bankrendszer stabilitása, néhány bank nem megfelelő tevékenysége a többiek munkáját is veszélyeztette. Sok probléma volt a sokféle bankjegy egyidejű használatával, és a pénzhamisításokkal is. Érezzük, mindez nem használt annak a bizalomnak, amelynek töretlen megléte a pénzügyi rendszerek működésének alapja. Mindezek mellett az uralkodók is felfigyeltek a nagy jövedelmekre, melyek a bankrendszerben képződtek, illetve arra, hogy milyen nagy hitelekhez lehet immár jutni. Ilyen módon már körvonalazódni látszott az, hogy a bankok közül országokként emelkedjen ki egy-egy, amely irányításával képes megoldani a bankrendszer az előtte álló kihívásokat.

4.10 Fő üzenet

- A pénzhelyettesítők megjelenésével a többszörösére növekedhetett a korábbihoz képest a pénz mennyisége a gazdaságban;
- Megjelentek a bankok, a hitelezés is végre „felpöröghetett”: így már semmi nem állta az útjába a gazdaságok ugrásszerű fejlődésének, az ipari forradalomnak;
- Nem minden ország volt képes kellő időben felismerni a bankok, a pénzhelyettesítők megjelenésének fontosságát: akik később ismerték fel, azok lemaradtak a fejlődésben;
- A korai bankrendszer a túlságosan sokféle bankjegy, illetve a bankok működésének és versenyének nem kellően kiértelt szabályozása miatt problémákkal küszködött;
- Az okosabb uralkodók felismerték azt, hogy a korai bankrendszer átalakításával jövedelemhez, fejlettebb gazdasághoz, de még inkább maguk számára is több hitelhez juthatnak;
- A lényeg mégis az volt, hogy az emberek kezdtek beleszocializálódni abba, hogy a pénz lényegében a bizalom kérdése.

5 A központi bankok, majd a jegybankok létrejötte

Odáig jutottunk, hogy az 1600-as években vagyunk, amikor már vannak banknak nevezett pénzintézetek is Európában. Nem annyira nagy számban még, mert nagyon sok, már szinte bankszerűen működő vállalkozás nem bank név alatt dolgozik. Például sok aranyműves folytat nagyon komoly mértékben hitelezést, vagy ott vannak például a Fugger-ek, akik fénykorukban császárokat, pápákat hiteleztek, háborúk kimenetelét döntötték el, – róluk mintázta a szerző a Trónok harca regénysorozatban a Braavos-i bankárokat – de formálisan sokáig nem hoztak létre bankot. Az uralkodók azonban kezdtek felfigyelni arra, hogy itt egy olyan „iparág” alakul ki, amelyek nem csak, hogy pénzzel foglalkoznak, de nagy profitot is képesek elérni. Arra is felfigyeltek, hogy milyen nagy hitelekhez is lehet bankok révén jutni, még hozzá sokkal kedvezőbb feltételek mellett, mint mondjuk az aranyművesektől, vagy – mások mellett – éppen a fentebb emlegetett Fuggerektől. Korábban láthattuk, hogy a kamatszedés mind a keresztény, mind a muzulmán vallás szerint elfogadhatatlan, sőt tiltott volt. Azonban, akik nem tartoztak ezekhez a vallásokhoz, azok számára megengedett volt a kamatszedés, így hitelezéssel is leginkább zsidó vallású kereskedők kezdtek foglalkozni. A pápák kivételesen egy szerzetesi rend, a Templomos Lovagrend számára engedélyezték a kamatszedést, de a gazdagságuk nekik is sok ellenséget szerzett, ami végül – még a 13. század végén a rend bukását is okozta. IV. (Szép) Fülöp francia király – aki rengeteg pénzzel tartozott már a templomosoknak, de törleszteni nem volt képes – 13077-ben a rendet feloszlatta, és javait elkobozta.

Az uralkodók részéről – háborúk, vagy az ország fejlesztése okán – nagy lett volna az igény az olcsó hitelekre, de ezzel nem voltak egyedül. Sok vállalkozás, vagy leendő vállalkozások alapítói ugyancsak igényelték volna az olcsó – alacsony kamatozású – hiteleket. Ez az igény adott egy nagy lökést a bankok létrehozására. Még hozzá a kereskedelmi bankok tekintetében, hiszen ők képesek voltak a pénz-megtakarítások összegyűjtésére is bankbetétek formájában, majd ebből tudtak széleskörűen és olcsón hitelezni. 1619-ben Axel Oxenstierna, svéd kancellár azt javasolta a királynak, az ország minden körzetében legyen egy-egy bank, amely egyrészt összegyűjti a megtakarításokat, akiknek van, másrészt hitelezi azokat, akik fejlesztenének, beruháznának. Később mások is, támogatták az ilyen elképzeléseket, például a Robinson könyv szerzője, Daniel Defoe is.

A korai pénzügyi innovációkra is jellemző, hogy gyakran nem is az volt feltalálásuk célja, amire aztán később „jó” lett. Láthattuk a váltó, vagy a csekk esetében is, hogy egyáltalán nem pénzhelyettesítőnek szánták, de a használat során úgy alakultak a dolgok, hogy azokká váltak. A központi bankoknál is ez a helyzet. Nem központi banknak indultak, de aztán idővel azzá váltak, mikor menet közben kiderült, mivel és hogyan is kellene foglalkozniuk.

Az első, ma már központi bankként működő bankot 1668-ban alapították a Svéd Királyságban. Ugyanitt, egy másik bank – a Stocholms Banco – adta ki korábban az első hivatalos bankjegyet Európában, de végül bankcsőd lett annak a vállalkozásnak a vége, mert túl sok bankjegyet bocsátottak ki, ami egy idő után feltűnővé vált, és a bankjegytulajdonosok mind be akarták váltani a bankjegyeiket fémpénzre, de persze, annyi közel sem volt a bankban...

A Sveriges Riskbank-ot (eredeti neve: Riksens Ständers Bank) alapvetően azért hozták létre 1668-ban, mert helyettesíteni szerették volna – kényelmi okokból – a forgalomban lévő fémpénzt. Érdekes módon ebben az időben a pénzérmék rézből készültek a Svéd Királyságban, és mivel árupénzről van szó, az értéküket az határozta meg, mennyi a réztartalmuk. A legnagyobb „címetű” pénz – a világ valaha volt legnehezebb forgalomban lévő

pénzértméje – 19,7 kg volt (oldalt a képen). Érthető volt tehát, hogy szerették volna bankjeggyel helyettesíteni.

A Sveriges Risbank-ot kifejezetten úgy alapították, hogy a királyoknak ne legyen beleszólása a működésébe, de ezt a későbbi uralkodók másképp gondolták. Állami ellenőrzés alá vonták a bankot. Rendszeresen hitelt kezdtek el felvenni a bankból, amelyeket sokszor késve fizettek vissza, csődközeli helyzetbe juttatva a bankot ezzel. Sok esetben a bank bocsát ki váltókat a király nevében, későbbi beváltásra. 1766-tól biztosították, hogy a rézpénz és a bankjegyek is ezüstérmékre legyenek válthatóak. 1789-től már nem vesz fel innen közvetlenül hitelt a király, mert erre külön állami szervezet hoznak létre, a Svéd Államadósság Hivatalt.

Mivel a Sveriges Risbank komoly uralkodói „hátszéllel” rendelkezett, és egyszerűen nem érthette olyan baj, hogy valóban csődbe menjen, más bankok is szívesen tartották nála pénzük egy részét. Egy idő után – külön díjazás fejében – ezeknek a bankok által elhelyezett betéteknek a segítségével kezdte elszámolni a bankok közötti átutalásokat a Sveriges Risbank. Így vált a bankok bankjává, azaz egy elszámolóház (klíring) bankká is egyben. 1904-ben megkapja a bankjegy- és érmekibocsátási monopóliumot is, így már tényleg „igazi” központi bank, és jegybank.

56. Fogalom: **központi bank** és a **jegybank**

Központi bank – más néven bankok bankja – az a bank, amelynél a többi bank mindegyike betétet tart fenn, és amely egyedüli bankként felelős a bankközi elszámolásokért, illetve az államnak való hitelezésért. Amennyiben bankjegy (és érme) kibocsátásnak monopóliumával is rendelkezik, úgy **jegybanknak** is nevezzük. A korai bankrendszerekben már léteztek központi bankok, ezek később váltak egyben jegybankká is, amikor megkapták a bankjegy (és érme) kibocsátási monopóliumot.

Sokan, a Bank of England pénzügyintézetet tartják a világ legrégebbi központi bankjának, de ő csak a második, 1696-ban alakult.

A bankot azért alapították, mert II. Károly nem fizette vissza az aranyműveseknek járó adósságait. A 17. században a korai banki üzleteket az aranyművesek néven ismert emberek végezték. Aranyat és ezüstöt kölcsönöztek gazdag embereknek, de nagyon magas kamatokat számítottak fel. Teljesen normális volt, hogy az aranyművesek 20 és 30% közötti éves kamatot kértek.

1672-ben azonban II. Károly úgy döntött, hogy rengeteg pénzt kér kölcsön az aranyművesektől, hogy fenntartsa a megszokott extravagáns életmódját, de aztán úgy döntött, hogy mivel király, nem kell visszafizetnie a kölcsönt. Ezért levelet írt az aranyműveseknek, amelyben a következőket írta:

"Uraim, becsületes ember vagyok, de sajnos ez alkalommal nem tudom visszafizetni az adósságaimat. Sajnálom, majd meglátom, mit tehetek."

Ennek eredményeként az aranyműves vállalkozások összeomlottak, és az ágazatba vetett bizalom megrendült, mivel fizetéseképtelenné váltak más ügyfelek felé ők maguk is. Azok az aranyművesek, akik nem mentek csődbe, érthető módon nagyon vonakodtak kölcsönadni a későbbi uralkodóknak.

III. Vilmos kétségbeesetten próbált pénzt gyűjteni a Franciaország elleni háborúhoz. Elment a megmaradt aranyművesekhez, hátha valamelyikük finanszírozza őt. Mindannyian nemet mondtak, így Williamnek új módszert kellett kitalálnia a pénz előteremtésére.

A király számos ötletet vitatott meg a kormányával, illetve gazdag kereskedőkkel és nemesekkel. De ezek közül egy volt használható.

William Paterson, egy skót kereskedő azt javasolta, hogy a lakosság 1,2 millió fontot kölcsönözhetne a kormánynak (ma körülbelül 200 millió fontot, ha figyelembe vesszük az inflációt).

Azok a személyek, akik aláírták a belépési nyilatkozatot, és befizették a szükséges pénzt, ténylegesen egy új részvénytársaság részvényesei lettek. Ez azt jelentette, hogy egyszerre voltak külső és állami részvényesei – a király.

A társaság neve "The Governor and the Company of the Bank of England" volt. Az emberek "bankrészvények" vásárlásával fektettek be, és a kormány 8% kamatot fizetett nekik. Ez jó üzlet volt a kormánynak, mivel az aranyművesek több mint kétszer ekkora hitelkamatot számítottak fel!

És ha ez nem lenne elég ahhoz, hogy befektetésre csábítsa az embereket, az új "Nemzeti Bank" másik vonzó tulajdonsága az volt, amivel a befektetőket meg lehetett nyugtatni, hogy a falainkon belül tárolt pénz biztonságban van a királyi kéztől – azaz nem lehet lefoglalni, megadóztatni.

Az 1,2 millió fontos célt mindössze 11 nap alatt gyűjtötte össze 1.268 ember az ország minden területéről. Voltak közöttük polgárok, kereskedők, arisztokraták, nők és férfiak egyaránt. És hivatalosan 1694. július 27-én egy királyi oklevél hozta létre magát a bankot.

A többi már történelem! (Forrás: bankofengland.co.uk/museum)

A bankot 1946-ban államosították.

A központi bankok a 17-19. század folyamán általában úgy jöttek létre, hogy egy bankot az uralkodó kijelölt vagy létrehozott arra, hogy számára hitelezzen. Ezzel egyrészt jellemzően jó profitabilitást biztosított ezeknek a bankoknak – hiszen az uralkodók folyamatosan eladósodtak – másrészt az uralkodói védelem, háttér, stabilabbá megbízhatóbbá tette ezeket a bankokat a többiekhez képest. Így apránként a többi bank is helyezte el ezeknél az „uralkodói háttérű” bankoknál (legtöbb esetben nem volt az uralkodó tulajdonában a bank) betéteket. Így viszont elszámolóházként is működtek. Szükség szerint hitellel is kisegítették a többi bankot, így sokkal stabilabb lett az egész bankrendszer helyzete.

Később – eltérő időpontokban – megkapták a pénzkibocsátási monopóliumot is. Ezzel lényegében be is zárult a kör, hiszen így már ezek a központi bankok tudták az ország pénzmennyiségét is szabályozni. Lassan minden központi bankot állami tulajdonba is vettek. Kérőbb azonban minden országban megszűnt az, hogy a központi bank az uralkodónak, vagy az államnak hitelezzen, mert sok helyen az uralkodó, illetve az állam visszaélt ezzel a helyzettel, ami nem tett jót az adott pénz vásárlóerejének. Így apránként kialakultak a ma ismert független központi bankok, vagy más néven (a bankjegy és érme kibocsátási monopóliumuk miatt – független jegybankok.

A korai központi bankok (országonként egy-egy) jellemzői:

- Ők hitelezik az uralkodót, illetve államot;
- Magántulajdonban vannak, általában részvénytársaságok;
- Vezetőiket maguk választják, vagy az uralkodó jelöli ki, bármikor leválthatók;
- Más bankoktól is fogadnak bankbetétet;
- A többi bank részére szükség szerint hiteleznek is;
- Az uralkodón, illetve államon, valamint a bankokon kívül magánügyletek is vannak;
- Bármibe fektethetik pénzüket, amit értékesnek ítélnék;
- A bankok között elszámolóházként is működnek;
- Bankjegyet, érmét is bocsátanak ki, de még nincs erre vonatkozóan monopóliumuk.

A jelenlegi központi bankok (továbbra is országonként egy-egy) jellemzői:

- Tiltott számukra, hogy az uralkodót, illetve államot hitelezzék;
- Állami tulajdonban vannak;
- Vezetőiket a parlament (törvényhozási képviselők) választják, lényegében nem válthatók le;
- Továbbra is fogadnak a bankoktól betétet, de csak saját országukból;
- A többi bank számára hitelezhetnek is;
- A bankokon kívül – lényegében – más ügyfelek nem lehetnek;
- Csak aranyba, értékálló külföldi fizetőeszközbe, és alacsony kockázatú értékpapírba fektethetik pénzüket;
- A legtöbb már nem működik elszámolóházként, független elszámolóháznak adták át ezeket a feladatokat;
- Bankjegy- és érmekibocsátási monopóliummal rendelkeznek, tehát jegybanknak is nevezhetők.

Hazánkban a Magyar Nemzeti Bank a központi bank – és mivel bankjegy és érme kibocsátási monopóliummal is rendelkezik – a jegybank. A Magyar Nemzeti Bank működéséről szóló törvénynek is az a neve, hogy jegybank-törvény.

A világ 10 legrégebbi központi bankja és néhány, számunkra érdekesebb:

1. *Sveriges Riskbank (svéd, 1668; bankjegy-kibocsátási monopóliuma: 1904;)*
 2. *Bank of England (angol, 1694; bankjegy-kibocsátási monopóliuma: 1844)*
 3. *Bank of Scotland (skót, 1695)*
 4. *Banko di Espana (spanyol, 1782)*
 5. *Bank de France (francia, 1800)*
 6. *Norges Bank (norvég, 1816)*
 7. *Oesterreichische Nationalbank (osztrák, 1816)*
 8. *Danmarks Nationalbank (dán, 1818)*
 9. *Banco de Portugal (portugál, 1846)*
 10. *Nationale Bank van België (belga, 1850)*
- *Osztrák-Magyar Bank (1878)*
 - *日本銀行 (japán, 1882)*
 - *Federal Reserve System (amerikai, 1913)*
 - *Magyar Nemzeti bank (jogilag 1921, ténylegesen 1924; kezdetektől bankjegy-kibocsátási monopóliummal)*

Ha kezdetben főleg az uralkodó számára is kellett hitelezniük (ami később már egyenesen tiltottá vált számukra) apránként kialakultak a fő feladatai a központi bankoknak:

1. Az ország fizetőeszköze (pénze) vásárlóerejének megőrzése;
2. A gazdaság számára megfelelő mennyiségű (sem túl kevés, sem túl sok) pénz biztosítása, a pénzmennyiség szabályozása;
3. A kereskedelmi bankok szükség szerinti hitelezésével a pénzügyi rendszer működőképességének fenntartása;
4. Ha ez összhangban van a fenti célokkal (általában igen) – akkor az állam gazdaságpolitikájának a támogatása.

5.1 Az ezüst- a kettős- és az aranystandard rendszer

Láthattuk, a korai bankrendszerben kezdetben a kereskedelmi bankok még saját bankjegyeket bocsátottak ki – döntően akkor, amikor bankjegyekben adtak ki hiteleket. A hiteleket pedig a náluk elhelyezett bankbetétekből nyújtották, nem pedig a bank alaptőkéjéből. Egyrészt, hogy a kibocsátott bankjegyek ránt meglegyen a bizalom, másrészt, hogy a betétesek bármikor – és nem csak a bank saját

kibocsátású bankjegyében – kivehessék a bankból a pénzüket, a bank jelentős mértékű arany- vagy ezüstpénz készletet tartalékol. Ezt neveztük arany- vagy ezüstoffedezetnek.

Amikor a központi bankok az 1800-as évektől kezdődően (országoként változó időpontban) megszerezték a bankjegykibocsátási monopóliumot az, nehogy azt képzeljük, hogy a kereskedelmi bankokban túl gyászossá vált volna a hangulat. Ellenkezőleg, a kereskedelmi bankok szinte még örültek is, hogy nem kell bankjegyeket kibocsátaniuk. Gondolhatjuk, hogy – tekintettel a növekvő hamisítási „kedvre” is – a bankjegyek tervezése, speciális nyomtatása mekkora nyűg volt a kereskedelmi bankok nyakán. Mikor – változó időpontokban – országoként törvényt hoztak, hogy a kereskedelmi bankok mostantól már nem bocsáthatnak kis saját bankjegyet, hanem kötelesek a központi bank által kibocsátott bankjegyet használni, a kereskedelmi bankokban ünnepeltek. Amikor ugyanis egy kereskedelmi bank az általa nyújtott hitelt a saját kibocsátású bankjegyben folyósította, ebből a bankjegykibocsátásból már csak minimális haszna származott a banknak – mivel egyre költségesebb volt a bankjegyek előállítás. A haszon majd abból származott, hogy a kihitelezett pénz kamatokkal megnövelve tért majd fokozatosan vissza a bankhoz, mint hitel törlesztő részletei.

1797 és 1821 között a Bank of England – amely még nem rendelkezett bankjegy-kibocsátási monopóliummal) több kiscímletű, 1 és 2 fontos bankjegyet hozott forgalomba. Ezeket a bankjegyeket olyan emberek kezelték, akik nem voltak hozzászokva a papírpénzhez, és akik gyakran írástudatlanok voltak. Gyorsan a hamisítók természetes célpontjaivá váltak.

A bankjegyek hamisítása főbenjáró bűncselekménynek számított ekkor, és ebben az időszakban több mint 300 embert akasztottak fel.

A hamisítók nagyobb valószínűséggel kísérelték meg megváltoztatni a már forgalomban lévő bankjegyeket, mint hogy újakat nyomtassanak. Az egyik példa az volt, hogy megpróbálták a 10 fontos bankjegyet 20 fontos bankjegyre változtatni, "megduplázva" az értékét. Hogy mindenki kedvét elvegyék a hamisítástól, már a bankjegyen szerepelt, mi vár a hamisítókra: akasztás. (Forrás: bankofengland.co.uk/about/history)

A kereskedelmi bankok számára tehát az, hogy ezentúl hiteleiket a központi bank által kibocsátott bankjegyekben kötelesek folyósítani, illetve, hogy betéteiket is ilyen bankjegyben vehetik csak fel a betéteseik, még könnyebbé is tette az életüket. Végre, nem volt már kötelező arany- és/vagy ezüstpénzben tartani a tartalékaikat, hanem helyette most már tarthatták a központi bank által kibocsátott bankjegyekben is, hiszen mostantól ez lett a törvényes fizetőeszköz. Szó szerint, hiszen törvénybe iktatták, hogy a pénzforgalomban most már csak a központi bank által kibocsátott bankjegy fogadható el.

57. Fogalom: **törvényes fizetőeszköz**

Egy országban a **törvényes fizetőeszköz** az, amit – a törvény ereje által – mindenki köteles elfogadni bármilyen ügyletben mint ellenértéket, vagy pénztartozást, beleértve az államot is az adófizetések tekintetében.

A központi bankok bankjegy-kibocsátási monopóliumának bevezetését követően tehát az adott országban mindenki köteles volt az immár kizárólag a központi bank által kibocsátott bankjegyeket használni. Senki sem követelhetette meg üzleti partnerétől, munkáltatójától, stb., hogy arany- vagy ezüstpénzben teljesítse fizetési kötelezettségeit. Tehát, ha innentől valaki bankjegyben akart bármiért is fizetni, vagy adót fizetni, azt el kellett ebben a formában is fogadni. Természetesen még sokáig forgalomban voltak az arany- vagy ezüstpénzek, de ezeket önkéntes alapon lehetett használni, tehát

senki nem követelhetette meg azt üzleti partnerétől, hogy arany- vagy ezüstpénzben fizessen, de ha az akart, akkor az természetesen általában nem volt gond.

Innentől kezdve viszont a „labda” már a központi bank „térfelén pattogott” az arany- vagy ezüstpénz tartalékok képzése tekintetében. A központi bank „tett egy olyan kötelező érvényű ígéretet”, hogy az általa kibocsátott hivatalos, törvényes fizetőeszközként szolgáló bankjegyekért cserébe bármikor – azonos összegben – arany- vagy ezüstpénzt ad ki. Attól függően, hogy az ígéret arany- vagy ezüstpénzre való beváltásról szól, beszélünk arany-standard rendszerről, vagy ezüst-standard rendszerről. Mivel ezüstből, és így ezüstpénzből is sokkal több volt, mint aranyból, így eleinte a legtöbb országban ezüst-standard rendszer volt, amit aztán apránként mindenki elhagyott, és 1870 és 1880 között szinte minden ország csatlakozott az arany-standard rendszerhez.

Mind a két standard rendszer részben visszatért az alapokhoz, amikor egy arany- vagy ezüstpénz vásárlóerejét szigorúan az határozta meg, hogy mennyi az aranytartalma, vagy ezüstartalma, grammban, vagy unciában kifejezve. Ha egy aranyforint kétszer annyi aranyat tartalmazott, mint egy aranydukát, akkor egy aranyforintért kétszer annyi mindent lehetett vásárolni. Másrészt – természetesen – egy aranyforint két aranydukátot ért.

5.1.1 Az ezüststandard rendszer

58. Fogalom: ezüst-standard rendszer

Az **ezüst-standard rendszerben** a központi bank által kibocsátott pénz minden egysége mögött meghatározott gramm ezüst van a központi bank tartalékjában. Az ezüst-standard rendszerben az ezüsterme (kis mennyiségben ez is forgalomban van) vásárlóerejét közvetlenül az ezüstartalma határozza meg. A bankjegyek vásárlóerejét pedig közvetve, a mögöttük levő központi banki ezüstoffedezet határozza meg. Mivel az ezüsterme nem színezüst, pontosan annyi ezüstartalma van (gramm), amennyi egy ugyanolyan névértékű (címletű) bankjegy mögött a központi bankban tartalékban, fedezetként el van helyezve. A különböző országok által kibocsátott különböző fizetőeszközök (pénzek) egymáshoz viszonyított árfolyama úgy határozódik meg, ahogyan a pénzegységek mögötti ezüstartalmak (grammban) viszonyulnak egymáshoz.

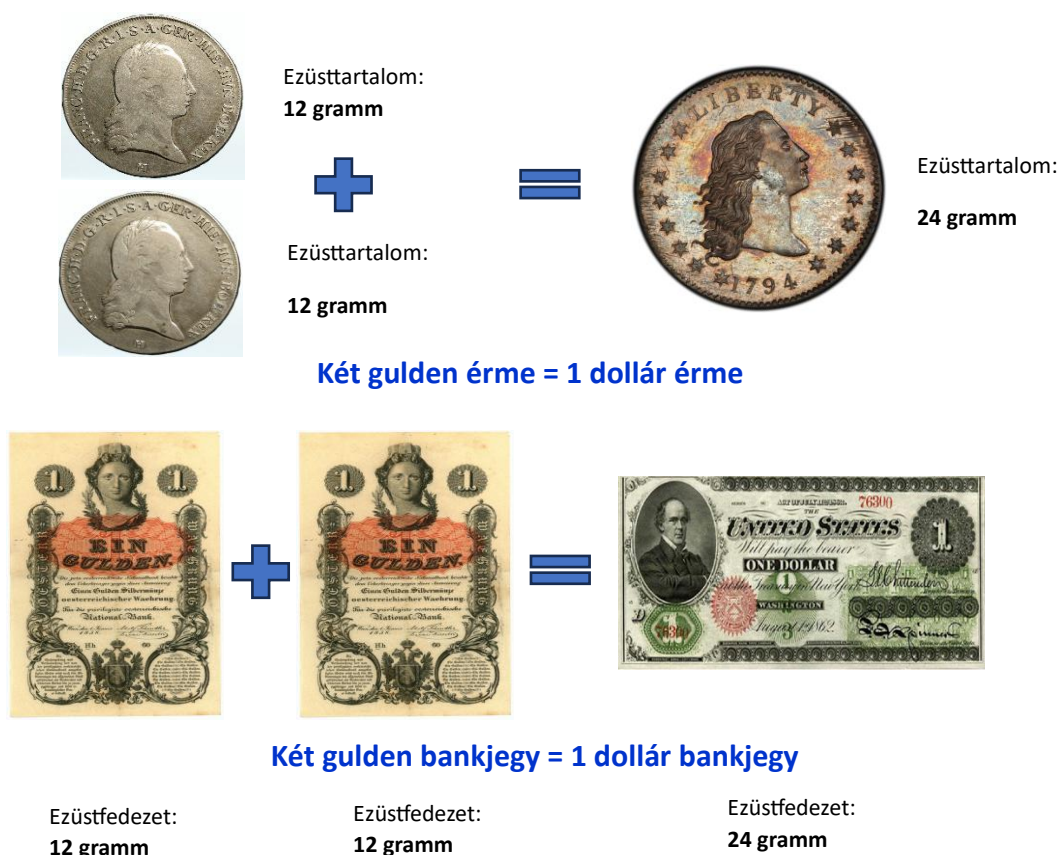
Az ezüst-standard rendszerben tehát már kizárólag a központi bank bocsáthat ki bankjegyet. A forgalomban ugyan van még – nagyon kevés – meghatározott ezüstartalmú (grammban kifejezve) pénzérme is, de főleg bankjegyek vannak forgalomban. Annak érdekében, hogy a bankjegyek felé is meglegyen az emberek bizalma, a központi bank vállalja, hogy:

- a bankjegyeket bármikor névértéken (amilyen címlete van a bankjegynek) ezüstermére váltja be: ezért is van valamennyi ezüsterme még forgalomban, mert néhányan a bankjegyeiket ezüstermére váltják, majd később, vásárlásaik során elköltik;
- minden bankjegy mögött, a névértékével (címletével) arányosan bizonyos meghatározott ezüstmennyiséget tartalékol a központi bank, annak érdekében, hogy bármikor ezüstpénzre lehessen váltani a bankjegyeket: természetesen, a bankjegyek mögött – elvileg – pontosan ugyanannyi ezüst van tartalékban helyezve a központi bankban, mintha érmében lenne a pénz kibocsátva.

Korábban láttuk, hogy az amerikai polgárháborút (1861-1865) megelőzően meglehetősen anarchikus állapotok alakultak ki több amerikai államban, hiszen „boldog-boldogtalan” bocsátott ki amerikai dollárt. Ezek a „vadnyugati” állapotok azonban nem minden időszakban, és nem minden államra voltak jellemzőek. Természetesen már az „Alapító Atyák” is gondoltak arra, hogy megfelelő, saját, a brit rendszertől független saját pénzügyi rendszere legyen az Államoknak. Az Egyesült Államok

megalakulását követően (1776) a fiatal köztársaság igyekezett saját pénzt létrehozni. 1792-ben hozták meg a pénzverési törvényt, melyben az ezüsthöz rögzítették a dollárt. 1794-ben vertek elsőként ezüst egydolláros, melynek ezüstartalma 24 gramm volt. Ebben az időben (1794) Ausztriában az egyguldenes ezüstérme ezüstartalma körülbelül 12 gramm volt. Mivel – tudhatjuk – hogy a fém pénzknél a fémtartalom határozza meg a vásárlóerőt, így nincs ez másképp az arany-, vagy esetünkben ezüstpénzzel sem. Az első ezüst egydolláros verésével egyidőben, hazánkban – és a Német Római Császárságban – az tallér, és a gulden volt forgalomban, mint pénz. A gulden – nevétől eltérően, hiszen aranyat jelent – ezüsből készült, érmeként 12 gramm ezüstöt tartalmazott. Ezzel szemben az egydolláros érme 24 gramm ezüsből lett verve. Logikus, hogy mivel a dollárban kétszer annyi volt az ezüstartalom grammban kifejezve, egy dollár két guldent ért.

21. ábra: az ezüstérme-rendszer és az ezüst-standard rendszer összehasonlítása I. Átváltási árfolyamok

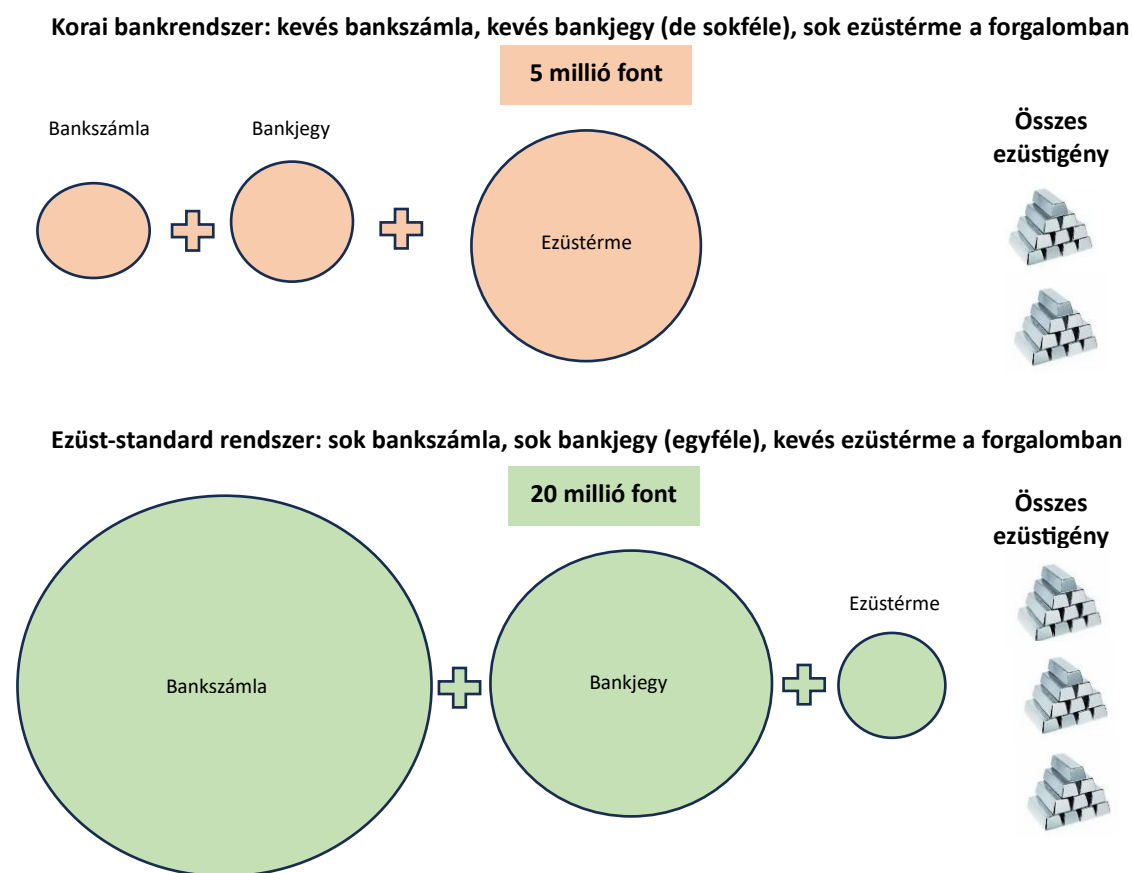

Forrás: saját szerkesztés

Nem tűnik túl nagy „dobásnak” a bankjegy-kibocsátás, ha ugyanannyi ezüstöt igényel – a központi bank tartalékolásában, fedezetben – mintha ezüstpénzt vertek volna. Érezzük, hogy valahol itt van a haszon lehetősége, különben nem bíbelődnének bankjegy-kibocsátással pénzverés helyett... És valóban. A megoldás ott van az orrunk előtt. Amikor a központi bankoknak már kizárólagos joguk van az ország fizetőeszközének (pénzének) a kibocsátására, akkor már rajta kívül számos kereskedelmi bank is működik. Ezeknél a kereskedelmi bankoknál nagyon sok bankszámlát kezelnek, melyek között nagyon sok az átutalás. Amikor a pénz bankszámla, azaz bankbetét formájában van egy banknál, csak annyi készpénzt igényel, amely a kötelező tartalékhoz szükséges. Ez 10% körül mozgott és mozog napjainkban is. A bankban ezen kívül nincs túl sok, számottevő készpénzmennyiség. A készpénzmennyiség nagyobb része az embereknél van, napi szinten használják adósvételekhez, illetve otthon őrzik, vagy a pénztárcájukban. Márpedig a központi bank ebben a rendszerben csak a kibocsátott készpénz mögé

helyez ezüstpénzt, vagy ezüstrúd tartalékot. A bankszámlákon levő pénz mögött nincs ilyen fedezet (csak a 10% körüli kötelező tartalék). Márpedig a bankszámlákon, bankbetétben sokkal több pénz van – amikor már van egy viszonylag jól működő bankrendszer – mint amennyi készpénzben a forgalomban van. Tehát, az ezüst-standard rendszerben a forgalomban levő pénz többsége a bankszámlákon, a bankbetétekben levő „számlapénz”, az ilyen számlapénzek után pedig a központi banknak nem kell ezüstérme vagy ezüstrúd fedezetet fedezetként tartálékolnia. Ilyen módon sokkal kevesebb ezüst is elég, ahhoz képest, milyen sok pénz van forgalomban a gazdaságban. Amikor nem voltak még kereskedelmi bankok, vagy csak nagyon kevés, nagyon kevés ügyféllel és kezelt pénzzel, és ezüstérméket használtak fizetőeszközként (pénzként), akkor az ilyen pénzrendszernek sokkal nagyobb volt az ezüstigénye, mint az ezüst-standard rendszernek.

22. ábra: az ezüstérme-rendszer és az ezüst-standard rendszer összehasonlítása II. Pénzmennyiség a bankszámlákon, bankjegyekben és ezüstérmék formájában

Forrás: saját szerkesztés

Az ezüst-standard rendszerben tehát valamivel több ezüstre volt szükség, mint előtte, viszont ehhez képest sokkal-sokkal több pénzt tudtak úgy a forgalomba hozni (bankszámlákon a számlapénz + bankjegyek + ezüstérmék) mint korábban, úgy, hogy megfelelő ezüstfedezetet is helyeztek mögé.

Az országok többsége idővel mégis inkább az arany- és ezüst-standard rendszer kombinációját, vagy később az arany-standard rendszert választották (ezekről a rendszerekről bővebben a későbbiekben lesz szó). Ennek az volt az oka, hogy az ezüst világpiacán hatalmas áringadozások voltak, és sokszor egyszerűen nem lehetett megfelelő mennyiségű ezüsthöz jutni, sőt még a meglévő ezüstfedezet is jelentős részben olyan országokba vándorolt, ahol jobb ára volt aranyban kifejezve.

Az ezüst-standard rendszer nagyon könnyen és megbízhatóan tudta biztosítani a gazdaság számára a szükséges pénzmennyiséget. De ha olyan jó rendszer volt, miért szorította ki a másik két standard rendszer, illetve miért nincs napjainkban is ezüst-standard rendszer? A gondot elsősorban a bankjegyek okozták, illetve az, hogy a bankjegyeket kibocsátó központi bankok vállalták, hogy bármikor, megfelelő ezüstartalmú ezüsttermékre váltják be a bankjegyeket. Nyilvánvalóan, békeidőben mikor ugrott meg a beváltási kedv? Mikor akarták sokan a bankjegyeket ezüsttermékre váltani, például, ha az Amerikai Egyesült Államokban élünk? Amikor az ezüst ára magas volt. Hiszen amíg a 24 gramm ezüst ára nem éri el az 1 dollárt, miközben az 1 ezüstdollár éppen ennyit tartalmaz, addig nincs gond. De ha mondjuk 2 dollár az ára az ezüstnek, mondjuk a szomszédos országban Mexikóban (helyi pénzben, pesóban kifejezve), akkor tömegesen „vándorolnak” át abba az országba az ezüsttermék. Márpedig a fedezetet fenn kell tartani. Ha a központi bank ilyenkor próbál ezüstöt vásárolni a pénzveréshez, még magasabb lesz az ezüst ára, az emberek ezután még több bankjegyet váltanak be az ezüsttermékre.

Kína hatalmas ország, és a népessége is mindig nagy volt más országokhoz képest. Sokféle természeti erőforrással, nyersanyaggal rendelkezett már a Középkorban is, de nem tartozott ezek közé az ezüst, abból az igényekhez képest nagyon kevés volt. A kínaiak többre értékelték az ezüstöt, mint az európaiak, így a Középkortól nagyon sokáig ők adták a legjobb árat az ezüstért: akár aranyban, akár selyemben – vagy egyebek mellett – porcelánban kifejezve. Hosszú időn keresztül egy kilogramm aranyat adtak 9 kilogramm ezüstért, ami – szó szerint – messze a legjobb ár volt. Aranypénz helyett is az ezüstterméket részesítették előnybe. Aki vásárolni akart valamit Kínában, annak ezüsttel kellett fizetnie. Egy idő után rengeteg ezüst halmozódott fel az országban, hiszen a kínaiak sok mindent el tudtak adni ezüstért, miközben kevés dolgot vásároltak más országoktól. Előbb a spanyol, portugál, majd a holland és angol ezüstkészletek kerültek szinte teljesen Kínába. A 18. század közepétől ezért főként Anglia (az indiai Bengáliában éhbérért termelt) ópiummal próbálta meg visszaszerezni az ezüst egy részét. Ragaszkodtak hozzá, hogy csak ezüstért adják az ópiumot. Etikai, egészségügyi és pénzügyi okokból a kínai császár 1839-ben lefoglalta az ópiumszállítmányokat és megtiltotta azok további kereskedelmét. Ez vezetett 1840-től az első, majd később a második ópiumháborúhoz. Ezeket Kína elvesztette, így súlyos büntetést kellett fizetnie ezüstben, és – egyebek mellett – időlegesen le kellett mondania Hongkongról is. Ezekkel együtt is marad viszont elég ezüst Kínában, így ők voltak az egyik legjelentősebb ország, ahol ezüst-standard pénzügyi rendszer jött létre 1890-ben, miközben a legtöbb más ország az arany-standard rendszert vezette be. Nagyon jól működött a rendszer Kínában, még a nagy gazdasági világválság (1929-1933) sem rengette meg a kínai pénzügyi rendszert, vagy gazdaságot. Az Amerikai Egyesült Államok – ahol hatalmas volt a gazdasági visszaesés, miközben arany-standard rendszert alkalmaztak – 1934-ben ezért elhatározta, hogy a forgalomban levő készpénz értékének harmadát ezüstben fogja tartalékolni (miközben az aranytartalékok képzésével sem hagy fel). Ehhez mintegy 4,7 ezer tonna ezüstöt vásárolt fel a világ minden részéből, méghozzá folyamatosan emelkedő piaci áron. Kínából annyi ezüst pénzérme távozott, hogy 1935-ben Kínának fel kellett hagynia az ezüst-standard rendszer alkalmazásával. Ő volt az utolsó ország, amely még kitartott az ezüst-standard rendszer mellett.

Érdekes módon nagyon kevés ország volt, amely tartósan ezüst-standard rendszert alkalmazott, pedig elég kézzelfogható ebben az esetben az ezüst előnye az aranyhoz képest: sokkal több van belőle, és így sokkal nehezebb kifogyni belőle. Vagyis, ha egy központi bank ezüstben képez tartalékot a kibocsátott bankjegyei után, úgy, ha sokan be is váltják a bankjegyeket ezüstérmére, jóval könnyebb az ezüstöt a banki tartalékban pótolni, mint az aranyat. Mert, hogy az ezüsből sokkal több van, az azt is jelenti, hogy sokkal olcsóbb is az aragnál. Kína példája (szemelvényben, fentebb) megmutatta, hogy ugyan az ezüst ára is hajlamos a kereslet-kínálat szerint akár nagy kilengésekkel is mozogni, de még így is sokkal stabilabb tud lenni, mint az aranyé.

5.1.2 A kettős-standard rendszer

Egészen addig, míg az arany-standard rendszer nem vált uralkodóvá a világban (1873), addig a legtöbb ország egyszerre tartott forgalomban arany- és ezüstérméket is. Amikor pedig a bankjegyek elterjedtek, és csak kevés pénzérme maradt a forgalomban, akkor a bankjegyeket (és persze az érmekeket is) kibocsátó központi bank azt vállalta, hogy arany- vagy ezüstérmékre váltja be az általa kibocsátott bankjegyeket, ha valaki azt igényli. Hogy aranyra, vagy ezüstre váltja éppen be a központi bank a hozzá hozott saját kibocsátású bankjegyeket, az attól függött, hogy milyen érméből voltak készletei. A lényeg, hogy valamelyikre bármikor be tudja váltani. Így nem egy lábon áll a központi bank, hanem kettőn (arany és ezüst), ami első látásra jobbnak tűnik, mint ha csak egy lábon állna (ezüst).

59. Fogalom: *kettős-standard (arany-ezüst standard) rendszer*

A **kettős-standard (arany-ezüst) rendszerben** a központi bank által kibocsátott pénz minden egysége mögött meghatározott gramm ezüst és meghatározott gramm arany is van a központi bank tartalékjában. A kettős-standard rendszerben az arany- és ezüstérmék (kis mennyiségben ezek is forgalomban vannak) vásárlóerejét közvetlenül azok arany- vagy ezüsttartalma határozza meg. A bankjegyek vásárlóerejét pedig közvetve, a mögöttük levő központi banki arany- és ezüstdfedezet határozza meg. Mivel az arany- és ezüstérmék sem színaranyból, vagy -ezüsből vannak verve, pontosan annyi arany- vagy ezüsttartalmuk van (gramm), amennyi egy ugyanolyan névértékű (címetű) bankjegy mögött a központi bankban tartalékban, fedezetként el van helyezve. A különböző országok által kibocsátott különböző fizetőeszközök (pénzek) egymáshoz viszonyított árfolyama úgy határozódik meg, ahogyan a pénzegységek mögötti arany- és ezüsttartalmak (grammban) viszonyulnak egymáshoz.

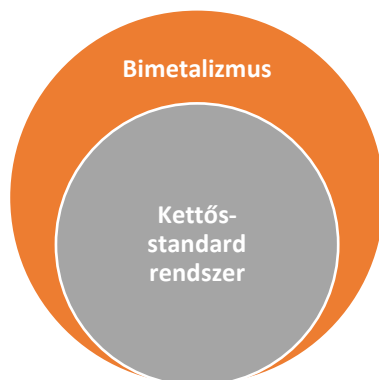
Mindig csak az arany- és ezüstérmékről beszélünk, de nem szabad elfelejteni, a legtöbb országban volt rézből készült váltópénz is. És természetesen a réz is fém, „metál”. Azonban, mivel az ő szerepe csak „kisegítő”, nem rajta áll, vagy bukik az adott pénz – amelynek váltópénze – iránti bizalom, így a továbbiakban is csak az arany- és ezüstérmékre fókuszálunk.

Lényeges, hogy a korábban bemutatott bimetalizmus – amikor egyszerre van forgalomban arany- és ezüstérme is – nem azonos a kettős-standard rendszerrel. A kettős standard rendszerben már ugyanis

bankjegyek is forgalomban vannak, és persze kisebb számban arany- és ezüstérmék is, de a lényeg ebben az esetben, hogy a központi bank – amelyik a bankjegyeket kibocsátja – egyszerre képez tartalékot aranyban és ezüstben is. Tehát, ha úgy vesszük, a kettős-standard rendszer a bimetalizmus egy speciális formája, ahol már nem csak az a lényeg, hogy egyszerre van forgalomban arany- és ezüstérme is, hanem a központi bank egyszerre tartalékol is aranyat, és ezüstöt is, az általa kibocsátott bankjegyek fedezeteként (miközben bankjegy-kibocsátási monopóliuma is van már).

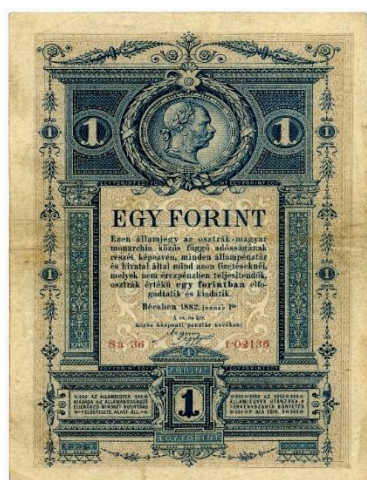
23. ábra: a bimetalizmus és a kettős-standard rendszer

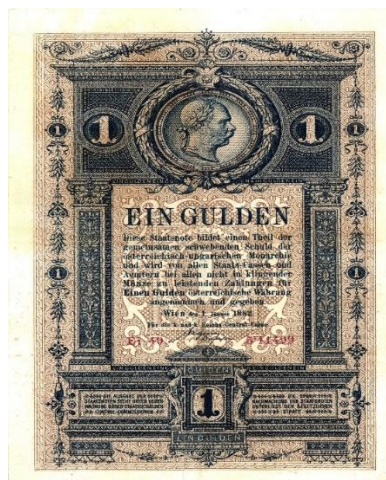
Forrás: saját szerkesztés

A kettős-standard rendszert tehát azért kedvelték a legtöbb ország pénzügyi irányítói, bankárai, mert így nem volt teljesen kiszolgáltatva sem az arany, sem az ezüst piacának. Volt, hogy aranyból volt több, ezüsből kevesebb, máskor meg fordítva. Így könnyebben lehetett a gazdaság számára a szükséges pénzmennyiséget biztosítani. Amikor a központi bankok bankjegykibocsátási monopóliumra tettek szert, akkor is könnyebb feladat volt egyszerre figyelni az arany- és ezüstpiacokat, és jó vásárlásokat „összehozni”. Ha az ezüst ára leesett, a központi bankok igyekeztek „jól bevásárolni” ezüsből. Ha az arany ára volt kedvező, akkor igyekeztek minél több aranyat „betárazni”, tartalékba helyezni. Ez volt tehát az alapvető ok, miért volt nagyon kevés ország, amely csak tisztán ezüstre, vagy aranyra alapozta volna a pénzügyi rendszerét. De akkor aztán 1873-tól kezdődően miért adta fel a legtöbb ország a kettős-standard rendszert, és tért át tisztán aranytartalékolásra, azaz arany-standard rendszerre? A választ rövidesen megkapjuk.

24. ábra: bankjegyek az Osztrák-Magyar Monarchiából, a kettős-standard korszakból

1882

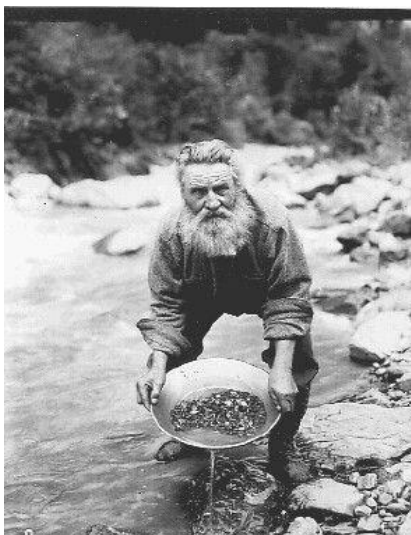

1882

A kettős-standard rendszer esetében tehát előnyös volt az, hogy így a pénzügyi rendszer – nemesfém tartalékok tekintetében – több lábon állt. Volt azonban néhány lényeges hátránya is ennek a rendszernek. Mivel – ne feledjük, hiába van már sok bankjegy a forgalomban – még mindig szinte az árupénz-rendszerben vagyunk: a pénz értékét, vásárlóerejét az határozza meg, mennyi az arany- vagy ezüsttartalma – ha pénzmérőről van szó – vagy, ha bankjegyről, akkor pedig az, mennyi az arany- vagy ezüstoffedezet, amit a központi bank fedezetként mögé helyez. Amikor egyszerre van arany- és ezüstpénzként, vagy fedezetként jelen egy ilyen gazdaságban, akkor most egy bankjegy értéke mihez igazodik? A pillanatnyi arany- vagy ezüstértékhez, ami mögötte van? Nyilván, ha valakinek van egy egydolláros bankjegye, akkor, ha kettős-standard rendszer van, akkor – jó esetben – eldöntheti, hogy egy kisméretű arany egydollárosra váltja be, vagy egy jóval méretesebb ezüst egydollárosra. És itt kezdődnek a problémák. Ha csökken az arany ára, de közben az ezüst ára meg nem, akkor az egydolláros bankjegy aranyban kifejezve kevesebbet ér, azaz csökken a vásárlóereje, míg ezüstben kifejezve változatlan marad... Ebben a helyzetben ezüstre váltják be az emberek – akinek vannak ilyen szándékai – az egydolláros bankjegyeiket. De ha közben az ezüst ára még jelentősen emelkedik is, az emberek egyenesen megrohanják a központi bankot, hogy ezüstérméire váltsák a pénzüket. De miért? Mert az ezüstérmét aztán – nem mint pénzt, hanem mint ezüstöt – bankjegyéért értékesítik, mondjuk ékszerészek számára. Majd a kapott bankjegyekkel újra indulnak, hogy azokat a központi banknál ezüstérmékre váltsák. Ez az egyik probléma. A másik, amely hasonlóan az előzőhöz, szintén nagyon jelentős, hogy az arany- és ezüstérméknek egymásban kifejezve is van áruk. Vagyis egy aranyérme nem mindig ér ugyanannyi ezüstérmét. Hol több ezüstérmét lehet érte kapni, hol kevesebbet. Attól függően, hogy az aranypiac és az ezüstpiac hogyan mozog. Így az emberek az arany- és ezüstérméket is váltják egymásra, attól függően, hogy milyen arányban lehet őket egymásra váltani, illetve, hogy az emberek milyen árat – azaz árfolyamot – tartanak kedvezőnek. A központi bankok – és mögöttük az állam, illetve a kormány – általában próbálja megakadályozni ezt a zűrzavaros állapotot azzal, hogy rögzíti azt, hogy mi az átváltási árfolyam az arany- és ezüstérmék között. De ha ez az átváltási ár nagyon irreális, akkor az megint csak komoly problémák okozójává válik. Tehát a kettős-standard rendszer hasznos, ha több lábra akarják állítani a rendszert, de egy „örültek háza”, ha azt nézzük, matematikailag hogyan lehet ezt a rendszert kézben is tartani. Másrészt az is nagy fejtörést okozott, hogy ha egyszerre van arany- és ezüstoffedezete is a központi bank által kibocsátott bankjegyeknek, akkor matematikailag hogyan határozódik meg az, hogy egy másik ország fizetőeszközének (pénzének) mi lesz az árfolyama. Hiszen tudjuk, az árfolyamok – elvileg – úgy határozódnak meg, hogy megnézzük, egy pénzegység mögött mennyi a központi bank arany- és ezüsttartaléka. Ezt az arányt nagyon könnyű kiszámolni, ha csak arany-, vagy, ha csak ezüsttartalék van, de ha egyszerre kettő is – és ezek közül valószínűleg sem az arany-, sem az ezüsttartalék nagysága nem azonos a két országot tekintve – akkor megint csak fel van adva a lecke a bankároknak és az üzletembereknek.

Az Amerikai Egyesült államokban kettős-standard rendszer volt egészen 1900-ig, amikor hivatalosan arany-standard rendszerre tértek át. Azonban voltak nagyon nehéz időszakok is. Például, amikor 1848-ban kitört a kaliforniai aranyláz, és hirtelen nagyon sok arany áramlott a piacra. Az arany természetesen továbbra is sokkal értékesebb volt, mint az ezüst, de jelentősen csökkent az árai közötti különbség. Tehát az ezüst – relative – értékesebbé vált mint az arany, ezért sokan akarták vagy bankjegyeiket, vagy még inkább aranyérméiket, sőt aranyrúdjaikat is ezüstre váltani. Így egy időre fel kellett függeszteni a beváltásokat. Utóbb más aranylázak is hasonlóan megbolygatták a rendszert. Később (1859, Comstock Lode) nagyon komoly ezüst-lelőhelyek is felfedezésre kerültek, így a 19. század második felére már évente kétszer annyi ezüstöt termeltek, mint a század elején. Ha ez nem lett volna elég, 1870-1871-ben a porosz-francia háború – amit a

poroszk nyertek meg – végével megalakult a Német Császárság, amely 200 tonna aranyat kapott a franciáktól, mint sarcot. A már egységes Németország a korábbi ezüsttartalékát – 3,2 ezer tonna ezüstöt – a világpiacra dobott 1873-ban. Így hirtelen nagyon sok ezüst lett elérhető, és nagyon leesett az ezüst ára. Sok ország – közöttük az USA is – ideiglenesen felfüggesztette az ezüstre váltását a bankjegyeinek, hogy ne essen tovább az ezüst értéke, és ezüstterméket sem vertek. Később, újra visszatért a kettős standard rendszerre az Amerikai Egyesült Államok, pontosan azért, hogy a rengeteg, frissen Amerikában kitermelt ezüstre legyen nagyobb kereslet, ne menjen csődbe az egész iparág. Mintegy 2 ezer tonna ezüstöt vásároltak fel ekkor (1890). Aztán 1900-ban végleg „elengedték” az ezüstre való beválthatóságot, és onnantól csak aranyérmére vállalták a beválthatóságot.

Érdekesség – de logikus is – hogy sokszor a vert érme nagyságával is reagáltak a központi bankok arra, hogy éppen milyen ára van az aranynak, vagy ezüstnek. Ha például drága volt az ezüst, kisebbek lettek az érmék – hiszen így is ugyanannyi volt a vásárlóerejük – ellenben, ha olcsó lett az ezüst, nőtt az érmék mérete, így tartván meg a vásárlóerejüket.

5.1.3 Az arany-standard rendszer

Az 1870-es évekre olyan sok ezüst került – az aranyhoz képest – a piacokra, annyira leesett az ezüst ára, hogy egyre nagyobb méretű ezüstterméket kellett verniük a központi bankoknak ahhoz, hogy egy érme továbbra is ugyanannyit érjen aranyban, vagy bármiben – olaj, búza, kenyér stb. – kifejezve. Amikor Németország központi bankja – szakítva a kettős-standard rendszerrel, áttérve az arany-standard rendszerre – hirtelen több, mint 3 ezer tonna ezüstöt dobott a piacra, a legtöbb fejlett ország megelégedte, hogy egyre nagyobb érméket kell verniük, és leállították az ezüstérme-verést. Így 1873-tól számítjuk az arany-standard rendszer kezdetét, bár már néhány ország – például Anglia – ezt megelőzően is ezt a rendszert alkalmazta.

A Bank of England megalakulásakor (1694) már nagy probléma volt, hogy az ezüst pénzérmék folyamatosan elhagyták az országot, Angliát, de még Európát is. Ennek az volt az oka, hogy míg egy kilogramm aranyért (az angolok akkor még fontban mértek mindent) Angliában 11 kilogramm ezüstöt, addig Franciaországban 15, de Kínában 9 kilogramm ezüstöt lehetett kapni. Így, aki nemzetközi kereskedelmet folytatott, és aranyhoz akart jutni, az Kínában vásárolt ezüstjéért aranyat, hiszen ott lehetett a legkevesebb ezüstért aranyhoz jutnia. Így az ezüst a világ minden részéről megindult – közvetlenül vagy közvetve – Kína felé. Akinek viszont aranya volt, és ezüstöt szeretett volna, annak Franciaországba volt érdemes mennie, hiszen ott kapott a legtöbb ezüstöt az aranyáért. 1717-ben a Bank of England Isaac Newton útmutatásai alapján beszállt ebbe a „versenybe”, és a franciák fölé ígért, amikor 15,2 kilogramm ezüstöt kínált minden kilogramm aranyért cserébe. Sejthető, mi történt, az arany megindult Anglia felé, az ezüst viszont szinte eltűnt az országból. Az angol kereskedők – amíg volt mivel – ezüsttel fizettek, ha vásároltak, de ha eladtak, aranyért adtak el. Ilyen módon Anglia lett az első ország, amely lényegében – anélkül, hogy az jogilag létezett volna – már 1717-ben bevezette az arany-standard rendszert.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában a kiegyezéskor (1867) még nem, majd csak később hozzák létre a központi bankot. 1873-ban a németországi arany-standard áttérés miatt – is – osztrák államcsőd

következett be. Csak ezt követően, 1878-ban állították fel a közös központi bankot, Osztrák-Magyar Bank név alatt. Az Osztrák Magyar Bank – mint központi bank – 1890-ben tért át az arany-standard rendszerre. Ennek keretében lecserélték a magyar területen forint, osztrák és cseh területen gulden néven futó fizetőeszközt, egységesen koronára. A korona volt a fizetőeszköz (pénz) Magyarországon, egészen a pengő 1926. évi bevezetéséig.

60. Fogalom: **arany-standard rendszer**

Az **arany-standard rendszerben** a központi bank által kibocsátott pénz minden egysége mögött meghatározott gramm arany van a központi bank tartalékjában. Az arany-standard rendszerben az aranyérme (kis mennyiségben ez is forgalomban van) vásárlóerejét közvetlenül az aranytartalma határozza meg. A bankjegyek vásárlóerejét pedig közvetve, a mögöttük levő központi banki aranyfedezet határozza meg. Mivel az aranyérme nem színarany, pontosan annyi aranytartalma van (gramm), amennyi egy ugyanolyan névértékű (címletű) bankjegy mögött a központi bankban tartalékban, fedezetként el van helyezve. A különböző országok által kibocsátott különböző fizetőeszközök (pénzek) egymáshoz viszonyított árfolyama úgy határozódik meg, ahogyan a pénzegységek mögötti aranytartalmak (grammban) viszonyulnak egymáshoz.

Az arany-standard rendszerben a központi bankoknak ugyan nehezebb volt előteremteni a kibocsátott bankjegyek aranyfedezetét ahhoz képest, mint amikor az arany mellett ezüstöt is tartalékolhattak, cserébe viszont „megszabadultak” attól a matematikai zűrzavartól, hogy hogyan számítsák ki a különböző országok fizetőeszközeinek egymáshoz viszonyított árfolyamát. Márpedig az árfolyamoknak, még hozzá a reális árfolyamoknak a 19. század vége felé egyre nagyobb és nagyobb jelentősége lett, hiszen kialakult a mai értelemben vett világkereskedelem, hatalmas arányokat öltött az egyes országok exportja és importja.

25. ábra: arany-standard rendszerben kibocsátott bankjegyek az Osztrák-Magyar Monarchiában, illetve később, a már független Magyar Királyságban

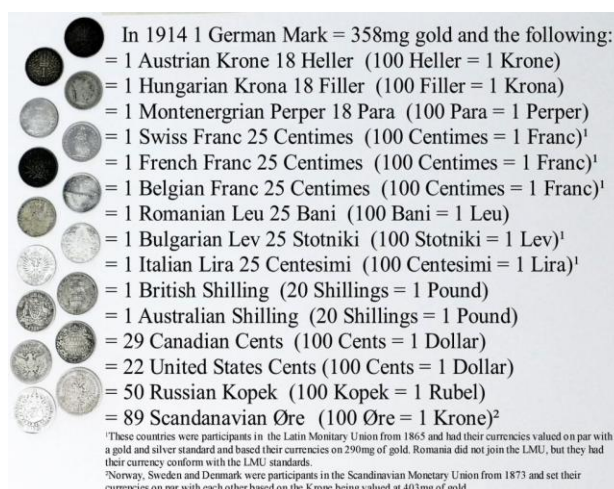
1900

1926

Láthattuk az arany-standard meghatározásában, hogy a pénz vásárlóerejét – akár aranyérme, akár bankjegy – az határozza meg, hogy mennyi aranyat (gramm) tartalmaz. Nyilvánvaló, hogy közvetlenül csak az aranyérme tartalmaz aranyat, de ebben a rendszerben – ha csak közvetve is – de a bankjegyeknek is van „aranytartalma”. Természetesen a bankjegyek esetében nem aranyból van szőve a bankjegy, hanem a kibocsátó központi bank tartalékol annyi aranyérmét, vagy aranyrudat, amelynek az összes mennyisége (gramm) éppen a kibocsátott bankjegyek névleges aranytartalmának felel meg. De ez az aranytartalom nem is annyira névleges, hiszen, ha valaki úgy szeretné a bankjegyét annyi aranyérmére válthatta, amennyi a bankjegyen fel van tüntetve. Ebben a rendszerben is változhat azonban az érmék mérete, hiszen, ha drága az arany, kisebb érmét vernek, annak is ugyanannyi lesz a vásárlóereje. Ha olcsóbb az arany – például ezüstben, vagy más termékekben, búzában, egyebekben kifejezve – akkor pedig nagyobb érmét is verhetnek.

26. ábra: a birodalmi német márka aranyfedezete (márkánként) és átváltása más aranystandard-rendszerhez tartozó fizetőeszközökre azok aranyparitásának függvényében 1914-ben

Később már nem az aranyérme méretével reagáltak az arany piaci értékének, árának változására, hanem azzal, hogy nem egy az egyben váltották a bankjegyeket aranyérmé. A bankjegyek névértéke elszakadt attól, hogy mennyi aranyérmé lehet váltani. Ennek az volt az oka, hogy több bankjegyet bocsátottak ki, mint amennyi arany volt tartalékban. Kezdetben ugyanis, ha egy egyfontos bankjegyet kellett kibocsátani, a Bank of England tényleg 24 gramm aranyat helyezett tartalékba, például egy aranyérme formájában. Több száz év alatt ez azonban például 1914-re lecsökkent 7,16 grammra. Vagyis, ha valaki Angliában 1914-ben egy korai egyfontos (eredeti méretű) aranyérmé kívánta bankjegyét váltani, annak 3 font új bankjegyet kellett leszurkolnia a Bank of England pénztárában, vagy megkapta az új, harmadannyi aranyat tartalmazó érmét. És az angol font még messze kiemelkedően el volt látva aranyfedezettel. A mellékelt táblázat mutatja, hogy egy birodalmi német márka bankjegynek a fedezete 1914. januárjában már csak 358 mg, azaz 0,358 gramm arany volt.

61. Fogalom: **aranyparitás**

Az **aranyparitás** meghatározza a különböző országok fizetőeszközeinek elméleti átváltási árfolyamait, méghozzá az alapján, hogy 1 pénzegység kibocsátott hazai bankjegy mögött milyen mennyiségű aranyfedezet áll rendelkezésre a bankjegykibocsátó központi banknál.

Az aranystandard rendszerben sem lett sokkal több az arany mennyisége a bankrendszerben, bár tagadhatatlan, hogy a különböző aranylázak – lásd kaliforniai, alaszka, és mások mellett ausztrál – viszonylag jelentős mennyiséggel tudtak hozzájárulni az aranytartalékokhoz. De nyilvánvaló, hogy az így piacra kerülő „új” arany azokhoz a központi bankokhoz került, akik gazdaságilag fejlett, „gazdag” országokban voltak. Így az első világháború kezdetéig (1914) az Amerikai Egyesült Államok, illetve az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország jártak az élen. Ezek az országok képesek voltak tartani – ha akarták – azt az aranyfedezetet, amit egységnyi fizetőeszközük (pénzüik) mögött tartalékolnak. Márpedig minden ország gazdaságának egyre nagyobb volt a pénzigénye, egyre több pénz kibocsátására volt szükség annak érdekében, hogy legyen kellő mennyiségű pénz az adásvételekhez és egyebekhez (megtakarításokhoz is) a forgalomban. Az előbb említett országoknál ez nem volt különösebben gond, de sok ország nagyon nehezen birkózott meg ezzel a feladattal, ha egyáltalán képes volt megbirkózni. Mivel minden országban nőtt a népesség, mindenhol egyre több vállalkozás alakult, egyre több ember dolgozott már alkalmazottként – munkabérért – így, amelyik ország nem akart egyhelyben topogni, annak nagyon oda kellett figyelnie a pénzrendszerére, hogy a növekvő pénzszükséglettel lépést tudjon tartani az aranyfedezet.

27. ábra: A bankjegyek aranyfedezete és az érmék (amire a bankjegyek beválthatók) lecsökkent aranytartalma az aranystandard-rendszerben 1914-ben

Aranytartalom:
3,58 gramm

Forrás: saját szerkesztés

Aranytartalom:
7,16 gramm

Két német 10 márkás aranyérme = 1 angol aranyfont érme

Két német 10 márkás bankjegy = 1 angol font bankjegy

Aranyfedezet:
3,58 gramm

Aranyfedezet:
3,58 gramm

Aranyfedezet:
7,16 gramm

Az aranystandard-rendszerben minden rendszertag ország meghatározta azt, hogy egységnyi fizetőeszköze (pénze) mögött hány gramm arany áll, mint fedezet. És ahogyan láthattuk, a különböző fizetőeszközök mögötti különböző nagyságú aranyfedezetek egymáshoz viszonyított aránya határozta meg az árfolyamokat. Amelyik pénz egysége mögött kétszer annyi volt az aranyfedezet, az kétszer annyit ért.

A külkereskedelem – az export és az import – szempontjából alapvető jelentőségű az, hogy miként alakulnak az árfolyamok. Nagyon nem mindegy például, hogy egy magyar pengő ér egy francia frankot, vagy két magyar pengő. Az árfolyamok pedig – láthattuk korábban – aszerint határozódnak meg, hogy mennyi aranyfedezet van az egyik fizetőeszköz pénzegysége mögött, és mennyi a másik fizetőeszköz pénzegysége mögött.

A pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről szóló 1925. évi XXXV. törvénycikk rendelkezett egy új, aranyalapú valuta bevezetéséről. A pengő elnevezés arra utalt, hogy az aranyból vert pénzek csengtek, az ezüstből vertek pengő, míg a rézből vertek kongó hangot adtak. A XVIII. században az ezüstpénzeket pengő forintnak nevezték, erre utalt vissza az új valuta elnevezése. (Más elnevezések is „versenyben voltak, így a turul, a turán, a libertás vagy a máriás.)

A törvény pontosan meghatározta a pengő aranytartalmát:

3. § Az értékpénzt alkotó arany érmék 900 ezredrész aranyat és 100 ezredrész rézet tartalmazó ötvözetből veretnek.

Egy kilogramm ötvözött aranyra 3420 pengő, következésképp egy kilogramm finom aranyra 3800 pengő esik.

4. § Arany értékpénzü

a) húsz-pengős

b) tíz-pengős

érmék veretnek.

Egy kilogramm ötvöztött aranyból 171 darab húsz-pengős vagy 342 darab tízpengős, tehát egy kilogramm finom aranyból 190 darab húsz-pengős vagy 380 darab tíz-pengős arany érme veretik.

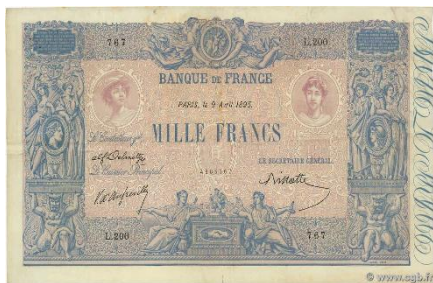
A húsz-pengős nyerssúlya 5.8479531 gramm, finomsúlya 5.2631578 gramm, a tíz-pengős nyerssúlya 2.9239765 gramm, finomsúlya pedig 2.6315789 gramm.

A forgalom számára nem vertek nemesfémpénzt.

(Forrás: ado.hu Kis magyar pénztörténet, 6. rész, Dr. Juhász István)

Ha egy ország központi bankja – például a Magyar Nemzeti Bank 1928-ban – úgy ítélte meg, hogy a már 3 milliárd pengő bankjegy mellé még kibocsátana 1 milliárd pengőt, akkor a szükséges aranyfedezetet elő kellett teremteni. A pengőről szóló törvény szerint egy 10 pengős (nem a pénzforgalomnak, hanem tartaléknak, fedezetnek szánt) aranyérme aranytartalma 2,63 gramm volt, akkor az újabb 1 milliárd bankjegy aranyfedezete (ha 10 aranypengő 2,63 gramm, akkor 1.000.000.000 aranypengő 263 tonna) 263 tonna lett volna. Ha tehát a Magyar Nemzeti Bank a korábbi szinten kívánta tartani a pengő aranyfedezetét, akkor 1 milliárd új pengő bankjegy kibocsátáshoz vásárolnia kellett volna 263 tonna aranyat, és a bank pincéiben fedezetként tárolnia. Ha a Magyar Nemzeti Bank nem vesz ennyi aranyat, vagy csak kevesebbet vesz, akkor csökken az aranyfedezet (grammban kifejezve) 1 pengő mögött. Márpedig, ha csökken az aranyfedezet 1 pengő mögött, akkor annak vásárlóértéke is valószínűleg csökkenni fog. Így pengőben kifejezve nőnek az árak, és persze több pengőt kell fizetni bármely más külföldi fizetőeszközért is.

Természetesen, amikor egy ország a másiknak ártani kívánt, a másik ország pénzügyi rendszere is célponttá vált. A logika egyszerű volt, ha a másik ország pénzét ipari mennyiségben hamisítják, és azzal „elárasztják” a másik országot, akkor mivel az ottani központi bank nem teszi e többlet-bankjegymennyiség mögé a szükséges aranyfedezetet, így a pénz folyamatosan veszít értékéből, míg össze nem omlik az egész pénzügyi rendszer. Az alábbiakban két példa is bemutatásra kerül, mikor ilyen valaki megpróbált kivitelezni.

A frankhamisítási botrány

1925. december 14-én a hágai rendőrség letartóztatta Jankovich Arisztid magyar diplomáciai futárt, akinek bőröndjében sokmillió hamisított frank lapult. A hamisítási ügyből nemzetközi botrány keletkezett.

Az 1920-as évek közepén egy frankhamisítási ügy kapcsán Magyarországra komoly nemzetközi figyelem vetült.

A Térképészeti Intézet műszaki igazgatója, Gerő László által irányított hamisítók csoportja az illegális bankjegynyomással egyrészt a Trianonért felelős Franciaország gazdaságát akarta nehéz helyzetbe hozni, másrészt ebből kívánta támogatni a magyar revizionista politikát. Az akciót Gerő László vezette, míg az akció részleteit Windischgrätz Lajos szervezte meg.

A Németországból behozott papírból 1924 és 1925 között mintegy 30 ezer hamis ezres bankót nyomtak. Az előállítás után már csak a terjesztés helyét, valamint módját kellett kifundálniuk. Mivel a frankhamisítók Hollandiát találták az egyik legkockázatmentesebb országnak, ezért a tesztelésre vállalkozó Jankovich Arisztid ezredest odaküldték.

Annak ellenére, hogy a Postatakarékpénztár igazgatója a hamisításban résztvevőket a bankjegy rossz minősége miatt

óva intette azok felhasználásától, a diplomáciai menlevéllel rendelkező Jankovich mégis elutazott.

A hamis ezerfrankosokkal felpakolt futár azonban már 1925. december 14-én, az első beváltás alkalmával lebukott. A hágai rendőrség letartóztatta, és a poggyászában megtalálta az ott lapuló rengeteg hamispénzt.

Miután a holland hatóságok felvették a kapcsolatot francia kollégáikkal, a francia hírugynökség néhány napon belül szétkürtölte a hírt Európában. Bethlen István miniszterelnök hiába remélte, hogy a pénzhamisítás Magyarország belügye marad, a frankhamisítási história nemzetközi botrányrá nőtt ki magát.

A Magyarországon és külföldön folytatott nyomozás során kiderült, hogy a bűncselekményről Gerő Lászlón és Windischgrätz Lajos hercegen kívül még Teleki Pál, a Térképészeti Intézet földrajztudósa, valamint Nádasy Imre rendőrfőkapitány is tudott.

A botrány rövid időn belül a legmagasabb köröket is elérte; az ügy kapcsán még Bethlen István személyes felelőssége is felmerült. Míg a miniszterelnököt egy 25 tagú vizsgálóbizottság tisztázta a vádak alól, a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék elé citált 24 vádlottat, köztük a herceget és a rendőrkapitányt, szabadságvesztésre ítélték. (Forrás: ng.24.hu, Peter Bartus-Barcza, 2007.12.14.)

II. világháborús font bankjegy hamisítások

Annak érdekében, hogy destabilizálják a brit valutát a háború alatt, a nácik hamis 5 fontos bankjegyeket vezettek be Nagy-Britanniába. Ezeket a hamisított jegyzeteket a Berlin melletti sachsenhausen koncentrációs táborban nyomtatták. A projekt kódneve "Bernhard hadművelet" volt.

Ebben az időben a nagy értékű bankjegyeink kialakítása (5 fonttól 1000 fontig) közel egy évszázadig nem változott. Előállításuk módja is ugyanaz maradt, aminek eredményeként a németek rendkívül sikeresen másolták őket.

A nácik közel 9 millió bankjegyet nyomtattak 134 millió font névértékben – ez a szám az Egyesült Királyságban akkoriban forgalomban lévő összes bankjegy több mint 10% -át tette ki. Abban az időben a Bank of England bankjegyzakértője "a valaha látott legveszélyesebbnek" nevezte őket.

Ennek lassítására sürgősen intézkedéseket hoztak, beleértve az 1940-es különleges kék 1 fontos bankjegyet, amely az első alkalom, hogy fémszálat használtak biztonsági elemként egy bankjegyben. 1943-ban a Bank of England átmenetileg leállította az 5 fontnál nagyobb címletek kibocsátását, hogy leküzdje a további hamisítás veszélyét. (Forrás: bankofengland.co.uk/about/history)

A figyelmes olvasónak talán az is az eszébe jut, hogy jó, ha teherautószám „öntik” a fedezetlen pénzt a gazdaságba, persze, hogy értékét veszítheti a pénz, de mi van akkor, ha csak pár millió új bankjegyet dobunk a piacra. Észreveszi a piac ezt a kis többletmennyiséget is? Jogos a kérdés, és a válasz: nem, valószínűleg nem veszi észre a piac, ha kellően kis mennyiségben aranyfedezet nélküli bankjegyek kerülnek a forgalomba. Tehát, ha maradvá a korábbi példánál, 1928-ban a Magyar Nemzeti Bank a már forgalomban lévő – megfelelő aranytartalékkal fedezett – 3 milliárd pengő mellé további 5 millió pengőt bocsát csak ki, de azokat nem látja el megfelelő aranyfedezettel, veszít-e a pengő az értékéből? Nem. Feltéve, ha senki nem tudja meg, és nem csinálnak belőle „ügyet”, ami a pengő iránti bizalomra kihatna. Érezhetjük – és ezt érezték a korabeli kormányoknál is sok esetben – ebben van fantázia... Tehát, ha az

államnak nincs elég pénze, titokban, egy kis fedezetlen bankjegy-kibocsátással pénzhez juthat, kifizetheti adósságait. De a lényeg, hogy ez a fedezetlen pénzkibocsátás ne legyen túl nagy mértékű, mert az már feltűnik az embereknek, hogy hirtelen de sok pénz lett forgalomban, miközben a gazdaság nem termel többet. Hol van a határ? Mi számít még észrevétlennek, és mi az a mennyiség, ami már feltűnik? Ezt előre nem lehet megmondani. Éppen ez volt az oka annak, hogy sok kormány – a magyar is – úgy gondolta, hogy a központi bank fedezetlen pénzkibocsátásai révén tud egy kis többlet pénzügyi kerethez jutni, lényegében ingyen. És ha egyszer ez sikerült, újra- és újra megpróbálták, nem volt gyakori, hogy egy kormány hamar meg tudott állni a lejtőn.

5.1.4 Az arany-standard rendszer felbomlása

Az első világháború, majd az újjáépítések időszaka sok országot kényszerített arra, hogy több bankjegyet bocsásson ki, de e mögé ne helyezték el a szükséges aranyfedezetet. Így sok ország fizetőeszközeinek a névleges – hivatalos, saját jogszabályai szerinti – fedezete nem a valós fedezettséget jelentette már. Így az árfolyamok – melyek korábban az aranyfedezetek szerinti arányok szerint határozódtak meg, és jó stabilitással rendelkeztek – komoly mozgásba kezdtek. Egyes országok fizetőeszközei – például az angol font – jól őrizték értéküket, míg mások – lásd Osztrák-Magyar Monarchia koronája – fokozatosan veszítettek az értékükből.

Amikor az aranyfedezethez képest túl sok bankjegyet bocsátott ki egy-egy ország központi bankja, és ezt az emberek „észrevették”, az árak emelkedni kezdtek. Az áremelkedés egyre több embert ösztönzött arra, hogy a bankjegyeit aranyérmékre váltsa át a központi bankban, vagy annak kirendeltségein. Különösen, ha háború is volt, melyben az adott ország is részt vett. Ilyenkor az emberek – joggal – úgy gondolták, az aranyérmének mindig meglesz az értéke, de a bankjegy meg lehet, csak egy darab papír lesz... Így gyakoribbá vált, hogy egy-egy központi bank – például háborús időkben – felfüggesztette a bankjegyek aranyérmére való beváltását. Amennyiben ez csak rendkívüli helyzetekre korlátozódott, az emberek kénytelen-kelletlen elfogadták ezt a szigorítást, és a bankjegyek továbbra is be tudták tölteni a pénz szerepét az adott gazdaságban.

Az I. világháborút úgy-ahogy túlélte az arany-standard rendszer, bár nyilvánvaló, hogy a vesztes országokban nagyon nehéz napokat éltek át a pénzügyi rendszerek. Kiváltképp, hogy a vesztes országoknak – hasonlóan a porosz-francia háborúhoz, amikor a németek 200 tonna aranyat is kértek a békéért „cserébe” – háborús jóvátételt is kellett fizetniük. Németországban rengeteg bankjegyet bocsátottak ki aranyfedezet nélkül, ahogyan az Osztrák-Magyar Monarchia végóráiban is. Mindkét országban – illetve a monarchia esetében az utódállamokban – aztán új pénz, új aranyfedezet mellett stabilizálták a pénzügyi rendszert.

A kegyelemdőfést az aranystandard rendszernek nem az I. világháború, hanem a „Nagy” gazdasági világválság (1929-1933) „vitte be”. Ez a válság nem véletlenül kapta sem a „nagy” jelzőt, sem a világválság megjelölést. Kisebb hanyatlások, lejtmenetek mindig is voltak és lesznek is a kapitalista

rendszerekben – vagy modernebb nevükkel: piaczgazdaságokban – azonban ilyen drámai mértékű és tartós, az egész világra kiterjedő visszaesés nem volt korábban, és azt követően sem.

Ahogy a Bank of England indította el lényegében az aranystandard rendszert 1717-ben – amikor az aranykészleteit úgy kívánta megnövelni, hogy megszabadult az ezüstkészleteitől – úgy a Bank of England volt az is, aki az első koporsószeget beütötte az aranystandard rendszerbe. 1931-ben – amikor a nagy gazdasági világválság tetőzött Nagy Britanniában – a Bank of England felfüggesztette a bankjegyek aranyérmére váltásának lehetőségét. Ezzel lényegében eltűnt az aranyfedezet az angol font mögül, így az rohamosan veszítette az értékét más országok fizetőeszközeivel (pénzével) szemben. Így egyrészt a külföldieknek sokkal olcsóbbá vált Nagy Britanniában angol fontért vásárolni, ami kezdte újra felpörgetni a brit gyárakat, csökkent a munkanélküliség. Másrészt sok brit igyekezett megtakarításait olyan külföldi pénzben tartani, ahol még megfelelő aranyfedezet állt a bankjegyek mögött. Így fokozódó aranyérmére váltással kellett azoknak az országoknak szembesülnie, melyek fenntartották az aranystandard rendszert. Svédország, Dánia és Norvégia gyorsan követte Nagy Britanniát, és ők is „kiszálltak” az aranystandard rendszerből. De miért maradhatott működőképes ezek után is a brit, a norvég, a svéd és a dán pénzügyi rendszer? Mert az emberek többségét már akkor sem érdekelte igazán, mennyi az aranyfedezet a bankjegyek mögött. Megszokták a használatát, megszoktak bízni benne, így aranyfedezet nélkül is működőképesek maradtak a rendszerek, ha a központi bankok betartottak egy alapvető feltételt: továbbra sem szabad túl sok pénzt kibocsátani, csak annyit, amennyire a gazdaságnak szüksége van. Így nem megengedhető, ha az államháztartás pénzkibocsátás révén kívánja megoldani azt, ha pénzsűkében van.

Az Amerikai Egyesült Államok a végsőig igyekezett kitartani, de végül ő is „bedobta a törülközőt”, hiszen egy idő után már – a „kisebbség” közül, akik nem bíztak országuk pénzében, ha annak nem volt aranyfedezete – túl sokan akarták dollárra váltani a pénzüket, majd aranyérmére. Ráadásul így – a nagy „érdeklődés”, nagy kereslet – miatt a dollár túl erőssé vált, azaz túl sok frankot, márkát, pengőt kellett érte fizetni. Így kevesebben és kevesebbet akartak dollárban az Egyesült Államokban költeni, azaz vásárolni az amerikai ipar termékeit. Ez okozta a legnagyobb gondot, hiszen így a gazdaság nem tudott növekedni, magas maradt a munkanélküliség mértéke is.

62. Fogalom: **pénz gyengülése, azaz leértékelődése**

Egy pénznek megvan a vásárlóereje kenyérben, tejben, de más országok fizetőeszközeiben is kifejezve. Amikor egy pénz **gyengül**, vagy másként fogalmazva **leértékelődik**, akkor egy pénzegységért már kevesebb külföldi fizetőeszközt lehet „vásárolni”. Azaz, a külföldi fizetőeszközökhöz képest az adott pénz értéke gyengül (csökken), vagyis elveszti értékének egy részét, leértékelődik.

Amikor egy euróért egyik héten 350 forintot, egy hónap múlva pedig 400 forintot kell adni, akkor a forint veszít az értékéből az euróval szemben, vagyis gyengül, vagy másképp fogalmazva, leértékelődik.

63. Fogalom: **pénz erősödése, azaz felértékelődése**

Egy pénznek megvan a vásárlóereje kenyérben, tejben, de más országok fizetőeszközeiben is kifejezve. Amikor egy pénz **erősödik**, vagy másként fogalmazva **felértékelődik**, akkor egy pénzegységért már több külföldi fizetőeszközt lehet „vásárolni”. Azaz, a külföldi fizetőeszközökhöz képest az adott pénz értéke erősödik (növekszik), vagyis értékesebbé válik, felértékelődik.

Ha egyik hónapban egy svájci frankért 450 forintot kell adni, majd a következő hónapban csak 420 forintot, akkor a forint a svájci frankhoz képest erősödik, azaz felértékelődik.

1934-ben már szinte csak az Amerikai Egyesült Államok maradt az aranystandard rendszerben, de ekkorra ők is úgy döntöttek, kiszállnak, mivel már gazdasági szempontból – lásd termelés felfuttatása a

válság előtti szintre, munkanélküliség csökkentése – tarthatatlanná vált a túl erős amerikai dollár, illetve a növekvő aranyfedezet-igény – hiszen már csak ők váltották át aranyérmékre (dollár) a bankjegyeket (szintén dollár). A világ azonban nem szűnt meg létezni ezt követően sem, bár sokan azt hitték, fel sem kel a nap, ha már nem lesz aranystandard rendszer.

Lényeges, hogy az aranystandard rendszer megszűnését követően is ott maradt az arany a központi bankok tartalékaiban (ki mennyit tudott tartalékba helyezni), az szűnt meg, hogy minden egyes bankjegy mögött meghatározott mennyiségű (gramm) aranyat kellett tartalekolni, de már nem volt lényeges, hogy aranyérme formájában.

5.2 A Bretton-Woods-i nemzetközi pénzügyi rendszer

1944. július 1-től július 22-ig 44 ország 730 küldöttje vett részt azon a tanácskozáson, amely lefektette a következő évtizedek pénzügyi rendszerének működési alapjait. A konferenciát egy sípályáról híres, hegyi üdülőhelyen tartották, az Amerikai Egyesült Államok New Hamshire államában, Bretton Woods-ban. Innen kapta a nevét ez a pénzügyi rendszer.

1. Kép: A Szovjetunió, Jugoszlávia és az Egyesült Királyság képviselője – John Maynard Keynes – a Bretton Woods-i konferencián

Kik és miért gyűltek össze a II. világháború vége felé? A leendő – várhatóan – győztes államok, beleértve nyilván az Egyesült Államokat, Franciaországot, Nagy-Britanniát, és – mások mellett – a szocialista ország Szovjetuniót (orosz rövidítéssel: CCCP, angol rövidítéssel USSR), és a később szocialista orszaggá váló Jugoszláviát is. Bár mindenki aláírta a megállapodást, ami született, később a szocialista országok – élükön a Szovjetunióval – kiléptek a megállapodásból, és saját elgondolásuk alapján szabályozták a pénzügyi rendszerüket. A kapitalista országok – mai nevükön piacgazdaságok – azonban mind ebben a rendszerben voltak, hiszen később minden kapitalista ország csatlakozott az egyezményhez, még a vesztes Németország, vagy Japán is. Azért gyűltek 1944 júliusában össze a 44 leendő győztes ország küldöttei, mert tudták, a háború után újra kell építeni a világot, és ahogyan a háborúhoz, úgy az újjáépítéshez is három dolog szükséges: pénz, pénz, pénz. Viszont tudták, hogy onnan nem tudják folytatni a pénzügyi rendszert – aranystandard utáni problematikus állapot – tehát valami újat kell kitalálni.

A háború előtti állapotokhoz képest alapvetően két jelentős változás következett be, amire mindenképpen reagálni kellett az összes országnak:

- Az Amerikai Egyesült Államok vált a világ legerősebb országává, nem csak katonai, hanem gazdasági téren is, vége lett a Brit-korszaknak (bár a brit gyarmatok majd csak a második világháború után függetlenednek, szépen sorban);

- A világ bankokban lévő aranykészletének több mint 90%-a az Amerikai Egyesült Államokba került, vagy fog kerülni: részben azért, mert sok országnak szállítottak hadi anyagokat, de ezért még a szövetségesektől is pénzt kértek: lehetőleg aranyat. A vesztes országokból – például Németország, vagy mások mellett Magyarország – pedig hadizsákmányként került az arany az Egyesült Államokba.

Akárhogy is, a háború végére azt várták a Bretton-Woods-i konferencia résztvevői, hogy a világ bankokban tartalékolta aranyának több mint a 90%-a az Egyesült Államokban lesz (így is lett). Erre a helyzetre reagálni kellett, és nem úgy, hogy az Egyesült Államok majd visszaadja az aranyat, amiért megdolgozott, megküzdött, hanem valahogy másképp. Ugyanakkor az aranyra szükség volt, hiszen a pénzt akkoriban senki nem tudta elképzelni (kivéve a szocialista országok vezető közgazdászait és irányítóit) anélkül, hogy valahogy ne legyen ott a háttérben valahol az arany, még ha bankjegyekkel is fizetünk, és vannak banki átutalások is - készpénz-forgalom nélkül.

Mire jutottak végül a Bretton-Woods-i konferencia résztvevői? Milyen megállapodás született?

- Csak az amerikai dollár mögött lesz – meghatározott matematikai arányban – aranyfedezet, de nem aranyérmékben, hanem aranyrudakban (tömbökben): tehát az amerikai dollár kibocsátása szigorúan attól függ, mennyi az USA aranytartaléka;
- Más országok központi bankjainak is lehet aranytartaléka, de az általuk kibocsátott pénz mennyisége immár nem az aranytartalékuk nagyságától függ;
- Az amerikai központi bank – a FED: Federal Reserve System, „Szövetségi Tartalék Rendszer” – nem az emberek felé vállalja azt, hogy az amerikai dollárt aranyra váltja, hanem más országok központi bankjai felé;
- Az egyezményt aláíró államok központi bankjai értelemszerűen nem bankjegyeket (valutát), hanem bankszámla-pénzt (devizát) válthatnak át az amerikai központi banknál;
- Az amerikai központi bankon kívüli központi bankok amerikai dollárban tartalékolnak, minden egyezményt aláíró állam elismeri, hogy az amerikai dollár a világpénz: az aranystandard helyett létre jött a dollárstandard;
- Az aláíró országok fizetőeszközei (pénzei) közötti árfolyamok lényegében kötöttek, amihez ki kell egyensúlyozni az egymás közötti külkereskedelmet;
- A nemzetközi pénzügyek összehangolására létrehozzák a Nemzetközi Valutaalapot (International Monetary Fund – IMF), amely fő feladata a bajba jutott országok pénzügyi rendszerének kisegítése;
- Létrehozzák a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (IBRD; később Világbank - Worldbank).

64. Fogalom: *Bretton Woods-i pénzügyi rendszer (dollárstandard)*

A **Bretton Woods-i pénzügyi rendszerben** csak az amerikai dollár mögött van meghatározott mértékű aranyfedezet, a többi ország amerikai dollárt tartalékol. A többi ország által kibocsátott pénz mennyisége a dollártartalékuk nagyságától függ, az árfolyamok pedig a dollárhoz kötöttek. Minden ország törekszik a kiegyensúlyozott külkereskedelemre (ne legyen nagy export- vagy importtöbblet), annak érdekében, hogy az árfolyamok stabilak maradhassanak.

Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági és katonai nagysága és stabilitása annyira vitathatatlan volt, hogy ez megadta azt a kellő bizalmat minden országban a bankjegyek és a bankszámlákon levő pénz (bankszámlapénz) használatához, amit eddig minden országban a saját aranytartalék tudott csak megteremteni, megadni.

Az Egyesült Királyság részéről Keynes, a delegáció vezetője a rugalmasabb árfolyamokat támogatta volna, végül a rögzített árfolyamokban egyeztek meg. De azzal, hogy minden ország központi bankjának joga van arra, hogy a saját fizetőeszközét (pénzét) gyengítse, leértékelje. Mivel azonban az egyezményt aláíró országok egymás közti külkereskedelme tényleg elég kiegyensúlyozott tudott lenni, ezzel kismértékben és ritkán éltek a központi bankok. A stabil árfolyamok pedig nagy lökést adtak a gazdaság fejlődéséhez.

5.2.1 A Nemzetközi Valutaalap (IMF)

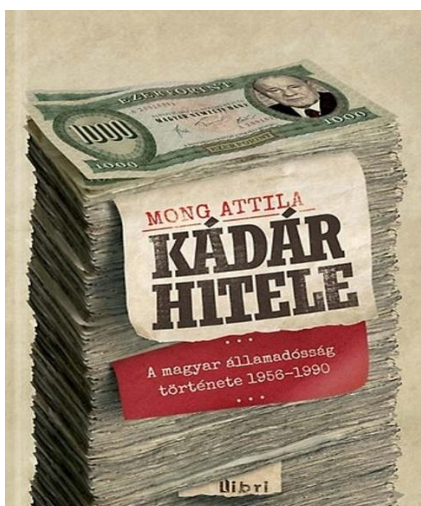
Ahogy a városi legenda tartja, a diplomaták addig-addig tárgyaltak a felállítandó két új intézményről, hogy lényegében felcserélték a tartalmakat a két új intézmény neve alatt. Így amit ma banknak hívunk – Világbank (Worldbank) – az a fejlesztési alap, és amit ma alapnak nevezünk – Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund) – az a bank. Tehát, amikor a Nemzetközi Valutaalapról beszélünk, akkor bankra gondoljanak, méghozzá – természetesen – olyanra, amely profitorientált, ha nem is viszi azt túlzásba.

A Nemzetközi Valutaalap tőkéjét az egyezményt aláíró tagállamok, illetve a később csatlakozó részvényes tagállamok adják össze. 1945-től a szervezet felügyeletét átvette az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ).

A Magyar Népköztársaság – első szocialista országgént, 8 évvel a rendszerváltás előtt – 1982. május 7-én csatlakozott a szervezethez.

1970 előtt Magyarország gyakorlatilag nem vett fel hitelt, pontosabban nem jutott nyugati kölcsönökhöz. Ez a helyzet 1973-ban alapvetően megváltozott. Az első olajválság kettős hatással volt hazánkra, illetve a keleti blokkra: egyrészt a korábbi gazdasági növekedés fenntartásához a térség országainak extra erőforrásokra volt szüksége; másrészt az olajdollárokra meggazdagodott (tehát a válságból profitáló) országokból bőséggel állt rendelkezésre olcsó hitel. A magyar adósság „karrierje” tehát ekkor vette kezdetét, s az 1970-es évtized végére elérte a 9–10 milliárd dolláros értéket. Az adatok tükrében bizonyossággal állítható, hogy Magyarország eladósodása 1978-ra abban az értelemben már biztosan megtörtént, hogy az ezt követően felvett hiteleket immár jórészt a korábban felvett tőkeeszközök visszafizetésére, törlesztésre fordították. 1974 és 1978 között a bruttó államadósság összege több mint háromszorosára (2.9 milliárdról 9.5 milliárd dollárra) nőtt – s ez csupán 1978-ban újabb 2.5 milliárd dollárnyi hitel felvételéhez vezetett. A gazdasági növekedés ideológiai alapon erőltetett fenntartása, illetve az azt finanszírozó, egyre romló kondíciók mellett felvett, újabb hitelek miatt az 1979-ben beköszöntő második olajválság sokkal rosszabb helyzetben érte a térség szocialista államait, mint a Nyugat kapitalista országait. A beköszöntő, ezúttal jóval komolyabb világgazdasági recesszió miatt hazánk gazdasági mutatói 1984-re az 1973-as szintre estek vissza. E negatív folyamat részeként 1982 áprilisára Magyarország arany- és devizatartalékai 570 millió dollárra estek vissza, miközben csak az éves adósságszolgálat két milliárd dollárra rúgott. A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetben az IMF és IBRD csatlakozás gyakorlatilag az utolsó pillanatokban juttatta levegőhöz a mind kilátástalanabb helyzetbe sodródó Kádár-rendszert. Magyar részről már az Ideiglenes Kormány idején, tehát jóval az 1947-es párizsi békeszerződés megkötése előtt felmerült az úgynevezett bretton woodszi írekhez való csatlakozás ötlete; ám az

intézményeket létrehívó győztes hatalmak a békeszerződés aláírását előfeltételnek tekintették a csatlakozási tárgyalások megkezdéséhez. A szovjetizálódó Magyarország kapcsolatai 1947. február 10-re (a békeszerződés aláírásának dátumára) azonban annyira megromlottak a nyugati országokkal, hogy a kérdés újbóli felvetése fel sem merült.

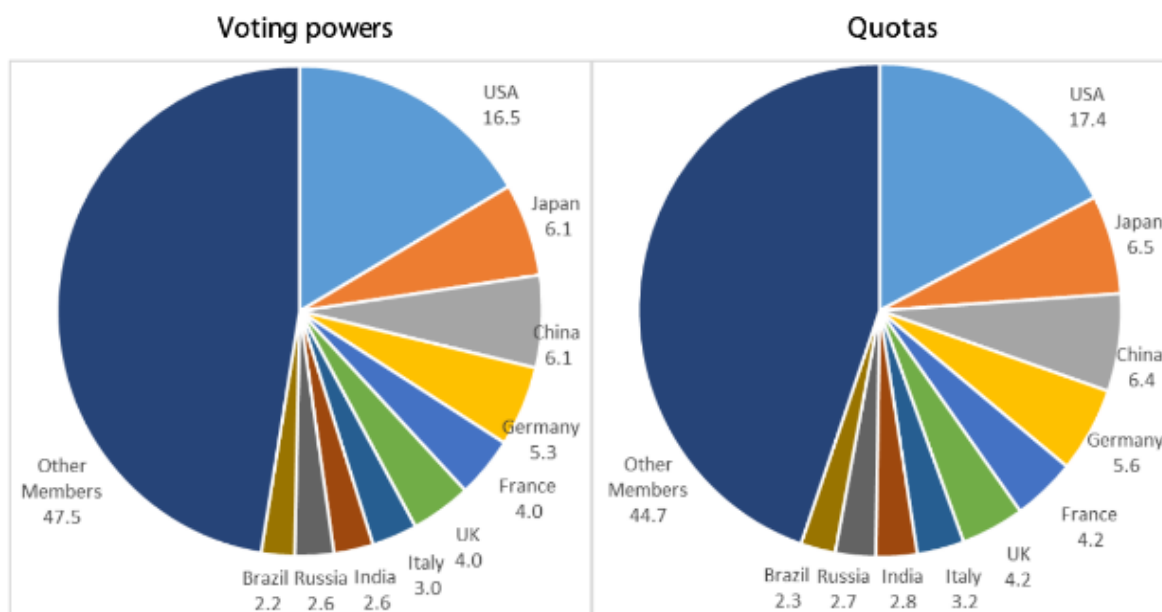
A '80-as évek elejére fentiek lehetséges gazdasági alternatívából direkt kényszerré lettek, s miután 1981-ben Leonyid Brezsnyev elzárkózott újabb szovjet források biztosításától, maga Kádár János vette kezébe az irányítást. A főtitkár számára 1981. szeptember 13-án a Politikai Bizottság felhatalmazást adott titkos megbeszélések megindítására, amelyek állásáról kerek egy hónappal később hallgattak meg beszámolót. A végleges döntés megszületésére 1981. október 22-én, a Politikai Bizottság és a kormány közös ülésén került sor, s ennek tényéről Kádár másnap, október 23-án személyesen tájékoztatta Konsztantyin Ruzakov-ot, a szovjetek budapesti ügyvivőjét. A hivatalos magyar csatlakozási kérelmet végül 1981. november 5-én adták át Washingtonban az IMF képviselőinek; e levelet Puja Frigyes akkori külügyminiszter szignálta. A csatlakozásra mintegy fél évvel később, 1982. május 6-án került sor, magyar részről az Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese, Fekete János részvételével. Sokatmondó a tény, hogy az ugyanekkor az USA-ban tartózkodó, hivatalosan a knoxvillei Energetikai Világkiállításon résztvevő Marjai Józsefet, a Minisztertanács elnökhelyettesét, 1982. május 5-én – tehát a hivatalos csatlakozást megelőző napon – maga Ronald Reagan tájékoztatta arról, hogy Magyarország megkapta/megkapja a kért tagságot (Marjait az elnök még május 1-én fogadta személyesen). E közlés túlment a formaságokon, és rámutat Washington kulcsszerepére, lévén az Egyesült Államok egymagában az összes szavazat 19.5%-ékát birtokolva vétőjoggal bírt; illetve a tőle sokban függő fejlett és közepesen fejlett ország együttes tömbje összességében 61%-al bírt. (Forrás: Kávássy János, 1982.05.06.)

A magyar kvóta összegét az IMF esetében 375 millió SDR-ben, vagyis akkor mintegy 407 millió dollárban állapították meg, aminek 21,7 százalékát (88 millió dollárt) konvertibilis devizában, a többit (közel 11 milliárd forintot) hazai valutában kellett befizetni a Magyar Nemzeti Banknál vezetett IMF számlára. A közel 100 millió dollár készpénzben történő befizetése az üres államkassza és az elfogyó aranytartalék, az elapadó szokásos hitelforrás mellett megoldhatatlannak látszó problémát jelentett. Visszaemlékezések szerint Fekete János személyes kapcsolatainak köszönhetően a kínaiak adtak annyi devizahitelt, hogy a kvótánkat 1982 szeptemberében sikerült befizetnünk. (Forrás: Honvári János és Torda Csaba, 2009.)

A Nemzetközi Valutaalap (IMF) székhelye Washington város (USA), és jelenleg 190 állam a tagja, akik egyben a tulajdonosi tőkét is biztosítják a részére, hogy bankként működhessen. A Nemzetközi Valutaalap vezérigazgatója jelenleg (2025) a bolgár Kristalina Georgieva, aki 2024-ben a második ötéves kinevezését kapta meg a tagoktól a szervezet élére. Az ő munkáját további 24 ügyvezető igazgató segíti. Egyes országokat külön ügyvezető igazgató képvisel, míg mások egyszerre több országot is képviselnek egy-egy zónából. Stratégiai kérdésekben a tagállamok képviselőiből álló Kormányzótanács határoz, ahol mindenkinek közelítőleg annyi szavazati joga van, amennyi az alaptőkéhez való hozzájárulása – ez az úgynevezett ország-kvóta. Azért közelítőleg, mert a nagy kvótával rendelkező országok szavazati joga

(egy adott képlet szerint) egy kicsit kisebb, mint az alaptőkéből való részesedésük, a kisebb országoknak, akiknek kisebb a kvótájuk, nekik pedig arányaiban egy kicsit több szavazati joguk van.

28. ábra: A Nemzetközi Valutaalap tagállami kvótáinak, illetve szavazati jogainak az aránya 2022-ben

A 10 legnagyobb gazdasági erejű országé a szavazati jogok több, mint fele, de eközben a kvótákból ennél nagyobb arányban részesedik ez a 10 ország. Az Amerikai Egyesült Államoknak igen nagy a befolyása, hiszen egyedül is a szavazati jogok 16,5%-át birtokolja. Ez azért jelentős, mert az érdemi kérdésekben történő szavazáshoz 85 százalékos jóváhagyásra van szükség, ami az Egyesült Államoknak (16,5%-os szavazati aránnyal) hatékony vétójogot biztosít minden fontos döntés tekintetében.

65. Fogalom: SDR (Special Drawing Rights) deviza

Az **SDR** (Special Drawing Rights – Különleges lehívási jogok) egy nemzetközi deviza-tartalékeszköz a központi bankok számára, amelyet a Nemzetközi Valutaalap hozott létre (1969) tagországai számára, azok hivatalos dollár-tartalékainak kiegészítésére, hogy ebben is tartalékolhassanak. Csak a Nemzetközi Valutaalap és annak tagországai rendelkezhetnek számláikon ilyennel, mások nem. Jelenleg egy Az SDR egy nemzetközi tartalékeszköz, amelyet az IMF hozott létre tagországai hivatalos tartalékainak kiegészítésére. Az SDR értékét egy devizakosár határozza meg (5 évre, jelenleg 2027-ig), ebben jelenleg az amerikai dollár (43%), az euró (29%), a kínai jüan (13%), a japán jen (8%) és a brit font (7%) van. A Nemzetközi Valutaalap tagállami ebben a devizában fizetik be és tartják nyilván a kvótáikat a szervezetnél, illetve ebben is kaphatnak hiteleket devizatartalékaik kiegészítése céljából.

Hazánk részvételi kvótája a Nemzetközi Valutaalapban 1.940 millió SDR (2025. februári állapot). Ez 2025. február 28-án 502,4045 Ft/SDR árfolyamon számítva 974,7 milliárd forintot jelentett.

A Kormányzótanács tagjai minden tagállamból a központi bankok vezetői. Hazánkat a Magyar Nemzeti Bank elnöke képviseli, de a legtöbb országban a központi bank vezetőjét „kormányzó”-nak nevezik, ezzel is kifejezve azt, hogy a központi bankok nagyfokú függetlenséget élveznek az ország kormányától, kicsit olyanok, mint „állam az államban”. A Kormányzótanács legalább évente egyszer a közös Nemzetközi Valutaalap – Világbank közgyűlésen gyűlnek össze, és tekintik át a világ pénzügyi rendszerét.

A Nemzetközi Valutaalap létének, működésének fő céljai a megalakulása (1944) óta nem változtak:

- a nemzetközi pénzügyi rendszer stabilitásának biztosítása, ezen belül

- a tagországok gazdaságpolitikájának felügyelete, mely nem vonja el a tagországok szuverenitását, azaz ajánlások megfogalmazása;
- szakértők általi segítségnyújtás, amennyiben erre szükség van;
- hitelnyújtás a pénzügyi nehézségek megoldása érdekében.

Annak érdekében, hogy a Nemzetközi Valutaalap megfelelően átláthassa a tagállamok pénzügyi (monetáris) rendszereit, a tagállamok 21 adatkategóriában folyamatos adatszolgáltatást teljesítenek a részére. A Nemzetközi Valutaalap – ha ez lehetséges – a válságokat szeretné megelőzni, de ha már kialakult a válság, minél hamarabb, minél gyorsabban is minél kevesebb anyagi áldozattal meg kívánja oldani a válságokat. A válságok megelőzését szolgálja, hogy a helyes, jó gyakorlatokat melyeket a „jobb” tagállamok alkalmaznak, igyekeznek bemutatni, ajánlani a többieknek is, de ugyanígy bemutatják a helytelen, rossz gyakorlatokat is, hogy attól meg lehetőleg óvakodjanak a tagállamok.

66. Fogalom: **pillangóhatás**

Azt nevezzük **pillangóhatásnak**, amikor valahol egy pillangó csak egyet ver a szárnyaival, de az így megmozgatott levegő sok áttételen keresztül – nem biztos, de lehet – úgy felerősödik, hogy egy távoli helyen már tornádóként pusztít, okoz hatalmas károkat. Vagyis, egy önmagában jelentéktelennek tűnő esemény sokszoros áttételeken, kapcsolódásokon keresztül az eredeti méretéhez képest óriási erősségi hatást képes gyakorolni olyan dolgokra, melyek közvetlenül nem is voltak vele összefüggésben.

*Egy szeg miatt a patkó elveszett,
A patkó miatt a ló elveszett,
A ló miatt a csata elveszett,
A csata miatt az ország elveszett,
Verd be jól azt a patkószeget!*

(angol népdal, fordította Károlyi Amy)

A pillangóhatás úgy kapcsolódik a Nemzetközi Valutaalaphoz, hogy már 1944-ben felismerték az alapító tagállamok, hogy kis ország pénzügyi problémája is okozhat – különböző áttételeken, kapcsolódásokon keresztül felerősödve – akár világméretű válságot is. Mert, ahogy az arany szerepe fokozatosan a háttérbe szorult, a szakértők számára nyilvánvalóvá vált, csak az emberek bizalma az, ami immár belső érték nélküli pénzt pénzzé teszi. A bizalmat viszont hosszú ideig tartott és tart kiépíteni, de nagyon

rövid idő alatt el lehet veszíteni. Tehát a „gazdag” országok sem engedhetik meg maguknak, hogy valamely kisebb, „gyengébb” országban pénzügyi válság alakuljon ki, mert az könnyen áterjedhet a többiekre is, világméretű gondokat okozva. Ezért, ha a Nemzetközi Valutaalap észleli, hogy valamelyik országban – a szervezet egyik tagállamában – nagyon komoly problémák keletkeztek az pénzügyi rendszerük működése szempontjából, akkor hívás nélkül is érkezik a segítség: a Nemzetközi Valutaalap küldöttsége. A segítség két formában érkezik. Egyrészt a pénzügyi rendszer túlélését és a válságból való kilábalást lehetővé tévő hitelcsomag, illetve „jó tanácsok”, ajánlások által, melyek által a pénzügyi rendszer az országban úgy stabilizálódhat, hogy újból ne alakuljon ki válságos helyzet. ha hívás nélkül is érkezik a Nemzetközi Valutaalap küldöttsége, akkor is fogadni kell, mert amelyik ország belépett a szervezetbe, az ezt is vállalta. A legtöbbször természetesen „hívásra” érkezik a küldöttség és vele a segítség, általában akkor, amikor az adott ország pénzügyi vezetése felismeri, olyan nagy a baj, hogy heteken, vagy akár napokon belül is összeomolhat az országban az államháztartás és/vagy a bankrendszer.

A 2008-as „Magyarország-mentés”

Ha nem is derült, de csak enyhén borús égből érte Magyarországot a villámcsapás. Pontosabban: a pénzpiacok kiszáradása. Ez történt 2008. október 9-én, amikor leállt a magyar állampapírok piaca, akkorát zuhant a BUX (Budapesti Értéktőzsde tőzsdeindexe), hogy le kellett állítani a kereskedést, az OTP árfolyama összeomlott, a forint árfolyama úgyszintén, és leálltak a határidős devizapiacok is.

Bekövetkezett a totális piaci fagyhalál állapota. És nehéz volt közvetlen oksági láncolatot felállítani, hogyan érte el a magyar piacokat az Egyesült Államok másodrendű jelzálogpiaci válságának tovaryűrűző hatása, az nyilvánvaló volt, hogy nincs gyors menekvés.

Pedig a 2001 és 2006 közötti pénzügyi lazaságot, állami túlköltekezést lezáró stabilizáció után javultak Magyarország pénzügyi mutatói, a piacok többnyire méltányolták, hogy a Gyurcsány-kormány részánta magát a költségvetés rendbetételére. A kormányfő abban reménykedett, hogy a gazdaság lassan visszaáll az évi 3-3,5 százalékos növekedési pályájára.

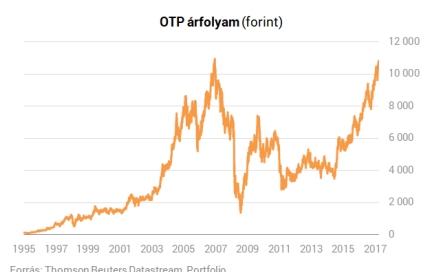
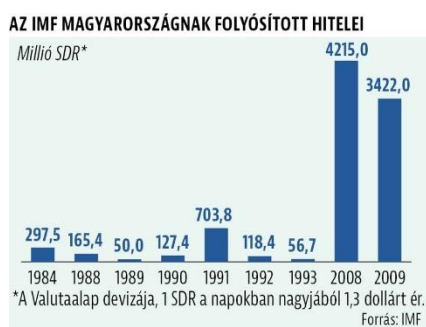
A válság kronológiája

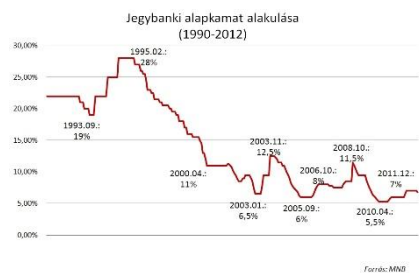
2008. október 9. Az OTP állami megmentéséről terjedő piaci pletykák hatására 22 százalékot zuhan a bank részvényeinek árfolyama. A híreket cáfolják ugyan, ám a mélyrepülés másnap is folytatódik.

A forintot is spekulatív támadás éri, jelentősen esik az árfolyam. Mellesleg leáll a motorgyártás a General Motors szentgotthárdi gyárában. Utoléri Magyarországot a válság. A kormány dönt arról, hogy a Nemzetközi Valutaalaphoz és a Európai Bizottsághoz fordul segítségért.

2008. október 10. Gyurcsány Ferenc miniszterelnök 12 pontos intézkedési csomagot jelent be. Ennek részeként teljes garanciát javasol a bankbetétekre, elhalasztja a beígért adócsökkentési programot, és kiadáscsökkentést ígér a hiány visszafogása érdekében. Magyarország ellen 2004 óta eljárás folyik a túl magas deficit miatt, 2006 óta megszorításokkal igyekszik Brüsszel kedvére tenni a kormány, kevés sikerrel.

2008. október 14. Folytatódik a forint elleni támadás, a Magyar Nemzeti Bank az Európai Központi Bankhoz fordul segítségért, hogy

enyhíteni tudja a likviditáshiányt, a kormány az IMF és az EU pénzügyi segítségét kéri.

2008. október 18. Nemzeti csúcs a globális pénzügyi válság magyarországi következményeinek orvoslásáról. Készül egy új költségvetési javaslat, mert a várható recesszió felülírta az előzőt.

2008. október 22. A jegybank váratlanul 3 százalékpontos kamatemelésről dönt, a 11,5 százalékos alapkamattal a forintot igyekszik megvédeni. A reggelre 284 forintra gyengülő euróárfolyamot 273 forintra sikerül visszaerősíteni.

2008. október 27. Megállapodás születik az IMF és a kormány között. Magyarországnak összesen 25,1 milliárd dolláros hitelkeretet nyit meg az IMF, az Európai Unió és a Világbank. A BÉT (Budapesti Értéktőzsde) erősödésnek indul.

2008. november 7. A Moody's ront Magyarország adósszótályzatán, elkezdődik a leminősítési folyamat. Tíz napra felfüggesztik a magyar ingatlanalapokat.

2008. november 14. A KSH friss és felülvizsgált adatai azt mutatják: a magyar gazdaság recesszióba került.

2009. február 3. Az euró ára 300 forint. A lélektani határ átlépése után szinte akadálytalanul zuhan a forint: egy hónappal később már 317 forinton jegyzik az eurót. 2008 nyarán még 230 forint alatt jegyezték az európai valutát.

2009. március 21. Az MSZP kongresszusán felajánlja lemondását Gyurcsány Ferenc. A kisebbségi kormány első embere azzal indokolja döntését, hogy nem érez felhatalmazást a szükséges reformok végrehajtásához.

2009. április 14. Bajnai Gordon, a Gyurcsány-kormány fejlesztési és gazdasági minisztere kerül a válságkezelő szakértői kormány élére. (Forrás: hvg.hu 2018.10.08.)

5.2.2 A Világbank

A Világbankot (World Bank) szintén 1944-ben alapították Bretton Woods-ban. Ténylegesen 1946-ban alakult meg. Különbséget kell tennünk azonban a Világbank és az úgynevezett Világbank-csoport (World Bank Group) között. Magát a Világbankot két szervezet alkotja:

- Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD);
- Nemzetközi Fejlesztési Társulás (IDA).

A Világbank-csoport (World Bank Group) elnevezés alatt a következő öt intézményt értjük, együttesen:

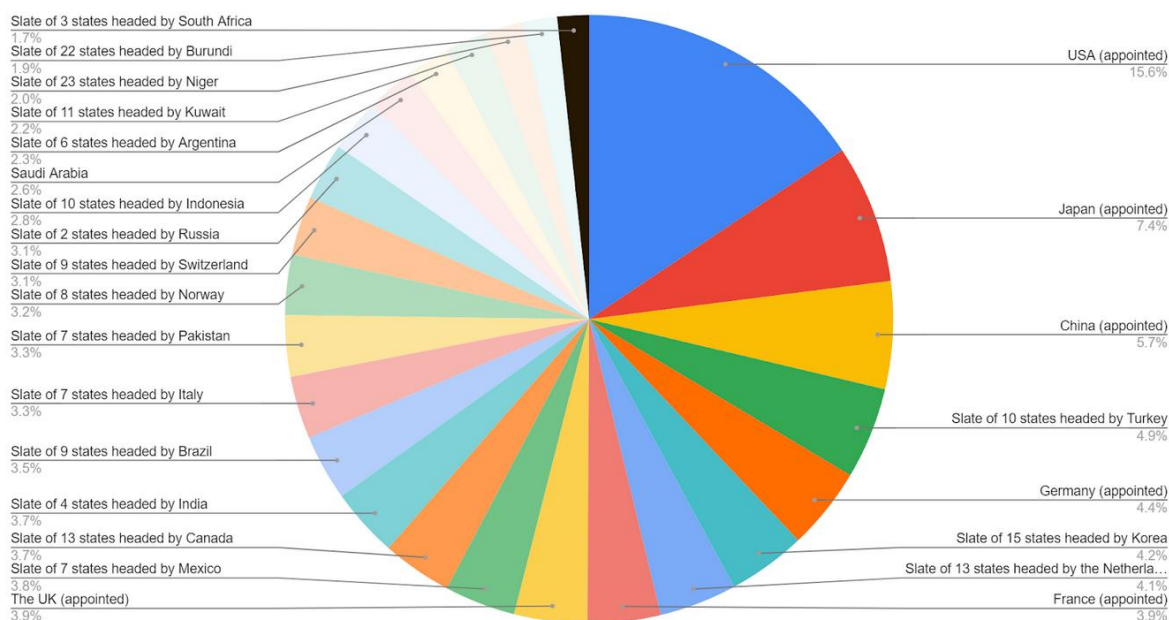
- Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD) Hazánk tagja: 1982;
- Nemzetközi Fejlesztési Társulás (IDA) Hazánk tagja: 1985;
- Nemzetközi Pénzügyi Társaság (IFC) Hazánk tagja: 1985;
- Nemzetközi Beruházásvédelmi Ügynökség (MIGA) Hazánk tagja: 1988;
- Nemzetközi Befektetések Vitarendezési Központja (ICSID) Hazánk tagja: 1987.

A Világbank-csoport tehát 3-mal több szervezetről áll, mint maga a Világbank.

A Világbanknak nem automatikusan ugyanazok az országok a tagjai, mint a Nemzetközi Valutaalapnak. Jelenleg (2025) a szervezetnek eggyel kevesebb tagja van, 189 ország, mint a Nemzetközi Valutaalapnak. A Nemzetközi Valutaalaphoz hasonlóan a kormányzótanács a Világbank legmagasabb

szintű döntéshozó szerve, amely minden tagállam által kinevezett egy kormányzóból – általában az ország jegybankjának a vezetője – és egy helyettes elnökből áll. A Nemzetközi Valutaalaphoz hasonlóan a kormányzótanács is a napi döntéshozatal nagy részét a Világbank-csoport öt pénzügyi szervezetét irányító öt különálló ügyvezető igazgatói testületre ruházta át. A Világbank-csoport jelenlegi igazgatótanácsa 25 ügyvezető igazgatóból áll. Hagyományosan a Világbank és ezáltal a világbank-csoport elnökét az Amerikai Egyesült Államok delegálja – bár formálisan a tagországok választják meg. A jelenlegi elnök Ajay Banga. Bár a szavazatok elosztása az egyes (5) szervezetekben eltérő, a Világbank-csoport legnagyobb részvényesei az Egyesült Államok, Japán, Németország, Franciaország és Kína. A 25 ügyvezető igazgató saját választókerületből hét csak egy országot képvisel, és az jelöli ki (az előzőek szerinti öt legnagyobb részvényes, valamint az Egyesült Királyság és Szaúd-Arábia), sok afrikai és ázsiai választókerület is sok tagországból áll például az európai társaikhoz képest, ugyanakkor a tagországok fele – elsősorban a már említett afrikai és ázsiai térségekből – nem járul hozzá a szervezetek tőkéjéhez. A napi szintű működés során az ügyvezető igazgatók szavaznak, a hozzájuk tartozó választókerület országainak tőkehozzájárulásainak arányában.

29. ábra: A Világbank-csoport szavazati arányai

A döntésekhez a Világbank-csoport, illetve a Világbank esetében elég csak 50%, így nem olyan nyomasztó a többiek számára az USA fölénye, bár az az európai szövetségeseivel együttműködve mindig keresztül tudja vinni az akaratát.

A Világbank tőkéjét folyamatosan kötvénykibocsátásokkal is kiegészíti. Tevékenysége alapvetően eltér a Nemzetközi Valutaalapétól, bár részben az egyes országok pénzügyi intézményeinek fejlesztésére is irányul, de sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak az egyéb fejlesztések.

Víziója:

- egy szegénységtől mentes világ megteremtése egy élhető bolygón.

Küldetése:

- Véget lehessen vetni a mélyszegénységnek és növekedjen a közös – tehát nem egyéni – jólét, egy élhető bolygón;

- Jobb bankot kívánnak építeni és működtetni, annak érdekében, hogy a hatásos fejlesztést kapjanak olyan területek is, amelyek kifejezetten támogatják a nőket és a fiatalokat és amely segíti az alkalmazkodást és ellenállást a sokkhatásokkal szemben, beleértve az éghajlati és a pénzügyi válságokat, illetve a biológiai sokféleséggel kapcsolatos válságokat, valamint a járványokat és az általános bizonytalanságot is;
- Fenntartható legyen a növekedés, miközben a munkahelyteremtés is történik, illetve az emberek fejlődhetnek, és javul a költségvetési és adósságkezelés, az élelmezésbiztonság, valamint tisztább lesz és hozzáférhetőbb a levegő és a víz, és megfizethető az energia.

A Világbank és szervezetei kedvező kamatozású hitelekkel, vissza nem térítendő támogatásokkal és szaktanácsadással is segítik a tagországok azon erőfeszítéseit, melyek a fenti küldetéseivel kapcsolatosak. Természetesen, az elsődleges célcsoportot a fejlődő országok képezik, pontosan azok, amelyeknek nagyon kevés a beleszólásuk a szervezetek működésébe.

A Világbank újra-definiálása

Még mielőtt hivatalosan elfoglalta volna a Világbank 14. elnöki szerepét, Ajay Banga világméretű turnéra indult, hogy első kézből szerezzon ismereteket arról, mi történik a bank 189 tagországában. A körút június 2-án kezdődött öt éves mandátuma után, és a mai napig mintegy 90 kormánnyal, 100 civil társadalmi szervezettel és 20 különböző vagyonkezelő és nyugdíjalap vezérigazgatójával találkozott.

November végén a The Bankernek adott interjújában Banga úr három fő témát vázolt fel, amelyeket utazásai során megfigyelt. Először is, míg a Világbank az elmúlt négy évtizedben hatékonyan összpontosított a szegénységre, miközben több válság – a Covid-19 világjárvány, a súlyosbodó éghajlati események, az ukrajnai háború, valamint az Afrika és a Közel-Kelet egyes részein zajló konfliktus – súlyosbította egymást, hogy visszavetve az elért eredményeket.

Egy kenyai gazda példáját hozta fel, akinél négy-öt éve nem esett megfelelő csapadék. Ahelyett, hogy kétféle növényt tudna termeszteni, a gazdálkodó számára már csak egy lehetőség maradt. Egyetlen termés mellett nem engedhetik meg maguknak, hogy szarvasmarhákat tartsanak, és így a tejbevitelük eltűnik. Ennek eredményeként már nem engedhetik meg maguknak, hogy mezőgazdasági munkásokat fizessenek, ezért gyermekeiket kiveszik az iskolából, kezdve a lányokkal.

"Ha a szegénységről folyó vitákra gondolunk, ez pontosan az ellenkezője annak, amire szükség van. A lányoknak iskolába kell járniuk" – mondja Banga. "Ezek az összefonódó kihívások növelték a szegénységet az elmúlt három-négy évben."

A második téma az, hogy a fejlődő világ kezdte "elveszíteni a hitét" a fejlett világban, különösen az éghajlatváltozás kezelésében.

"Először is, az ő szemszögükből nézve a nekik ígért források kapcsán - például a 100 milliárd dollár [klímavállalás] - túl sokáig tartott, mire azok ténylegesen folyósításra kerültek" - mondta Banga. "Másodsor, úgy tűnik, hogy az energiaszabályok nem egyformán érvényesek, és úgy érzik, hogy a fejlett világ jólétéért ők fizetnek. Harmadszor, azt mondták nekik, hogy a pénz nem áll rendelkezésre [hogy segítséget kapjanak], de közben volt pénz az ukrajnai háború támogatására. Ez azt jelenti, hogy máshol hoznak döntéseket, és ők szeretnék részt venni ezekben a folyamatban."

Míg sok ország kap pénzt a Világbanktól, idővel ez a pénz lépésről-lépésre csökken.

"Nos, mindkét oldalról vannak lehetséges jó válaszok ezekre a pontokra, de ezek nincsenek mindig összhangban. Tehát keményen kell dolgoznunk, hogy ezen változtassunk" – teszi hozzá.

A harmadik téma, amelyet Banga úr utazásai során kiszűrt, az, hogy sok ország szívesen hozzáférne a Világbank szakértelméhez is. "Míg sok ország pénzt kap a Világbanktól, idővel a pénz a költségvetésük egyre kisebb részévé válik, mivel virágoznak és kevesebb pénzre van szükségük. De amit igazán akarnak, az a tudásunk, amit nem érttem még teljesen, amikor csatlakoztam a bankhoz" – mondja Banga úr. "Tehát most már úgy tekintek önmagunkra, mint egyszerre egy pénzbankra és egy tudásbankra." (Forrás: The Bankers, 2024.02.05.)

Hazánkban legutóbb 1994-ig nyújtott támogatást a Világbank, a szakközépiskolai rendszer átalakítása céljából.

5.2.3 A konvertibilitás: az utolsó menekülő útvonal

Ahogy az az előzőekben láthattuk, a II. világháború vége előtt új pénzügyi világrendet alakítottak ki az amerikai Bretton Woods síközpontban a háborúban győztes országok, élükön az Amerikai Egyesült Államokkal. A Szovjetunió is még a részese volt ezeknek a megállapodásoknak, de a háború végén – az atombombák ledobását követő időszakban – már fenyegetve érezte magát, tartott attól, hogy az USA a pénzügyek terén is kihasználja gazdasági erejét, akár vele szemben is. Így a Szovjetunió, majd a többi szocialistává vált ország – közöttük hazánk is – nem lett részese a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank vezetésével felálló új pénzügyi világrendszernek.

A szocialista országok a szükségből erényt kívántak kovácsolni akkor, amikor kijelentették, a szocialista országok jegybankjainak nincsen szüksége sem arany- sem semmilyen más fedezetre, így dollárfedezetre sem. Ha megkérdezték, hogy akkor mi a kibocsátott fizetőeszközök (pénzek) fedezete a szocialista országokban, így mások mellett a Szovjetunióban, Magyarországon, vagy Kelet-Németországban (hiszen ekkor még két Németország létezett, a „kapitalista” Nyugat-Németország, és a szocialista Kelet-Németország), akkor azt válaszolták: az ország dolgozóinak munkája, az általuk létrehozott érték. Ezzel – utólag tekintve – lényegében megelőzték korukat, hiszen ma már, amikor sehol sincs hivatalos fedezete a kibocsátott fizetőeszköznek, minden ország azt vallja, maga az ország, annak gazdasági ereje a „fedezet”.

Természetesen a szocialista országok is együttműködtek a Bretton Woods-i rendszerrel, az ahhoz csatlakozott országokkal, – hiszen nem vágták el magukat a világ többi részétől – de saját pénzügyi rendszert hoztak létre. Ebben jó ideig nem volt olyan országok feletti pénzügyi intézmény, mint a Nemzetközi Valutaalap, vagy a Világbank. A szocialista országok egy csoportja – közöttük hazánk – csak 1964 alapította meg a „szocialista” Nemzetközi Valutaalapot, amelynek a neve Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank volt. Ezt követően, 1970-ben alapították meg a Nemzetközi Beruházási Bankot, amely a Világbank szocialista megfelelője volt. Mindkettő székhelye Moszkvában volt. Érdekesség, hogy a Nemzetközi Beruházási Bank még ma is létezik, sőt székhelye 2019 és 2023 között Budapesten volt, és hazánk ma is az egyik részvényese.

A szocialista országok már hamarabb, 1964-ben megalkották a maguk nemzetközi deviza-elszámolási egységét (virtuális pénzt), mint a Nemzetközi Valutaalap az SDR-t (1969), ez volt a transzferálabilis rubel. A „normál” rubel volt a Szovjetunió, napjainkban Oroszország hivatalos fizetőeszköze. Érdekes, hogy ekkor már – mivel a Szovjetunió volt a világ egyik legnagyobb aranykitermelője – mégis ellátták némi aranyfedezettel ezt a deviza-elszámolási egység pénzt (ha ennek lényegében csak eszmei jelentősége volt), hogy ezzel is egy kicsit a fejlettebb, Bretton Woods-i országok gyakorlatához kerüljenek közelebb.

Akkor még nem tudhatták, hogy 7 évvel később, 1971-ben vége lesz a Bretton Woods-i pénzügyi rendszernek is, és a dollár is elválik az aranyfedezeti rendszerről.

67. Fogalom: **transzferábilis rubel (TR)**

A **transzferábilis rubel (TR)** Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank által kibocsátott elszámolási deviza volt. A transzferábilis rubel névleges aranytartalma (aranyfedezete) 0,987412 gr tiszta arany volt. Elsődlegesen arra szolgált, hogy a szocialista országok – közöttük Magyarország – az egymás közötti külkereskedelmét, illetve pénzügyi forgalmát ne az egyes országok hivatalos fizetőeszközeiben, hanem ebben a közös fizetőeszközben számolják el és tartsák nyilván.

A Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank működésének célja és feladatköre egyébként lényegében ugyanaz volt, mint a „kapitalista”, illetve szintén régi szóhasználatnál „tőkés” Nemzetközi Valutaalpnak. Tehát, ha valamelyik szocialista ország pénzügyi rendszere válságközeli állapotba került, a bank áthidaló hitelekkel segített neki megőrizni a fizetőképességét. A probléma ezzel kapcsolatban csak az volt, hogy a bank legnagyobb részvényese, a Szovjetunió maga is hatalmas pénzügy problémákkal kezdett küszködni az 1970-es évek elejétől, így a bank nem igazán volt abban a helyzetben, hogy a kisebb szocialista országok – közöttünk hazánk- segítségére siessen, ha a helyzet úgy hozza. Ezért is kellett Magyarországnak 1982-ben csatlakoznia a Nemzetközi Valutaalaphoz, mert súlyos pénzügyi helyzetében már csak onnan remélhetett segítséget.

Akárhog is, a szocialista országok – Magyarország is az 1988-1990-es rendszerváltásig – kétféle csoportba osztották a különböző fizetési eszközöket (pénzeket):

- voltak a „kemény”, mindenhol – akár szocialista, akár kapitalista országokban – elfogadott konvertibilis pénzek;
- volt a transzferábilis rubel, melyet a szocialista országok egymás között elfogadtak (állami szinten, devizaként);
- és voltak a szocialista országok és a „harmadik világ”, azaz a fejlődő országok saját pénzei: ezeket lényegében csak kétoldalú kereskedelembe fogadták el egymástól (lényegében mindenki a saját pénzét).

De mit is jelentett az, hogy egy pénz konvertibilis? Mert ilyen volt a dollár, a francia frank, angol font, olasz líra, német márka, belga frank, és mások. Sok ezek közül ma már nem is létezik, hiszen helyette sok uniós ország az eurót vezette be. Megjegyzendő, az euró és konvertibilis, sőt, mára már a magyar forint is konvertibilis (lényegében 1996, hivatalosan – az MNB szerint – 2001 óta).

68. Fogalom: **konvertibilitás általában**

A **konvertibilitás (átválthatóság)** azt jelenti, hogy az adott ország jegybankja vállalja, hogy az általa kibocsátott fizetőeszközt – hazánkban ez a magyar forint – minden mennyiségi és egyéb korlátozás nélkül (a pénzmosási törvényeket természetesen betartva) napi árfolyamon átváltja az adott térségben világpénz funkciókkal rendelkező fizetőeszközökre (pénzekre) a hazai kereskedelmi bankok részére. A térségben világpénz funkciókkal rendelkező pénznek azokat a pénzeket tekintjük, melyek árfolyamát a jegybank hivatalosan jegyzi.

69. Fogalom: **konvertibilitás a Bretton Woods-i rendszerben**

A Bretton Woods-i rendszerben az **elsőrendű konvertibilitás** azt jelentette, hogy az adott jegybank biztosítani tudta azt, hogy az általa kibocsátott fizetőeszköz, bármikor, bármilyen mennyiségben amerikai dollárra kerüljön átváltásra. A **másodrendű konvertibilitás** pedig azt jelentette, hogy azok a jegybankok, akik képesek voltak vállalni az elsőrendű konvertibilitást, képesek voltak más, elsőrendű

konvertibilitással rendelkező fizetőeszközökre váltani az általuk kibocsátott fizetőeszközt: vagyis a konvertibilis fizetőeszközök egymásra is szabadon, korlátozás nélkül átválthatók lettek.

Tehát, amíg a magyar forint, vagy egyéb szocialista országok által kibocsátott pénzek – így a szovjet rubel, csehszlovák (így együtt akkor még) korona, kelet-német márka, és mások mellett lengyel zlotyi – nem volt hivatalosan konvertibilis, addig az ezeket a pénzeket kibocsátó bankok csak szigorú feltételek mellett, és szigorú mennyiségi korlátokat betartva váltották csak át dollárra, angol fontra, és más konvertibilis pénzekre. Miért? Mert ezekből nagyon kevés volt minden szocialista országban, és ami volt, arra azért volt szükség, mert a szocialista országok pénzeit a kapitalista országok nem fogadták el a külkereskedelemben. Így Nyugat-Európából, vagy az Egyesült Államokból csak konvertibilis valutáért/devizáért tudtunk vásárolni, tehát nagyon be kellett osztani ami ezekből a pénzekből rendelkezésre állt. Honnan lehetett szert tenni akkor ilyen konvertibilis pénzekre? Kizárólag úgy – hacsak nem hitelt adtak számunkra ilyen pénzben, például Nyugat-Németország 1989-ben 1 milliárd nyugat-német márkát – hogy ha valamit el tudtunk nekik adni ilyen pénzért. Búzát, bort, Ikarus buszokat, egyebeket.

Hogyan tudtak a nyugat-európai pénzek és az amerikai, kanadai, és ausztrál dollár, illetve a japán jen konvertibilis lenni? Pontosan a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer miatt. Az amerikai dollár annak köszönhetette általános elfogadását, hogy egyedül neki volt hivatalos aranyfedezete, azaz minden dollár aranyra volt váltható. A többi említett fizetőeszköz (pénz) annak köszönhetette „erejét”, azaz konvertibilitását, hogy a fedezetük dollár volt. A dollár pedig onnan származott, hogy az Amerikai Egyesült Államokkal és egymással, főként dollárért kereskedtek, valamint az USA kezdetben pénzügyi segélyeket (vissza nem térítendő támogatásokat) is folyósított a többi ország számára, például az úgynevezett Marshall-terv keretében. 2025-ös árakon számítva ez több, mint 280 milliárd dollárt tenne ki.

Azok az országok tehát, akik csatlakoztak a Bretton Woods-i szerződéshez, illetve voltak olyan szerencsések, hogy a II. világháborút követően az USA stratégia partnernek tekintette őket – tehát kezdetben pénzügyi segélyeket is kaptak, majd kiegyensúlyozott külkereskedelmet folytathattak vele – ott megvalósulhatott a teljes konvertibilitás. Azaz, ezeknek az országoknak a jegybankjai képesek voltak azt garantálni, hogy napi árfolyamon bármennyi, általuk kibocsátott nemzeti pénzt átváltsanak amerikai dollárra. Később már nem csak dollárra, hanem egymás pénzére is.

Konvertibilis fizetési eszközök (pénzek) voltak 1970-ben (majd a Bretton Woods-i rendszer hivatalos, 1971-es megszűnését követően később is, de néhány az euró bevezetésével a forgalomból ki lett vonva):

- Amerikai dollár (USD)
- Ausztrál dollár (AUD)
- Kanadai dollár (CAD)

- Kuvaiti dinár (KWD)
- Japán jen (JPY)
- Nyugat-német márka (DEM)
- Angol font (GBP)
- Francia frank (FRF)
- Belga frank (BEF)
- Holland forint (NLG)
- Spanyol peseta (ESP)
- Portugál escudo (PTE)
- Olasz líra (ITL)
- Görög drachma (GRD)
- Török líra (TRY)
- Svájci frank (CHF)
- Dán korona (DKK)
- Norvég korona (NOK)
- Svéd korona (SEK)
- Finn márka (FIM)

A fenti pénzeket tehát – mivel konvertibilisek voltak – bármikor, bármilyen mennyiségben átváltotta amerikai dollárra az őket kibocsátó jegybank (nemzeti bank). Kivéve persze az amerikai dollárt, mert azt az amerikai szövetségi bank – a FED – aranyra váltotta: de nem magánemberek számára, hanem a többi, konvertibilis fizetőeszközt kibocsátó jegybank számára. Milyen árfolyamon? – ez lényeges kérdés. Természetesen az aktuális, aznapi árfolyamon. A dollár volt tehát a kulcsvaluta, illetve kulcsdeviza.

Az új pénzügyi világrendszerben – a Bretton Woods-i rendszerben – az arany szerepe tehát a háttérbe szorult, névlegesen csak az amerikai dollárnak volt aranyfedezete, ami 0,88867 gramm arany volt, dolláronként. A többi ország tehát amerikai dollárban tartalékolt, így a dollár hivatalosan is világpénzzé vált. Nem minden országnak, nem minden jegybanknak volt azonban annyi dollártartaléka, hogy vállalni tudja, hogy bármikor, bármennyi összegben (napi árfolyamon) át tudja váltani az általa kibocsátott pénzt amerikai dollárra. Ezt csak a fenti országok tudták vállalni, akiknek elég erős volt a gazdasága, illetve elég jelentősek a külkereskedelmi kapcsolatai az Amerikai Egyesült Államokkal.

Az egyes országok fizetőeszközei (pénzei) közötti árfolyamokat rögzítették, méghozzá a dollárhoz. Azokat csak indokolt esetben változtatták meg lényegesen. Napi ingadozások lehettek a pénzpiacokon, – hiszen azok működését nem korlátozták, nem voltak az árfolyamok ilyen módon „bebetonozva” – ezek mértéke azonban a rögzített árfolyamhoz képest nem lehetett több, mint +/- 1%. Amennyiben az ingadozás nagyobb lett volna, akkor az adott jegybanknak be kellett avatkoznia, hogy különböző

adásvételekkel, vagy más módon elérje, hogy az árfolyamok újra a kívánatos sávba kerüljenek. Ha ez tartósan nem sikerül, akkor kellett a rögzítés mértékét felülvizsgálni.

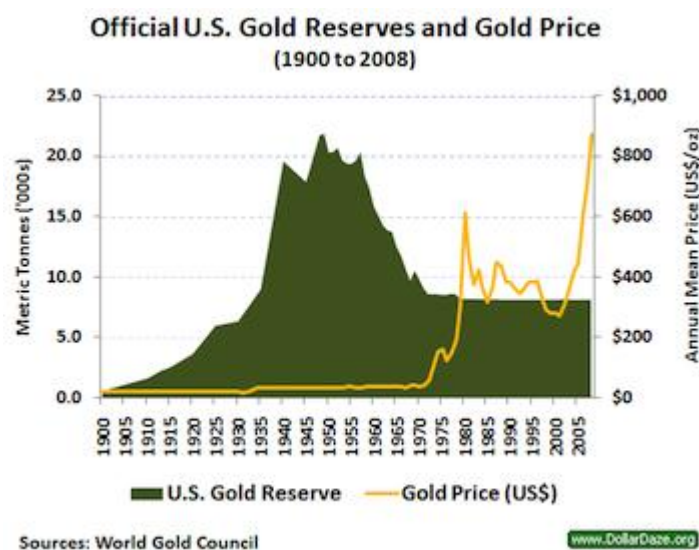
5.2.4 A Bretton-Woods-i nemzetközi pénzügyi rendszer megszűnése: a jelenlegi pénzügyi rendszer létrejötte

A második világháborút követően mind a két világrendszer – a kapitalista és a szocialista is – nagy fejlődésen ment keresztül. Az Amerikai Egyesült Államok vezetésével jól működött a Bretton-Woods-i pénzügyi rendszer, ahol aranyfedezete már csak az amerikai dollárnak volt, a rajta kívüli fejlett piacgazdaságok – Nagy Britannia, Kanada, Németország, Franciaország, Japán és a többiek, a kevésbé fejletteket is beleértve – központi bankjai amerikai dollárban tartalékolnak, amit részükre napi árfolyamon bármikor átváltott aranyra az amerikai központi (szövetségi) bank, a Fed. A szocialista országok – közöttük Magyarország – is lendületesen fejlődtek az 1960-as évek közepéig, majd ez a fejlődés lassan kezdett kifulladásra: ez azonban egy másik történet.

A fejlett kapitalista országok kiegyensúlyozták az egymás felé irányuló exportot és importot, így nagyon stabil árfolyamokat tudtak kialakítani, amely tovább növelte a gazdasági növekedésüket. Ugyanakkor azt látni kell, hogy a Bretton-Woods-i pénzügyi rendszer működtetésének a legnagyobb terhet az Egyesült Államok viselte. Ahogy fejlődött az ő, és a többi fejlett kapitalista ország gazdasága, úgy kellett a növekvő igényhez növekvő mennyiségben aranyat tartalékolnia az amerikai központi (szövetségi) banknak, a Fed-nek. Ne felejtjük el, hogy a többi érintett központi bank – például a Bank of England – amerikai dollárban tartalékol, méghozzá növekvő mértékben, ahogy a saját gazdaságuk növekvő pénzigénye ezt indokolta. Tehát az Egyesült Államoknak nem csak a saját gazdaságának a dollárigényét kellett kielégítenie, hanem az összes olyan ország központi bankjainak igényét is, akik amerikai dollárban – mint világpénzben – képeztek tartalékot a saját fizetőeszközük (pénzüik) mögé. Mindez egyre inkább túl nagy terhet jelentett az Egyesült Államok számára. Bármelyik külföldi központi bank amerikai dollárt kívánt aranyra váltani, az amerikai központi (szövetségi) bank, a Fed – saját vállalása szerint – 35 dollárért 1 uncia aranyat adott. Kezdetben a Fed valóban biztosította azt, hogy minden kibocsátott 35 dollár után 1 uncia aranytartalékot képzett, majd az 1950-es évektől fokozatosan egyre kevesebbet. Ennek több oka is volt. Egyrészt így kevesebbet kellett költenie aranyvásárlásra, másrészt továbbra sem volt annyi mennyiségben arany a világon, hogy az elég lett volna, harmadrészt, nem sokan akarták átváltani a dollárjaikat aranyra, így felesleges volt annyit tartalékolni. Azonban az Egyesült Államok 1971-ig fenntartotta ígéretét, és bármikor, bárkinek (központi bankokat érve) 35 dolláronként 1 uncia aranyat adott. Sok amerikai céget az is zavart, hogy a külkereskedelemben törekedni kellett a kiegyensúlyozottságra, vagyis egyik országnak se legyen túl nagy külkereskedelmi aktívuma egy másik felé, mivel az zavart okozott volna a jól kiegyensúlyozott, és lényegében rögzített árfolyamrendszerben.

30. ábra: Az Egyesült Államok aranytartálékai (ezer tonna) és az arany unciánkénti ára 1900 és 2005 között

70. Fogalom: *külkereskedelmi aktívum, külkereskedelmi többlet*

Két ország külkereskedelmében annak van **aktívuma**, vagyis **többlete**, aki nagyobb pénzürtékben exportál a másik felé, mint amennyit importál tőle.

71. Fogalom: *külkereskedelmi passzívum, külkereskedelmi hiány*

Két ország külkereskedelmében annak van **passzívuma**, vagyis **hiánya**, aki kisebb pénzürtékben exportál a másik felé, mint amennyit importál tőle.

A kiegyensúlyozott külkereskedelem esetén – ha nem számolunk azokkal a spekulánsokkal, akik csak mozgatják a pénzeket (adnak-vesznek), de nem akarnak érte árukat, szolgáltatásokat venni – az árfolyamok csak nagyon kis mértékben hajlamosak változni. Ha pedig ezeket az árfolyamokat rögzítik is, akkor nyilvánvalóan nem lesznek változó árfolyamok. A Bretton-Woods-i pénzügyi rendszerben rögzített árfolyamokat alkalmaztak egymás fizetőeszközei (pénzei) tekintetében a tagok. A rögzített árfolyamok legnagyobb előnye, hogy jól tervezhető a gazdaság, hiszen stabil elszámolási viszonyok vannak az országok között. Mindig lehet például tudni, egy font mennyi dollárnak fog megfelelni.

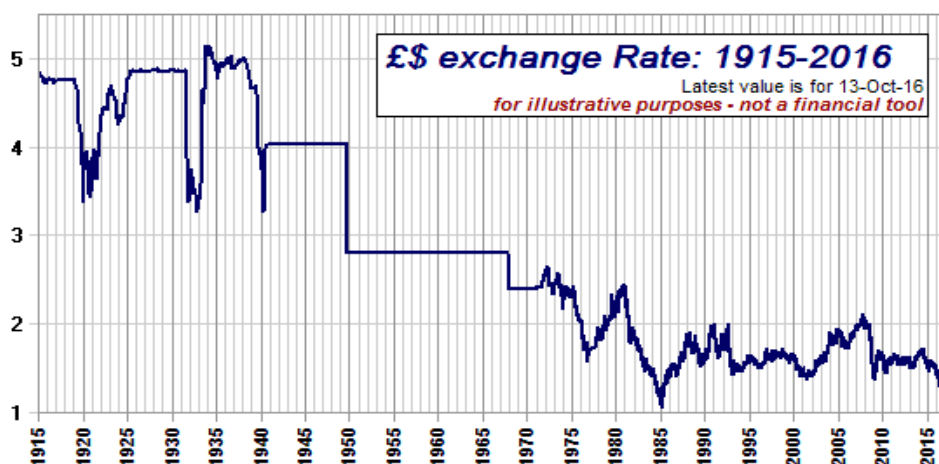

72. Fogalom: **rögzített (fix) árfolyamrendszer**

Akkor beszélünk **rögzített (fix) árfolyamrendszer**ről, amikor egy adott ország központi bankja kötelezettséget vállal arra, hogy a jövőben az ország fizetőeszköze (pénze) egységét egy másik ország fizetőeszközére (pénzé) előre meghatározott arányban váltja át.

Időnként természetesen a rögzített árfolyamokat is megvizsgálják, vajon megfelel-e minden érintett országnak. Ha igen, akkor marad minden változatlanul rögzített. Ha nem, akkor egy új árfolyamot számítanak ki, amely minden érintett országnak elfogadható. Túl gyakran természetesen nem érdemes változtatni, mert akkor pontosan a legnagyobb előnye veszik el a rögzített árfolyamrendszernek: az, hogy stabil, kiszámítható, előre tervezhető viszonyokat teremt a pénzügyi piacokon. Az angol font és az amerikai dollár között például csak háromféle rögzített árfolyam volt a Bretton-Woods-i pénzügyi rendszer fennállása alatt (26 év).

31. ábra: Az angol font (£) és az amerikai dollár (\$) árfolyama 1915 és 2016 között

Bulgária zöld utat kapott az euró 2026. január 1-jei bevezetéséhez az Európai Unió tagállamainak vezetőitől, akik csütörtökön Brüsszelben tárgyaltak. Bulgária ezzel az euróövezet 21. tagja lesz.

A balkáni ország 2007 óta tagja az Európai Uniónak. Az euróövezethez utoljára Horvátország csatlakozott, 2023-ban. Az Európai Bizottság június 4-én egyezett bele, hogy Bulgária az euróövezet tagja lehessen, miután a balkáni állam teljesítette a csatlakozáshoz szükséges feltételeket. A végleges döntést az Európai Parlament és az Európai Központi Bank (EKB) KB véleményének kikérését követően hozzák meg az uniós pénzügyminiszterek, de szakértők szerint ezek már csak formaságok.

A bolgár leva és az euró közötti átváltási árfolyamot a pénzügyminiszterek júliusi ülésén határozzák meg, így Bulgáriának hat hónapja lesz felkészülni a technikai átállásra.

Nagy izgalmak ezzel kapcsolatban sem lesznek, a bolgár leva évek óta egy gyakorlatilag egy tökéletesen rögzített árfolyamrendszerben (valutatanács) van az euróval szemben, az átváltási arány 1,95583, vagyis ennyi levát kell fizetni egy euróért.

(Forrás: index.hu, 2025.06.27.)

A külkereskedelemben nagyon nehéz, hogy tartósan és teljesen kiegyensúlyozott legyen két ország között az export és az import. Képzeliük el, hogy milyen nehéz ez a feladat, ha mondjuk 30 országról beszélünk, csak a gazdaságileg legfejlettebbekről. Hiszen nem csak az Egyesült Államok felé kell egyensúlyban lennie minden ország külkereskedelmének, hanem egymás felé is. Árfolyamok ugyanis nem csak az amerikai dollár felé vannak, hanem a többi ország esetében egymás felé is. Tehát nem csak

– egyebek mellett – az angol font/amerikai dollár, vagy a japán jen/amerikai dollár árfolyam az érdekes és fontos, hanem az angol font/japán jen is. Mert ha nem megfelelő az angol font/japán jen árfolyam, akkor matematikailag borul az egész rendszer. Érezhető, milyen, szinte lehetetlen feladatra vállalkoztak, mikor létrehozták a rögzített árfolyamrendszert, és azt meg is próbálták tartósan, évtizedekig fenntartani.

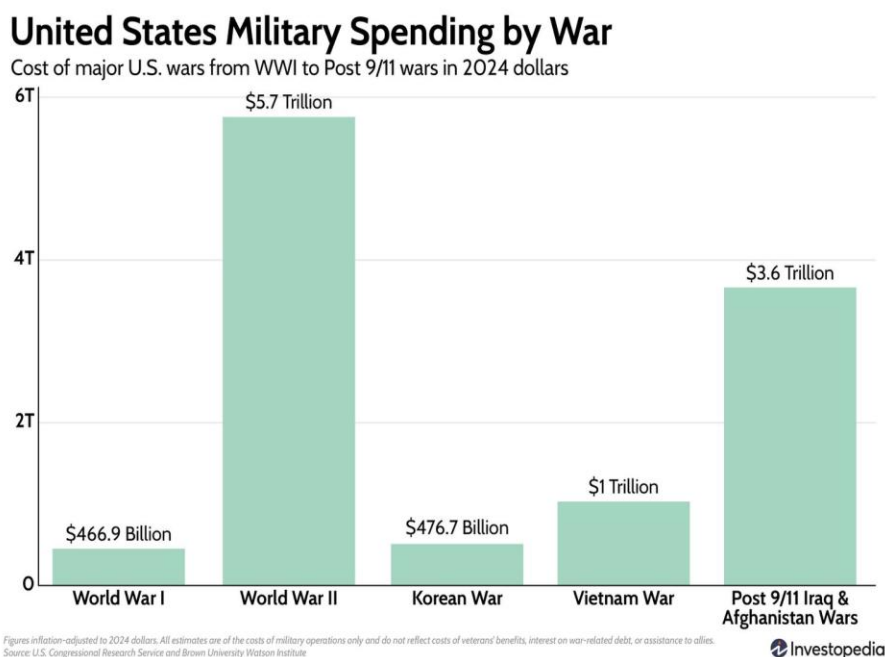
1945-öt követően minden érintett ország jelentősen fejlődött, de nem egyformán. Valaki az autóiparban tört előre, mások a turizmusban, vagy az élelmiszeriparban. Változtak az árak és szolgáltatások árai is. Például egyre olcsóbbak lettek a repülőjegyek, de egyre drágábbak a sportcipők. Ilyen változások közepette még lehetetlenebb feladat volt az, hogy a megfelelő módon rögzített árfolyamok érdekében a külkereskedelem teljeskörűen kiegyensúlyozásra kerüljön.

Két nagy probléma nehezítette egyre inkább a Bretton-Woods-i pénzügyi rendszer fenntartását:

- Az Egyesült Államok egyre kevésbé volt képes és hajlandó az aranytartálékolásból fakadó többletterhek – egyedüli – viselésére;
- A külkereskedelmet egyre kevésbé voltak egymás között kiegyensúlyozni az országok, és az Egyesült Államok a rögzített árfolyamrendszer nagy vesztesének érezte magát.

Ehhez járul még az, hogy az Egyesült Államok háborúba bonyolódott Vietnámmal 1965-től. Ne becsüljük le ennek a költségeit, ami a II. világháború amerikai költségeinek mintegy a hatodát tette ki.

32. ábra: Az Egyesült Államok háborús költségei 1914-2024 között (2024. évi dollárra átszámítva) milliárd (billion) és ezer milliárd, azaz trillió (trillion) dollárban

Közismert mondás, hogy a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és pénz. Az Egyesült Államok végképp nem volt képes tartani a dollár aranyfedezetét, illetve a kiegyensúlyozott külkereskedelmet másokkal akkor, amikor egy komoly háborúba bonyolódott. Így döntés született, az Egyesült Államok részben felmondja a Bretton-Woods-i egyezményt: beszünteti azt, hogy meghatározott árfolyamon (35 dollár/uncia) az amerikai dollárt aranyra váltja. Továbbá a kilépett a rögzített árfolyamok rendszeréből is.

Nixon, amerikai elnök 1971. augusztus 15-én, élőműsorban jelentette be, hogy – időlegesen – megszűnik az amerikai dollár aranyra válthatósága. Nem csak a külföldi központi bankok, hanem az amerikai lakosság felé is. Továbbá az árfolyamok alakulását a továbbiakban a piacra, illetve az amerikai központi (szövetségi) bankra, a Fed-re bízák, és kizárólag az amerikai érdekeket tartják szem előtt. Ma már tudjuk, az ideiglenes kifejezés azt jelentette, hogy végleg. Sok elemző úgy hitte, hogy a következő nap „világvége” lesz, de nem történt semmi más, csak az árfolyamok megkezdtek a mai napig való mozgásukat. Nem omlott össze a pénzügyi rendszer, a pénzügyi világrend.

1971. augusztus 15-t követően az amerikai dollár, illetve a többi ország fizetőeszközének (pénzének) az árfolyama immár – alapesetben – a piaci mechanizmusok által határozódik meg. Vagyis a kereslet-kínálat törvényei szerint. Amikor egy fizetőeszközt sokan szeretnének megvásárolni, de ehhez képest kevesen eladni: az adott fizetőeszköz (pénz) erősödni fog, azaz felértékelődik. Ellenben, ha sokan kínálják eladásra, de kevesebben vennék, akkor gyengülni fog, azaz leértékelődik. Ez a lebegő árfolyamrendszer. Ennek két típusát különböztetjük meg.

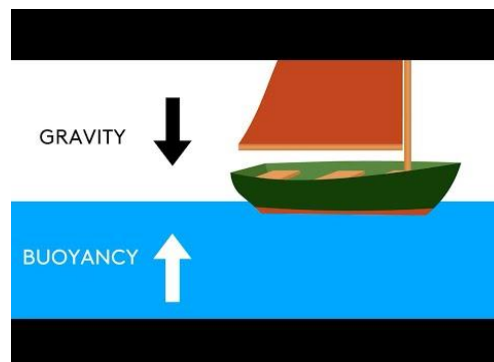
73. Fogalom: **tiszta lebegő árfolyamrendszer**

A **tiszta lebegő árfolyamrendszerben** a különböző fizetőeszközök (pénzek) egymáshoz viszonyított árfolyamát kizárólag a kereslet és a kínálat nagysága határozza meg, mégpedig úgy, hogy az érintett központi bankok nem avatkoznak be sem a keresleti, sem a kínálati oldalon, annak érdekében, hogy befolyásolják az árfolyamokat.

74. Fogalom: **piszkos lebegő árfolyamrendszer**

A **piszkos lebegő árfolyamrendszerben** a különböző fizetőeszközök (pénzek) egymáshoz viszonyított árfolyamát ugyan a kereslet és a kínálat határozza meg, de eközben az érintett központi bankok a keresleti és/vagy a kínálati oldalon is beavatkoznak annak érdekében, hogy céljaik szerinti árfolyamot érjenek el, vagy egy bizonyos sávban tartásuk az árfolyamot.

A lebegő árfolyamrendszer elnevezésének oka az, hogy az árfolyamra, akár egy hajóra a vízen, kétféle erő hat. Ez a hajó esetén a gravitáció, illetve a felhajtó erő. Az árfolyam esetében viszont a kereslet és kínálat. Tehát az árfolyam olyan alacsony, vagy magas, ahogyan a kereslet és kínálat hat rá. Korábban a rögzített árfolyamok esetében nem a piac – a kereslet és a kínálat – mozgatta az árfolyamokat, hanem egyszerűen megegyeztek róla a központi bankok, illetve kormányok vezetői. A lebegő árfolyam viszont hol ilyen, hol olyan, naponta, vagy akár percenként is ingadozik, attól függően, hogy éppen mennyi az adott fizetőeszköz iránti kereslet, illetve kínálat.

A piszkos lebegő árfolyamrendszer esetében ugyan a központi bankok is megjelennek a piacon, – vagy a keresleti oldalon vevőként, vagy a kínálati oldalon eladóként – de az árfolyamot mégis a piaci mechanizmusok mozgatják, nem néhány ember megegyezése. A piszkos elnevezés nem túl szerencsés, de arra gondoljunk, hogy itt arról van szó, hogy a központi bankok „belepiszkálnak” a piac működésébe. Márpedig a központi bankok – mégha egyszerű piaci résztvevőként is tűnnek fel – nem hétköznapi szereplők. Gondoljunk bele, hogy a Magyar Nemzeti Bank – mint magyar központi bank – végtelen mennyiségű saját kibocsátású fizetési eszközzel (pénzzel) rendelkezik, azaz forinttal. Ezt rajta kívül senki nem mondhatja el magáról a világon. Ugyanez a helyzet a többi központi bankkal is. A Bank of England-nek végtelen mennyiségben áll angol font a rendelkezésére, ahogyan a Bank of Japan-nak pedig jen. Ezért, ha ezek a központi bankok eladni kívánnak a saját kibocsátású fizetőeszközükből, akkor abból bármennyit képesek a „piacra önteni”. Ez pedig alaposan „belepiszkál” a piac működésébe.

75. Fogalom: *célárfolyam*

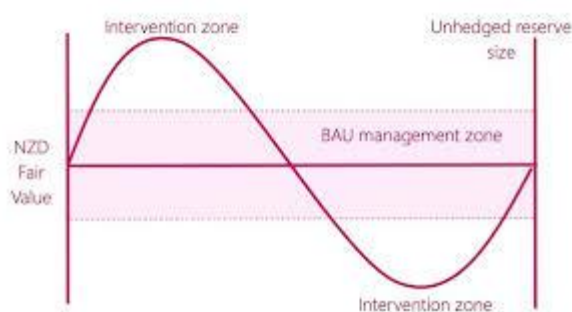
Célárfolyamnak nevezzük azt az egyértelműen és pontosan meghatározott árfolyamát egy fizetőeszköznek (pénznek) valamely más ország fizetőeszközével (pénzével) szemben, amelyet a központi bank a piac működésébe való beavatkozással el kíván érni, illetve fenn kíván tartani.

76. Fogalom: *árfolyamsáv*

Árfolyamsávnak nevezzük egy fizetőeszköznek (pénznek) valamely más ország fizetőeszközével (pénzével) szemben célárfolyam egy bizonyos (+/-) környezetét, amely még elfogadható a központi bank számára, és amely tartományban, sávban kívánja piaci beavatkozásaival tartani az árfolyamot.

Minél nagyobb egy ország, illetve a gazdasága, annál nagyobb mennyiségben van forgalomban a fizetőeszköze (pénze), nagyobb ennek a fizetőeszköznek a saját piaca. Így elvileg, a kereslet és kínálat kevésbé mozgatja napi szinten az angol fontot, vagy az amerikai dollárt, mint mondjuk a cseh koronát, vagy a magyar forintot. Kisebb országoknak így akár könnyebb is lehet elérni egy célárfolyamot, vagy egy bizonyos árfolyamsávban tartani a fizetőeszközüket, mint a nagyobbaknak. Ugyanakkor ez kétélű fegyver, mert kisebb országok, kisebb piaci mérettel rendelkező fizetőeszközét (pénzét) könnyebb is kibillenteni a kívánatos célárfolyami szintről, vagy az ahhoz kapcsolódó árfolyamsávból.

33. ábra: Az új-zélandi dollár (NZD) árfolyamsávja (rózsaszínnel)

A későbbiekben még fogunk foglalkozni mind az árfolyamokkal, mind azzal, hogy a jelenben a központi bankok milyen módon képesek hatást gyakorolni fizetőeszközük „árára”, azaz az árfolyamokra és az inflációra.

A tiszta és a piszkos lebegő árfolyamrendszerekkel tehát megszűnt a Bretton-Woods-i egyezmény szerinti pénzügyi rendszer, melynek „lelke” az volt, hogy az Egyesült Államok egyedülként vállalta, hogy az általa kibocsátott pénzt – az amerikai dollárt – meghatározott arányban aranyra váltja. Az aranyra való hivatalos válthatóság tehát megszűnt, de sok minden velünk maradt, amit a Bretton-Woods-i

egyezménnyel hoztak létre. Megmaradt a nemzetközi pénzügyi együttműködés rendszere, benne a Világbankkal (World Bank Group) és a Nemzetközi Valutaalappal (International Monetary Found, IMF). Ez utóbbi nélkül nehezen lenne elképzelhető a modern pénzügyi rendszer is.

5.3 Összefoglalás

Annak érdekében, hogy a bankok egymással is sokkal gyorsabban, olcsóbban tudjanak együttműködni – lásd banki átutalások például – egyes, kiemelkedő megbízható bankok elszámolóbankként is kezdtek működni, összefogva a bankok közötti tranzakciók bonyolítását. Ezek a bankok így még jobban kiemelkedtek a többiek közül: sok országban ők kaptak bizonyos többletjogokat, és lettek központi bankok (országonként egy-egy). Más országokban az uralkodónak lett „udvari” bankja, amely jelentős részben az állam, az uralkodó hitelezésével foglalkozott. Ezek a bankok ezért emelkedtek ki a többiek közül, majd váltak együtt a bankok közötti tranzakciók elszámolóbankjaivá is. Létrejöttek – így vagy úgy – tehát a központi bankok, amelyeknek két különleges joga volt a többiekhez képest: hitelezték az államot, az uralkodót, illetve a bankok bankjai, azaz elszámolóbankok voltak. Lényeges, hogy ekkor még nem rendelkeztek bankjegy-kibocsátási monopóliummal.

A sokféle, egy országban egyidejűleg forgalomban lévő bankjegyek, és a bankjegyhamisítás problematikáit megoldva az uralkodók (vagy köztársaságban a parlament) a központi bankoknak adták a bankjegyek kibocsátásának monopóliumát. Megszülettek a jegybankok. A többi banknak értelemszerűen megtiltották a bankjegy-kibocsátást. Ezt nem is bánták a (kereskedelmi) bankok, hiszen így mentesültek a bankjegyek gyártásának, cseréjének a gondjától, és nem kellett már figyelniük arra, hogy arany- és ezüstérmében legyen fedezetük a saját kibocsátású bankjegyek beváltására. Természetesen a bankoknak továbbra is volt komoly tőkéjük, és külön – most már jegybanki kibocsátású bankjegyekben – fedezetük is, hogy az ügyfelek készpénzigényét szükség szerint ki tudják elégíteni. Innentől a jegybanknak volt a kötelezettsége, terhe az, hogy arany- és/vagy ezüstérme fedezetről gondoskodjon a már csak általa kibocsáthatott bankjegyek mögé. Az állam, illetve uralkodó úgy is segítette a bankjegyek iránti bizalmat, hogy abban kérte az adók megfizetését. Létrejöttek a kettős, illetve az arany- és ezüst standard rendszerek. Végül – Kína és néhány ország kivételével – mindenütt aranystandard rendszer lett, azaz aranyérmére lehetett váltani – meghatározott arányban – a jegybank által kibocsátott bankjegyeket, értelemszerűen a jegybanknál.

Szerencsés módon tovább nőtt a bizalom az egyre jobban szabályozott, egyre megbízhatóbban működő bankok, illetve a jegybank által kibocsátott bankjegyek iránt. Ilyen módon a jegybankok arányosan egyre kevesebb aranyfedezet mellett egyre több jegybankpénzt tudtak kibocsátani. Így a gazdaságok növekvő pénzmennyiség iránti igényét ki tudták elégíteni. A Nagy Gazdasági Világválság (1929-1933) és a II. világháború (1939-1945) azonban alaposan megzavarta, majd ellehetetlenítette az aranystandard rendszer működését. A II. világháborút követően az Amerikai Egyesült Államok tartotta csak fenn az aranystandard rendszert, más országok már nem aranyban, hanem amerikai dollárban képeztek tartalékot. Ez az úgynevezett dollárstandard rendszer (hivatalos nevén Bretton-Woods-i nemzetközi pénzügyi rendszer) 1971-ig állt fenn az eredeti szabályok szerint. Ezt követően már az amerikai dollárt sem váltja kötelezően az amerikai jegybank (a Fed) aranyérmékre, de ezt már nem is nehezményezi senki. Ezt követően is megmaradtak a Bretton-Woods-i rendszer intézményei, így a Világbank Csoport, és a Nemzetközi Valutaalap is, azonban a korábbi nagymértékű összehangoltság megszűnt a nemzetközi pénzügyekben: kialakultak a lebegő árfolyamok, és más világpénzek is megjelentek az amerikai dollár mellett. A kisebb összehangoltság kockázatokat is hordoz a különböző országok számára, de egyben lehetőségeket is tartogat.

Jelenleg a nemzetközi pénzügyi rendszer sokkal kevésbé stabil, mint volt 1945-1971-ig, hiszen az árfolyamok nagyon változékonyak. E változékonyság különösen azokat a fizetőeszközöket (pénzeket) érinti, melyek kisebb gazdaságok jegybankjai által kibocsátottak.

5.4 Fő üzenet

- Van, hogy a versenynél jobb a monopólium: lásd bankjegykibocsátás monopolizása;
- A bankok közötti verseny teljesen más, mint más iparágakban a vállalatok között: a bankok nagyon szorosan együttműködnek, együtt dolgoznak: ezért is jó, ha a verseny közöttük korlátozott, és nagyon szigorúan szabályozott a működésük tevékenységük. Így egyikük sem veszélyeztetheti pénz iránti bizalmát;
- Egy idő után már senkinek nem volt fontos – pontosan a nagyfokú bizalom miatt – az, hogy bármi árupénz jellegű érték legyen még a kibocsátott pénz mögött. A modern pénz iránti bizalom kiépítésében és fenntartásában nagy az állam szerepe. Így például az állami adók bankjegyekben való megfizetésének előírása is jelentősen megnövelte a bankjegyek iránti bizalmát, elfogadását, forgalmát;
- A bizalmat azonban nehéz kiépíteni, de könnyű eljátszani: ezért is volt szükség a nemzetközi pénzügyek sokkal magasabb szintű összehangolására, mint ami korábban volt. Ez az összehangoltság ugyan jelenleg gyengébb, mint a Bretton-Woods-i rendszer idején volt, de most is igen magas szintű.

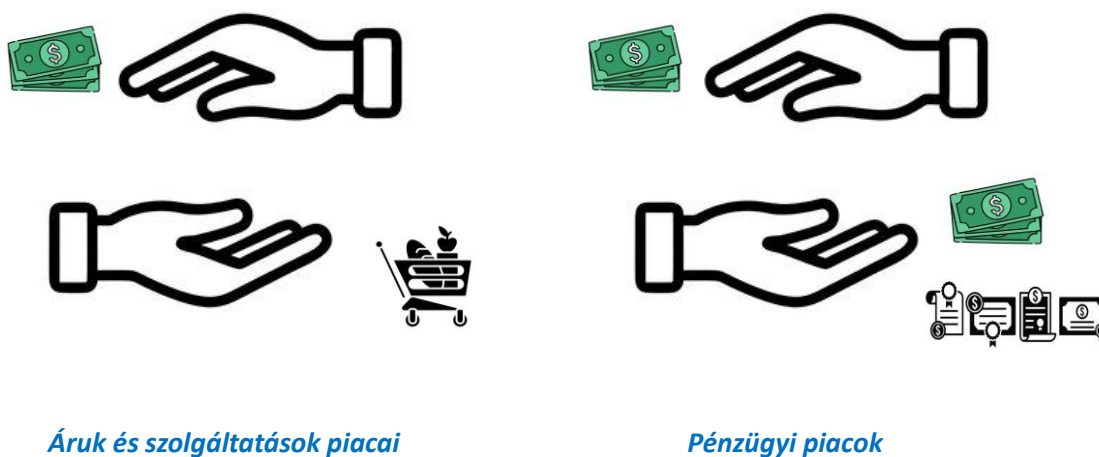
6 A pénzpiac

A piacokon találkozik egymással a keresleti (vevői) és a kínálati (eladói) oldal. Vannak kisebb, helyi piacok, kevés eladóval, és kevés vevővel, és vannak egészen nagyok is, ahol több millió vevő és eladó is találkozhat. Ma már vannak piacok, ahol nem is személyesen találkozik a keresleti és a kínálati oldal, gondoljunk például a nagy tőzsdékre. Alapvetően a piacokat két részre oszthatjuk:

- Áruk és szolgáltatások piacai (termékpiacok): árukat és szolgáltatásokat lehet értékesíteni és megvásárolni, túlnyomórészt pénzért (vagy ritkán csere révén);
- Pénzügyi piacok: pénzt és pénz jellegű dolgokat – főként értékpapírokat – lehet értékesíteni és megvásárolni, túlnyomórészt pénzért (vagy ritkábban csere révén).

34. ábra: Az áruk és szolgáltatások piacai és a pénzügyi piacok összehasonlítása

Forrás: saját szerkesztés

A pénzügyi piacokon tehát magával a pénzzel, vagy a pénzhez nagyon hasonló pénzügyi termékekkel – például értékpapírokkal – kereskednek. Az áruk és szolgáltatások piacain csak az egyik oldalon van pénz, hiszen a vásárló pénzért vásárol valamilyen terméket, vagy szolgáltatást. A pénzügyi piacokon mind a vevői, mind az eladói oldalon pénz, vagy pénz jellegű dolog (például értékpapír) van.

77. Fogalom: **pénzügyi piacok**

A pénzügyi eszközök (pénzügyi termékek) cserélnek gazdát. A pénzügyi eszközök – legfontosabbak a valuták, devizák, értékpapírok, hitelek, biztosítások és az arany – lényegében különböző időpontú pénzáramlásokat foglalnak magukba.

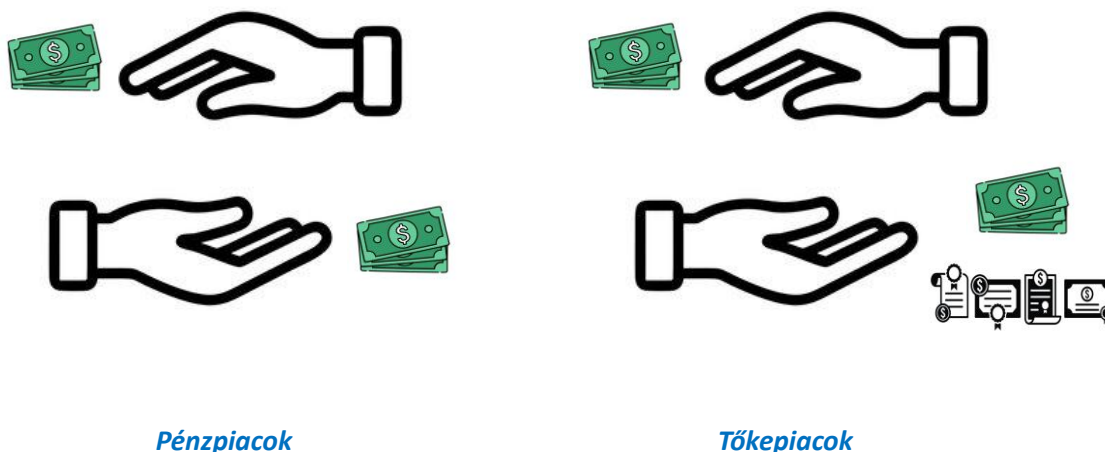
Például – mások mellett – tipikus adásvételek a pénzügyi piacokon:

- Forintért eurót vásárolok (forintot euróra váltok át);
- Forintért OTP bank részvényt vásárolok;
- Forintért eladom az államkötvényemet;
- Folyószámlámra pénzt helyezek el, amit majd később el szeretnék költeni, s mindezért díjat fizetek a banknak;
- Hitelt veszek fel a banktól, és vállalom, hogy 5 éven keresztül, havi törlesztőrészekkel, kamatokkal együtt visszafizetem;
- Biztosítási díjat fizetek azért, hogy ha károm lesz, pénzben kártérítést kaphassak.

Látható, hogy mind az eladó, mind a vevő vagy ténylegesen pénzt ad a másik fél részére, vagy értékpapírt, vagy valami pénzzel kapcsolatos jogot (lásd, mikor biztosítás esetében jogot vásárolunk a jövőbeni kártérítésre). A pénzügyi piacokat többféle módon csoportosíthatjuk, esetünkben az időbeliség számít, az, hogy rövidtávú céljai vannak-e az eladóknak, vevőknek, vagy hosszabb távra gondolkodnak – az adott üzletkötés szempontjából.

35. ábra: A pénzpiacok és a tőkepiacok összehasonlítása

Forrás: saját szerkesztés

A pénzpiacokon a rövid távú – azonnali, vagy éven belüli – üzletek történnek, a tőkepiacokon az éven túliak. Sokszor persze előre nem látszik, nem tervezett az, hogy mikor zárul az üzlet, például az euróba fektetett forintunkat mikor váltjuk vissza: éven belül, vagy azon túl. Máskor azonban teljesen pontosan meg van határozva az időbeliség, például egy éven belüli lejáratú áruvásárlási hitel esetében a törlesztőrészek ütemezése,összecszerűsége előre meghatározott.

78. Fogalom: **pénzpiacok**

A **pénzpiacokon** a különböző időpontú pénzáramlások a felek (eladó és vevő) között azonnal, vagy maximum egy éven belül megtörténnek. A vevő részéről az üzlet forrását a rövid távú megtakarítások szolgálják. Az üzletkötés fő célja (beleértve az eladót, illetve a vevőt is) a finanszírozási és likviditási problémák megoldása, illetve az időleges megtakarítások utáni haszonszerzés rövid távon. Legfontosabb piaci a devizapiac, illetve a rövid lejáratú hitelek piaca.

79. Fogalom: **tőkepiacok**

A **tőkepiacokon** a különböző időpontú pénzáramlások a felek (eladó és vevő) között egy éven túl történnek, beleértve azt is, ha nincs időbeli korlátozás (lejárat nélküli pénzügyi termékek). A vevői részről az üzlet forrását a hosszútávú megtakarításai képzik. Az üzletkötés célja az, hogy az egyik fél a másik fél részére tartósan saját (részvény, befektetési jegy) vagy idegen (kötvény, közép- és hosszútávú hitelek) tőkét biztosítson. Legfontosabb piaci a részvény-, kötvény-, befektetési jegy, illetve közép-, és hosszútávú hitelek piaca.

A következőkben a pénzpiacokon belül is a valuta- és devizapiacokra fogunk fókuszálni, annak érdekében, hogy láthassuk, miként határozódik meg egy fizetőeszköz (pénz) árfolyam különböző, más fizetőeszközökkel (pénzekkel) szemben. Gyakran – talán túlzottan is leegyszerűsítve – a pénzpiacok alatt csak a devizapiacot értik, például, amikor híradásokban olvashatjuk, mi is történt éppen a forint piacán.

Ez a leegyszerűsítés nem olyan nagy baj a hétköznapi használatban, azonban a kicsit már jártasabbak ne feledkezzenek meg arról, hogy a pénzpiacokhoz tartoznak még a rövid lejáratú hitelek, beleértve az ilyen cél szolgáló bankhiteleket, de értékpapírokat is.

6.1 Keresleti oldal

Amikor a pénzpiaccal összefüggésben felmerül a keresleti oldal, nevezetesen, hogy mondjuk mennyi a mai napon a forint iránti kereslet, sokan zavarba jönnek. Azért, mert azt gondolják, arra irányul a kérdés, hogy mennyi forintot szeretnének birtokolni. – Hogy-hogy mennyit? Milliárdokat! – szól sokszor a válasz, de sajnos helytelenül. A kereslet ugyanis nem arról szól a közgazdaságtanban, hogy meséljünk az álmainkról. Ugyanis, általában – bármilyen piacon is – a kereslet két fő feltétele:

- **képes** legyen valaki anyagilag megvásárolni valamilyen mennyiséget adott áron;
- **hajlandó** is legyen ezt a mennyiséget az adott áron megvásárolni.

Rendben, de mi lehet a pénz ára?

80. Fogalom: *fizetőeszköz (pénz) ára*

Egy **fizetőeszköz (pénz) ára** más áruk, szolgáltatások, fizetőeszközök (pénzek) egységében fejeződik ki. Tehát, ha tudjuk, mennyi egy adott dolog (pl. termék) ára pénzben kifejezve, akkor megfordítva a kapcsolatot ki tudjuk a pénz árát az adott termék egységében fejezni.

Például: ha három gombóc fagyí ára 2.000 Ft, akkor 1.000 forint ára fagyiban kifejezve 1,5 gombóc. Ez így nagyon mesterkéltnek tűnik, de nézzük meg azokat az eseteket, ha a forintot nem a fagyival, hanem más országok fizetőeszközeivel mérjük össze.

36. ábra: 1.000 Ft ára külföldi devizákban kifejezve 2025. július 3-án (MNB középárfolyamok szerint)

1 euró ára = 400 Ft	→	1.000 Ft ára = 2,5 EUR
1 svájci frank ára = 428 Ft	→	1.000 Ft ára = 2,34 CHF
1 USA dollár ára = 339 Ft	→	1.000 Ft ára = 2,95 USD
1 angol font ára = 463 Ft	→	1.000 Ft ára = 2,16 GBP

Vagyis, amikor a pénz áráról beszélünk, egyszerűen megfordítjuk azt a megszokott kapcsolatot, ahogy bárminek az árát pénzben szoktuk kifejezni. Természetesen 1 Ft árát is meg lehetne határozni így matematikailag, de jobban átlátható, ha 1.000 Ft árát fejezzük ki, a fenti ábrán bemutatottak szerint.

Sajnálatos módon, a forintnak így rengeteg féle ára van egy adott időpontban. Hogy melyiket nézzük, az attól függ, „milyen szemüvegen”, milyen külföldi devizán, vagy más terméken keresztül akarjuk nézni a forintot. Elterjedt például, hogy a forintpiacot csak az eurón, vagy az amerikai dolláron keresztül vizsgálják, mutatják be. Ha mégis a pénz összes árát „egybe szeretnénk gyúrni”, akkor egy adott árszint szerint vizsgáljuk meg. Például egy napon, héten, vagy hónapban, mert az árak, ha éppen nincs jelentős infláció, akkor is folyamatosan változnak.

A pénz ára azonban még mindig nem a pénz iránti kereslet. A kereslet előfeltételeként megfogalmazott „képes legyen” kifejezés esetünkben azt jelenti, hogy akinek a keresletéről beszélünk, annak kell lennie

olyan vagyonelemének, amit pénzzé tud tenni. Tehát, például lennie kell valamennyi eurójának, svájci frankjának, amerikai dollárjának, vagy angol fontjának, ha a forint iránt valós keresletet akar támasztani. Vagy más vagyonelemének, amit „forintosítani” tud, azaz értékesíteni tud forintért.

A kereslet másik feltétele a „legyen hajlandó”, vagyis legyen meg a szándék is, nem csak az anyagi, vagyoni lehetőség arra, hogy valaki pénzre kíváncsian szert tenni. A későbbiekben – lásd a pénzkereslet motívumai – erről lesz még szó, hogy az embereket mi vezérli arra, hogy vagyonuk bizonyos részét pénz formájában tartsák.

81. Fogalom: *pénzkereslet*

A **pénzkereslet** nagysága azt mutatja, hogy adott árszinten – amelyből egységnyi pénz ára meghatározható – a gazdasági szereplők mennyi pénzt képesek és hajlandók jelenlegi és jövőbeni vagyonukból pénz formájában tartani.

A jelenlegi vagyon pénzre való átkonvertálása – azaz pénzért való értékesítése – nem igényel különösebb magyarázatot. A jövőbeni – tehát ma még nem létező – vagyon pénzre való átkonvertálása már érdekesebb. Szépen be van csomagolva ebbe a mondatba az az egyszerű dolog, amit ez jelent: hitelfelvétel. Hiszen, amikor hitelt veszünk fel, azt a jövőbeni vagyonunk – jellemzően jövőbeni jövedelmünk – terhére vesszük fel. Tehát a jelenben hitel által szeretnénk pénzhez jutni lakásvásárláshoz – ami szintén jövőbeni vagyon – egy banktól. Nézzünk néhány tipikus esetét a a forint iránti pénzkeresletnek (a felsorolás nem teljes):

- Olga beváltja az Erasmus ösztöndíjból megmaradt ezer euróját forintra;
- Angol nyugdíjas, Henry, 2 ezer angol fontot forintra vált, mert Magyarországra jönne családjával nyaralni;
- Otto német családapa, német bankkártyával balatoni étteremben 30 ezer forint összegben fizet;
- Miklós értékesít egy festmény 120 ezer forintért, amit örökölt;
- Edit értékesíti hétvégi telkét, 1,5 millió forintért;
- Sándor értékesíti használt babakocsiját 20 ezer forintért;
- Ferenc értékesíti a megtermelt búzáját 45 millió forintért;
- Katalin lakásvásárlási hitelt vesz fel párjával, Tiborral, 35 millió forint összegben.

Ezek nem tűnnek túl jelentős tételeknek, de képzeljük el, hogy egy nap hány ilyen, különféle tranzakció történik. Ha ezeket összeadjuk a napi pénzkereslet sok száz milliárd forint lesz, amit biztosítani kell, nehogy a pénz hiánya gátolja a gazdaság működését.

Lássuk, hogy milyen motívumok állnak a pénzkereslet mögött. Ki, miért éppen most szeretné jelenlegi, vagy jövőbeni vagyonát részben egy adott fizetési eszközben – estünkben forintban – tartani? Az okokat keressük tehát, amelyek akár magánszemélyek, akár vállalkozások és egyéb szervezetek forinthez jutási szándékai mögött meghúzódnak. Három ilyen alapvető ok, azaz motívum létezik:

1. Tranzakciós motívum;
2. Óvatossági motívum;
3. Vagyontartási vagy más néven spekulációs motívum.

82. Fogalom: *pénzkereslet tranzakciós motívuma*

A **pénzkereslet tranzakciós motívuma** megmutatja, hogy a gazdasági szereplők jelenlegi és jövőbeni vagyonukat milyen mértékben kívánják abból a célból pénz formájában tartani, hogy azt áruk és

szolgáltatások vásárlására vagy tartozásaik kiegyenlítésére fordítsák. Ezek a kiadások tervezettek. A kulcsszó: finanszírozás.

Általában kiemelkedően a legerősebb pénzkeresleti motívum a tranzakciós. A legtöbb ember eleve nem azért kíván pénzre szert tenni, hogy azt nézegetse, vagy abban „fürödjön”, hanem azért, hogy valamire elköltsé. Esetünkben azért ad el egy földterületet egy mezőgazdasági vállalkozás, hogy az eladásból befolyó pénzből vásároljon egy új traktort. Van aki úgy kívánja nyugdíjas éveit megalapozni, hogy amíg dolgozik, műtárgyakat vásárol. Amikor aztán nyugdíjas lesz, és kell a pénz a megélhetésre, vagy bármi másra, időnként elad egy-egy festményt, vagy szobrot, amelyeknek remélhetően időközben jócskán felment az ára.

Ha valaki a horvát tengerpartra menne nyaralni, természetesen átgondolja, mennyi eurót váltson (ha nem akar külföldön bankkártyát használni). Ilyenkor szépen számba veszi azt, milyen költségek várhatók: utazási költség, szállásdíj, belépők, étkezés, szórakozás, ajándékvásárlás. Oszt-szoroz, a végén kijön mondjuk ezer euró. Akkor ebben az esetben emberünk ezer euró iránt támaszt keresletet, hiszen forintban meglévő vagyonát kívánja euróra átváltani, konvertálni.

Sokszor tartozások kiegyenlítése miatt szükséges valamilyen vagyonelemet pénzzé tenni. Például fizetni kell a bankhittel törlesztőrészletét, de elment a pénz, mert voltak a család életében rendkívüli kiadások: esküvőre mentek, ajándékot kellett venni, és ki kellett cserélni a mosógépet, mert végleg elromlott. A törlesztőt pedig fizetni kell. Jó esetben „van mihez nyúlni”, például ott vannak a gyerekek régebbi, kinőtt kerékpárjai. 100 ezer forintért el lehet adni őket, és akkor a törlesztőrészlet kiegyenlítésével nem lesz gond.

83. Fogalom: *pénzkereslet óvatossági motívuma*

A **pénzkereslet óvatossági motívuma** megmutatja, hogy a gazdasági szereplők jelenlegi és jövőbeni vagyonukat milyen mértékben kívánják abból a célból pénz formájában tartani, hogy biztonsági pénztartalékot képezzenek nem várt kiadások gyors rendezésére. Ezek a kiadások nem tervezettek, de fennáll a veszélye, hogy felmerülnek. A kulcsszó: likviditás.

„A legjobbat reméljük, de felkészülünk a legrosszabbra” – tartja az angol közmondás. Ez így kellene, hogy legyen a pénzügyek terén is. Tudjuk, hogy a jövőben nem csak olyan kiadások fognak felmerülni, amiket, tervezünk, „várunk”, hanem váratlan kiadásaink is lesznek. Váratlan betegség, baleset, csőrepedés, elvesztett telefon és még sorolhatnánk. Persze, sok mindenre lehet biztosítást is kötni, – amikor természetesen biztosítási díjat kell fizetni – se sok mindenre nem. vagy legalábbis nagyon drágán. Akárhogy is, az egy racionális dolog, – akár magánszemélyről, akár vállalkozásokról, vagy egyéb szervezetekről beszélünk is – ha a nem várt kiadásokra kisebb-nagyobb pénztartalékot képeznek. Nem várt helyzetben is meg kell őrizni a likviditást – a fizetőképességet. Milyen jó érzés, ha egy váratlan

helyzet esetében ott van egy pénzügyi tartalék, és például egy nap alatt pótolni is lehet a telefont, amin véletlenül átment egy kamion. Természetes, hogy hétköznapi helyzetekben kisebb tartalék is elég, miközben „zűrösebb”, kockázatosabb helyzetben jobb, ha a pénztartalék nagyobb összegű. Amikor például „pörög” a gazdaság, sok a megrendelés, jók az árak, a vállalkozások hajlamosak kevesebbet tartalékolni, hiszen különösebben nincs mitől tartani. Amikor rosszul megy, akkor meg már nincs miből vésztartalékot képezni. Ha pedig beüt a baj, könnyen meg tud rogni a legjobb vállalkozás is, még esetleg akkor is, ha van megfelelő biztosítása.

Versenyt fut az idővel a leégett gesztenyeüzem, milliárdos cég fennmaradása a tét

Kadarkút egy kisváros a kaposvári járásban, mindössze 2300 lakóval. A település szélén található Vótapuszta, ahol a Sarkpont üzeme éppen felépül – másodjára. A gyárban március 27-én ütött ki tűz, amikor egy külsős cég munkatársai hegesztettek a fagyasztóalagútban. Az új szalagrendszer hevederét el kellett volna távolítani a hegesztés előtt, de ezt nem tették meg. A szalagrendszer lángra kapott, a baleset következtében pedig az üzem nagy része leégett. A füst a több mint 8 kilométerre lévő Zselici Csillagpark kameráján is látszódott. Negyven tűzoltó több mint negyven gázpalackot hozott ki az üzemből, ketten meg is sérültek, amikor az egyik palack felrobbant. Az egykor napelemekkel teli tető is beomlott, a zöld átállásra már csak a mezőn lévő panelek emlékeztetnek, azok látszólag sértetlenül megúszták.

A cég vezetői optimistán állnak a következő hónapokhoz. Megrendeltük a keverőket, csomagológépeket, szállítócsigákat, szállítószalagokat, ki tudtuk fizetni az előleget. A gépek egy részét, beleértve a kényes technológiát is, mi újítjuk fel, nem kevés pénzből

– mondta a G7-nek Györék János, a Sarkpont műszaki igazgatója. A szakértelem adott: a 63 éves vezérigazgató saját kezűleg tervezi, és programozza a gépsorokat. A cégnél dolgozó nők is húzták ki a vasakat, együtt bontották a lemezeket, hogy minél hamarabb át tudják adni a területet az építkezésnek, emlékezett vissza a műszaki vezető, aki azt is elmondta: a dolgozóik többsége roma, és kölcsönösen elégedettek egymással. A cégcsoportnál a tüzeset előtt több mint 60 ember dolgozott.

Az idő azért szorítja a vezetőséget, mert a Sarkpont éves termelésének 80-85 százaléka szeptemberben és októberben realizálódik. Az 50 dolgozójuk mellé ebben az időszakban további negyven embert vesznek fel műszakonként. A kampányidőszak során naponta 3-8 kamion érkezik. „A gesztenyét fel kell tudni dolgozni: ha nem tudjuk feldolgozni, akkor ránk romlik. Ez gyakorlatilag azzal egyenlő, hogy tönkremegyünk” – mondta Egyed. A tulajdonos szerint, ha nem készül el októberre az üzem, akkor akár 4-8 milliárdos kár is lehet a tüzesetből.

Az acélszerkezetet már felállították, a szendvicspanelek beszerelése még hátravan, utána pakolhatják be a technológiai eszközöket. Ha nem tudják tartani magukat a terveikhez, akkor viszont veszélybe kerül az októberi újraindulás, amire Györék szerint van esély, mert kezdenek kifogyni a pénzből.

A helyiek is gyűjtötték a cégnek

A vállalkozásnak szó szerint a hamvaiból kell újjáélednie: a tulajdonos és a műszaki vezető egyaránt 3,5 milliárd forintra becsüli a kárt. Az újjáépítési költség 2,5 milliárd forint, de jelenleg nincs termelés, ez pedig további bevételkiesést okoz. Ráadásul, a tüzeset gócpontja, a fagyasztóalagútban lévő szalagrendszer egy új darab volt, amelyet éppen aznap próbáltak ki először. A 600 millió forintot érő szerkezeten még nem volt biztosítás. „A biztosító, mint általában, megpróbált minden ponton fogást keresni, hogy miért ne fizessen. Első körben 400 millió forint előleget utaltak, másodjára pedig 180 millió forintot” – mondta Egyed. A legutóbbi ajánlat, amit kaptak, összesen 850 millió forint volt, az újjáépítési költség harmada. „Szerencsétlen helyzet volt, hogy éppen az új berendezés gyulladt meg. Most vitatkozunk a biztosítóval, hogy mekkora a tényleges kártérítési összeg” – tette hozzá.

A cég kapott támogatást a Kadarkúttal szomszédos Hencse önkormányzatától, és egy utazási irodától is, és habár felmerült az állami támogatás lehetősége is, konkrét segítséget innen egyelőre nem kaptak, csak ígéreteket. Saját tőke és hitel segítségével 1 milliárd forintot tudtak az újjáépítésbe tenni, de ennél több forrásuk nincs. A helyiek ugyan szerveztek egy jótékonyági bált, bár abból csak minimális összeget tudtak összegyűjteni. De volt olyan német ajkú nő is, aki a bolhapiacra árulta a tárgyait, a bevételt pedig bevitte a kaposvári gesztenyézőbe.

Hogy megmarad-e a Sarkpont, azért sem lényegtelen, mert az európai piacon is számottevő, kiemelkedően profitábilis cégről van szó. 1998-as alapításuk óta (2012 kivételével) minden évet pluszban zártak. Az árbevételük már 2019-ben meghaladta az egymilliárd forintot, tavaly pedig 28 százalékos növekedéssel 2 milliárd 346 millió forintot könyvelhettek el. Az adózott eredményüket 68 százalékkal, 444,3 millió forintra sikerült növelniük az előző évben.

A cég ajtaján több bank is kopogtatott az üzleti mutatókat látva. A tüzeset után a cég előző bankja, akikkel évekig kizárólagos kapcsolatban voltak, megkereste a tulajdonost. Egyed akkor azt mondta, 500 millió forint hosszú lejáratú hitelre lenne szükségük, a bank képviselője pedig visszakérdezett, biztosan elég lesz-e az összeg. Később viszont úgy döntöttek, és nem adnak pénzt, a bankgaranciát felmondták, a szerződést felbontották, a hitelüket pedig vissza kellett fizetni.

„Néhány hét alatt született meg ez a döntés, addig teljes bizonytalanságban voltunk. Aztán 500 millió forint plusz helyett lett 800 millió forint mínusz. Annyira nem megy jól a cégnek, hogy mellényzebből ki tudunk fizetni 1,3 milliárd forintot. Ez nekünk nagyon hiányzik, így nehéz tervezni” – mondta Egyed. Ekkor tudatosult bennük, hogy a céget kizárólag műszaki gondolkodású emberek vezetik, és nincs olyan ember a vezetésben, aki a bürokráciával foglalkozik.

(Forrás: G7.hu, 2025.06.27.)

Visszatérve a horvát tengerparton való tervezett nyaralási példához, a tranzakciós motívumnál láthattuk, hogyan kalkulálunk a tervezett költségek tekintetében. Rendben, a tervezett, tranzakciókra szánt összeg ezer euró volt, ugyanakkor egyrészt lehet, nem vettünk minden tényleges kiadást számba, – például az útdíjakat – másrészt lehet, hogy a nyaralás nem várt fordulatot vesz. Lehet, elromlik az autó, javíttatni szükséges. Lehet, ellopják a kocsiból a bőröndöket, gyorsan kell némi új ruházat. Érdeemes tehát nem csak ezer eurót vinni a nyaralásra – hogy a tervezett dolgokat kifizessük – hanem valamilyen nagyságú további összeget is, véstartalék gyanánt. Ezt a véstartalékot nem akarjuk elkölteni, úgy tervezzük, ezt hazahozzuk, de ha valami gond lenne, jó, ha meg tudjuk őrizni likviditásunkat, fizetőképességünket. Mondjuk, viszünk még – óvatosságból – 200 eurót. Persze, ha mondjuk olyan távoli, egzotikus országba mennénk, mint Mongólia, valószínűleg még óvatosabbnak kellene lennünk, még nagyobb óvatossági pénztartalékot képezve.

84. Fogalom: pénzkereslet vagyontartási (spekulációs) motívuma

A **pénzkereslet vagyontartási (spekulációs) motívuma** megmutatja, hogy a gazdasági szereplők jelenlegi és jövőbeni vagyonukat milyen mértékben kívánják abból a célból pénz formájában tartani, hogy ezáltal nagyobb hozamot legyenek képesek elérni. A pénz ilyenkor a hozamszerzés céljával befektetésbe – például bankbetétbe, befektetési jegy, kötvény, más ország fizetőeszközeinek a vásárlásába – fordul, de ezzel nem kerül elköltésre, felhasználásra, hiszen idővel újra közvetlenül elkölthető pénzzé válik.

Ebben az esetben tehát nem azért akarjuk vagyonunk egy részét forintért értékesíteni – forintra konvertálni – mert forintként el szeretnénk költeni valamire (tranzakciós motívum), vagy rosszabb időkre, váratlan helyzetekre szeretnénk forint-pénztartalékot képezni (óvatossági motívum), hanem azért, mert forint formájában szeretnénk azt pénzügyileg befektetni. Például, ha jók a banki betéti kamatok, akkor érdemes bankbetétben, forintként tartani vagyonunk egy részét, nem pedig ingatlan, vagy festmény formájában. De a pénzünk bankbetét formájában is megőrzi pénzjellegét, hiszen lényegében bármikor kivehetjük azt a bankból, akár készpénz formájában is. Ugyanígy, ha forintunkért államkötvényt vásárolunk, mert vonzóak a magas kamatok, akkor ütemezetten visszkapjuk, kamatostul a pénzünket. Ugyanez a helyzet befektetési jegy vásárlásakor is, hiszen bármikor visszaválthatjuk – aktuális értéken – a befektetési jegyet, és bizonyos nagyságú forinthez jutunk.

A pénzkereslet vagyontartási motívumát gyakran nevezik spekulációs motívumnak is, csak ez egy kicsit rosszabbul hangzik. Ugyanakkor a spekuláció kifejezés jobban érzékelteti azt, hogy mi a gazdasági szereplő célja azzal, hogy egy bizonyos fizetőeszközbe – például a forintba – „beszáll”. Nem elkölteni akarja a forintját, hanem befektetni – lehet csak órákra, percekre – majd „kiszállva” realizálni a nyereséget. Például a tőzsdéken a spekulánsok folyamatosan adják-veszik a különböző fizetőeszközöket. Igyekeznek olcsón venni, és drágábban eladni, vagyis egyszerűen a haszonszerzés motiválja ezt a pénzkeresletet. Ezek a spekulánsok egyik pillanatban rengeteg forintot vásárolnak – ez a forint iránti spekulációs pénzkeresleti motívum – majd az egészet eladják mondjuk lengyel zlotyiért, ami a lengyel zlotyi iránti spekulációs pénzkeresleti motívum.

„Vérszagra gyűlik az éji vad” (Arany János: A walesi bárdok). Tehát a spekulánsok mindig olyan fizetőeszköz (pénz) irányába támasztanak spekulációs pénzkeresletet, aminek a „forgatásával” többlet lehet nyerni. Ez alapvetően egyáltalán nem probléma, hiszen így legalább lehet tudni, mivel lehet bevonzani a spekulánsokat, hogy vásároljanak például sok forintot: „el kell előttük húzni a mézes madzagot”. Azaz olyan pénzügyi lehetőségeket kell számukra biztosítani – például magas kamatot a forintbetétek után – amely a haszonszerzés tekintetében vonzóvá teszi a forintot. Ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy a spekulánsok csak addig tartják pozícióikat, amíg az számukra megéri. Tehát

egy külföldi, aki éppen a forint vásárlásával akar extra profitra szert tenni, a hasznot csak úgy tudja realizálni, ha a saját hazai fizetőeszközeire visszaváltja majd a forintját.

37. ábra: 1 millió forint megforgatása: kétféle fizetőeszköz (pénz) irányába való spekuláció

Forrás: saját szerkesztés

85. Fogalom: **gazdaság pénzszükséglete (teljes pénzkereslet)**

A **gazdaság pénzszükséglete** (a teljes pénzkereslet) egy adott időpontban a pénzkereslet tranzakciós, óvatossági és vagyontartási (spekulációs) motívumok által meghatározott pénzmennyiségek összege:

$$\text{Gazdaság pénzszükséglete} = \text{tranzakciós pénzkereslet} + \text{óvatossági pénzkereslet} + \text{vagyontartási pénzkereslet}$$

Láthatóan nem könnyű feladat meghatározni, mennyi éppen a gazdaság pénzszükséglete. Talán legkönnyebben a tranzakciós pénzkeresletet lehet becsülni, tehát azt, hogy a gazdasági szereplők (beleértve a külföldieket is) mennyi árut és szolgáltatást kívánnak forintért hazánkban megvásárolni (mivel a forint nem világpénz, lényegében csak Magyarországon lehet elkölteni). Az óvatossági motívum szerinti pénzkereslet meghatározása már nehezebb, hiszen nagymértékben függ attól, hogy a gazdaság szereplői mennyire félnek, tartanak a jövőtől, mennyire ítélik veszélyesnek, kockázatosnak azt. A legnehezebb számszerűsíteni a vagyontartási (spekulációs) pénzkeresletet, mivel sok más fizetőeszköz (pénz) vonzóságától is függ, hogy éppen a forint mennyire lesz népszerű, vagy népszerűtlen a spekulánsok körében.

Ha nem lenne nehéz meghatározni azt, hogy a háromféle pénzkeresleti motívum szerint mennyi lesz a gazdaság pénzszükséglete, a helyzetet tovább bonyolítja az, hogy nem mindegy, hogy a pénz milyen gyorsan cserél gazdát. Tehát, például egy 1.000 forintos bankjegy hány kézen megy át egy év alatt? Nagyon nem mindegy ugyanis, hogy egy nap akár többször is gazdát cserél, mert sorban fizetnek vele azok, akik hozzájutottak, miután nekik fizettek vele, vagy csak havonta egyszer talál „új gazdát” a képzeletbeli 1.000 forintos bankjegy.

86. Fogalom: **pénz forgási sebessége**

A **pénz forgási sebessége** megmutatja, hogy a pénz egy egysége egy év alatt hány tranzakcióban vett részt. Azaz a pénz egy egységét hány alkalommal használták fizetséggént.

Nagyobb forgási sebesség mellett ugyanaz a forgalomban levő pénzmennyiség sokkal nagyobb pénzmennyiségnek tűnik. Ha például egy 1.000 forintos adásvételeken keresztül naponta hatszor cserél gazdát, miközben a napi egy a megszokott, akkor hirtelen úgy tűnhet, hogy hatszor annyi pénz van a forgalomban... És ennek következménye kell, hogy legyen, például az árakra nézve. Ugyanúgy, ha

például a napi megszokott egy helyett csak háromnaponta cserél gazdát a képzeletbeli 1.000 forintos, az ugyanolyan, mintha csak harmadannyi pénz lenne a forgalomban.

Mi állhat a pénz forgási sebessége mögött? Mitől függhet a pénz forgási sebessége? Alapvetően a megtakarítási szándéktól, de az sem mindegy, hol vannak a megtakarítások. Ha sokan otthon gyűjtögetnek, teszik félre a pénzt, az a pénz ilyenkor olyan, mintha nem is lenne forgalomban, hiszen nem vesz részt a gazdaság vérkeringésében. Ha viszont bankszámlán helyezik el a megtakarításokat, az nagyon is forgalomban van, hiszen a bank azt – majd, mint később látni fogjuk – „megforgatja”, például kihitelezi vállalkozásoknak, magánszemélyeknek.

Az is számít a pénz forgási sebessége szempontjából, hogy mennyire optimisták, vagy pesszimisták az emberek, illetve a vállalkozások. Amikor optimisták, azaz kedvezően ítélik meg a jövőbeni kilátásokat, akkor költekeznek, vásárolnak, beruháznak, elköltik a pénzüket, sőt, még hiteleket is vesznek fel. Ellenben, ha pesszimisták, akkor borúsan ítélik meg a jövőt, több pénzt tartalékolnak, kevesebbet költenek, „takarékra állnak be”, nem vesznek fel hiteleket, sőt talán még elő is törlesztik a meglevőket.

Magyarország a II. világháborúban óriási károkat szenvedett, mind emberélet, mint a gazdasági javak tekintetében. Az ország romokban állt, miközben nem csak újra kellett kezdeni az életet az országban, megkezdeni az újjáépítést, de háborús jóvátételt is kellett fizetni a győztes országoknak. A diósgyőri bankjegy-nyomda viszont átvészelte a háborút, így kínálta magát a megoldás, hogy a kormányzat kellő adóbevételek hiányában miből fizesse hatalmas kiadásait: három műszakban nyomták a bankjegyeket, és fizettek azzal. A problémát tetézte, hogy a megszálló szovjet csapatok szintén saját előállítású bankjeggyel fizették a kiadásait – elegáns módja volt ez a fosztogatásnak. 1945-1946 között elsabadultak az árak, hiperinfláció alakult ki. A csúcspont az volt, amikor 15 óra alatt duplázódtak az árak. Ezzel a mai napig világcsúcstartó Magyarország. Például 1 kg kenyér 1945. augusztusában 6 pengőbe került, novemberben már 90 pengőt kellett fizetni érte, decemberben pedig 370 pengőt, 1946 januárjában már 800 pengőt, májusban 9 500 000 pengőt, és júniusban már 7 200 000 000 pengőt kellett 1 kg kenyérért fizetni. A boltok árcéduláit naponta többször le kellett cserélni. Ilyen körülmények között egyszerűen nem volt értelme a pénzt a megtakarítani, „ülni rajta”. A dolgozók már naponta kérték a bért, mert hóvéégén már többszöröse áron vehettek volna bármit. De kockázatos volt megvárni azt is, hogy órák teljenek el. Így, ahogy megkapták a dolgozók az előző napi bért, azonnal adták ki – például a vállalat kerítésén – a családtagoknak, akik rohantak, hogy azonnal elköltsék azokat, mielőtt még tovább emelkednek az árak. Persze a kereskedő, akinél elköltötték a bérüket, ugyanígy tett: azonnal elköltötte a pénzt, amit kapott a beszerzésekre: Mindenki szabadult a pénztől, mintha forró burgonyát dobáltak volna egymásnak. Így hihetetlen módon felgyorsult a pénz forgási sebessége, ami még inkább azt a látszatot keltette, hogy óriási mennyiségű pénz van forgalomban. A történet vége ismert: összeomlott a pengő, érkezett a forint.

A pénzmennyiség és a pénz forgási sebessége összefügg az árak átlagos nagyságával (színvonalával), illetve az áruk és szolgáltatások mennyiségével, amire egyáltalán el lehet költeni a pénzt.

87. Fogalom: *árszínvonal*

Az **árszínvonal** az árak átlagos szintje egy adott időpontban, vagy időszakban. Az árak összességének az összehasonlítására szolgál két időpont, vagy időszak között. Számítása az időszaki árak átlagolásával történik, amit általában súlyoznak aszerint, hogy melyik termék, illetve szolgáltatás milyen mennyiségben kerül vásárlásra a többihez képest.

88. Fogalom: *pénz forgalmi egyenlete*

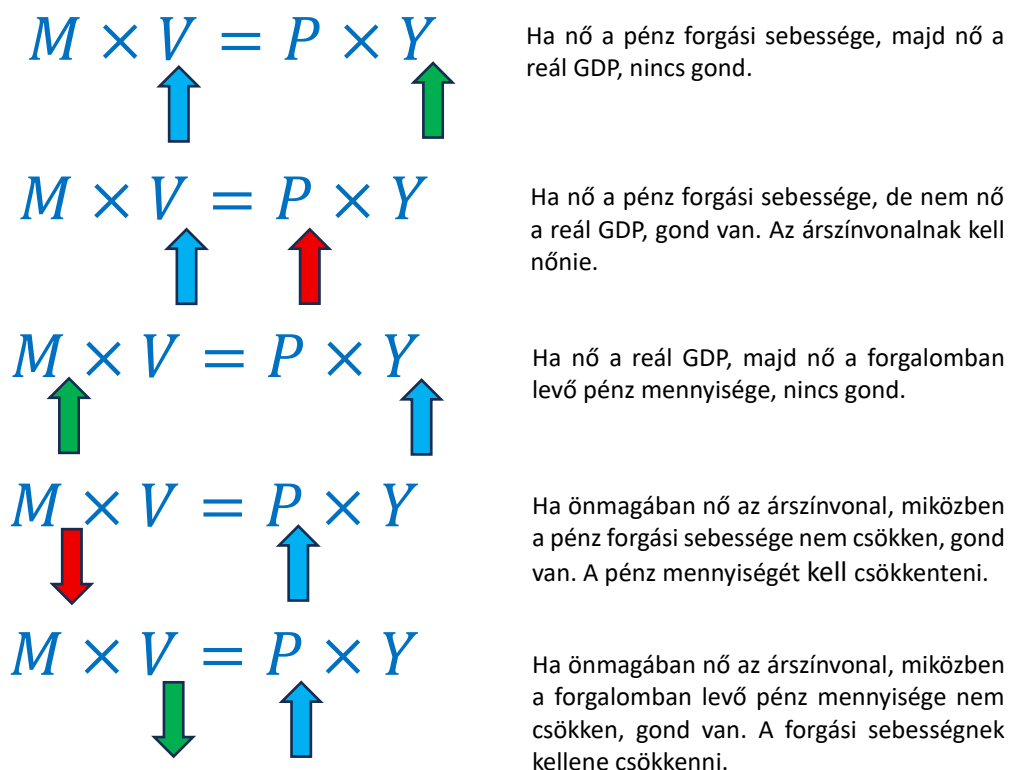
A pénz forgalmi egyenlete szerint a forgalomban levő pénzmennyiség és a forgási sebesség szorzatának egyenlőnek kell lennie az árszínvonal és az összes megvásárolható áru- és szolgáltatásmennyiség szorzatával:

$$M \times V = P \times Y$$

- Ahol M: a forgalomban levő pénzmennyiség;
- V: a pénz forgási sebessége az adott időszakban;
- P: az időszaki árszínvonal;
- Y: a reál GDP az időszakban (tehát az áruk és szolgáltatások termelése, előállítása nem értékben van összesítve, hanem mennyiségi egységben).

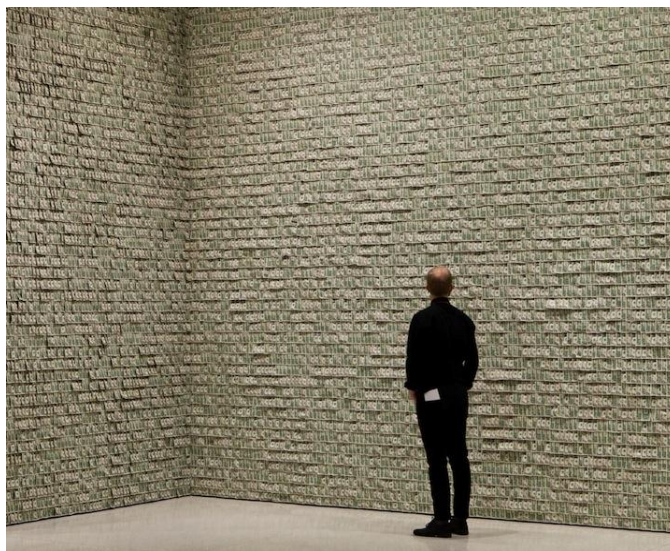
38. ábra: a pénz forgalmi egyenletének összefüggései a gyakorlatban

Forrás: saját szerkesztés

A pénz forgalmi egyenlete szemléletesen és logikusan mutatja be, hogy amennyiben az egyik tényező változik, hogyan – más tényezők milyen változása árán – lehet újra megteremteni az egyensúlyt. Különösen akkor fontos látni ezeket az összefüggéseket, ha anélkül nő az árszínvonal – azaz lesz infláció – hogy az áruk és szolgáltatások előállítása, termelése növekedett volna. Mert ebben az esetben vagy a forgalomból kell kivonnia pénzt a központi banknak (hazánkban a Magyar Nemzeti Bank), vagy ha erre nincs szándéka, akkor csak a pénz forgási sebességének csökkentésével lehet az árszínvonal emelkedését megfékezni.

2. Kép: Guggenheim Museum: \$100.000 room (New York)

6.2 Kínálati oldal

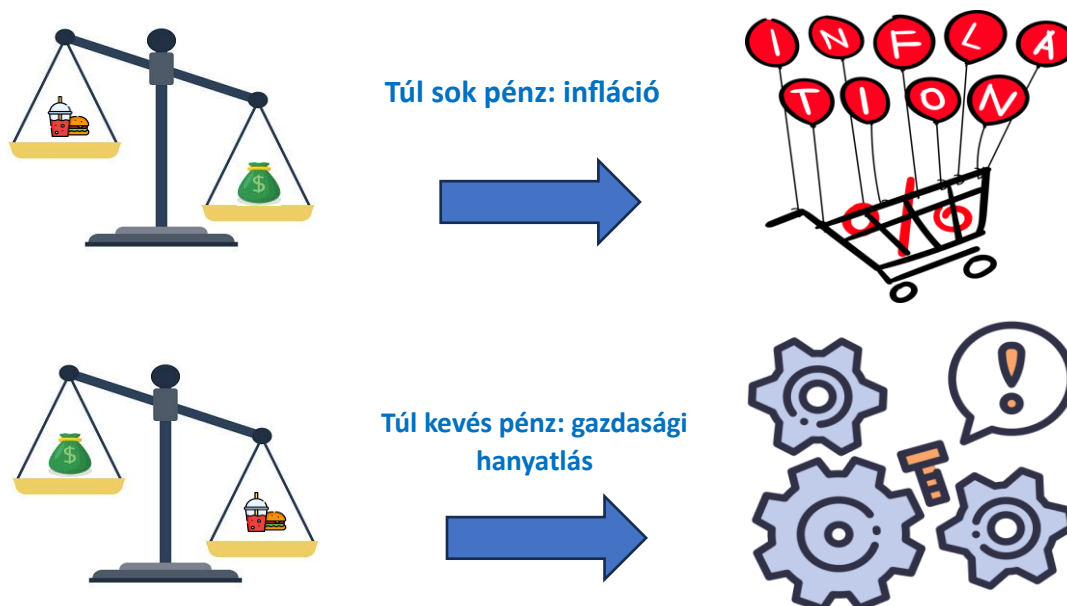
Láthattuk, hogy a pénzpiacon a keresleti oldal azt jelenti, hogy adott árszínvonalon, adott gazdasági környezetben mennyi igény van a fizetőeszköz (pénz) iránt a gazdaság szereplői részéről. Vagyis a gazdaság szereplői szeretnék üzleteket kötni, tranzakciókat bonyolítani, adni-venni, megtakarítani, spekulálni, és ehhez bizonyos mennyiségű pénzre van szükségük. A kínálati oldal tagjainak ezt a szükséges pénzmenységet kell majd biztosítaniuk. Lehetőleg nem többet, nem kevesebbet, hanem „pont” ennyit.

Ha ahhoz képest, amennyi árut és szolgáltatást állítanak elő, túlságosan sok a forgalomban levő pénz mennyisége, akkor – lásd korábban ismertetett pénz forgalmi egyenletét – akkor az árszínvonal emelkedésével állhat helyre a legkönnyebben az egyensúly. Vagyis emelkednek az árak, ez „szívja fel” azt a pénzmenységet, ami feleslegesen van forgalomban.

Ha ahhoz képest, amennyi árut és szolgáltatást állítanak elő, túlságosan kevés a forgalomban levő pénz mennyisége, akkor – mivel az árak sokkal nehezebben csökkennek, mint nőnek – jellemzően csökken a gazdasági teljesítmény, kevesebb árut és szolgáltatást állítanak elő, egyszerűen azért, mert nincs miért értékesíteni. A gazdasági szereplőknél ugyanis nincs elég pénz ahhoz, hogy vásároljanak, üzleteljenek. Ilyenkor felélednek a pénz nélküli gazdaságban már ismert tendenciák, vagyis a gazdaság kezd egy kicsit önellátásra berendezkedni. Lefűjják a beruházásokat, csökkentik a műszakok számát, visszaveszik a termelést, hiszen ki akarna feleslegesen pénzt fektetni olyan áruk és szolgáltatások előállításába, melyeket aztán majd – kellő mennyiségű pénz hiányában – nem lesz képes értékesíteni.

A nagy probléma a forgalomban levő pénz mennyiségével az, hogy nagyon nehéz, szinte lehetetlen pontosan kikalkulálni azt a pénzmennyiséget, amire a gazdaságnak éppen szüksége van. Így általában az az álláspont, inkább legyen egy kicsivel több pénz a szükségesnél a gazdaságban, mint kevesebb. Egy kis infláció (túl sok pénz) ugyanis nem okoz olyan károkat, mint amikor (túl kevés pénz) a gazdaság elkezd leépülni.

39. ábra: túlságosan sok, vagy túlságosan kevés forgalomban levő pénz következményei

Forrás: saját szerkesztés

Mint azt korábban láthattuk, a központi bankok a 20. század elejéig minden országban megkapták a bankjegy-kibocsátási monopóliumot. Tehát jelenleg, minden országban – beleértve hazánkat is – csak a központi bank bocsáthat ki bankjegyet és érmét, melyek az adott ország hivatalos fizetőeszközeinek (pénzének számítanak). Ezért – a bankjegy-kibocsátási jog miatt is nevezik a központi bankokat jegybankoknak is.

89. Fogalom: **jegybank**

A jegybank az adott országban a bankjegy- és érme-kibocsátási monopóliummal rendelkező központi bank. Általában ezek minden országban nemzeti bank néven, egyes országokban – ahol szövetségi köztársaság van – szövetségi bank néven ismertek. Hazánkban a jegybank a Magyar Nemzeti Bank. A központi bank és a jegybank kifejezések lényegében egymás szinonimái. A pénzteremtéssel kapcsolatban általában a jegybank kifejezés a használatos.

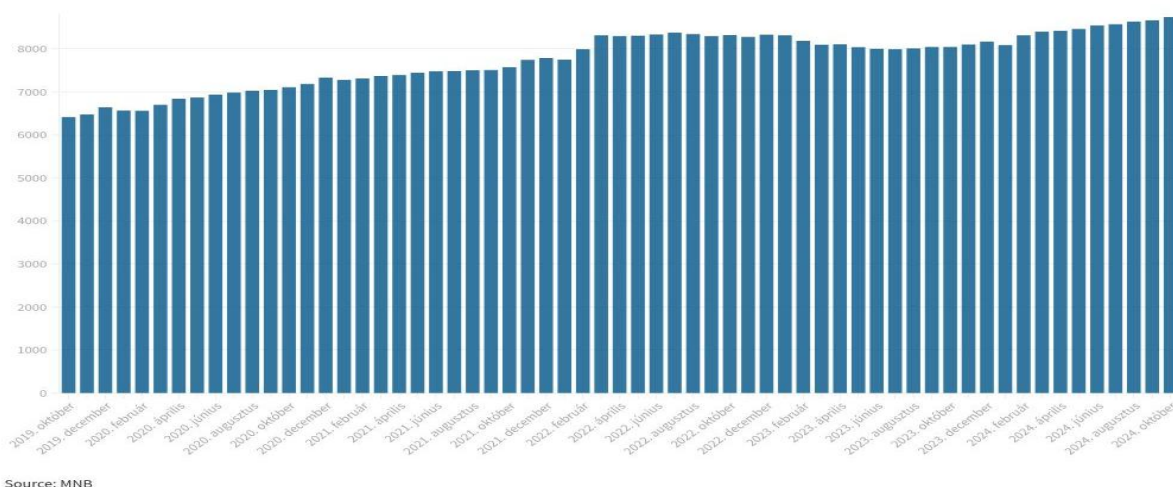
Tehát, ha egy adott országban vagyunk, akkor – ha csak nem hamisítvánnyal van dolgunk – az adott országban valamennyi bankjegyet és érmét az ország jegybankja bocsátotta ki. Ez még azokban az

Európai Unió tagállamokban is így van, ahol az euró a hivatalos fizetőeszköz. Minden tagállamban a saját jegybankjuk bocsátja ki a bankjegyeket és érméket, a saját nemzeti szimbólumokkal, de ugyanakkor ezeket a többi tagállamban is elfogadják, így egy kicsit össze is keverednek. Általában véve elmondhatjuk, hogy egy országban a forgalomban levő készpénzt az ország jegybankja bocsátotta ki.

90. Fogalom: **készpénz** (valuta)

Egy országban a készpénz-állományt a forgalomban levő, saját jegybanki kibocsátású bankjegyek és érmék összességét értjük. Nem a készpénzállomány része a jegybank raktáraiban lévő bankjegy- és érmeállomány.

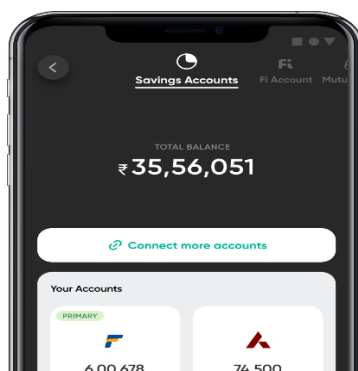
Magyarországon a készpénzállomány 2025-re átlépte a 9 ezer milliárd forintot. Ennek döntő része a lakosságnál van.

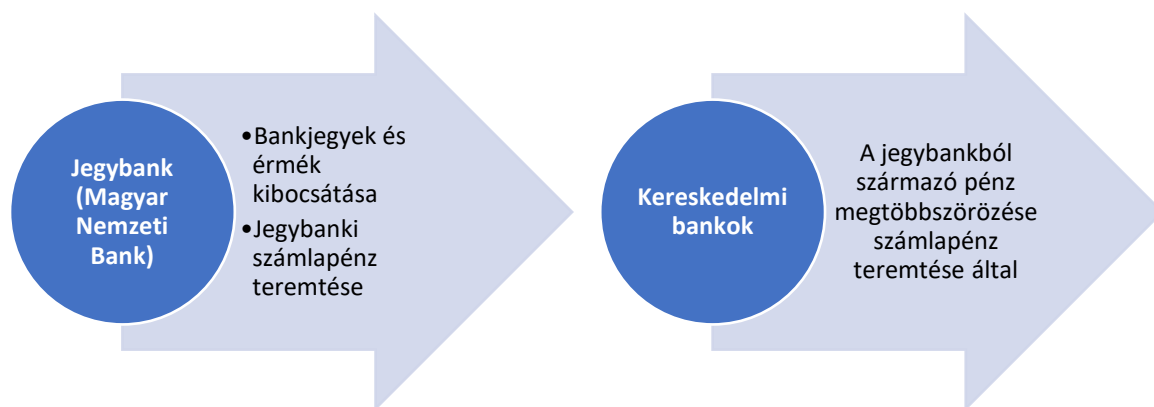
Tehát egy országban a forgalomban levő valamennyi – hazai – készpénz (bankjegy és érme) az jegybankpénz. Sokan azt hiszik, hogy ezen kívül már nincs jegybankpénz a forgalomban. Ők azonban megfeledkeznek a bankszámlákon levő pénzről, azaz a számlapénzről (deviza). Ezek egy része is a jegybankból került ki. Csak ezekkel az a probléma, hogy nem olyan könnyű felismerni – hogy a jegybank bocsátotta-e ki, vagy más – mint a készpénznél. A számlapénz (deviza) csak a nyilvántartásokban – ma már elektronikus, digitális módon – létezik.

91. Fogalom: **számlapénz** (deviza)

A számlapénz a bankszámlákon – beleértve a betét-, folyó-, és hitelszámlákat is – és egyéb nyilvántartásokban tartozásként vagy követelésként nyilvántartott pénzösszeg. A számlapénz létrehozására, teremtésére a jegybanknak nincs olyan monopóliuma, mint ami a bankjegy- és érme- (készpénz) kibocsátása tekintetében van.

40. ábra: a pénz forgalomba kerülése, létrejötte egy gazdaságban

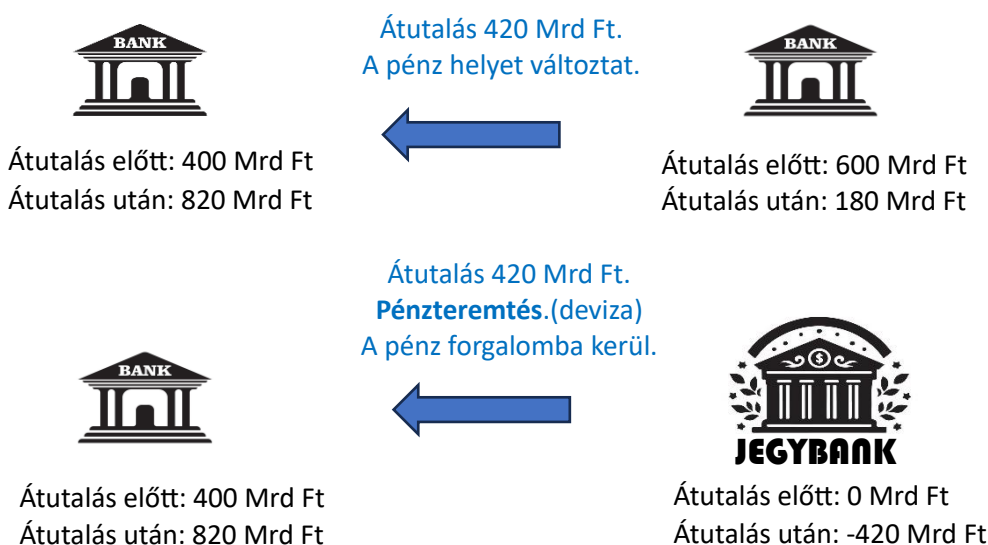
Forrás: saját szerkesztés

A jegybankból tehát nem csak készpénz formájában áramolhat ki – teremődhet – a gazdaság számára pénz, hanem bankszámlák közötti pénzmozgás révén is. Hogyan? Ne felejtjük el, a központi bank, azaz jegybank is bank. Tehát banki átutalással is kerülhet ki pénz a bankból. A rendkívül lényeges különbség – ahhoz képest, mikor egy kereskedelmi bankból történik az átutalás valamely másik bankba – az az, hogy a jegybanknak nincs szüksége ahhoz, hogy olyan pénzben, aminek kibocsátására monopoljoga (hazánkban az MNB esetében a forint) van legyen is a bankszámlán pénz. Miért kellene lennie a bankszámláján pénznek – hiszen ő teremti!

Tehát, ha a Magyar Nemzeti Bank mondjuk 420 forintos árfolyamon forintért akar a Londoni Devizatőzsdén vásárolni 1 milliárd eurót, akkor nem szükséges, hogy bármennyi forint is legyen azon a „pénzteremtő” számlán, ahonnan majd a szükséges pénz átutalásra kerül Londonba. Egyszerűen saját maga számára teremt, jóváír 420 milliárd forintot, és átutalja a Londoni Tőzsde számlaszámára (ahonnan az továbbutalásra kerül az eurót eladó számlájára). Hasonlóan, mint amikor Antonio olasz kereskedő írt egy papírt – egy váltót – és azzal fizetett. Ahogyan az olasz kereskedő is bármennyi váltót tudott volna írni, a Magyar Nemzeti Bank is bármennyi forintot át tudna utalni – ha akarna. De nem akar – szerencsére – akármennyit, hanem csak annyit, amennyire a gazdaságban szükség van ahhoz, hogy zavartalan legyen a pénzforgalom. Nyilvánvalóan valahogy korlátok közé kell szorítani ezt a pénzteremtést, a következőkben részletesen be is mutatjuk, hogy miként történik ez a korlátozás, szabályozás.

41. ábra: Bankok közötti átutalás és a jegybank (központi bank) általi pénzteremtés összehasonlítása

Forrás: saját szerkesztés

A jegybank (központi bank) lényegében „egy pénzgyár”. Vagyis lényegében bármennyi, olyan pénzt képes lenne kibocsátani, mint aminek kibocsátása az állam monopóliumot biztosít a számára. Hazánkban a Magyar Állam, az Országgyűlés ruházta fel a Magyar Nemzeti Bankot azzal a kizárólagos joggal, hogy magyar forintot bocsáthasson ki. Viszont azt is feladatként kapta, hogy biztosítsa a forint értékállóságát. Tehát vigyázni kell arra, hogy az általa kibocsátott forint értéke, azaz vásárlóereje a lehető legkisebb mértékben csökkenjen.

92. Fogalom: pénz vásárlóereje

A **pénz vásárlóereje** megmutatja, hogy egységnyi pénzért milyen mennyiségű árut, vagy szolgáltatást lehet egy adott időpontban megvásárolni. A pénz vásárlóerejét lehet mérni egy-egy áru vagy szolgáltatással kapcsolatban, – például kenyér, tej, fagylalt – vagy áruk és szolgáltatások csomagjával – úgynevezett jóságkosárral szemben. A pénz vásárlóereje fordítottan arányos az árszínvonallal. Ha az árszínvonal növekszik – azaz nőnek az árak – egy egységnyi pénzért egyre kevesebb mennyiségű árut vagy szolgáltatást lehet megvásárolni.

A jegybanknak (központi banknak), hazánkban a Magyar Nemzeti Banknak őrködni kell azon, hogy az általa kibocsátott pénz „erős” maradjon, tehát a lehető legjobban megőrizze vásárlóerejét. A Magyar Nemzeti Bank nyilvánvalóan nem tudja az árakat szabályozni, illetve a gazdaságot jogszabályokkal és támogatásokkal, adókkal befolyásolni. Amit leginkább tud tenni a forint erejének megőrzéséért, az a forgalomban levő forint mennyiségének helyes meghatározása. Ahogyan korábban is volt szó róla, ne legyen túl kevés, mert az rombolja a gazdaságot, és így végsősoron a forint erejére is negatív hatással van. De ne legyen túl sok sem a forgalomban levő forint mennyisége, mert akkor meg megugranak az árak, infláció alakul ki, vagyis nő az árszínvonal, ezáltal csökken a forint vásárlóereje.

A jegybank tehát bármennyi pénzt tudna kibocsátani, de nem teszi, mert számára elsődlegesen az a fontos, hogy megőrizze az általa kibocsátott pénz erejét. Ha bankjegyeket akar a Magyar Nemzeti Bank rendelni, akkor a Pénzjegynyomdától rendeli meg a kívánt mennyiséget. Lényegében bármennyit tudna rendelni a Magyar Nemzeti Bank, és komoly raktárkészleteket is tart fenn, mind bankjegyekből, mind érmékből. Nagyon lényeges, hogy a Magyar Nemzeti Banknál, vagy még a Pénzjegynyomdánál lévő bankjegyek, érmék nincsenek forgalomba helyezve, így azok – bár formailag természetesen már teljesen megfelelnek az előírásoknak – nem számítanak pénznek.

93. Fogalom: **forgalomba nem helyezett pénz**

A **forgalomba nem helyezett pénz** annak, akinél van – Magyar Nemzeti Bank, Pénzjegynyomda – nem számít pénznek. Tehát a Magyar Nemzeti Bank nyereségét semmilyen módon nem befolyásolja, mennyi bankjegyet és érmét raktároz, azokat készletként tartja nyilván.

Sajtótájékoztatón írta alá az első most nyomott bankjegyet Varga Mihály, a Magyar Nemzeti Bank új elnöke. És ez nem csak szimbolikus lépés volt – a bankjegyeken mindig ott szerepel a jegybankelnök aláírása, úgyhogy azokat, amelyeket mostantól nyomtatnak, már Varga aláírásával adják ki.

Mostanában többször is felvetődött, az árak és a fizetések emelkedése miatt nem akarnak-e nagyobb értékű bankjegyeket bevezetni, de a jegybank előző vezetése nem akart nagy változtatást: egy éve sincs, hogy az akkori jegybankelnök, Matolcsy György elmondta, nincs tervben az, hogy a 20 ezresnél nagyobb, például 50 ezres bankjegyet is kiadjanak. A készpénzhasználat az MNB adatai szerint főleg a kisebb vásárlásoknál gyakori (hiába írna most alkotmányba a kormány a készpénzzel fizetéshez való jogot), pedig rengeteg nagy címlet van az embereknél, de ezeket ritkán használják. Az MNB legfrissebb, még 2023. végi számai szerint egyébként 660 millió bankjegy volt forgalomban. Ebből

*közel 291 millió húszeszes,
183 millió tízeszes,
31 millió ötezres,
a legritkább, 23 millió kétezres,
harmadik leggyakoribbként 90 millió ezres,
és 41 millió ötszáz.*

(Forrás: hvg.hu, 2025.03.12.)

A jegybank korlátlan pénzteremtési lehetősége természetesen már akkor felkeltette az egyes államok, uralkodók és kormányok figyelmét, amikor azok megkapták a bankjegy- és érmekibocsátási monopóliumot. Hiszen milyen könnyű lenne úgy fenntartani az államot, így például a hadsereget, hivatalokat, iskolákat, kórházakat és utakat, ha bármikor lehetne pénzt kérni a jegybanktól a kiadások fedezésére. Ezt meg is próbálta, többször is, néhány ország, így például az Osztrák-Magyar Monarchia is, de nem lett jó vége. Ugyanis, ha az állam, a kormányzat bármikor, bármennyi pénzt kaphat a kiadásai fedezésére, akkor nyilvánvalóan még jobban túlköltekezik, egyre csak nő az étvágya. Sejtethető, mi fog ilyenkor történni: túl sok pénz kerül a forgalomba, de közben a gazdaságban meg ehhez képest nem állítottak elő több árut és szolgáltatást, így – lásd pénz forgalmi egyenletét – elszabadulnak az árak, a

pénz elveszíti értéke nagy részét, összeomlik a gazdaság, de az államháztartás is. Így idővel minden ország belátta, ilyesminek nincs túl nagy értelme. Továbbá, hogy ne essenek kísértésbe, szinte teljesen függetlenítték az államtól, a kormányzattól a jegybankokat. Ez azt jelenti, hogy a jegybankok nem finanszírozhatják az állam, a kormányzat kiadásait. Ez kifejezetten tilos. Annak érdekében, hogy az állam, a kormányzat ne is gyakorolhasson nyomást a jegybank vezetésére ilyen tiltott finanszírozás tekintetében, a jegybanki vezetőket kinevezésük időtartama alatt lényegében nem lehet leváltani, elmozdítani.

94. Fogalom: *jegybanki függetlenség*

A **jegybanki függetlenség** értelmében tilos a jegybanknak az állami, kormányzati közkiadásokat finanszírozni. A jegybank saját működését önmaga finanszírozza. Amennyiben nyeresége képződik, azt köteles a kormányzat alá tartozó központi költségvetésbe befizetni. Amennyiben vesztesége keletkezik, azt a központi költségvetésnek kell állnia. A jegybank elnökét (külföldön kormányzónak nevezik) az Országgyűlés (parlament) választja meg bizonyos időre, és onnan csak akkor lehet őt – szintén az országgyűlés által – elmozdítani, ha bűncselekményt követne el. Ilyen módon a jegybank saját maga határozhatja meg, hogy milyen módon gondoskodik fő feladatán, a forint értékállóságának biztosításán.

Magyarországon a jegybank elnökét az Országgyűlés 6 évre választja meg, amely további 6 évvel egyszer hosszabbítható meg. A jegybanknak – hazánkban – négy alelnöke van, őket is az Országgyűlés választja meg, szintén 6 évre. Az elnököt és az alelnököket is a köztársasági elnök nevezi ki, tehát onnantól az Országgyűlésnek is korlátozottak a jogai, hogy elmozdítsa őket.

A jegybank legfőbb döntéshozó szerve a Monetáris Tanács, amely belső (Magyar Nemzeti Bank alkalmazott) és külső tagokból áll, és olyan stratégiai döntésekben vesz részt, mint a jegybanki alapkamat megállapítása.

95. Fogalom: *Monetáris Tanács*

A Monetáris Tanács a Magyar Nemzeti Bank legfőbb, stratégiai döntéshozó szerve. Minden tagja 6 évre van kinevezve. Hivatalból tagjai – azaz minden külön kinevezés nélkül – az MNB megválasztott elnöke és négy alelnöke. Rajtuk kívül még további 6 külsős tagot választ az Országgyűlés. Döntéseiket szavazással hozzák meg.

A későbbiekben lesz szó arról, hogyan lehet a jegybank nyereséges, illetve veszteséges. Különösen ez utóbbi érdekes, hiszen a jegybank bármennyi pénz tud teremteni. Most egyelőre – a jegybanki függetlenség jegyében – rögzítsük azt, hogy a jegybank számára nem tiltott az, hogy saját kiadásait saját kibocsátású pénzzel fedezze: fedezi is. A gond ott lehet, ha ehhez képest nem tud elegendő bevételt realizálni, ahová viszont nyilvánvalóan nem számíthatja be a saját maga által kibocsátott pénzt. Tehát a Magyar Nemzeti Bank gazdálkodása, finanszírozása, fizetőképessége, likviditása – forintban – soha nincs veszélyben, nem kell soha senkitől függenie, képes a saját sorsát a saját kezében tartani.

Rendben, a jegybank nem „pénzelheti”, nem finanszírozhatja az állam, illetve a kormányzat kiadásait, így máris elmúlt a fő veszély, ami túlzott mennyiségű pénz forgalomba kerülését okozhatná. De ezen kívül van valami gát, ami korlátozza a jegybanki pénzteremtést (pénz forgalomba hozatalát), vagy a vezetők, illetve a Monetáris Tanács szabadon dönthet?

Lényegében a jegybank szabadon határozhatja meg a forgalomba kerülő jegybankpénz mennyiségét, azonban mégis van egy rejtett gát: fedezetlenül nem kerülhet a forgalomba jegybankpénz. Ugyanakkor tudjuk, hogy az ezüst- és aranyfedezet már a múlté, nincs már sem arany-, sem ezüststandard rendszer. Korunkban azt jelenti a fedezettség, hogy amennyiben a jegybankból forgalomba kerül jegybankpénz, azzal egyenértékűen növekednie kell a jegybank eszközeinek. Tehát, ha kiáramlik a jegybankpénz a

forgalomba, valami értékes dolognak be kell kerülnie – mint ellenértéknek – a jegybankba. Mivel a jegybank mégis csak egy bank, tehát nem foglalkozik bármivel – például olajjal, festményekkel, de kakaóbabbal sem – kizárólag pénzzel, arannyal és értékpapírokkal.

Mielőtt áttekintenénk, a jegybank milyen fedezeteket „gyűjt be” a kiáramló pénz ellenértékeként, szükséges meghatározunk néhány alapfogalmat.

96. Fogalom: *láttra szóló betét*¹

Láttra szóló betétnek nevezzük azt a banki folyószámlán elhelyezett összeget, amit az ügyfél bármikor, minden külön intézkedés nélkül felvehet, átutalhat, vagy egyéb módon rendelkezhet felőle.

97. Fogalom: *látraszóló kamat*

A látraszóló kamat a láttra szóló betét után fizetendő kamat, a betét összegének százalékában kifejezve.

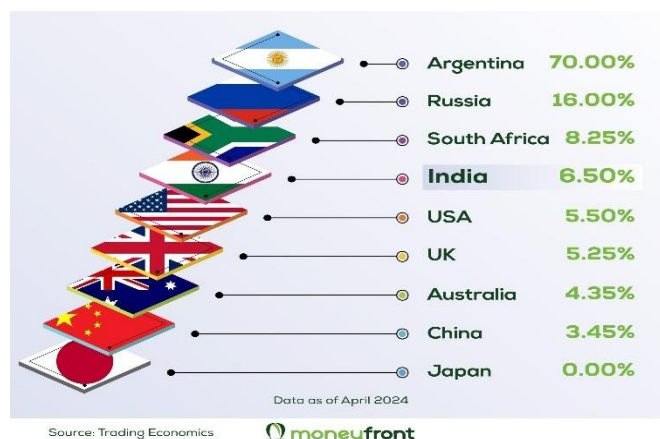
98. Fogalom: *lekötött betét*

Lekötött betét az a folyószámlán, vagy külön betéti számlán elhelyezett pénzösszeg, amely után a bank magasabb kamatot fizet mivel az ügyfél vállalta, hogy meghatározott időpontig nem kíván szabadon rendelkezni betétjével. Amennyiben az ügyfél a meghatározott időpontot megelőzően szeretne rendelkezni a betétjével (azaz feltöri a betétjét), úgy a bank egyáltalán nem vagy csak csökkentett kamatot fizet a betét után.

99. Fogalom: *jegybanki alapkamat*

A **jegybanki alapkamat** az a kamat, melyet a jegybank a nála elhelyezett forint bankbetétek után fizet a betéttulajdonosok részére. A jegybanki alapkamat látraszóló kamat.

42. ábra: néhány jegybanki alapkamat a világból 2024. áprilisában (%)

A jegybankot nem véletlenül nevezik központi banknak, vagy a bankok bankjának is. A jegybanknak nagyon kevés ügyfele van, nem akárkitől fogad betétet. Nincsenek lakossági, vagy általában vállalati ügyfelei sem. Nem lehet ügyfele a központi költségvetés, vagy – általában véve – költségvetési szervek sem. Alapvetően külföldi szervezetek sem vezethetnek számlát, egyetlen kivétellel. A magyar jegybanknál (MNB) a következők rendelkezhetnek forint- és devizaszámlával:

- Kereskedelmi bankok;
- Magyar Államkincstár (MÁK), mint pénzügyintézet;

¹ A láttra szóló kifejezés a betétnél külön, míg a kamatnál egybe írandó.

- Államadósság Kezelő Központ (ÁKK), mint pénzüintézet;
- Nemzetközi Valutaalap (IMF).

Tehát a fenti szervezetek tudnak számláikra pénzt elhelyezni, és amennyiben nem kötik le, úgy a látraszóló kamatot, azaz a jegybanki alapkamatot kapják betétjeik után. Amennyiben le kívánják betétjeiket kötni, arra is van lehetőség, de nem a kereskedelmi bankoknál megszokott 1, 3, 6 és egyéb, hónapokban számolt időtartamra, hanem 1 napra.

100. Fogalom: **MNB egynapos betét**

Az az ügyfél, aki a jegybanknál levő betétjét hajlandó egy napra lekötöni – azaz egy napig nem csökkenti le a betét összegét – az egynapos betéti kamatot kap, ami meghaladja a jegybanki alapkamatot, amely látraszóló kamat.

A jegybank nem csak betéteket fogad ügyfeleitől, de a kereskedelmi bankok részére hitelt is nyújt. Ennek azért refinanszírozási (újrarefinanszírozási) hitel a neve, mert a bankok alapvetően az ügyfeleik bankbetétjéből jutnak olyan pénzhez, amit „megforgatnak”, például kihiteleznek. Előfordul viszont, hogy egy bank jó üzleteket tudna kötni – például jó hiteleket tudna jó ügyfeleknek nyújtani – de éppen nincs hozzá elég forrása, mert nem gyűjtött össze annyi bankbetétet a betéteseitől. Ilyenkor a jegybank pótlólagos finanszírozást tud nyújtani, azaz ő ad pénzt ahhoz, hogy a bank ne maradjon le jó üzletekről. Természetesen ennek is ára van, a jegybank hitelkamatot számít fel az így nyújtott hitelek után.

101. Fogalom: **refinanszírozási hitelkamat**

A jegybank (Magyar Nemzeti Bank) kizárólag kereskedelmi banki ügyfelei számára (tehát a Magyar Államkincstárnak vagy az Államadósságközpontnak nem!) kész üzleti célú hiteleket nyújtani, melynek kamatlába a **refinanszírozási hitelkamat**.

A hitelnyújtásnak más formája is lehet, mint a bankhitel. Az egyik ilyen, kicsit „becsomagolt” forma a kötvényszerzés. A kötvény egy értékpapír, még hozzá egy olyan értékpapír, amely hitel-jogviszonyt testesít meg a felek között.

102. Fogalom: **értékpapír**

Az **értékpapír** egy olyan okirat – vagy újabban csak elektronikus, digitális jel egy nyilvántartásban – amely vagyonnal kapcsolatos jogokat testesít meg. Ezek a jogok értékesek, és adásvételük az értékpapír adásvételével történik. A jogoknak, amelyeket az értékpapír megtestesít, két fő típusa lehet: tulajdonosi (pl. részvény), vagy hitelezői (pl. kötvény).

Az értékpapír tehát azért értékes, mert olyan jogokat testesít meg, melyeknek valós piaci értéke van. Ha valakinek van egy OTP Bank részvénye, akkor ő részben tulajdonosa az OTP Banknak, és így mint

résztulajdonosnak neki tulajdonosi jogai vannak: jog a haszonból való részesedésre, jog a vezetőség megválasztására, és egyéb. Ha valakinek államkötvénye van, akkor neki tartozik az állam: így joga van arra, hogy mind a tőkét, mind a kamatokat törlessze részére az állam. Ugyanakkor nagyon lényeges az, amikor egy értékpapírt forgalomba hoznak, azaz megtalálja első tulajdonosát. Azért az első, mert a legtöbb értékpapírt szabadon lehet adni-venni, így például egy adott sorszámú OTP Bank részvénynek évek alatt sok tulajdonosa is lehet.

103. Fogalom: értékpapír kibocsátása (elsődleges forgalmazása)

Értékpapír-kibocsátásnak nevezzük azt, amikor az értékpapír-kibocsátó az értékpapírt az első tulajdonosa részére értékesíti. Az értékpapír kibocsátásából származó pénzbevétel a tulajdoni jellegű értékpapírok (például részvény) esetében a saját tőke része lesz, míg a hitelezési jellegű értékpapírok (például kötvény) esetében az idegen tőkeként tartják majd nyilván a mérlegben (hiszen azt vissza kell majd adni).

Az értékpapír kibocsátója számára a legfontosabb maga a kibocsátás, az, amikor az első tulajdonoshoz kerül az értékpapír, hiszen ekkor áramlik be pénz a kibocsátóhoz, és kerül majd a tőkébe, amit fel lehet majd használni működéshez, beruházásokhoz. Ha tulajdoni jellegű értékpapírt bocsátottak ki (például részvény), akkor lényegében új tulajdonosok lettek, akik befizetésükkel (amennyiért megvásárolták az értékpapírt) a saját tőkét gyarapították. Ezt nem kell soha visszaadni, amíg a vállalkozás működik. Ha viszont hitelezési jellegű értékpapírt bocsátottak ki (például kötvényt), akkor az a pénz is befolyik, de akkor az idegen tőke között tartják majd nyilván, hiszen azt vissza kell majd fizetni.

A legtöbb kibocsátott értékpapír forgalomképes, azaz szabadon lehet adni-venni. Lényeges azonban, hogy ezekből az adásvételekből már semmilyen bevételhez nem jut az értékpapír kibocsátója. Ahogyan láttuk, az értékpapír kibocsátója csak az első tulajdonostól jut pénzbevételhez, a kibocsátáskor. Tehát, amikor például az OTP Bank bocsát ki részvényt, mondjuk 23 ezer forintért/részvény, akkor a kibocsátáskor az OTP Bankhoz 23 ezer Ft/részvény pénzbevétel áramlik be. Abból, hogy ezzel a részvénnel később éppen 24 ezer forint/részvény, vagy 18 ezer forint/részvény áron kereskednek a tőzsdén, az OTP Bank semmilyen bevételhez nem jut már.

104. Fogalom: értékpapír másodlagos kereskedelme

Az **értékpapír másodlagos kereskedelme** során a korábban már kibocsátott értékpapírt adják-veszik egymás között a befektetők. Az adásvételhez kapcsolódó pénzmozgások nem érintik az értékpapír kibocsátóját. A másodlagos kereskedelem legfőbb színhelye a tőzsde.

A jegybankokat jellemzően nem érdeklik túlságosan a részvényvásárlások, hacsak nem valami fontos pénzügyi intézményről van szó. Így a Magyar Nemzeti Bank 75,8%-ban tulajdonosa a Budapesti

Értéktőzsdének. Ha értékpapírokról van szó, akkor a Magyar Nemzeti Bankot alapvetően a kötvények „érdeklik”, hiszen bankként ez a hitel-jogviszonyt megtestesítő értékpapír áll hozzá közel.

105. Fogalom: *kötvény*

A **kötvény** egy hitel-jogviszonyt megtestesítő értékpapír. A kötvénykibocsátó a kötvény első értékesítésekor vállalja, hogy az átvett pénzüsszeget előre meghatározott időn belül, előre meghatározott kamatokkal együtt a kötvénytulajdonosnak visszafizeti.

Korábban már tárgyaltuk, hogy a jegybanki függetlenség miatt a jegybank a lehető legnagyobb mértékben el van választva az államtól, illetve a kormányzattól abból az okból, hogy nehogy a jegybanki pénzüteremtéssel finanszírozzák az állami, kormányzati kiadásokat. Így a jegybank, a Magyar Nemzeti Bank nyilvánvalóan nem is hitelezheti az államot, a kormányzatot, mert sejtetően annak is az lenne a vége, hogy nem fizetik vissza a hitelt... Tehát a Magyar Nemzeti Bank sem hitelt nem nyújt az államnak, illetve a kormányzatnak, sem pedig nem vásárol a kibocsátáskor államkötvényeket, hiszen az is lényegében hitelezés lenne. Lényeges, hogy az államkötvényeket egyébként az Államadósság Kezelő Központ (ÁKK) bocsátja ki, mely kibocsátásban – nem mindig – közre szokott működni forgalmazóként a Magyar Államkincstár (MÁK) is. Azonban mind az Államadósság Kezelő Központ, mind a Magyar Államkincstár közvetlenül a Kormány alá van rendelve, így velük is tiltott a Magyar Nemzeti Banknak „üzletelnie”, már azon kívül, hogy esetleges megtakarításaik kezelésére a Magyar Nemzeti Bank folyószámlát vezet a részükre.

106. Fogalom: *Államadósság Kezelő Központ*

Magyarországon a Kormány és a Magyar Állam adósságát az **Államadósság Kezelő Központ (ÁKK)** pénzüintézet menedzseli. Ő figyel arra, hogy az esedékes hiteltörlesztések rendben menjenek, miközben az állam és a kormányzat megőrzi fizetőképességét. Szükség esetén ő bocsát ki állampapírokat, így államkötvényeket és kincstárjegyeket is.

107. Fogalom: *Magyar Államkincstár*

Magyarországon a központi költségvetés, a Nyugdíjbiztosítási Alap, az Egészségbiztosítási Alap és egyéb elkülönített alapok pénzügyi menedzselését a **Magyar Államkincstár (MÁK)** végzi. Azon kívül, hogy számlákat vezet és biztosítja a pénzüforgalmat az államháztartáson belül, illetve az államháztartáshoz kötődve, a Magyar Államkincstárnak sokrétű szerepe van – például ellenőrzéseket is végezhet – melyek közül a legfontosabb az ország éves költségvetési törvényében foglaltak végrehajtása és végrehajtatása.

43. ábra: A Magyar Nemzeti Bank által birtokolt magyar államkötvény-állomány 2023 és 2024 december 31-én az MNB éves jelentése szerint

Mérleg sor	Hátralévő futamidő	Állomány		Változás
		2023.12.31.	2024.12.31.	
	1 éven belüli lejáratú államkötvények	0	1 992	1 992
	1—5 éven belüli lejáratú államkötvények	369 786	763 532	393 746
	5 éven túli lejáratú államkötvények	2 936 994	1 477 216	-1 459 778
I.1.	Központi költségvetéssel szembeni követelések	3 306 780	2 242 740	-1 064 040

A Magyar Nemzeti Bank tehát nem vásárolhat kibocsátáskor államkötvényt az Államadósság Kezelő Központtól (mert az állam, a kormányzat tiltott hitelezése lenne), ugyanakkor az megengedett számára, hogy a tőzsdén, másodlagos forgalomból magyar államkötvényeket vásároljon. Az államkötvények futamideje sokszor akár 20-30 év is lehet, és sokszor, aki kibocsátáskor megvásárolja, pár hónap, vagy pár év után továbbadja azt másoknak. Így a Magyar Nemzeti Bank is vásárolhat így, „másodkézből”, „használt” államkötvényt, amiből – láthattuk – egy forintot sem kap az Államadósság Kezelő Központ,

így ez nem minősül az állam, a kormányzat tiltott hitelezésének. A legkönnyebben a Londoni Tőzsdén (London Stock Exchange) vagy a Budapesti Értéktőzsdén (BÉT) tud a Magyar Nemzeti Bank hazai államkötvényből bevásárolni. Felmerül a kérdés, hogy miért? Ha sokan szabadulnának a magyar államkötvényektől, nyilvánvalóan lemegy a tőzsdei árfolyamuk. Ez közvetlenül pénzügyileg nem érintené az Államadósság Kezelő Központot, hiszen ő már kibocsátáskor, az első vevőtől megkapta az államkötvény teljes vételárát. Azonban, ha az Államadósság Kezelő Központ a jövőben is szeretne államkötvényt kibocsátani, „rosszul jön ki”, ha a korábbi államkötvényektől „szabadulnak”, ha azoknak csökken az árfolyama, azaz a befektetők szemében kevesebb értéket képviselnek. Itt „jön a képbe” a Magyar Nemzeti Bank, aki ilyen esetben jól bevásárol a piacokon magyar államkötvényből, aminek ilyenkor – a nagy érdeklődés hatására – visszaemelkedik az árfolyama a kívánatos magasságba. Ilyen módon, ha az Államadósság Kezelő Központ újabb államkötvény sorozatot bocsátana ki, nagyobb lesz a befektetői érdeklődés. A Magyar Nemzeti Bank nem jár rosszul az ilyen „bevásárlással”, hiszen az államkötvényeket – bárkinek, akinek van ilyen – rendben törleszti az Államadósság Kezelő Központ. Márpedig ezekhez az államkötvényekhez olcsóbban jutott hozzá a Magyar Nemzeti Bank, mint a reális értékük, így jól fog vele járni, ha az állam rendben törleszt.

Bár sem hazai, sem külföldi vállalkozásnak nem vezethet számlát a jegybank, így a Magyar Nemzeti Bank sem, a kötvényvásárlás magyar vállalkozások tekintetében megengedett. Itt viszont az a szabály, – ellentétben az államkötvényekkel, ahol ez tiltott – hogy az ígéretesnek tűnő magyar vállalat kötvényét, ha valamikor akarja, akkor már a kibocsátáskor kell megvennie a Magyar Nemzeti Banknak. Ezzel a Magyar Nemzeti Bank közvetlenül hitelezhet magyar vállalatokat, akik kötvénykibocsátással szeretnék hitelt felvenni. Természetesen a Magyar Nemzeti Bankon múlik, akar-e vállalati kötvényt vásárolni, és ha akar, melyik vállalatét, milyen mennyiségben.

44. ábra: A Magyar Nemzeti Bank államkötvény és vállalati kötvény vásárlási lehetőségei

Érdekes módon a Magyar Nemzeti Bank maga is bocsát ki kötvényeket, még hozzá forint alapon. Mindez azért figyelemreméltó, mert a Magyar Nemzeti Bank végtelen mennyiségű forintot képes teremteni. Valutát – bankjegyeket és érméket, azaz készpénzt – kicsit nehezebben, mert azokat le kell gyártatni, de devizát tényleg korlátlan mennyiségben tudna teremteni, hiszen csak be kell írni egy megfelelő számítógépes file-ba az összeget, és kész is. Ezek után miért lehet szüksége még a Magyar Nemzeti Banknak forintra, még hozzá elég sok munkát belefektetve, kötvénykibocsátással? A válasz az, hogy erre a forintra, amit így kötvénykibocsátással képes „begyűjteni”, egyáltalán nincs szüksége, viszont ha túl soknak érzi a forgalomban levő pénz mennyiségét, ilyen módon is képes lehet gyorsan, de piaci alapon pénzt kivonni a forgalomból. Hiszen ne feledjük, a Magyar Nemzeti Banknál lévő forint nem számít pénznek, hiszen nincs a forgalomban. Másrészt az aukciók révén a Magyar Nemzeti Bank információhoz is jut, hogy a piaci szereplő bankok milyen hozamokat várnak el, azaz milyen áron hajlandók a pénzüket időlegesen – hitel formájában – átengedni a Magyar Nemzeti Banknak.

A Magyar Nemzeti Bank ugyanis nem akármilyen kötvényt bocsát ki, hanem úgynevezett diszkontkötvényt. Valamint a kibocsátás nem szabott, rögzített áron valósul meg, hanem aukciót hirdetnek a vásárlóknak.

108. Fogalom: *diszkontkötvény*

A **diszkontkötvény** olyan kötvény, amelynek egyáltalán nincs megállapítva kamata, sem rögzített, sem változó (azaz nincs névleges kamata). A kibocsátó azt vállalja, hogy a bizonyos jövőbeni időpontban (a futamidő végén) a kötvény névértékét fizeti vissza a kötvénytulajdonosnak. Ennek megfelelően – annak érdekében, hogy a kötvénytulajdonos megfelelő hozamhoz juthasson – a kötvénykibocsátás a névérték alatt történik. Minél hosszabb a kötvény futamideje, a névértékhez képest annál inkább csökkentett (diszkontált) áron bocsátják ki a kötvényt.

109. Fogalom: *nem fix áras értékpapír-kibocsátási aukció*

A **nem fix áras értékpapír-kibocsátási aukción** a lehetséges vevők egymás ajánlatát nem ismerve (titkos) módon tesznek vételi ajánlatot, „licitálnak” az adott értékpapír megvásárlási árára, és az ezen az áron megvásárolni kívánt mennyiségre. Az értékpapír kibocsátó vagy közli, vagy nem előre az általa elfogadhatónak tartott minimális árat. Az aukció végén a legmagasabb ajánlott ár, ha magasabb mint a kibocsátó által elvárt minimális ár, elfogadásra kerül, és az ajánlattevő megkapja azt a mennyiséget, amit kért, vagy amit a kibocsátó maximálisan értékesíteni szeretett volna. Amennyiben a második legmagasabb ajánlat is kedvezőbb, mint a minimális ár, úgy – ha még maradt kibocsátandó mennyiség – ez az ajánlat is elfogadásra kerülhet, az ajánlatban megjelölt mennyiséggel együtt. Ez így folytatódik, míg van olyan sorrendben következő ajánlat, amely megfelel a kibocsátónak, és még van kibocsátandó

értékpapírmennyiség. Amikor a kibocsátó előre közli a minimális árat, nyilvánvalóan nem lehet ennél alacsonyabb árra ajánlatot tenni, csak magasabbra, illetve az azon megvásárolni kívánt mennyiségre.

Tehát az az aukció értelme, hogy a lehető legmagasabb árat fizessék a vevők a meghirdetett dologért. Mivel esetünkben ez a dolog egy hitelfelvétel, a hitelfelvevő – kötvénykibocsátó – szempontjából az a legkedvezőbb ajánlat, amely a névértékhez képest a legmagasabb, hiszen a kibocsátó a futamidő végén mindenképpen a névértéket fizeti vissza. E névértékhez képest szeretne a kibocsátó a lehető legmagasabb hitelösszeghez jutni ma.

Alapesetben az értékpapír aukciókon egyformán érdekes az ár és a mennyiség is. Ennek oka az, hogy a kibocsátó a számára legkedvezőbb, legmagasabb áron szeretné az értékpapírt kibocsátani, másrészt a kívánt mennyiséget is ki szeretné bocsátani. Nem csak néhányat kiváló áron, hanem az összes tervezett mennyiséget a lehető legjobb áron.

Más esetben azonban az árat rögzítik, ott nem várnak el liciteket, egymásra való ráígérgetést. Amiben lehet licitálni, hogy ki mekkora mennyiséget vásárolna meg. Aki a legtöbbet, annak az igényét elégíti ki elsőként a kibocsátó, majd sorrendben a második mennyiségét, és így tovább, egészen addig, míg a kibocsátásra felajánlott mennyiség, vagy a licitálók el nem fogynak. Mostanában a Magyar Nemzeti Bank ilyen, fix áras aukciókat hirdet, 1 hetes futamidőre, 1.000 milliárd Ft keretösszegre. Ha valaki elvinné az egészet egyben, akkor a többieknek nem is maradna.

110. Fogalom: *fix áras értékpapír-kibocsátási aukció*

A **fix áras értékpapír kibocsátási aukción** az értékpapír kibocsátó előre közli az értékpapír kibocsátási árat, ami rögzített, nem lehet fölé licitálni a potenciális vevők által. A kibocsátani kívánt mennyiséget vagy közli a kibocsátó, vagy nem közli előre. Amire licitálni lehet ebben az esetben, az a megvásárolandó értékpapír mennyisége. Annak az ajánlattevőnek a vásárlási igényét elégíti ki elsőnek a kibocsátó, aki a legnagyobb mennyiséget kívánja megvásárolni. Ha még van kibocsátandó értékpapírmennyiség, akkor a második legnagyobb mennyiségre vonatkozó ajánlat kerül elfogadásra, és így tovább.

45. ábra: A Magyar Nemzeti Bank fix áras diszkontkötvény aukciós felhívása 2025.07.03.

A kibocsátás tervezett nagysága:	1000 milliárd forint
Aukció típusa:	Fix áras aukció
A kibocsátás napja:	2025. július 3.
Az aukció kezdő időpontja:	2025. július 2., 10:00
Az aukció záró időpontja:	2025. július 2., 10:30
Futamidő:	7 nap
Az eredményhirdetés időpontja:	2025. július 2., 12:00
A pénzügyi teljesítés határideje:	2025. július 3.
Kibocsátási árfolyam:	99,8738

Most már áttekintettük a főbb fogalmakat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy átlátható, érthető legyen az, miként is teremt a jegybank pénzt, vagy hogyan semmisíti meg.

6.2.1 A jegybanki pénzteremtés és pénzmegsemmisülés

Ebben az alfejezetben áttekintésre kerül az, hogy miként teremti a jegybank a pénzt, hogyan hozza forgalomba, amikor úgy értékeli, túl kis mennyiségű pénz van forgalomban. Másrészt az is bemutatásra

kerül, hogy amikor a jegybank úgy értékeli, túlságosan sok pénz van a gazdaságban, milyen módon tudja visszavonni annak egy részét, azaz hogyan semmisül meg ilyenkor a pénz.

Fontos tudnivaló, – mielőtt ennek az alfejezetnek a tanulmányozásába kezd az Olvasó – hogy a jegybanki pénzteremtéssel, megsemmisüléssel kapcsolatos alapfogalmak az előző alfejezetben kerültek áttekintésre! Ebben az alfejezetben sok esetben már ezek az alapfogalmak nem kerülnek olyan mélységben kifejtésre, mint az előző alfejezetben, tehát akinek a különböző fogalmakkal problémája van, tekintse át az előző alfejezetet is!

Korábban bemutatásra került, hogy a gazdaságba, a „gazdaság vérkeringésébe” alapvetően a jegybankból (más néven központi bankból) kerül a pénz, amit majd a kereskedelmi bankok – egy saját pénzteremtési móddal – meg fognak többszörözni.

A jegybank által teremtett pénz lehet készpénz – bankjegyek és érmék, azaz valuta – és lehet elektronikus, digitális formában nyilvántartott pénz is, azaz deviza.

111. Fogalom: *jegybanki pénzteremtés*

A **jegybanki pénzteremtés** során a Magyar Nemzeti Bank üzleti tranzakciókkal, banki átutalással forgalomba hozza a forintot, mint devizát. A bankjegyek és érmék forgalombahozatala úgy történik, hogy a jegybank kielégíti a kereskedelmi bankok, a Magyar Posta és a Magyar Államkincstár készpénzigényét, akik az így kapott készpénzért átutalással fizetnek. Sérült, hiányos bankjegyet, forgalomból már kivont bankjegy- és érmetípusokat a jegybank bárki részére új bankjegyre, illetve érmére váltja át. Ezen kívül a jegybank, a Magyar Nemzeti Bank semmilyen tranzakciót nem folytat készpénzben, így valutaváltással (idegen ország fizetőeszközeire) sem foglalkozik, senki részére sem.

112. Fogalom: *jegybanki pénzmegsemmisülés*

A **jegybanki pénzmegsemmisülés** során a Magyar Nemzeti Bank üzleti tranzakciók révén, piaci alapon rábírja a gazdasági szereplőket, hogy részére véglegesen, vagy időlegesen forintot utaljanak át. Mivel a jegybanknál lévő forint nem tekinthető forgalomban levő pénznek, az ilyen módon a jegybank részére átutalt forintösszeg megsemmisültnek tekinthető. A csak időlegesen, betétként, vagy hitelként átvett forintösszeget a Magyar Nemzeti Bank természetesen nyilvántartja, tehát az csak a gazdaság szempontjából tekinthető megsemmisültnek.

A jegybank, a Magyar Nemzeti Bank tehát üzleti tranzakciókkal, piaci alapon, banki átutalással juttatja ki a forintot a gazdaságba. Annak érdekében, hogy ez szabályozott módon történjen, azaz ne legyen fedezetlen a pénzteremtés, a jegybanknak a szóban forgó üzleti, pénzteremtő tranzakciók által valamilyen értékhez kell jutnia, értéket kell teremtenie. Tehát, a jegybankból a pénzteremtés által kiáramló forint ellenértékeként valami értékes dolognak kell érkeznie a jegybankba. De a piac

egyébként is így működik: „valamit valamiért”. És mivel piaci alapon zajlik a jegybanki pénzteremtés, így természetes is, hogy a jegybankból a pénzteremtéssel kiáramló forintért „cserébe” a jegybanknak is kapnia kell hasonló értékben „valamit”. Lássuk tehát, milyen üzleti tranzakciók révén zajlik a jegybanki pénzteremtés, és a jegybank milyen értékes dolgokra tesz szert ellenértékként.

A jegybanki pénzteremtés lehetséges módjai:

1. **A jegybank forintért külföldi devizát vásárol:** amerikai dollárt, eurót, svájci frankot, angol fontot, japán jent, kínai jüant, norvég koronát, és egyebeket. Olyat, ami valószínűleg megőrzi az értékét a forinthez képest. Tehát ilyenkor a jegybank forinttal fizet, azt utal át fizetségként annak, akitől megvásárolja a külföldi devizát (például a Londoni Tőzsdén). Így „kimegy” a forint, „bemegy” a megvásárolt külföldi deviza, és bekerül a jegybank devizatartalékjába;
2. **A jegybank forintért aranyat vásárol.** Az arany lényegében folyamatosan őrzi az értékét, sőt növeli, minden fizetőeszközzel, így a forinttal szemben is. Tehát ilyenkor a jegybank forinttal fizet, azt utal át fizetségként annak, akitől megvásárolja az aranyat (például a Londoni Tőzsdén). Így „kimegy” a forint, „bemegy” a megvásárolt arany, és bekerül a jegybank aranytartalékjába;
3. **A jegybank forintért magyar államkötvényt vásárol.** A Magyar Nemzeti Bank nyilvánvalóan meg kell, hogy bízson a saját országa által kibocsátott államkötvény értékállóságában: abban, hogy a Magyar Állam rendben törleszti az államkötvény tőketartozását, illetve rendben fizeti a kamatokat is. Elvileg a jegybank az államkötvény kibocsátásakor nem, csak a másodlagos forgalomban vásárolhat államkötvényt (tehát nem lehet a kibocsátáskori első vevő), hogy ne lehessen szó az állam, a kormányzat tiltott finanszírozásáról. Tehát ilyenkor a jegybank forinttal fizet, azt utal át fizetségként annak, akitől megvásárolja a magyar államkötvényt (például a Budapesti Értéktőzsdén). Így „kimegy” a forint, „bemegy” a megvásárolt magyar államkötvény, és bekerül a jegybank befektetett eszközei közé;
4. **A jegybank forintért magyar vállalati kötvényt vásárol.** Itt már problematikusabb az értékállóság, hiszen a vállalatok sokkal kockázatosabbak, mint mondjuk a Magyar Állam. A Magyar Állam, az államháztartás, ha „megszorul” vethet ki egy újabb adót, amire a vállaltoknak nincs lehetősége. Elvileg a jegybank a kibocsátáskor kell, hogy magyar vállalati kötvényt vásároljon. Ennek oka az, hogyha később a másodlagos piacon drágábban venné meg, az nem jó üzleti szempontból. Ha olcsóbban, az meg azt jelzi, a piac már szabadulna a kötvénytől, azaz túl kockázatos. Tehát ilyenkor a jegybank forinttal fizet, azt utal át fizetségként annak, akitől megvásárolja a magyar vállalati kötvényt (jellemzően egy hazai bank bonyolítja a vállalat nevében az üzletet). Így „kimegy” a forint, „bemegy” a megvásárolt magyar vállalati kötvény, és bekerül a jegybank befektetett eszközei közé;
5. **A jegybank forint refinanszírozási hitelt nyújt hazai kereskedelmi banknak.** A legjobb bankoknak is – vagy kiváltképp nekik – időnként szükségük van több pénzügyi forrásra, mint amennyit a bankbetétektől össze tudnak gyűjteni. Jó üzleti lehetőségek kínálóznak számukra, amihez többletpénzre, többletfinanszírozásra van szükségük, amiben a jegybank partner, hiszen így később ő is tud keresni ezeken az üzleteken, hiszen a refinanszírozási hitelért természetesen kamatot számít fel. Tehát ilyenkor a jegybank a kereskedelmi bank által kért hitelösszeget a kereskedelmi bank számára kiutalja. Így „kimegy” a forint, „bemegy” a megkötött hitelszerződés (ami szerint a nyújtott hitelt később kamattal visszafizetik), és bekerül a jegybank hitelkövetelései közé;
6. **A jegybank forintban fizeti ki a nála elhelyezett betétek kamatait.** A jegybanknál számlát vezetnek a kereskedelmi bankok, a Magyar Államkincstár, illetve az Államadósság Kezelő Központ. Amennyiben ők betétet helyeznek el, akkor látraszóló kamatként a jegybanki alapkamatot kapják az elhelyezett betétösszeg után. Ha egy napra le is kötik betétüket, akkor az egy napos betéti kamatot kapják. Tehát ilyenkor a jegybank forintban utalva fizeti a nála

elhelyezett betétek kamatait a folyószámlatulajdonosok részére. Így „kimegy” a forint, viszont korábban „bement” a pénzbetét a jegybankba, és bekerült a jegybank kötelezettségei közé, hiszen ezeket a betéteket idővel vissza kell majd fizetni a számlatulajdonosok részére;

7. **A jegybank forintban fizeti vissza a nála korábban elhelyezett betéteket.** A jegybank ügyfeleinek lehetőségük van betételhelyezésre a jegybanknál. Természetesen ez az ügyfelek pénze marad, így, amikor kívánják ezt a pénzt kivehetik. Átutalja a részükre a jegybank. Tehát ilyenkor a jegybank forintban kiutalja a számlatulajdonosok részére az általuk korábban a jegybanknál elhelyezett betét összegét (vagy annak egy részét, ahogy az ügyfél kívánja). Így „kimegy” a forint, viszont korábban „bement” a pénzbetét a jegybankba, és bekerült a jegybank kötelezettségei közé, várható volt, hogy ezeket a betéteket idővel vissza kell majd fizetni a számlatulajdonosok részére;
8. **A jegybank forintban fizeti vissza az általa diszkontkötvény révén felvett hitelek összegét.** A jegybank nem csak betét formájában (kellően magas betéti kamatot ígérve) „vonzhatja be” a forgalomban levő pénz egy részét az ügyfeleitől, hanem úgy is, hogy diszkontkötvény kibocsátásával (megfelelő hozamot ígérve) hitelt vesz fel tőlük egy rövid időre. Azért lehet jobb így „bevonni” a pénzt, mint betétek formájában, mert a betéteket lényegében bármikor visszakérhetik az ügyfelek, a kötvényadósságot viszont csak előre meghatározott időpontban (a futamidő végén) fizeti vissza a jegybank az ügyfelei részére. Tehát ilyenkor a jegybank kiutalja a teljes hitelösszeget ügyfelei részére, akik korábban csökkentett (diszkont) áron vásárolták meg a diszkontkötvényt, és nyújtottak ezáltal hitelt a Magyar Nemzeti Bank számára. Így „kimegy” a forint, viszont korábban „bement” a felvett hitel a jegybankba, és bekerült a jegybank kötelezettségei közé, hiszen ezeket a hiteleket a futamidő végén vissza kell majd fizetni a számlatulajdonosok részére (az ígért hozammal együtt).

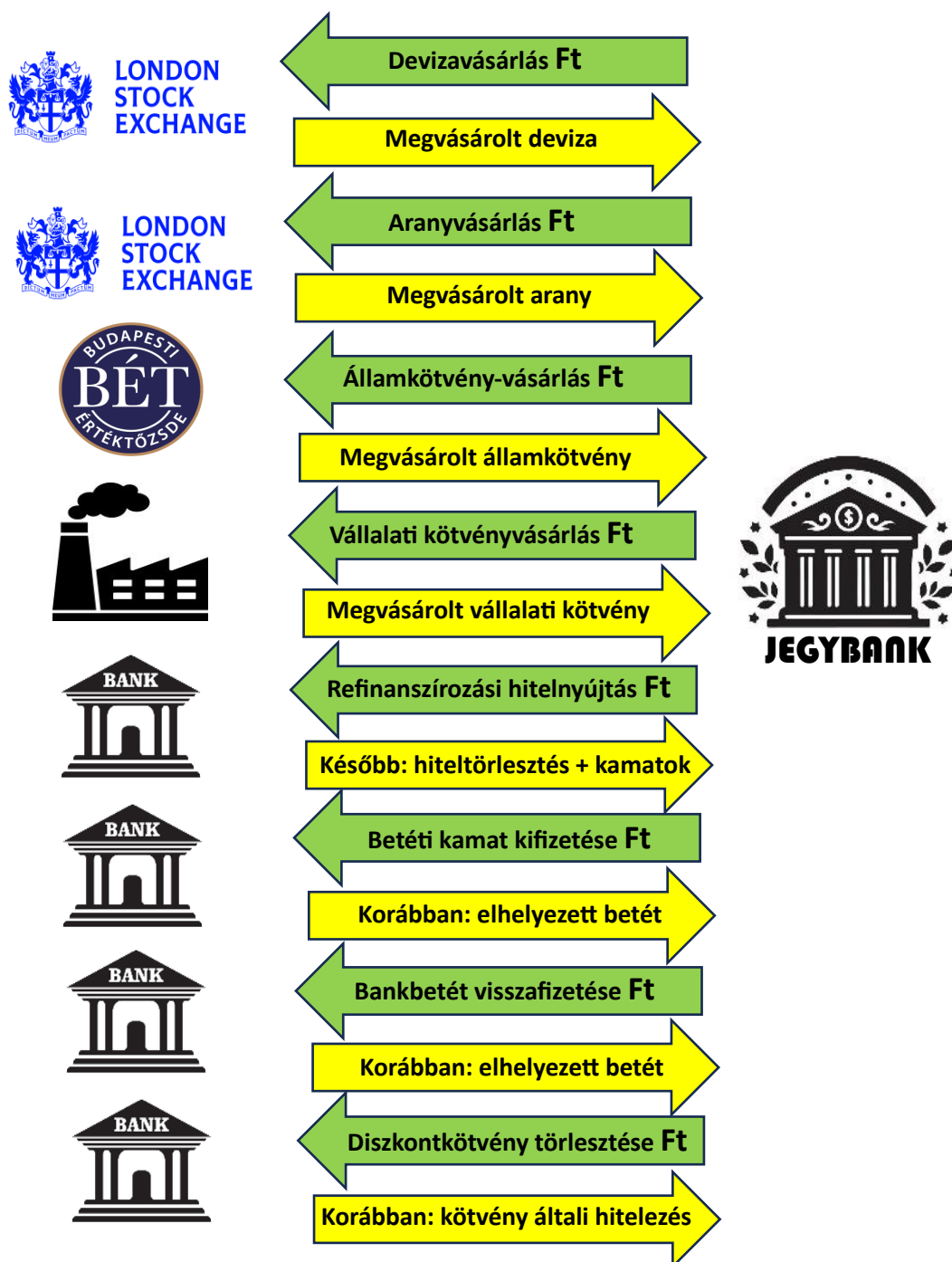
Amikor a jegybank úgy értékeli, hogy nincs megfelelő mennyiségű pénz a forgalomban, akkor a fenti nyolc lehetséges eszköz áll a rendelkezésére, hogy „pénzt pumpáljon” a gazdaságba. A pénzteremtő eszközök használatával átutalja a forintösszegeket, az üzletfeleknek, kereskedelmi bankoknak, akik éppen érintettek. Ezt követően ezek a gazdasági szereplők biztosan mozgatni fogják ezeket a forintokat, ez csak idő kérdése. Megindulnak tehát az így kijuttatott forintok az üzletei tranzakciókon keresztül. Kézről-kézre járva terjednek szét a gazdaságban. Például, ha valaki a Londoni Tőzsdén ad el a Magyar Nemzeti Banknak 1 milliárd eurót és kap érte 420 milliárd forintot, akkor szinte biztos, hogy nem a bankszámláján szeretné tartani ezt az óriási összeget. Jó oka lehetett, hogy ennyi forintot vásárolt. El akarja költeni valamire: például magyar részvényeket venne a Budapesti Tőzsdén, magyar vállalatot vásárolna fel, vagy magyar ingatlanokat vásárolna. Amikor elkezdi költeni a 420 milliárd forintot, akkor apránként az Magyarországra, a hazai gazdaságba kerül, és megkezdzi körforgását a gazdasági szereplők között.

A leggyorsabb és leghatékonyabb eszköz, amivel a jegybank pénzt juttathat a gazdaságba, az a külföldi deviza, vagy arany vásárlása. Amikor a jegybank úgy érzi, ideje jelentősebb forintösszeget a gazdaságba juttatni, forgalomba hozni, és például a forint/euró árfolyamot kedvezőnek ítéli, akkor pár perc alatt már „kint”, azaz a forgalomban is lehet például a fentebb említett 420 milliárd forint. A többi

pénzteremtő eszköz csak ki szokta egészíteni a külföldi deviza- vagy aranyvásárlási pénzteremtő eszközök használatát.

46. ábra: a jegybanki pénzteremtés

Forrás: saját szerkesztés

Ha megértettük, hogyan teremt pénzt a jegybank – 8 féle módon – akkor már könnyen fog menni a jegybanki pénzmegsemmisülés megértése is. Hiszen lényegében ahogyan történik a jegybanki pénzteremtés, ellentétesen fog történni a jegybanki pénzmegsemmisülés. Annyi különbség lesz, hogy kötvényeket – államkötvényt, vagy vállalatit – nemcsak vásárolni (pénzteremtés) és eladni (pénzmegsemmisülés) lehet, hanem amíg a Magyar Nemzeti bank tulajdonában vannak a kötvények, addig az ő részére fizeti a kibocsátó (állam, vagy vállalatok) az esedékes kamat- és tőketörlesztést.

Míg a jegybanki pénzteremtésnél az a cél, hogy újabb forintmennyiség kerüljön a forgalomba a jegybankból, a jegybanki pénzmegsemmisülésnél az a cél, hogy a forgalomból a jegybankba kerüljön vissza bizonyos mennyiségű pénz, és ezáltal veszítse el pénzjellegét (mivel a jegybankban, a Magyar Nemzeti Bankban levő forint nem számít már pénznek).

47. ábra: a jegybanki pénzteremtés és pénzmegsemmisülés illusztrálása

„Jegybanki pénzteremtés”

„Jegybanki pénzmegsemmisülés”

Párásító készülék

Forrás: saját szerkesztés

Páramentesítő készülék

1. **A jegybank külföldi devizát ad el forintért:** amerikai dollárt, eurót, svájci frankot, angol fontot, japán jent, kínai jüant, norvég koronát, és egyebeket. Olyat, amit a devizatartalékban korábban – mikor külföldi devizát vásárolt – fel tudott halmozni. Tehát ilyenkor a jegybank külföldi devizával, például amerikai dollárral fizet, azt utal át fizetségként annak, akitől megvásárolja a forintot (például a Londoni Tőzsdén). Így „bejön” a forint, „kimegy” az eladott külföldi deviza. A beérkezett forint megsemmisültnek tekinthető;
2. **A jegybank aranyad ad el forintért.** A jegybanknak, a Magyar Nemzeti Banknak aranyból sincs „végtelen” mennyisége, csak annyi, amennyit korábban vásárolt, és helyezett aranytartálékjába. Tehát ilyenkor a jegybank arannyal fizet, azt utal át fizetségként annak, akitől megvásárolja az forintot (például a Londoni Tőzsdén). Így „bejön” a forint, „kimegy” az arany. A beérkezett forint megsemmisültnek tekinthető;
3. **A jegybank magyar államkötvényt ad el forintért.** Ahogyan más befektetők – ha úgy hozza az élet – a Magyar Nemzeti Bank sem biztos, hogy akár évtizedekig is meg kívánja tartani a birtokában levő magyar államkötvényeket. Ha úgy értékeli, hogy az szükséges, bármikor értékesítheti azokat a budapesti, vagy a londoni tőzsdén, az aktuális árfolyamon, természetesen. Tehát ilyenkor a jegybank „piacra dobja” azokat a magyar államkötvényeket, amelyeket értékesíteni kíván, és azok tőzsdei vásárlói forinttal fizetnek ezekért a jegybanknak. Így „bejön” a forint, „kimegy” a magyar államkötvény. A beérkezett forint megsemmisültnek tekinthető;
4. **A jegybank részére kamatot fizet, vagy tőkét törleszt forintban a Magyar Állam a jegybanki birtokában lévő magyar államkötvények után.** A jegybanknak is joga van hozzá, – mint bármely gazdasági szereplőnek – hogy amennyiben magyar államkötvényt birtokol, akkor az esedékes kamatokat, vagy tőketörlesztést neki fizessen meg a Magyar Állam, egész pontosan az Államadósság Kezelő Központ. Így „bejön” a forint, és – egyenlőre – nem „megy ki” semmi, ameddig az adott magyar államkötvényt a jegybank nem értékesíti a tőzsdén, vagy nem telik le a futamidő. A beérkezett forint megsemmisültnek tekinthető;

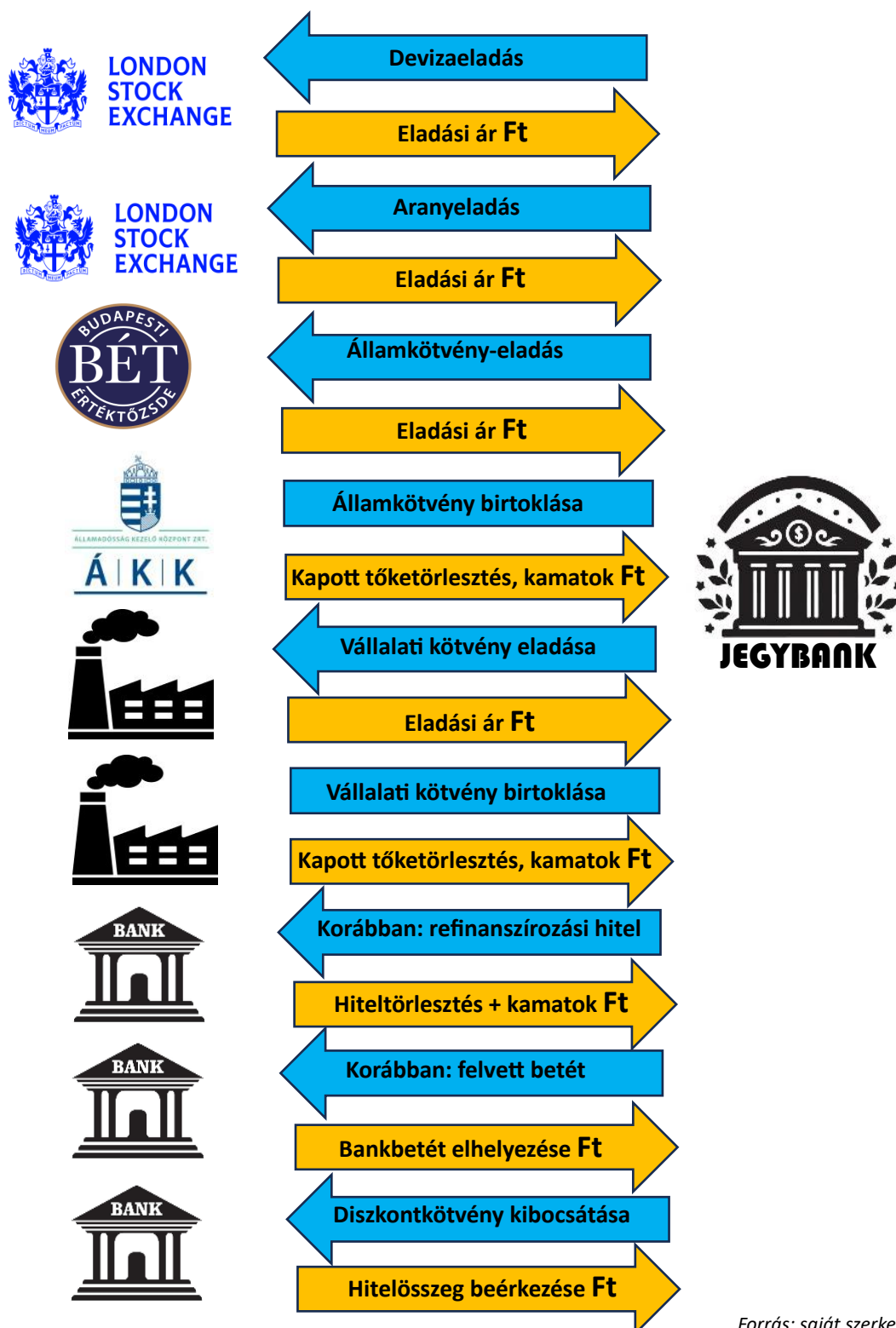
5. **A jegybank magyar vállalati kötvényt ad el forintért.** Hasonlóan a magyar államkötvényhez, egyáltalán nem biztos, hogy évekig tartani kívánja a jegybank a korábban megvásárolt magyar vállalati kötvényeket. Ha úgy értékeli, hogy értékesíti azokat, akkor a Budapesti Értéktőzsdén tudja ezt megtenni. Így „bejön” a forint, „kimegy” az értékesíteni kívánt magyar vállalati kötvény. A beérkezett forint megsemmisültnek tekinthető;
6. **A jegybank részére kamatot fizet, vagy tőkét törleszt forintban a kötvénykibocsátó magyar vállalat a jegybanki birtokban lévő kötvénye után;** Hasonlóan ahhoz, mint amikor a Magyar Állam fizet kamatot, vagy törleszt tőkét a magyar államkötvények után, bárkinek, aki azokat birtokolja, a vállalati kötvényeknél is – jó esetben – fizeti a kibocsátó magyar vállalat az esedékes kamatokat és tőketörlesztést a kötvénytulajdonosok részére. Így „bejön” a forint, és – egyelőre – nem „megy ki” semmi, ameddig az adott magyar vállalati kötvényt a jegybank nem értékesíti a tőzsdén, vagy nem telik le a futamidő. A beérkezett forint megsemmisültnek tekinthető;
7. **A jegybank számára refinanszírozási hitelt törlesztenek forintban a hazai kereskedelmi bankok.** Amikor a Magyar Nemzeti Bank refinanszírozási hitelt nyújtott egy hazai kereskedelmi banknak, természetesen megállapodtak, hogyan törleszti a tőkét és a kamatokat a jegybank felé a kereskedelmi bank. Amikor a törlesztések esedékessé, időszerűvé válnak, a kereskedelmi bankok rendben utalják a jegybank részére a megfelelő forintösszeget, ezzel soha nem szokott probléma lenni. Így „bejön” a forint, és – egyelőre – nem „megy ki” semmi, ameddig az adott magyar vállalati kötvényt a jegybank nem értékesíti a tőzsdén, vagy nem telik le a futamidő. A beérkezett forint megsemmisültnek tekinthető;
8. **A jegybank forintbetétet helyeznek el az ügyfelei.** A jegybank ügyfeleinek lehetőségük van betételhelyezésre a jegybanknál. Minél vonzóbb, magasabb a (látraszóló) jegybanki alapkamat, vagy az egynapos (lekötött) betéti kamat, annál inkább nő a jegybanknál elhelyezett forintbetétek mennyisége (forintban kifejezve). A jegybank nem „emberbaráti” szempontból fogad betéteket, hanem kifejezetten azzal a céllal, hogy időlegesen forintot vonjon ki a gazdaságból, azaz – amíg a betét bent van – kifelé tűnjön a pénz megsemmisültnek a gazdaság vérkeringése szempontjából. Így „bejön” a forint, és – egyelőre – nem „megy ki” semmi, majd csak akkor, ha az ügyfelek kiveszik betétjeiket, vagy azok egy részét a jegybankból. Addig azonban a betétként a jegybanknál elhelyezett pénzösszegek megsemmisültnek tekinthetők;
9. **A jegybank diszkontkötvény kibocsátása révén hitelt vesz fel a hazai kereskedelmi bankoktól.** A jegybank nem csak betét formájában (kellően magas betéti kamatot ígérve) „vonzhatja be” a forgalomban levő pénz egy részét az ügyfeleitől, hanem úgy is, hogy diszkontkötvény kibocsátásával (megfelelő hozamot ígérve) hitelt vesz fel tőlük egy rövid időre. A beérkezett hitel forintösszege pillanatnyilag nem lesz a forgalomban, nem segíti a gazdaság működését. Így „bejön” a forint, és – egyelőre – nem „megy ki” semmi, majd csak akkor, ha a jegybank a hitel futamidejének a végén törleszti a hitelt a hitelező kereskedelmi bankok részére. Addig azonban a hitelként a jegybank részére a diszkontkötvény megvásárlásával átadott (kereskedelmi bankoktól származó) pénzösszegek megsemmisültnek tekinthetők

A jegybanki pénzmegsemmisülés eszköztárát áttekintve elmondhatjuk, hogy itt már több olyan eszköz is van, amellyel gyorsan lehet a felesleges mennyiségűnek ítélt forintot a gazdaságból kivonni. Külföldi

devizát, aranyat gyorsan, és általában jó áron pénzzé lehet tenni a tőzsdéken. Államkötvényeket, illetve vállalati kötvényeket már kicsit lassabban, és nem biztos, hogy annyira kedvező áron. Ugyanakkor ezeknek az eszközöknek mind jelentős korlátját jelenti az, hogy egyáltalán milyen mennyiségben van a jegybank birtokában. A jegybanki alapkamat emelésével, illetve diszkontkötvény értékesítésével azonban nagyon gyorsan több ezer milliárd forintot is ki lehet vonni a piacról.

48. ábra: A jegybanki pénzmegsemmisülés

Forrás: saját szerkesztés

Egy növekvő gazdaságban szépen fokozatosan nő a pénzigény, amit könnyedén képes biztosítani a jegybank külföldi deviza vásárlásával (amivel még a devizatartaléka is növekszik), és – mivel a bankok egy növekvő gazdaságban sokkal többet hiteleznek – a bankoknak nyújtott refinanszírozási hitelekkel. A pénz mennyiségének csökkentése már mindig problematikusabb. Erre akkor lehet szükség, ha a gazdaság visszaesik, gazdasági válság van (akár világszerte is), illetve, ha jelentős mértékűvé válik az infláció. Ilyen nehezebb gazdasági helyzetben a jegybank szeretné megőrizni a deviza- és aranytartalékát – nem szeretne azokból eladni – ezért is gyakoribb, hogy megfelelően megemelt jegybanki alapkamattal kívánja a gazdaságból a jegybanki betétszámlákra „csalogatni” a feleslegesnek ítélt forintmennyiséget.

A gazdaságban lévő pénzmennyiségnek azonban csak a kisebb része az, amit a jegybank teremt. A nagyobbik részt a kereskedelmi bankok teremtik majd. Ugyanakkor a kereskedelmi bankok csak a már forgalomban lévő jegybankpénzt képesek megtöbbszörözni, anélkül tehetetlenek lennének. Ezért is fontos az, hogy milyen mennyiségű jegybankpénz van forgalomban.

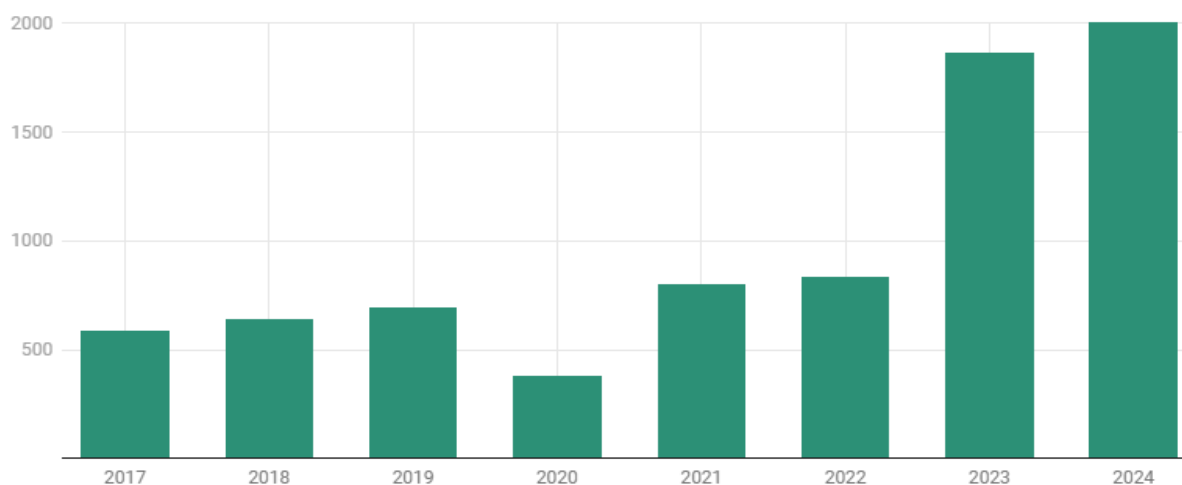
2025-ben körülbelül 9.000 milliárd Ft készpénz (valuta) van forgalomban, és mintegy 7.000 milliárd forint csak számlán nyilvántartott pénz (deviza).

6.2.2 A kereskedelmi bankok pénzteremtése

Korábban láthattuk, hogy a korai bankrendszerben még minden bank saját bankjegyeket bocsátott ki, ami már – országtól függően – 100-200 éve nem engedélyezett a számukra. Idővel minden országban kialakult, létrejött egy „bankok bankja”, azaz egy központi bank. Általában nem rögtön, de szintén idővel, ezek a központi bankok (minden országban egy ilyen volt) megkapták a bankjegy- és érmekibocsátási monopóliumot, innentől már jegybanknak is lehet nevezni a központi bankot.

Az előző fejezetben láthattuk, hogy igaz ugyan, hogy a forgalomban lévő összes készpénzt (a valutát) – hazánkban a forintot – a jegybank teremti, hozzá forgalomba, azonban emellett elektronikus módon (deviza) is történik pénzteremtés. Ez a jegybankpénz az, ami beindítja a gazdaságban a pénzforgalmat, ezt fogják majd megtöbbszörözni a kereskedelmi bankok. Természetesen, mivel a kereskedelmi bankok nem bocsáthatnak, teremthetnek készpénzt (valutát), ők majd csak a különböző bankszámlákon lesznek képesek pénzt teremteni, tehát devizát teremtenek: fizikai formában nem, csak a nyilvántartásokban szereplő pénzt.

49. ábra: hazai kereskedelmi bankok adózott eredménye 2017 és 2024 között (Milliárd Ft)

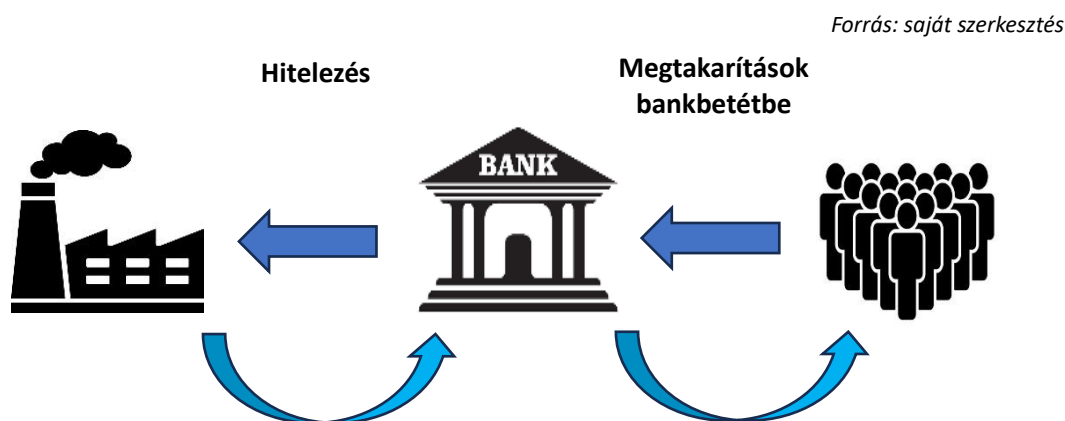
Forrás: MNB, VG-grafika

Korábban már meghatározásra került a kereskedelmi bank fogalma. Általában, ha bankokról van szó, kereskedelmi bankokra gondolunk, de láthattuk, vannak más bankok is, például maga a jegybank, a Magyar Nemzeti Bank. Ezért is használjuk a kereskedelmi bankok kifejezést akkor, amikor kifejezetten az OTP Bankra, Unicredit Bankra, K&H Bankra és a többi hasonló bankra gondolunk. Ami a közös ezekben a bankokban:

- Betéteket gyűjtenek a lakosságtól és a vállalatoktól;
- Számlákat vezetnek, tranzakciókat bonyolítanak;
- Főként betétekből összegyűjtött pénzügyi forrásait kihitelezik, főként lakossági, vállalati ügyfelek részére;
- Saját tőkéjüket nem hitelezik ki, nem költik el, az tartalékként szolgál, elsődlegesen veszteségek fedezésére.

A kereskedelmi bankoknak nagyon nagy szerepe abban, hogy a gazdaságból összegyűjtsék a lakossági és vállalati megtakarításokat, és ezekből hitelt nyújtsanak más lakossági, vállalati szereplőknek. Tehát a kereskedelmi bankok mintegy közvetítik a megtakarításokat azokhoz, akiknek időlegesen szüksége van többlet pénzügyi forrásra. Általában elmondható, hogy összességében a lakosság nettó megtakarító – azaz sokkal több megtakarítása van, mint amennyi hiteltartozása. A vállalkozások pedig pontosan fordítva, nettó hitelfelvevők – azaz sokkal több hiteltartozásuk van, mint megtakarításuk. Leegyszerűsítve tehát a lakossági megtakarításokat a kereskedelmi bankok hitelek formájában juttatják el a beruházó vállalati szektornak. A bankbetétek után a megtakarítók kamatot kapnak a banktól, míg a hitelfelvevőnek természetesen vissza kell fizetnie a kapott hitelt a banknak, méghozzá kamatokkal megnövelt összegben. A kereskedelmi bankok pedig természetesen – szintén kamatokkal növelve – visszafizetik a betétesek pénzét.

50. ábra: a kereskedelmi bankok mint a gazdaság pénzügyi közvetítői

Rendszeresen bukkannak fel olyan szenzáció-hajhász hírek, hogy „vigyázzunk, mert a betétesek pénze nincs bent a bankban, a bank azt titokban a piacon forgatja, profitot ér el vele!”. Igen, ez igaz, a bank a nála elhelyezett pénzeszegeket nem hagyja „parlagon heverni”, hiszen elsődlegesen nem azért gyűjti össze ezeket, hogy csak vigyázzon rájuk. Hanem azért, hogy ezeket a rábízott pénzeket a piacon megforgassa, hasznot érjen el ezáltal. Az lenne a baj, ha a bank nem akarna semmit tenni, megforgatni a betétesek pénzét, mert akkor ugyan milyen haszonból tartaná fenn magát, fedezné a működési költségeit, fizetne a betétek után betéti kamatot, és honnan lenne a bank tulajdonosainak is haszna?

Láthattuk a korai bankrendszerben voltak letéti bankok, akik abból éltek, hogy a rájuk bízott pénzre tényleg vigyáztak, megőrizték azt a pénzt náluk elhelyezőik számára. Ezek voltak a letéti bankok. Ma már aki ilyen szolgáltatást szeretne, az bérelhet a kereskedelmi bankoknál, vagy más független, csak

ezzel foglalkozó pénzügyi szolgáltatóknál trezort, és abban helyezheti el pénzét, értékeit. Ezekhez senki nem fog nyúlni. Aki viszont betétet helyez el a banki betét-, vagy folyószámláján, az elfogadja, hogy azt a pénzt – amíg a banknál van – a bank „használja”, megforgatja. Az ügyfeleknek ugyanis nem az számít, hogy a bank milyen módon hasznosítja a nála elhelyezett pénzt, hanem az, hogy bármikor felvehesse, elkölthesse, átutalhassa azt: azaz az ügyfél azt szeretné, ha bármikor szabadon rendelkezhetne a banknál elhelyezett pénzével. Amennyiben a bank ezt képes biztosítani, garantálni az ügyfél számára – márpedig a kereskedelmi bankok képesek – akkor nincs itt semmi probléma.

A kereskedelmi bankok számára tehát megengedett, hogy a náluk betét-, illetve folyószámlákon elhelyezett betétek pénzüsségeit hasznosítsák, amennyiben képesek a betéttulajdonosok számára 100%-ban biztosítani, hogy pénzüket bármikor fel tudják venni készpénzben, vagy át tudják utalni, vagy el tudják költeni bankkártyával, telefonos alkalmazással. Ez a konstrukció jó az ügyfeleknek, és jó a banknak is.

Ahhoz, hogy megértsük a kereskedelmi bankok pénzteremtési módját, azt kell átlátnunk, hogy lehet egyszerre egy pénz két helyen is, betöltve a pénz funkcióit. Nézzük tehát azt az alaphelyzetet, hogy Miklós jutalmat kap a munkahelyén, 1 millió Ft összegben, készpénzben. Miklós ezt a készpénzt (ami nyilvánvalóan csak jegybankpénz lehet) a bankjában befizeti a saját bankszámlájára. A bank jóvá is írja ezt az 1 millió forintot Miklós folyószámláján, erről Miklós kapott is értesítést sms formájában a telefonjára, és a netes banki felületen is látja, hogy 1 millió forinttal megugrott a folyószámla-egyenlege.

113. Fogalom: jóváírás bankszámlán

A bankszámlán való jóváírás során a jóváírt pénzüssaggel megemelkedik a bankszámla egyenlege. Ha tartozása volt a bankszámlán, akkor ennyivel csökken a tartozása, ha pozitív volt a számla egyenlege, akkor pedig a jóváírt pénzüssaggel növekszik a számla egyenlege.

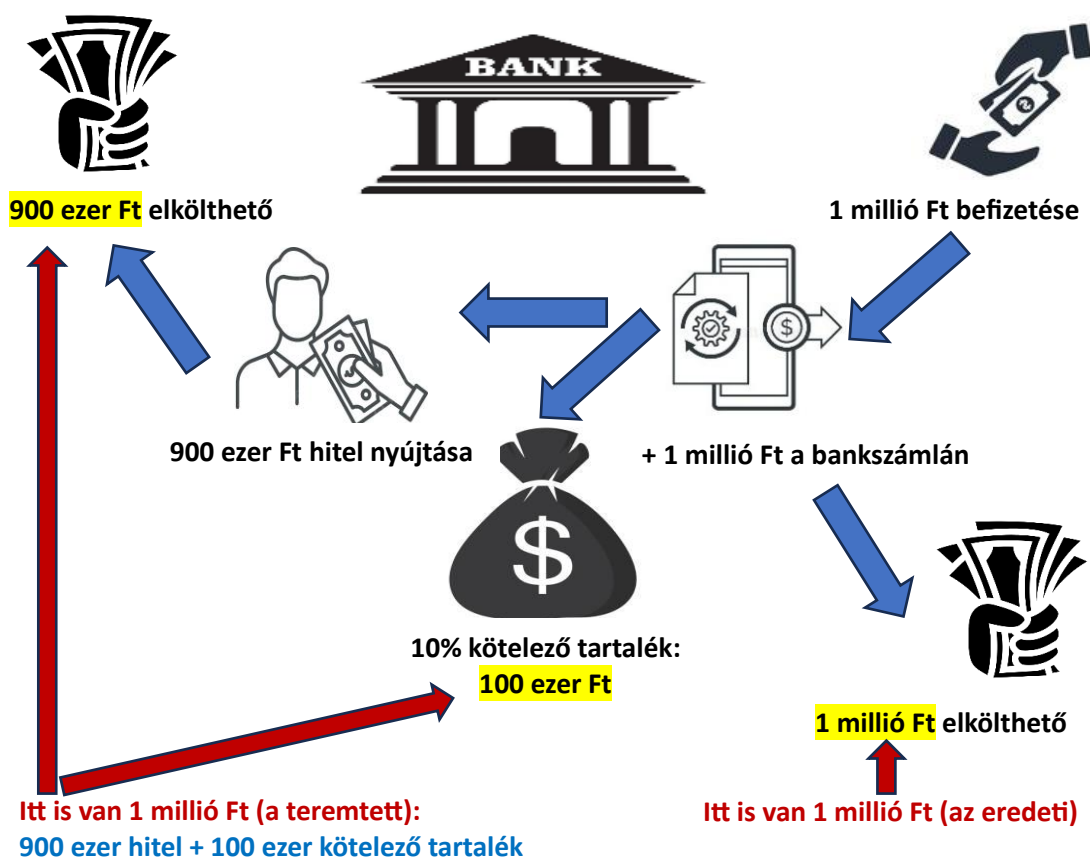

Miután a bank jóváírta Miklós számláján a befizetett 1 millió forint összeget, természetesen azonnal „akcióba lép”. Belekezd az újonnan érkezett 1 millió Ft hasznosításába, forgatásába. Azonban általános banki szabály, – erre a későbbiekben még többször is visszatérünk – hogy minden új pénzbetétből meghatározott százaléknyi összeget a kötelező tartalékba kell helyezni. Az ebbe, a kötelező tartalékba helyezett pénzüsszeget a bank nem hasznosíthatja, nem forgathatja, annak mindig azonnal elérhetőnek kell lennie. Tehát ilyen módon a bank Miklós folyószámlájára befizetett 1 millió forintjából 10%-ot (általában 10% körül szokott lenni a kötelező tartalék mértéke), azaz 100 ezer forintot a kötelező tartalékba helyez. Marad még 900 ezer forint, hogy azt a bank hasznosítsa, megforgassa.

A bank folyamatosan tárgyal hitelekéről ügyfelekkel, illetve az ügyfelek folyamatosan használják ki hitelkeretüket. Példánkban pontosan most szeretné felvenni új hitelét lakásfelújításra Olga, éppen 900 ezer forint összegben. Így a bank, a Miklós eredeti 1 millió forintjából a kötelező 10% tartalék (100 ezer

Ft) levonását követően maradt 900 ezer forintot kihitelezi Olga részére. Olga fel is veszi készpénzben a 900 ezer forint hitelösszeget, amit kapott, mert a következő nap ki kell fizetnie a szobafestőt.

51. ábra: számlapénz teremtése hitelnyújtással a kereskedelmi bank által (egy „kör”)

Forrás: saját szerkesztés

Mindeközben Miklós végig abban a tudatban van – helyesen – hogy a folyószámlájára befizetett 1 millió forintját bármikor elköltheti. Meg is teszi: feleségével bútorokat vásárolnak, bankkártyával fizet 400 ezer forintot. A fennmaradó 600 ezer forint összeget pedig átutalja egy görög szállodának, ahol egy hetet szeretnének majd nyáron eltölteni a feleségével (Edittel) és kislányukkal (Verával). Tehát – ezek szerint – Miklós jól tudta, valóban bármikor szabadon rendelkezhetett a folyószámlájára a bankhoz befizetett 1 millió forintjával.

Így viszont – ha belegondolunk – a kezdeti 1 millió forint, amit Miklós jutalomként kapott a munkahelyén, megduplázódott: abból lett folyósítva 900 ezer új hitel Olgának, 100 ezer forint bekerült a bank kötelező tartalékjába, miközben Miklós is elköltötte a folyószámlájáról a befizetett 1 millió forintot. Hogyan lehetséges ez? És legális? Igen, legális, és nézzünk be a dolgok mögé egy kicsit, hogy tényleg, hogyan duplázódhatott meg a kezdeti 1 millió Ft.

Ha csak egyedül Miklós lenne a bank betétese, a dolog nem működhetne. Sok betétesre van szükség, akik sokféle módon viselkednek, keresik és költik a pénzüket. A jobb megérthetőség érdekében nézzük a következő példát:

- 100 férőhelyes parkolóházat üzemeltetünk;
- Van 100 ügyfelünk, akiknek pontosan ugyanolyan személygépkocsija van (szín, évjárat, típus, minden);

- Megfigyeltük (több év alatt), hogy egyszerre maximum 8 ügyfél jön a 100-ból, és viszi el az autóját használni.

Ötlet: ha a maximálisan használt 8 autónál egy kicsit több, mondjuk 10 a parkolóházban marad, azzal mindig minden ügyfél igényét ki tudjuk elégíteni. A maradék 90 autót pedig másoknak kiadjuk bérbe, és pénzt keresünk.

Ötlet értékelése: az ügyfeleket nem károsítjuk meg, hiszen mindig tudnak autót használni, és abban a tudatban vannak – helyesen – hogy bármikor a rendelkezésükre áll egy autó. Eközben pénzt tud a parkolóház keresni a szabadon álló autók bérbeadásával. Így azt is megteheti, hogy a parkolóház használatáért járó díjat lecsökkenti. Elméletben működőképes az ötlet.

Ez a parkolóházas ötlet talán erőltetettnek tűnik, mert:

- Csak felismeri minden tulajdonos, hogy a saját autóját kapja-e vissza;
- Csak észreveszik, hogy mások használták az autójukat, mert kopik, sérülhet, több benne a kilométer.

Ha viszont visszatérünk az eredi, bankos példánkhoz, az ötlet még jobbnak tűnik. Ugyanis mint az köztudomású tény, „a pénznek nincs szaga”. Tehát, aki beteszi a bankba a pénzét, azt egyáltalán nem érdekli, milyen pénzt kap vissza. Amit ő fizetett be a folyószámlájára, vagy más befizetését. Az sem érdekli a folyószámlatulajdonosokat, hogy őket megelőzően ki, és hányszor használta azt a pénzt.

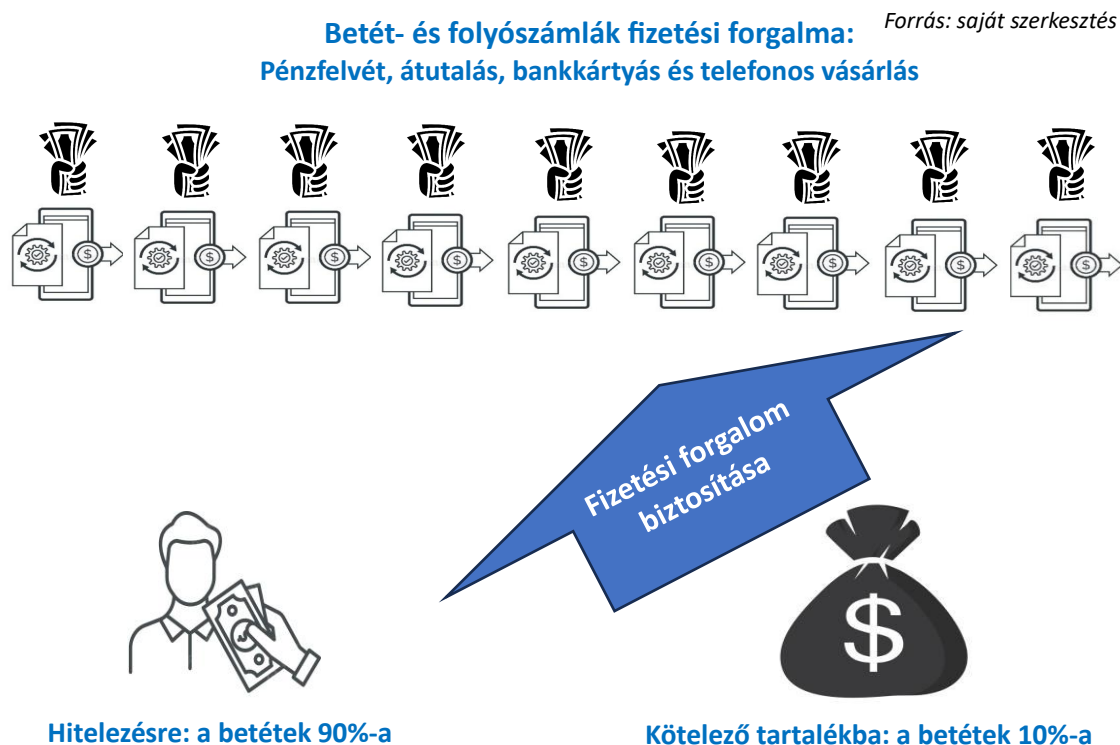
3. Kép: Hivatali macska hajléktalanoknak gyűjt adományokat a járókelőktől (Tulsa, Oklahoma, USA)

A bankok is pontosan így járnak el. Tudják, hogy a kötelező tartalékba helyezett 10% körüli összeg bőven fedezi azt a pénzösszeget, amit az ügyfelek éppen fel akarnak venni a pénztárban, vagy ATM-ből, vagy el kívánnak költeni bankkártyával, telefonnal, vagy átutalás révén. Ilyen módon az ügyfelek nem

érzékelnek semmit abból, hogy a folyószámlájukon csak látszólag van ott a pénzük 90%, hiszen bármikor próbára teszik a rendszert, hogy valamilyen módon költenék a pénzüket: működik. Márpedig, ha bármikor próbára tesszük a rendszert, és az működik, az akkor egy erős bizonyíték arra, hogy a folyószámlán ott lehet – pedig nincs – a teljes ott elhelyezett, befizetett pénzösszeg.

52. ábra: a betét- és folyószámlák fizetési forgalmának fenntartása

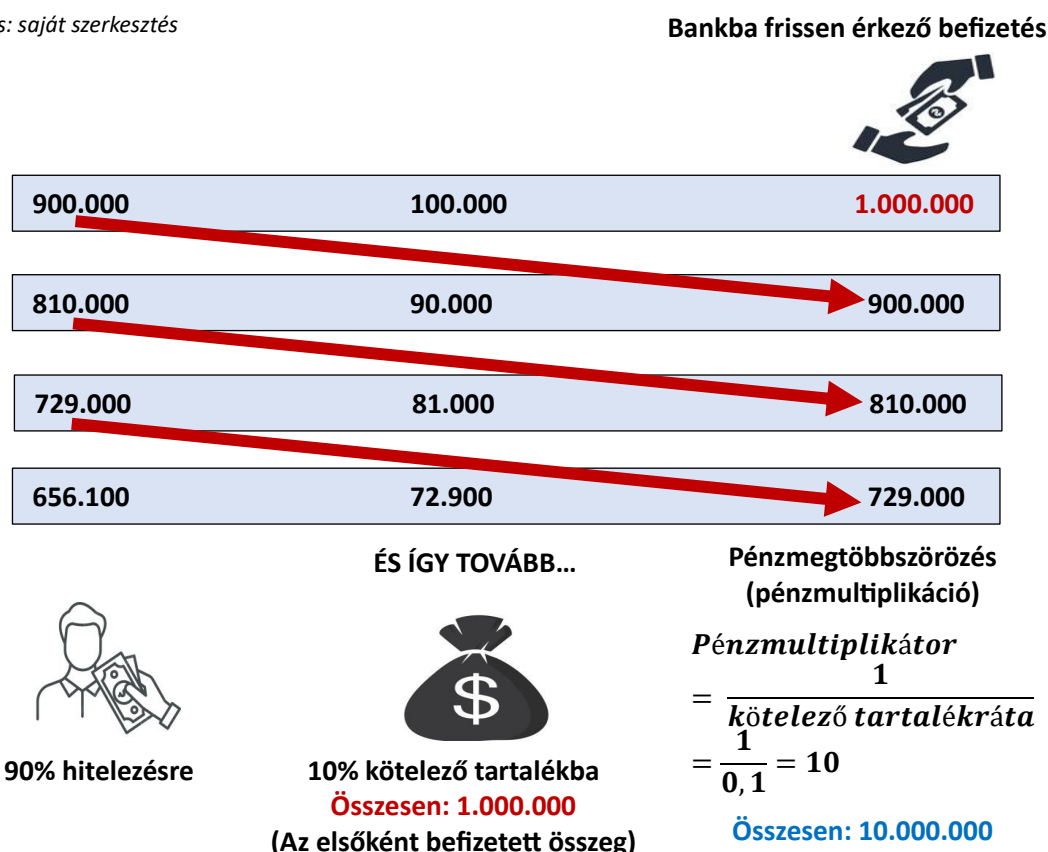
Amikor kellően sok betét- és folyószámlával rendelkező ügyfél van, akkor az két szempontból is előnyös a banknak:

- Egy időpontban, egyszerre csak az ügyfelek kis hányada kívánja pénzét felvenni, átutalni, elkölteni – azaz számlaegyenlegét a bankban csökkenteni;
- Míg az ügyfelek egy részének csökken a számlaegyenlege, mivel „költik” a pénzüket, az ügyfelek másik részének emelkednek a számlaegyenlegei, mert „keresik” a pénzt;
- egy normálisan működő bank ügyfélkörének évről-évre egyre több pénzbetétje van a banknál vezetett betét- és folyószámláin.

Mindez kellő stabilitást ad a bankban lévő betéteket tekintve. Így a kötelező tartalékot is ritkán, és csak minimálisan kell igénybe venni ahhoz, hogy a fizetési forgalmat biztosítsák.

Forrás: saját szerkesztés

Azonban a kereskedelmi banki pénzteremtés nem áll meg azzal, hogy a beérkező jegybankpénzből egy alkalommal teremtenek számlapénzt (hitelnyújtás révén). Korábbi példánkban láthattuk azt, hogy Miklós elhelyez 1 millió forintot a banknál vezetett folyószámláján, amiből a bank 100 ezer Ft összegben 10% kötelező tartalékot képez, a fennmaradó 900 ezer forintot pedig lakásfelújításra kihitelezi Olgának. A történet viszont itt nem ér véget, hiszen Olga kifizeti a kapott 900 ezer forint hiteléből a szobafestő mestert, Imrét. Ő a kapott pénzt nem kívánja rögtön elkölteni, de otthon sem tartani, ezért a nap végén befizeti folyószámla-vezető bankja egyik ATM-n keresztül a saját számlájára. Ha déjà vu érzésük van, akkor az indokolt, hiszen ismét „friss” pénz érkezik a bankba. Sejthető a történet folytatása. A bank a beérkezett 900 ezer forintot jóváírja Imre számlájára, ennyivel nő számlájának egyenlege. Eközben azonban az új betét 10%-át, ezúttal 90 ezer forintot a bank a kötelező tartalékba helyez, miközben a fennmaradó 810 ezer forintot kihitelezi Árpádnak, aki éppen ilyen összegű áruvásárlási hitelt kért új telefon vásárlására. A bank Árpád nevében átutalással megfizeti az új telefon vételárát, 810 ezer forintot a telefonkereskedőnek, a 10 Csillag Kft-nek. A telefonkereskedő cégnek már rögtön a bankszámlájára kerül az összeg, és így megint „friss” pénz érkezett a bankba... És továbbra is úgy folytatódik a történet, ahogy a korábbi két „körben”. De meddig? Lényegében addig, míg apránként, a több „körben” képzett, „lecsípett” kötelező tartalékok összesített összege el nem éri az elsőként érkezett 1 millió forintot, ami még tényleg jegybankpénz volt. Onnantól kezdve a bank teremtett hitelezés útján számlapénzt.

6.2.3 A pénzmultiplikátor

Az előző alfejezetben láthattuk, hogy a kereskedelmi bankok hogyan tudják hitelnyújtás révén – bankszámlákon – megetőbszörözni azt az induló pénzkészletet, amelyet a jegybank teremt, bocsát ki. Bemutatásra került, hogy lépésről-lépésre hogyan nő a jegybanktól kapott induló pénzmennyiség.

A kereskedelmi bankok pénzteremtését, hogy hányszorosára tudják többszörözni a hozzájuk beáramló jegybankpénzt több dolog is befolyásolja (ezekről ennek az alfejezetnek a végén lesz szó), de alapvetően egy dolog határozza meg: mennyi a kötelező tartalékráta mértéke. Ugyanis, bármennyi „körben” is teremti a pénzt a kereskedelmi bank, minden „körben” a további körforgásból, pénzteremtésből kiesik az éppen új betétéként a kereskedelmi bankokhoz beáramló betétnek a kötelező tartalék hányada (2025-ben 10% hazánkban). Így egyre csökken a kihitelezhető összeg, és ezáltal a későbbi új betétek nagysága is. A kereskedelmi banki pénzteremtés egészen addig folyik majd, amíg az összes eredetileg a bankba érkező összes jegybankpénz a kötelező tartalékba kerül majd. Kérdés, amíg ilyen módon az összes eredetileg érkező jegybankpénz a kötelező tartalékban halmozódik fel, mennyi számlapénzt tud teremteni hitelnyújtás révén a kereskedelmi bank? Másképpen megfogalmazva, hányszorosára tudja növelni az eredetileg érkező jegybankpénz mennyiségét a kereskedelmi bank? Erre választ ad a pénzmultiplikátor (pénzmegtöbbszöröző) értéke.

114. Fogalom: **pénzmultiplikátor**

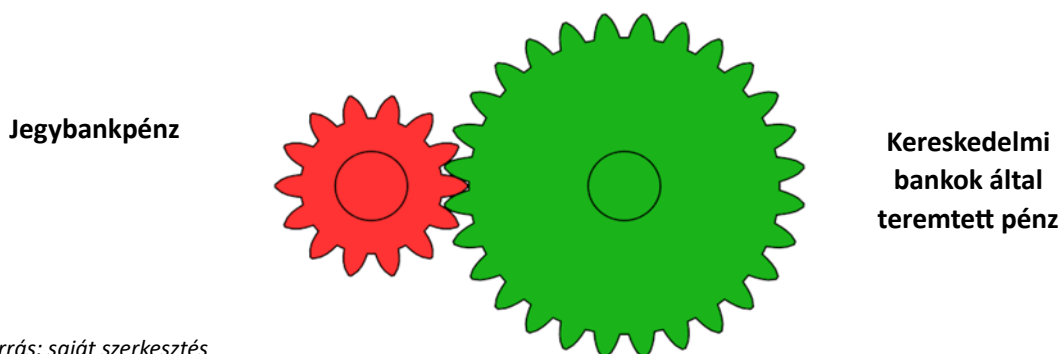
A **pénzmultiplikátor** (pénzmegtöbbszöröző) értéke megmutatja, hogy a kereskedelmi bankok a hozzájuk érkező 1 egységnyi jegybankpénzből annak hányszorosát képesek számlapénzként hitelnyújtással teremteni.

$$\text{Pénzmultiplikátor} = \frac{1}{\text{kötelező tartalékráta}}$$

A pénzmultiplikátor értékéből 1 a folyamatot beindító, kereskedelmi bankokhoz érkező jegybankpénz, a fennmaradó szám mutatja, hogy hányszorosát tudják a kereskedelmi bankok teremteni a hozzájuk beérkező jegybankpénznek, mint számlapénzt.

Minél nagyobb a kötelező tartalékráta, annál kevesebb pénzt tudnak teremteni a hozzájuk beérkező jegybankpénzből a kereskedelmi bankok.

54. ábra: a jegybankpénz megtöbbszörződése a kereskedelmi bankok által

Forrás: saját szerkesztés

Korábbi példánkban, mikor Miklós 1 millió készpénzt fizet be a bankszámlájára, a kötelező tartalékráta mértéke 10% volt (ez valós adat is, 2025-ben ennyi hazánkban a kötelező tartalékráta mértéke). Ekkor a pénzmultiplikátor értéke a következőképpen alakul:

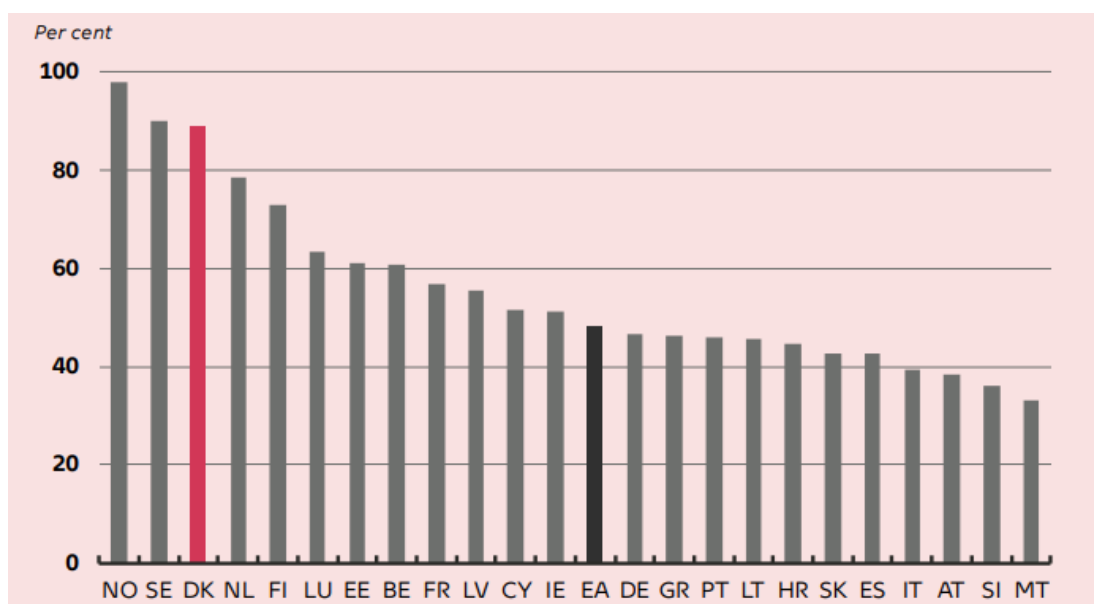
$$\text{Pénzmultiplikátor} = \frac{1}{0,1} = 10$$

Ebből a 10-ből 1 Ft volt a kereskedelmi banki pénzteremtést beindító jegybankpénz, és minden 1 forinthez 9 forintot lennének képesek a kereskedelmi bankok hitelnyújtással számlapénzt teremteni.

Vagyis a forgalomban levő összes pénznek a túlnyomó többsége a kereskedelmi bankok hitelnyújtása által teremtett számlapénz. Ez a rengeteg számlapénz mind deviza, hiszen fizikailag nem, hanem csak az (elektronikus) banki nyilvántartásokban létezik.

A pénzmultiplikátor csak egy elméleti értéket mutat. Hiszen ahhoz, hogy valóban ilyen nagy mennyiségű pénzt tudjanak teremteni a kereskedelmi bankok, az kellene, hogy ne legyen készpénzes forgalom: mindenki az összes pénzét helyezze el a kereskedelmi bankoknál a betét- és folyószámláin. Ez nincs így, hiszen korábban is már említésre került, hogy hazánkban 2025-ben körülbelül 9 ezer milliárd készpénz van forgalomban. Ha ez mind a kereskedelmi bankoknál lenne, akkor a fenti pénzmultiplikátor képlet szerint 9-szer ennyit, azaz 81 ezer milliárd forintot tudnának a kereskedelmi bankok kihitelezni lakossági és vállalati ügyfeleiknek.

55. ábra: az elektronikus tranzakciók aránya pénzérték szerint az Euró-zóna országaiban és Norvégiában 2023-ban (Forrás: Dán Nemzeti Bank)

Azokban az országokban, ahol a pénzügyi tranzakciók pénzértékben – tehát nem darabszámban – kifejezve nagyon magas arányban már nem készpénzben történnek a tényleges multiplikátor értéke nagyon közel kerül a korábban bemutatott elméleti képlet szerintihez. Hiszen, ha csak minimális a készpénzes forgalom, az összes jegybankpénz döntő többsége is devizaként, azaz csak bankszámlákon létezve mozog a gazdaságban. Így a kereskedelmi bankok könnyedén meg tudják azt többszörözni, a korábban már ismertetett módon, hitelezés révén.

Svédországban, vagy Dániában már annyira visszaszorult egy időben a készpénz használata, hogy már azok a boltok tettek ki jelzést az ajtajukra, akik még elfogadtak készpénzt, nem pedig azok, ahol bankkártyával lehet fizetni. Pár éve már odáig jutottak Svédországban, hogy a hajléktalanoknak több önkormányzat bankkártya-leolvasó terminált adott, mivel ahogy készpénzt már nem hordtak magukkal a polgárok, így nem is tudtak pénzt adni a hajléktalanoknak, koldusoknak.

Mégis ragaszkodnának a készpénzhez a háborútól rettegő skandináv országok

A digitális fizetések mintaoszágai egyre inkább megtartanak a készpénzt. Vészhelyzet esetén ugyanis az online és mobilfizetések csődöt mondhatnak, míg a készpénz szinte minden körülmények között használható. Az Ukrajna elleni orosz invázió valóságos pánikot váltott ki a skandináv országok körében, aminek számos eredménye

van a svéd és a finn NATO-csatlakozástól egészen odáig, hogy Svédország ismételtén felállította pszichológiai védelmi osztályát az álhírek ellenében vagy éppen odáig, hogy Norvégia megerősítette Oroszországgal közös határának a védelmét.

Visszatér-e skandináv pénztárcákba a készpénz?/Fotó: dpa Picture-Alliance via AFP

Háborús félelmek miatt került előérbe a készpénz

A paranoia mára pedig eljutott addig, hogy a következő hónapban a svéd hadügyminisztérium minden háztartásba elküldi a krízis vagy háború esetére jótanácsokkal szolgáló kiadványát – derül ki a The Guardian tudósításából, mely a háborús félelmek kapcsán a készpénz újbóli előretöréséről szól. A skandináv országok a gyors internetkapcsolat, magasfokú digitális ismeretek és számos fintech-vállalkozás otthonai, így mára a készpénz eltűnőben van a digitális fizetések világában.

A háborús vészhelyzet azonban a készpénzmentes tervek újragondolására sarkallta a döntéshozókat, egyben rávilágítva a digitális megoldások kockázataira is.

Svédországban hat bank hozott létre mobilfizetési hálózatot 2012-ben Swish néven, aminek van norvég megfelelője Vipps néven is, mely 2022-ben összeolvadt a dán MobilePay-jel és a múlt hónapban elindult Svédországban is. 2018-ban a svéd jegybank egykori alelnöke azt jóslta, hogy az ország 2025-re készpénzmentessé válik.

Kérdés, hogy az emberek visszatérnek-e a készpénzhez

A hibrid hadviseléstől tartva azonban ez aligha következik be, hiszen egy kibertámadás vagy egy áramkimaradás az egész fizetési rendszert leállíthatja. Ezért a fentebb említett, háború esetére szóló tanácsokkal szolgáló svéd kiadványban is azt javasolják, hogy a svédek tartsanak otthon legalább egy heti kiadást fedező készpénzt, sőt fizessenek is azzal minél gyakrabban, hogy ne vesszen ki a fizetések kínálatából.

A kormány ezen kívül azon is gondolkodik, hogy törvényileg biztosítsa bizonyos termékek elérhetőségét készpénzzel. Bár az továbbra is törvényes fizetőeszköz az országban, ha a kereskedők készpénzmentessé tehetik magukat, ha ezt jelzik a vásárlók felé. Norvégiában a vásárlóknak joguk van készpénzzel fizetni ugyan, de a digitális megoldások térhódítása mellett ezt gyakran nem tartják be.

A nyáron ezért a kereskedőket október 1-től bírsággal fenyegető új szabályok születtek az országban, ha azok nem fogadják el a készpénzt.

Az igazságügyi és közbiztonsági minisztérium pedig szintén azt javasolja, hogy tartsunk otthon készpénzt, a fizetési rendszerek sérülékenységének az esetére. A kormány pedig igyekszik megerősíteni a készpénz szerepét a válságok esetére. Márpedig a digitális fizetésekhez áramra és internetre vagy térerőre is szükség van, így az ezek ellen indított támadás esetén a készpénz válhat az egyetlen használható megoldássá.

A magánszektor erőltette az átállást

A svéd jegybank kutatója, Max Brimberg szerint a digitális átmenetet főként a magánszektor hajtotta, miután több

bank készpénzmentessé tette a fiókjait, megkönnyítve az átállást az erre egyébként is fogékony társadalom számára. A fizikai üzletekben a készpénzes fizetések aránya a 2012-es, közel 40 százalékról mára 10 százalékra csökkent, ami a készpénz eltűnésével fenyeget.

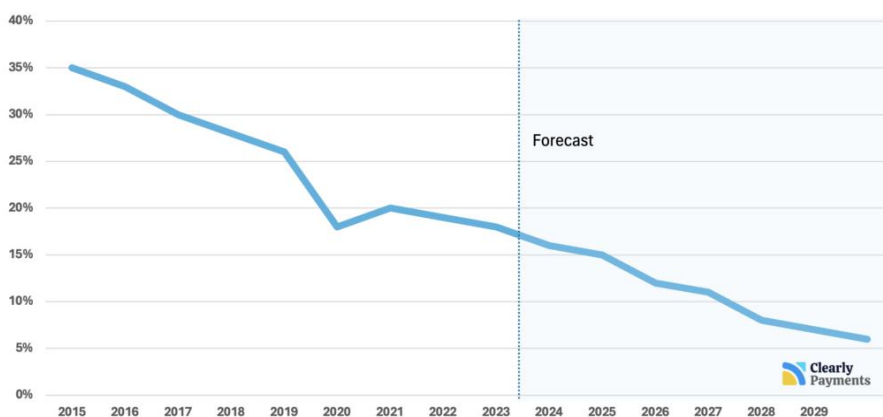
A kutató szerint ezt egyre nagyobb aggodalommal figyeli mind a kormány, mind a jegybank, hiszen a digitális megoldások sérülékenysége miatt és mert államilag kibocsátott, a készpénz fontos szerepet játszik a fizetési szolgáltatások világában.

A svéd központi bank persze oly sok társához hasonlóan gondolkodik a digitális jegybankpénz fejlesztésén is, ám a továbblépéshez politikai felhatalmazásra lenne szüksége.

Ugyanakkor Hans Liwang professzor a Svéd Védelmi Egyetemről úgy véli, hogy nincs bizonyíték a készpénz előnyeire egy válsághelyzetben, sőt például Ukrajnában pont a digitális megoldások segítették a rendszer ellenálló képességét.

(Forrás: vg.hu 2024.11.21.)

56. ábra: készpénzhasználat az Amerikai Egyesült Államokban 2015 és 2029 között (az összes tranzakció pénzértéke arányában)

Hazánkban a készpénzhasználat koránt sem szorult annyira vissza, mint a skandináv országokban. Jelenleg körülbelül 60% lehet a készpénzes pénzforgalom aránya a tranzakciók pénzértékében kifejezve. Gyakran hozzák fel példaként az Amerikai Egyesült Államokat, mint ahol a gazdasági fejlettség ellenére is ragaszkodnak a készpénz használatához, mivel az egyfajta szabadságot jelent, hiszen nehéz nyomon követni. Az adatok azonban azt mutatják, hogy az Egyesült Államokban a készpénzes fizetési mód már csak a tranzakciók pénzértékének alig 15%-át éri el, szemben a magyar 60%-kal.

57. ábra: az elektronikus tranzakciók aránya Magyarországon 2015 és 2023 között (fennmaradó rész a készpénzes)

Mindazonáltal folyamatosan csökken a készpénzforgalom nagysága mind a tranzakciók darabszámát, mind pénzürtékét tekintve. Mindazonáltal a magyarországi készpénzhasználat mértéke az Európai Unión belül is majdnem a legnagyobb, csak Romániában és Bulgáriában nagyobb a készpénzhasználat mértéke.

6.2.4 A pénzügyi aggregátumok: a pénzmennyiség mérése

Eddig sem volt könnyű a dolgunk akkor, ha a forgalomban levő pénz mennyiségét szeretnénk volna meghatározni. Márpedig – ez már talán mindenki agyába beleégett – a pénzmennyiség döntő a gazdaság működőképessége, fejlődése tekintetében. Ha túl kevés van, az akadályozza, leépíti a gazdaság működését, ha túl sok, akkor az meg áremelkedést, inflációt generál. A jegybank, a Magyar Nemzeti Bank tehát azon dolgozik, hogy a kívánatos pénzmennyiséget biztosítsa a gazdaság számára.

Talán a legkönnyebben a forgalomba került készpénz – bankjegyek és érmék – mennyisége mérhető, hiszen arról a kibocsátó jegybank naprakész, pontos nyilvántartást vezet, mivel mindet ő bocsátotta ki. Persze, itt is van egy kis bizonytalanság, hiszen nem lehet tudni, hogy a forgalomban mennyi pénz semmisült meg szó szerint (nem képletesen), – például tűzben – vagy mennyi veszett el, mert olyan jól eldugta valaki, hogy lehet soha senki nem találja már meg.

Milliókat találtak a használtan vett kanapében

Az egyetemista lakótársaknak lett volna mire költeniük az ölükbe pottyant kisebb vagyont, de győzött a lelkiismeretük, és végül sikerült megtalálniuk a pénzt oda rejtő embert: egy 91 éves özvegyasszonyt.

A New York államban élő három fiatal mindössze húsz dollárt fizetett az Üdvhadereg egyik boltjában vásárolt kanapéért, amit elmondásuk szerint majdnem nem is vettek meg. „Igencsak ronda és még egy kicsit büdös is volt, de csak az volt megfelelő méretű a nappalinkba” – mondta el Lara Russo a The Little Rebellion című lapnak. A nem is túl kényelmes kanapé azonban titkot rejtett. Egészen pontosan negyvenezer dollárt (9 millió forint), ami több kisebb csomagba bújtatva volt elrejtve a kanapében, a cipzáras huzat alatt.

Először az egyik karfából húztak ki egy műanyag zacskót, amelyben négyezer dollár lapult, ötven- és százdolláros címletekben. Ezután elkezdtek átkutatni az egész kanapét, amiből egyre több és több csomagocska került elő. Végül ott ültek negyvenezer dollár felett, azon tanakodva, hogy mit is kezdjenek az összeggel. Gondolatban már el is költötték utazásra, autóra és a diákhitel törlesztésére, amikor a bankjegyek között találtak egy borítékot, amin egy név, a kanapé egykori tulajdonosának a neve állt.

Másnapra egyikük anyjának segítségével sikerült egy telefonszámot szerezniük a borítékon talált névhez, és azonnal telefonáltak. Egy idős nő vette fel a telefont, aki miután megtudta, hogy a kanapé miatt hívják, rögtön kijelentette: „Ó, jó sok pénzt hagytam abban a kanapében.” A 91 éves özvegyasszony a The Little Rebellionnek elmondta, hogyan került a kanapéba a pénz, a kanapé pedig az Üdvhadereghez. Szívproblémákkal küszködő néhai férje minden héten adott neki egy kis pénzt, hogy tegye el arra az időre, amikor ő már nem lesz. A neve elhallgatását kérő nő pedig a pénzt mindig a kanapéba rejtette el, amin aludt. Ezt a szokását férje halála után is

folytatta. A kanapét pedig lánya és sógora cserélte le egy rendes ágyra, amikor a nő egy hátműtét után hónapokat töltött egy rehabilitációs központban.

A kanapét végül megvásárló három fiatal a telefonbeszélgetés után azonnal autóba pattant, és elvitték az idős nőnek az évek alatt összekuporgatott 40 ezer dollárját, megnyugodva, hogy a nagy összeg jó emberhez került. Az idős hölgy pedig ezt egy ezerdolláros jutalommal hálálta meg.

(Forrás: 24.hu 2014.05.16.)

A készpénz mennyiségének mérésénél még az is zavarba ejtő lehet, hogy rendben, a készpénz többnyire nem ég el, nem robban vagy ázik, savazzák szét, illetve nem is felejtődik el, hová is rejtették el, ugyanakkor az sokkal gyakoribb, hogy egyszerűen megtakarítják. Egy perselyben, befőttesüvegben, széfben. Ez vajon a pénzmennyiség részének számít? Nehéz meghúzni a határt az eltűnt, szétroncsolt és a normál módon megtakarított készpénz között. Ezért aztán nem is erőlködik senki azzal, hogy különbséget tegyen. Ami készpénz hivatalosan forgalomban van, arról a jegybank feltételezi, hogy megvan, és bármikor – de tényleg bármikor, egy másodperc múlva is – felbukkanhat a fizetési forgalomban.

Mint ebben az alfejezetben látni fogjuk, a pénznek különböző kategóriái vannak, nem mindegy melyik mennyiségéről beszélünk. A korábbi alfejezetekben már két típussal megismerkedhettünk: jegybankpénz és kereskedelmi bankok által teremtett pénz. Még korábban különbséget tettünk a valuta és a deviza között – egy adott fizetési eszköz vonatkozásában. A gyakorlatban a „pénzügyesek” a már megismert típusokhoz képest kicsit eltérően szeretik számba venni a különböző pénzkategóriák pénzmennyiségeit. Ezeknél van egy kis átfedés is természetesen a korábban megismert kategóriákkal, de lesznek új megközelítési, kategorizálási módok is. Ezeket a pénzmennyiség meghatározása szempontjából fontos kategóriákat pénzügyi aggregátumoknak is nevezzük.

115. Fogalom: **pénzügyi (monetáris) aggregátumok**

A forgalomban levő pénz mennyiségének mérésére különböző kategóriákat lehet alkalmazni. A különböző kategóriák – **pénzügyi, vagy más néven monetáris aggregátumok** - a pénz különböző típusaiból eltérő számút összesítenek. A pénzügyi aggregátumok megkülönböztetése aszerint történik, hogy mennyire likvidek, azaz az oda sorolt pénztípusok milyen gyorsan használhatók a fizetési forgalomban pénzként, illetve értékük mennyire stabil. M0, M1, M2 és M3 pénzügyi aggregátumokat különböztetünk meg. Az M0 a legszűkebb, az M3 pedig a legtágabb értelemben vett pénzkategória.

A német márka soha véget nem érő története

Manapság sokat emlegetik a kriptovaluták jövőjét, azonban Németországban van még egy, a hétköznapiakban nehezen felhasználó „fizetőeszköz”: 12 milliárd német márka van még mindig forgalomban napjainkban.

28 évvel a keletnémet márka bukásával és 16 évvel az euró megjelenésével később még mindig milliárdnyi összeg kering az országban a híres fizetőeszközből. Habár sokan csak nosztalgikus érzéseket keltő szuvenírként tekintenek rá, a bankjegyek és érmék mai napig komoly értékkel bírnak.

2001. december 31-én, az euró bemutatkozása előtt egy nappal 162,3 milliárd értékű bankjegy volt forgalomban a Bundesbank adatai szerint. Ennek 92 százaléka már visszakerült a bankhoz, azonban 12,6 milliárdnyi márka még mindig várat magára. Ki tudja, mennyi lehet elásva a kertekben, elrejtve a szekrények, ágyneműtartók alján.

Ezek a bankjegyek egyáltalán nem értéktelenek, hiszen az 1948. június 20. után kibocsátott papírpénzek és érmék korlátlan mértékben beválthatók a Bundesbank 35 fiókjában. A mai valutákkal ellentétben a váltószáma sem változott 2001 óta: a beváltó személy 1 eurót kap 1,95583 márka után.

Az elmúlt 12 hónapban a bank 90 millió márkát váltott át euróra, ami a majdnem pontosan 2:1-es arány miatt körülbelül 45 millió eurót tesz ki. A maradék 12,6 milliárd márka értéke 6,3 milliárd. Ennek körülbelül a fele aprópénz, ami ritkán éri meg az utat a bankig.

Hogy miért lehet még mindig beváltani? A(z elsősorban Kelet-Európában és a Balkánon) nemzetközi fizetőeszközként jelentős szerepet betöltő márka sokak számára a bizalom jelképe lett, ezt pedig továbbra is fenn kívánják tartani. A németek számára sem csupán fizetőeszköz volt, hanem a gazdasági fellendülés szimbóluma.

Az euró bevezetését követő időszakban sok ország döntött úgy, hogy a lecserélt fizetőeszközének végleg búcsút mond. A tagállamok egy része viszont ragaszkodik hagyományaihoz és a korábbi pénznemét határidő nélkül továbbra is beváltják euróra. A csoport tagjai: Ausztria, Észtország, Írország, Lettország, Litvánia és Németország, (Forrás: befektetésitippek.hu 2018.09.04.)

Nyilvánvalóan a leggyorsabban a készpénz, azaz a bankjegyek és érmék képesek pénzként működni, hiszen használatukhoz semmi más nem szükséges, csak a pénz legyen ott fizikai formában a kezünkben. Tehát nincs szükség internetre, telefonos vagy egyéb kapcsolatra sem, számítástechnikai rendszerek működésére, mint például, amikor bankkártyával, vagy telefonnal kívánunk fizetni. A készpénz értéke is – általában – nagyon állandó, hiszen annyira, napi szinten nem függ sem az infláció mértékétől, sem az árfolyamoktól. Így önmagában a forgalomban levő készpénz mennyisége a kiindulási pénzügyi aggregátum. Mint a készpénz kibocsátója, a jegybank, a Magyar Nemzeti Bank a nála elhelyezett látraszóló és egynapos betétek összegét is azonnal – költségmentesen – készpénzre váltja, ha erre igény van, így ez is „szinte” készpénznek számít.

116. Fogalom: **M0 pénzügyi aggregátum (legsűkebb értelemben vett pénz)**

A készpénz bármikor, idővesztés és költségáldozat nélkül képes betölteni a pénz funkcióit a forgalomban, miközben értéke is kellően stabil. A jegybanknál levő betétek is vitathatatlanul pénzek – hiszen a jegybank kezeli őket – így bármikor, azonnal és költségmentesen készpénzre válthatók. A leglikvidebb – leggyorsabban és legjobb áron pénzzé tehető – pénztípus tehát maga a készpénz. Ennél kevésbé, de még mindig nagyon magas szinten likvidnek számítanak a jegybanknál elhelyezett betétek. **A legsűkebb értelemben vett pénz pénzügyi aggregátumának jele: M0.**

117. Fogalom: **monetáris bázis**

Az M0 pénzügyi aggregátumot szokták **monetáris bázisnak** nevezni. Ez a legsűkebb értelemben vett pénz, ami a legszorosabban kapcsolódik a jegybankhoz.

Manapság már a banki és egyéb informatikai és kommunikációs rendszerek is nagy kiegyensúlyozottsággal, és megbízhatóan működnek, így a banki látra szóló betéteket – amelyek terhére bankkártyával, telefonnal fizethetünk – is nagyon likvidnek tekinthetjük. Minimálisak a használati költségei a készpénzhez képest, még akkor is, ha számlákat kell hozzá fenntartani bankoknál. Ugyanakkor ezekhez a pénzekhez már csak kereskedelmi bankok működésével, illetve közvetítésével –

banki informatikai rendszerük használatával – lehet hozzáférni. Tehát itt a pénzünk megléte már nem csak a jegybankon múlik, ami azt jelenti, hogy ez egy hajszállal kevésbé biztos és likvid, mint a jegybank által közvetlenül kézben tartott pénz.

118. Fogalom: **M1 pénzügyi aggregátum** (szűkebb értelemben vett pénz)

Amennyiben az M0 pénzügyi aggregátumhoz hozzáadjuk a bankok folyószámláin levő látraszóló betéteket is, megkapjuk a szűkebb értelemben vett pénzt. **A szűkebb értelemben vett pénz pénzügyi aggregátumának jele: M1.**

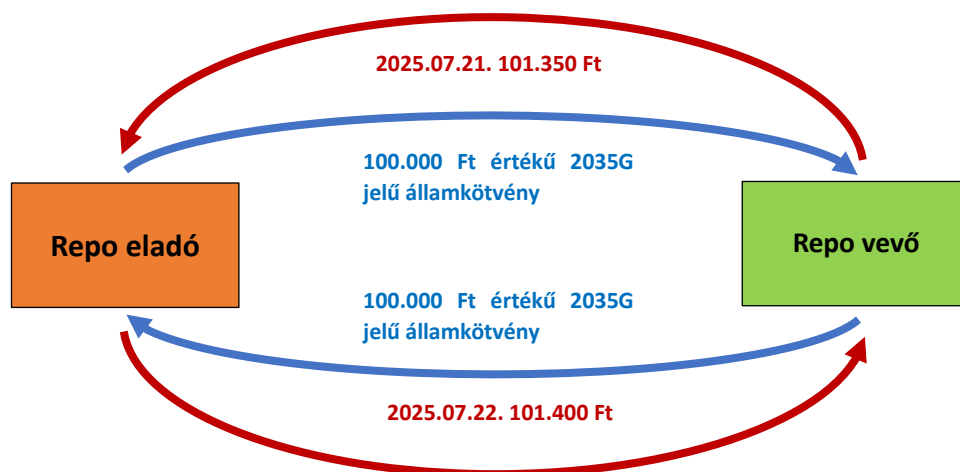
Tudjuk, hogy a kereskedelmi bankok nem csak a folyószámlákon tartott látra szóló betéteket kezelik, hanem lekötött betéteket is a betétszámlákon. Ezeket – a magasabb elérhető kamat miatt – az ügyfelek egy, vagy néhány hónapra, illetve évre, évekre kötnék le. Ugyanakkor, amelyik ügyfél nem tudja kivárni annak az időszaknak a végét, amelyre lekötötte a pénzt, bármikor „feltörheti” a lekötést. Így ugyan elveszíti a magasabb kamatokat, de a pénzével szabadon rendelkezhet, elköltheti azt. Ugyanakkor interneten ez a „feltörés” néhány percet, személyes bankfiókban való ügyintézésrel akár egy órát is igényelhet. Másrészt, a betétet kezelő bank könnyebben zavarba jöhet, ha egyszerre sok ügyfél akarja a betétjét idő előtt kivenni, mint a folyószámlák esetén, amikor arra eleve számítt. Így a kereskedelmi bankoknál lekötött betét egy kicsivel kevésbé tekinthető likvidnek, mint a korábban (M1 alatt) számba vett pénztípusok.

119. Fogalom: **M2 pénzügyi aggregátum** (közbülső pénz)

Amennyiben az M1 pénzügyi aggregátumhoz hozzáadjuk a bankok betétszámláin levő, bizonyos időre lekötött betéteket is, megkapjuk a közbülső pénzt. **A közbülső pénz pénzügyi aggregátumának jele: M2.**

A későbbiekben foglalkozni fogunk a befektetési alapokkal is, melyekhez úgy lehet csatlakozni, – ha szeretnénk pénzünket hozzájuk befektetni – hogy az általuk kibocsátott befektetési jegyből vásárolunk. Ez a befektetési jegy is egy értékpapír, hasonlít a részvényhez, viszont a befektetési jegy tulajdonosa nem szólhat bele semmilyen módon a befektetési alap döntéseibe (szemben a részvényessel, aki közgyűlések különböző témákban szavazhat). Mindez azért lényeges most, a pénzmennyiség tárgyalásánál, mivel a legtágabb értelemben értelmezett pénzmennyiségbe beletartoznak ezek a befektetési jegy értékpapírok is. A teljes képhez azonban még egy további fogalommal szükséges megismerkedni, ezek pedig az úgynevezett repo ügyletek.

58. ábra: a repo ügylet

Forrás: saját szerkesztés

A **repo ügylet** egy olyan ügylet, amelyben két ellentétes tranzakció van összekapcsolva, melyeket önállóan nem, csak így együtt vállalnak a felek értékpapírok eladására, majd másnap visszavásárlására vonatkozóan. Az első nap az értékpapírt eladó alacsonyabb árfolyamon értékesíti a másik félnek az adott értékpapírt azzal a feltétellel, hogy tőle másnap, magasabb árfolyamon visszavásárolja.

A repo ügyletbe lényegében egy gyorskölcsön van „becsomagolva”, ahol az eladott, majd visszavásárolt értékpapír a fedezet. Például Az OTB Bank eladhat az Unicredit Banknak hétfőn 100 ezer darab Mol részvényt 2.355 Ft/részvény áron azzal, hogy tőle másnap, kedden visszavásárolja azt 2.360 Ft/részvény áron. 5 Ft a különbség részvényenként, összesen 500.000 Ft, ennyit keres rajta az Unicredit Bank. Ugyanakkor ennyiért 1 napra kölcsönkapott tőle az OTP Bank 100.000 x 2.355 forintot, összesen 235.500.000 forintot. Az Unicredit Banknak különösebben nem kellett izgulnia, visszavásárolja-e a részvényeket másnap az OTP Bank, hiszen, ha nem, ő értékesíti azt a tőzsdén, lehet, még jobb áron is. De az OTP Banknak sem kellett attól tartania, hogy elveszíti a részvényeket, hiszen az Unicredit Bank a repo ügylet szerint kötelest azt a megállapodott áron visszaadni neki.

A **szélesebb értelemben vett pénzmennyiség, azaz az M3**, az M2 pénzügyi aggregátumon túl magába foglalja a pénztartó szektorokkal kötött repó típusú ügyletekből származó forrásokat, illetve a tulajdonukban lévő, a pénzpiaci befektetési alapok által kibocsátott befektetési jegyek, valamint a hitelintézetek által, legfeljebb kétéves eredeti lejáratú kibocsátott, hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok (kötvény, letéti jegy) állományát. A szélesebb értelemben vett pénz pénzügyi aggregátumának jele: M3.

A fenti értékpapírokat azért lehet már szinte pénzként értelmezni, mivel ezek, ha kereskedelmi bankoknál vannak, a kereskedelmi bankok is szinte pénzként kezelik őket egymás között, ahogyan az jól látható a repo ügyleteknél is.

Végezetül lássuk összefoglalva a négyféle pénzügyi aggregátumot.

1. táblázat: a különböző pénzügyi aggregátumok összehasonlítása

Pénztípus megnevezése	M0	M1	M2	M3
Forgalomban levő készpénz	X	X	X	X
Magyar Nemzeti Banknál elhelyezett betétek	X	X	X	X
Kereskedelmi bankok folyószámlái látra szóló betétjei		X	X	X
Kereskedelmi bankoknál lekötött betétek			X	X
Kereskedelmi bankoknál levő befektetési jegyek				X
Kereskedelmi bankok által kibocsátott értékpapírok				X
Kereskedelmi bankok repo ügyleteinek összege				X

6.3 A kereslet és kínálat találkozása

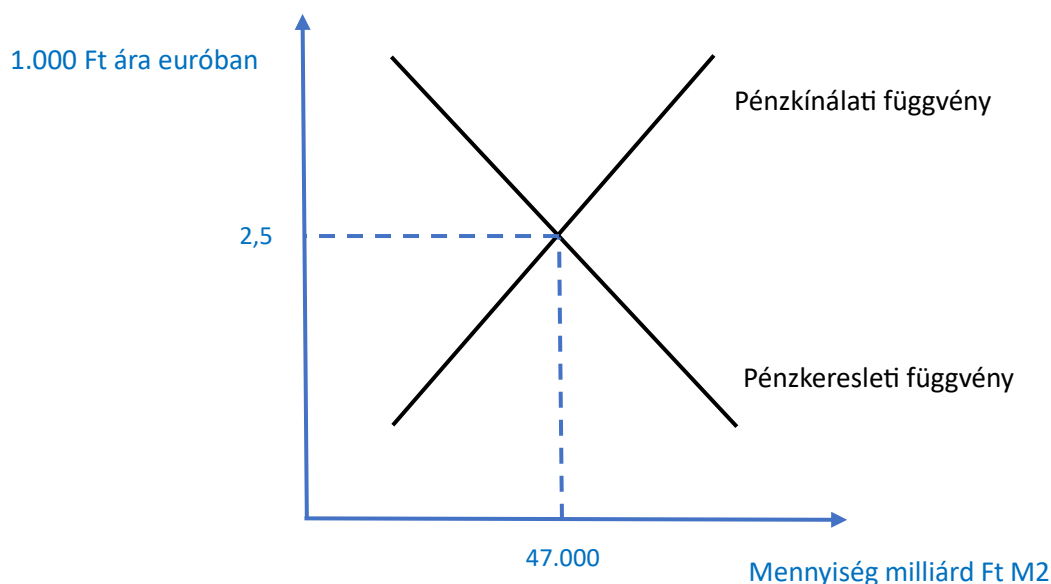
Az előzőekben külön-külön megismertük a pénzpiac keresleti és kínálati oldalát. Ideje a piac két oldalát együtt szemügyre venni. A pénzpiac is csak egy piac a sok közül, még akkor is, ha kiemelten fontos a gazdaság számára. Így, mint bármilyen más piac esetében érvényesek a következő összefüggések:

- Ha a kereslet és a kínálat adott ár mellett megegyezik egymással, a piac egyensúlyba kerül;

- Ha a kereslet nagyobb a kínálatnál adott ár mellett (túlkereslet esete), akkor az ár növekedni fog, mire a kínált mennyiség is. Eközben a magasabb ár hatására némileg csökken a kereslet nagysága, így (a három folyamat együttes hatására) jöhet létre egyensúly;
- Ha a kínálat nagyobb a keresletnél adott ár mellett (túlkínálat esete), akkor az ár csökkenni fog, mire a kínált mennyiség is. Eközben az alacsonyabb ár hatására növekszik a kereslet nagysága, így (a három folyamat együttes hatására) jöhet létre egyensúly.

Korábban láthattuk, hogy a pénzpiacra nem olyan könnyű értelmezni, mi például a forint ára, annyi mindenben ki lehet fejezni azt, hogy mennyit ér a forint 1 egysége (vagy akár 1.000 forint). Annak érdekében, hogy egészében láthassuk a forintpiacot, most nézzük azt az esetet, amikor a forint árát euróban fejezzük ki. Vagyis árfolyamokról lesz szó. Ha azt mondjuk euró/Ft árfolyam, akkor arról beszélünk, 1 euró hány forintot ér. Mi most arra vagyunk kíváncsiak, hogy mennyi a Ft/euró árfolyam, vagyis pl. 1.000 Ft hány eurót ér. Nyilvánvalóan a két árfolyam ugyanazt az információt foglalja magába, csak egymás reciprokainak felelnek meg. Így, ha az euró/Ft árfolyam 400 (1 euró 400 forintot ér), akkor a Ft/euró árfolyam 0,0025. Vagyis 1 forint 0,0025 eurót ér. Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy 1.000 Ft mennyi eurót ér, akkor az előzőek alapján 2,5 eurót ($0,0025 \times 1.000$).

59. ábra: a forintpiac euróban kifejezve 2025. május-július

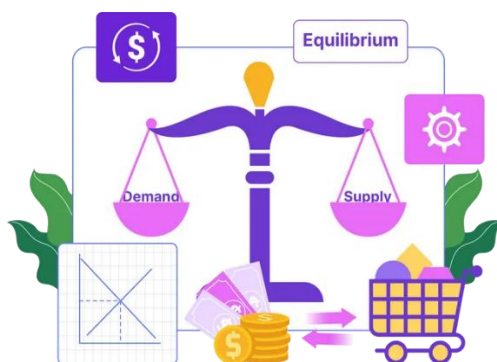
Forrás: saját szerkesztés

2025-ben hónapokig tartotta magát a 400 euró/Ft árfolyam, azaz 1.000 Ft ára 2,5 volt euróban kifejezve. Ez azt jelentette, hogy ebben az időszakban, ilyen árfolyam, azaz ár mellett a forintpiac (euróban kifejezve) egyensúlyi helyzetben volt: a forint iránti kereslet tartósan megegyezett a forint iránti kínálattal. Mindeközben azonban az Európai Unió eurót használó tagállamaiban (Eurózóna) az infláció 2025. májusban éves szinten 1,9% volt, míg Magyarországon 4,5%. Vagyis az euró éves szinten általános és átlagos vásárlóértékének 1,9%-át veszítette el, de eközben a forint 4,5%-át. Mindez kérdéseket vet fel, vagyis hogy-hogy a forint jobban veszítette vásárlóértékét „bármiben” kifejezve, mint az euró, ugyanakkor euróban kifejezve meg nem? Erre az egyébként nehéz kérdésre a következő, inflációról szóló alfejezet végén próbálunk választ találni.

6.4 Összefoglalás

Azt a megelőző fejezetekből is már lehetett tudni, hogy a jegybanknak a felelőssége, hogy a gazdaság számára szükséges pénzmennyiség forgalomba kerüljön. A jegybanknak ugyanakkor nem egyedül kell biztosítani a szükséges pénzmennyiséget. Igaz ugyan, hogy a bankjegy-kibocsátási monopóliuma miatt a jegybank bocsátja ki az összes forgalomban levő bankjegyet és érmét, de tudjuk, ez csak a valuta formája a fizetőeszköznek. A modern pénz pedig főként már banki nyilvántartások szerint, azaz devizaformában létezik. E deviza létrehozásában a jegybank nagyon is számít a kereskedelmi bankok közreműködésére. A kereskedelmi bankok ugyan bankjegyeket már nem bocsáthatnak ki, de hitelezés útján több számlapénzt (ami a fizetőeszköz devizaformája) teremtenek, mint a jegybank jegybankpénzt.

Ebben a fejezetben bemutatásra került, hogy a gazdasági szereplők miért akarják vagyonuk egy bizonyos meghatározott részét pénz – hazánk esetében forint – formájában tartani. Mindez azért volt fontos a számunkra, mert a pénzpiac, a forintpiac is – néhány lényeges különbség mellett – olyan, mint más piacok: a kereslet és kínálat törvényei mozgatják. A kereslet pedig nem az, hogy ki mennyi pénzt szeretne birtokolni, hanem az, hogy aktuális vagy jövőbeni vagyonának (lásd hitelezés) mekkora részét, hányadát lenne képes és hajlandó pénz formájában tartani. Mi ebben a fejezetben az okokat kerestük, tártuk fel, vagyis ki miért szeretné például vagyona meghatározott hányadát forint formájában tartani. Természetesen a fő ok a pénz lényeg miatt az volt, hogy azért tartjuk vagyonunk egy részét pénz formájában, mert egyszerűen el szeretnék azt költeni. A másik fő pénzkeresleti motívum az volt, hogy bár nem cél a pénz elköltése bármire is, de mivel pont a pénz az, amiért – ha van – szinte bármit meg lehet kapni, így nem várt helyzet esetén jó, ha van kellő likviditás. Azaz az óvatossági motívum szerint azért is tartunk például magunknál pénzt, hogy a nemvárt kiadásokat gyorsan fedezni tudjuk, azaz nemvárt helyzetben is meg tudjuk őrizni a fizetőképességünket. Végül azért is tartják vagyonuk egy részét az emberek pénz formájában, mivel ez így „éri meg” számukra, azaz így, ebben a formában tudnak nagyobb haszonhoz jutni.

A pénzkínálat alapját a jegybank által kibocsátott készpénz (valuta) és számlapénz (deviza) jelenti. Ezt tudják megtöbbszörözni a kereskedelmi bankok, még hozzá úgy, hogy betéteket fogadnak, majd a betétek nagyrészt kihitelezik. Mindezt olyan módon, hogy bár a betétek nagyrésze ki van hitelezve, mégis szabadon rendelkezhetnek velük a betéttulajdonosok. Az, hogy mennyi számlapénzt tudnak teremteni a kereskedelmi bankok a hitelezésük révén, egyrészt attól függ, mennyi a kötelező tartalékrátá (a fogadott betétek százalékában), másrészt mennyi készpénz „reked” a kereskedelmi bankokon kívüli forgalomban. Minél kevesebb készpénz forog a bankokon kívül, és minél kisebb a kötelező tartalék rátája, annál többet tudnak kihitelezni a kereskedelmi bankok ügyfeleiknek, azaz annál több számlapénzt tudnak teremteni.

Bár a pénz árát – amitől a kereslete és a kínálata függ – nehéz egyértelműen meghatározni, mégis, akkor van egyensúlyban a pénzpiac, ha a kereslet és a kínálat nagysága egyenlő. Ezt általában továbbra

is nagyon nehéz meghatározni, így az az alapelv, hogy inkább legyen egy kicsivel nagyobb mennyiségű pénz a forgalomban, mint kevesebb.

6.5 Fő üzenet

- A forint iránti keresletet nem csak az mozgatja, hogy a gazdasági szereplők mennyit lennének képesek és hajlandók költeni, hanem a félelmek és a spekuláció is;
- A forint iránti kínálat nem csak a jegybank pénzkibocsátásán is múlik, hanem azon is, mennyit hiteleznek a kereskedelmi bankok;
- A túlzott készpénzhasználat nagymértékű hitelezéstől fosztja meg a gazdaságot, mivel a bankokon kívül rekedt készpénzt a kereskedelmi bankok nem tudják hitelezéssel megforgatni.

7 Az infláció

Az infláció fogalmának eléggé rossz csengése van. Ismeretes, hogy a második világháborút követően (1945-1946) hazánkban rendkívül erős infláció alakult ki, melynek a végén a pengő – az addigi fizető eszköz – össze is omlott, és felváltotta a mai napig is használt forint. Egy év alatt az árak átlagosan négynaponta duplázódtak. A legerősebb szakaszban – ez mai napig (szomorú) világrekord – 15 óra alatt duplázódtak meg az árak. Ezt követően a forint sokáig nagyon stabil volt, de az 1970-es évektől kezdődően újra- és újra megjelent az infláció, méghozzá, ha messze nem olyan erőteljesen, mint a második világháborút követően, de komolyan veendő mértékben. Sok évtizeden keresztül – és jelenleg is – az infláció volt az a főellenség, amely ellen a gazdaságpolitikának minden erejével küzdeni kell.

Ebben az alfejezetben igyekszünk alaposan körbejárni az infláció kérdéskörét. Meglepően hangzik sokak számára, de az infláció sokak számára előnyös, ők egyáltalán nem szomorkodnak – sőt éppen ellenkezőleg – amikor komolyan infláció alakul ki. Tehát fontos megismerni, miért, hogyan alakul ki az infláció, másrészt látni a kétarcúságát is: vannak, akik nyertesként, vannak, akik vesztesként kerülnek ki az inflációval terhelt gazdasági folyamatokból.

Természetesen kezdjük a legalapvetőbbel, az infláció fogalmával.

122. Fogalom: *infláció*

Az **infláció** tartós és általános áremelkedés. Mértékét a korábbi – bázisnak tekintett – árszínvonal növekedésének százalékában fejezzük ki.

A „tartós” jelző azt jelenti, hogy ebben az esetben nem arról van szó, hogy tavasszal lefagytak a kajsziparack-ültetvények, és így ezen a nyáron drágább lesz a kajsziparack, mint volt tavaly. És nem is arról, hogy nyáron, vagy a hosszú hétvégék alkalmával drágábbak a szállodai szobák. Mert ezek szezonális áremelkedések, melyeket követően várhatóan újra visszatérnek az árak a megszokott szintjükre. Az „általános” kifejezés pedig azt jelenti, hogy a gazdaságban szinte minden árunak, szolgáltatásnak nő az ára. Senki nem mondja, hogy mindegyiknek ugyanolyan mértékben, de lényegében egy áru, vagy szolgáltatás sem vonhatja ki magát az árnövekedés alól.

Ha már meghatároztuk az infláció fogalmát, adjuk meg a „testvér-fogalmát” is, nevezetesen a deflációét. Ez ugyan nagyon ritkán bukkan fel, mint egy fekete hattyú, de tudnunk kell, hogy van ilyen is.

123. Fogalom: *defláció*

A **defláció** az árak tartós és általános csökkenése.

A defláció – ott, ahol az infláció a megszokott, mint hazánkban is – nem tűnik kellemetlen dolognak, sőt. Míg, ha infláció van, hetente szembesülünk azzal, hogy ennek az árucikknek is, meg annak is emelkedik az ára, és 1.000 forintért egyre kevesebbet vagyunk képesek vásárolni bármiből is, a deflációnál gyökeresen más a helyzet. Képzeli el, hogy hetente, havonta azzal szembesülünk az üzletekben, hogy az egyik árucikknek, meg másoknak is – nem akciók miatt, hanem tartósan – csökken az ára. 1.000 jenükért – mert a defláció Japánban volt sokáig jelen – egyre több mindent tudunk vásárolni. Folyamatosan nő a fizetésünk vásárlóereje akkor is, ha nem emelték fel azt. Mi lehet ezzel a probléma? Az, hogy a csökkenő árakkal folyamatosan elveszik a kereskedők és a termelők, gyártók profitja. Egy szinten túl az alacsony árak már veszteséget okoznak, és lehet, el is fog tűnni a polcokról az adott áru, ha a gyártó már nem képes tovább vállalni a veszteséget. De akkor miért csökkentik egyre az árakat? Mert – ahogy majd a későbbiekben látni fogjuk az inflációnál is – kialakul egy olyan közhangulat, olyan elvárások és várakozások, hogy az árakat csökkenteni kell, mert különben versenyhátrányt szenved a kereskedő, termelő, gyártó. Az egész történet onnan indult Japánban is – korábban szint hasonló játszódott le Nyugat-Németországban (amikor még létezett Kelet-Németország is) az 1980-as években – hogy a gyártók, termelők, kereskedők egyre költséghatékonyabban termelnek, kereskednek. Így természetesen van lehetőség egy kicsit csökkenteni az árakat. Ez még rendben is van. Azonban egy idő után már nem képesek a termelők, gyártók, kereskedők további költséghatékonyságnövelés elérésére, de „beleragadnak” ebbe a helyzetbe, szerepbe, mert már ez a vevők elvárása, várakozása feléjük. A defláció egyértelműen káros a gazdaságra nézve, mert a profitok eltűnésével lecsökken, megszűnik a fejlődés, növekedés forrása a vállalatoknál.

60. ábra: defláció és infláció Japánban 2000 és 2015 között

Már eleve az óvatosságra int minket, hogy például az Európai Unió belül is mennyire eltérő mértékű inflációs ráták voltak megfigyelhetők, tehát sejtjük, nem olyan egyszerű megfejtetni, miért, hogyan alakul ki az infláció.

124. Fogalom: *inflációs ráta*

Inflációs rátának az infláció, vagyis az árszínvonal emelkedésének (bázis időszaki árszínvonalhoz képesti) százalékban kifejezett mértékét nevezzük.

Mielőtt ismertetésre kerülnek a különböző inflációtípusok, ismerkedjünk meg az infláció hátrányos és előnyös hatásaival.

7.1 Az infláció hatása a kamatlábakra

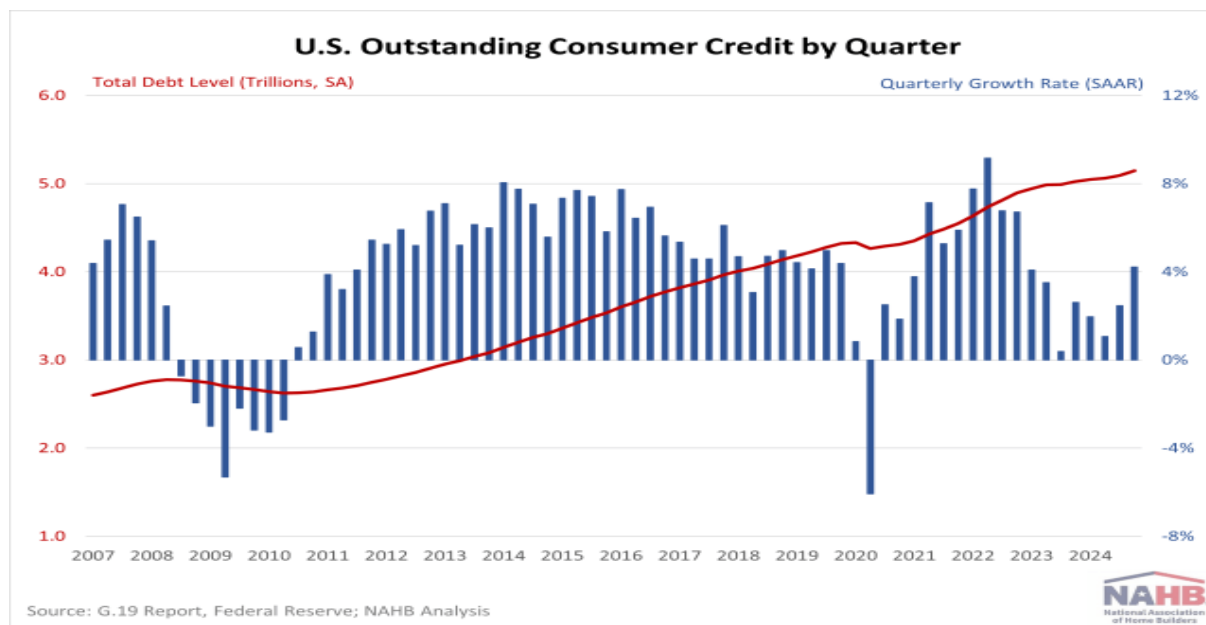
Az infláció leggyakrabban a pénz mennyiségének túlzott mértékű megnövekedésére vezethető vissza. Ez azt jelenti, hogy ahhoz képest, amennyi pénzmennyiséget a gazdaság igényelne ahhoz, hogy

gördülékenyen működjön, jelentősen nagyobb mennyiségű pénz kerül a forgalomba (vagy a meglévő mennyiség forgási sebessége ugrik meg). Tehát az alapkérdés, miért, és hogyan került nagyobb mennyiségű pénz a forgalomba?

7.1.1 A kereskedelmi bankok felpörgő hitelezése

Természetesen elképzelhető, hogy a jegybank elszámította magát, és ő a felelős, túl sok aranyat, külföldi devizát vásárolt, vagy túl sok refinanszírozási hitelt nyújtott a kereskedelmi bankoknak, ám ez a lehetőség kevésbé valószínű. Sokkal gyakrabban az történik meg, hogy a kereskedelmi bankok sokkal több hitelt nyújtanak, mint a korábbi időszakokban. Vagyis a kereskedelmi bankok számlapénzteremtési tevékenysége megerősödik. Erre mikor kerül sor? Nyilvánvalóan akkor, amikor a kereskedelmi bankok úgy értékelik, kedvező a gazdasági helyzet, a „gazdasági klíma”, sok vállalat igényel beruházási, fejlesztési hitelt, és ugyanígy a lakosság is. Tehát, mikor nő, fejlődik a gazdaság, optimisták a gazdasági szereplők, egyre több a jövedelmük, a kereskedelmi bankok egyre szívesebben, és többet hiteleznek, hiszen ilyen időszakban tudnak ők is a legmagasabb profitot elérni, amikor jól megy a gazdaságnak. Ilyenkor hitelbőség van, azaz a kereskedelmi bankok jobbnál-jobb ajánlattal igyekeznek kihasználni azt, hogy sokan szeretnék hitelt felvenni, és a gazdasági növekedés miatt ez most kevésbé kockázatos a kereskedelmi bankok számára. Tehát, érdekes módon, amikor a gazdasági növekedés áll a háttérben, és az ezt a gyümölcsöző lehetőséget kihasználni igyekvő kereskedelmi bankok felpörgetik a hitelezésüket, a kamatok csökkenni fognak. A csökkenő kamatok pedig tovább erősíthetik a gazdaság növekedését, fejlődését.

61. ábra: fogyasztói hitelek állományának növekedése (1.000 milliárd = trillió dollárban) és a negyedéves gazdasági növekedés az USA-ban 2007 és 2024 között

Korábban volt szó a pénzmultiplikátor mutatóról, és arról, hogy ennek – 10%-os kötelező tartalékráta mellett – a jelenlegi hazai értéke 10 lenne. Ami azt jelenti, hogy ebből a 10-ből 1 Ft a jegybankpénz, ami beindítja a folyamatokat, és 9 Ft a kereskedelmi bankok által hitelezés útján teremtett számlapénz. Tudjuk azt is, hogy jelenleg a hazai jegybankpénznek több mint a fele – mintegy 9 ezer milliárd forint – készpénz, amely kívül van a kereskedelmi bankokon, a pénzteremtési lehetőségeiken. Ugyanakkor a pénzmultiplikátor jelenlegi hazai értéke nem éri el a 3,5-t sem, ami jelzi, mennyire kevés hitelt nyújtanak a kereskedelmi bankok. Nem azért, mert nem lennének képesek, illetve nem szeretnék

több hitelt nyújtani, egész egyszerűen ennyi hitelt képesek nyújtani jelenleg, egy vállalható kockázati szint mellett. Mert jelenleg sajnos nem túl kedvező a gazdasági klíma a hitelezés felpörgetésére.

7.1.2 Az államháztartás növekvő eladósodása

Az állam, a kormányzat eladósodása is lényeges hatást tud kifejteni a forgalomban levő pénz mennyiségére. Ez sokszor aztán nagy bajok forrása lesz. Elsőként azonban tisztázzuk, mit is értünk államháztartás alatt.

125. Fogalom: államháztartás

Az államháztartás azoknak a szervezeteknek az összessége, amelyek közpénzt használnak fel fenntartásukhoz, működésükhöz, tevékenységükhöz, melyeket az országgyűlés, a központi kormányzat, vagy az önkormányzatok közvetlenül szervezetileg is felügyelnek, irányítanak.

Az államban három hatalmi ág osztozik a hatalmon: törvényhozás (Országgyűlés), kormányzat (központi és helyi önkormányzatok), valamint az igazságszolgáltatás. Elsőre talán furcsának tűnik, de a Magyar Nemzeti Bank nem része az államháztartásnak – hiszen bár közpénzt használ fel, de mindhárom hatalmi ágtól függetlenül tevékenykedik, ahogyan még például az Állami Számvevőszék is. Ugyanakkor a Magyar Nemzeti Bank nem tartozik egyik hatalmi ághoz sem. Mint korábban láttuk, ez a többszörös elhatárolás az állam más szervezeteitől a jegybanki függetlenség miatt van. Azért, hogy a jegybank a fő feladatára fókuszálhasson, az általa kibocsátott pénz, a forint értékállóságának biztosítására. Ez teljes mértékben szakmai kérdés, így nem lenne szerencsés, ha politikusok, vagy bárki más is ebbe bele tudna szólni.

Mindeközben az államháztartás mégis „beleszól” a jegybank, a Magyar Nemzeti Bank munkájába, akkor, amikor külföldi fizetőeszközben – például euróban, amerikai dollárban, svájci frankban, japán jenben vagy újabban kínai jüanban hitelt vesz fel. Ez a hitelfelvétel történhet ténylegesen úgy, hogy külföldi banktól vesz fel hitelt a Magyar Állam nevében az Államadósság Kezelő Központ (akinek a munkáját közvetlenül a központi kormány felügyeli). De történhet a hitelfelvétel – és ez a megszokott gyakorlat – úgy is, hogy például amerikai dollárban, euróban, vagy jenben, jüanban bocsát ki az Államadósság Kezelő Központ államkötvényt.

Az Államadósság Kezelő Központ két okból bocsát ki, külföldi devizában – röviden csak úgy szokás mondani: devizában – államkötvényt. Sokszor korábbi devizakötvény kamatait, vagy tőkéjét kell törleszteni, és mivel nem áll úgy az ország, hogy ezt csak úgy törlessze, így újabb hitelből, újabb államkötvény kibocsátásból szokás törleszteni. Ez így megy már évtizedek óta. Ugyanakkor időnként az is előfordul, hogy nem törlesztésre kell pénz, hanem egyszerűen nincs elég pénz az államkasszában (a központi költségvetésben), miközben valamire – mondjuk új hídra, vagy a MÁV korszerűsítésére – szükséges lenne. Ne felejtjük el, a magyar államháztartás alapvetően forintban akar költeni, így, ha például egy dollár államkötvény-kibocsátással 1 milliárd dollár hitelhez jut az Államadósság Kezelő Központ, akkor azt át kívánja váltani a Magyar Nemzeti Banknál nap árfolyamon 350 milliárd forintra. Ha ez az átváltás megtörténik, és az Államadósság Kezelő Központ átutalja ezt a 350 milliárd forintot a Magyar Államkincstárnak, az meg kiutalja a MÁV-nak, máris forgalomba került 350 milliárd forint. Mivel a jegybank, a Magyar Nemzeti Bank váltotta át az 1 milliárd dollárt forintra, így ez a 350 milliárd forint jegybankpénz, mely forgalomba került. De úgy került forgalomba, hogy arról nem a Magyar Nemzeti Bank, hanem az Államadósság Kezelő Központ döntött.

Összhangban a Nemzetgazdasági Minisztérium bejelentésével, amely szerint a 2025. évi költségvetés várható pénzforgalmi szemléletű hiánya 4 774 milliárd forint lesz, az Államadósság Kezelő Központ módosította 2025. évi finanszírozási tervét.

A 651 milliárd forint többlet finanszírozási igényt az adósságkezelő nemzetközi devizakötvény kibocsátással kívánja fedezni. A bruttó 3 milliárd eurónyi kötvénykibocsátás időzítéséről, devizaneméről és futamidejéről az ÁKK a piaci viszonyok függvényében fog majd dönteni.

A 651 milliárd forint többlet finanszírozási igényhez képest a 3 milliárd euró devizakibocsátás feleslegesen soknak tűnik, de az ÁKK szerint jó ok van erre:

- a nemzetközi piacon gyorsan és könnyen hozzáférhető devizakötvény kibocsátás optimális finanszírozási eszköz jelenleg;
- csökkenthető a forint kibocsátási igény, ami érthető cél, látva a hozamok emelkedését.

A pénzforgalmi hiány emelkedésével összhangban a GDP 4,7 százalékaról 0,6 százalékponttal 5,3 százalékra emelkedik a nettó kibocsátás, ugyanakkor mértéke továbbra is a 2020-2024 közötti évek átlaga alatt alakul.

Ezek a főbb változások:

- az intézményi forintkötvények esetében bruttó 4 258 milliárd forintról 174 milliárd forinttal bruttó 4 085 milliárd forintra csökkent az aukciós kibocsátási terv, míg a csereaukciós terv változatlanul bruttó 892 milliárd forint;
- 5 595 milliárd forintról 572 milliárd forinttal 5 023 milliárd forintra csökkent a bruttó forint lakossági állampapír kibocsátási terv;
- 1 558 milliárd forintról 1 274 milliárd forinttal 2 833 milliárd forintra nőtt a bruttó devizafinanszírozási terv.

Az idénre tervezett bruttó kibocsátások mértéke ezáltal 12 503 milliárd forintról 481 milliárd forinttal 12 985 milliárd forintra emelkedett.

A devizaadósság részaránya a teljes adósságon belül az új finanszírozási terv következtében az év végén a 30 százalékos benchmark közelben alakulhat, ám a deviza részarány az év végét követően ismét a 30 százalékos benchmark korlát alá csökkenhet – jelezte az ÁKK.

(Forrás: economx.hu 2025.06.10)

Nyilvánvalóan, a Magyar Nemzeti Bank próbál figyelni, felkészülni, reagálni arra, ha azért nő meg a forint mennyisége a gazdaságban, mert nála a kereskedelmi bankok, az Államadósságkezelő Központ, vagy a Magyar Államkincstár külföldi fizetőeszközt – például eurót, amerikai dollárt, vagy angol fontot – váltott át nagyon nagy tételben. Ilyenkor – ha elemzői szerint az azt megelőző forintmennyiség nagysága megfelelő volt a gazdaságban – az átváltáskor kikerült forint mennyiségének megfelelő forintösszeget igyekszik a piacról a Magyar Nemzeti Bankba „behozni”, például azzal, hogy vagy értékesíti az éppen csak megkapott külföldi devizát, vagy például emeli a jegybanki alapkamatot: ezt nevezzük sterilizációnak.

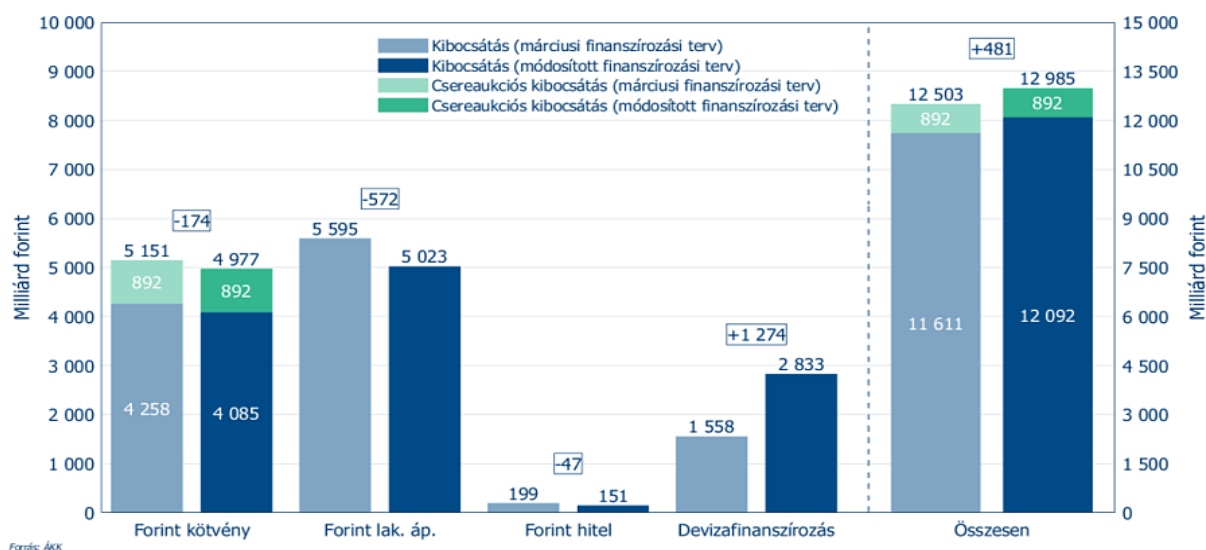
126. Fogalom: **sterilizáció**

A **sterilizáció** során a jegybank, a Magyar Nemzeti Bank igyekszik a nála nagytételben beváltott külföldi deviza miatt kiáramló forintmennyiséget más piaci tranzakciókkal – például a jegybanki alapkamat emelésével – úgy ellensúlyozni, hogy a kiáramlott pénzmennyiséggel azonos mértékű forint áramoljon vissza a jegybankba.

Ezzel el is jutottunk a kamatokig. Tehát elképzelhető – nem biztos, mert vannak a jegybanknak más eszközei is arra, hogy forintot „vonzzon be” a Magyar Nemzeti Bankba, azaz semmisítsen meg – hogy a devizában való állami eladósodás magával vonja a jegybanki alapkamat emelését. A jegybanki alapkamat – ahogyan azt majd később, de még az inflációról szóló alfejezetben látni fogjuk – alapvető hatással van a kereskedelmi bankok betéti és hitelkamataira egyaránt.

A Mercedes-Benz gyárat 2012-ben avatták fel Kecskeméten, 1 milliárd euró volt a beruházási költség. 2016-ban újabb 1 milliárd eurós bővítés volt, és 2025-ben újabb 1 milliárd eurós beruházásról született döntés. A forintpiac nem túl nagy, hiszen kis ország vagyunk, és az ország GDP-je közepes szintű. Így ezek az 1-1 milliárd eurók – amennyiben a német cég számlavezető magyar kereskedelmi bankja közvetlenül a Magyar Nemzeti Banknál váltja át, ami ilyen nagy tételeknél nem ritka gyakorlat – nagy forintmennyiség megjelenését okozzák a gazdaságban. Erre reagálnia szükséges a Magyar Nemzeti Banknak, a korábban a deviza államkötvények kibocsátásakor bemutatott sterilizációs módszer alkalmazásával.

62. ábra: bruttó finanszírozási terv változása az államadósság-kezelés részpiacain 2025. évre

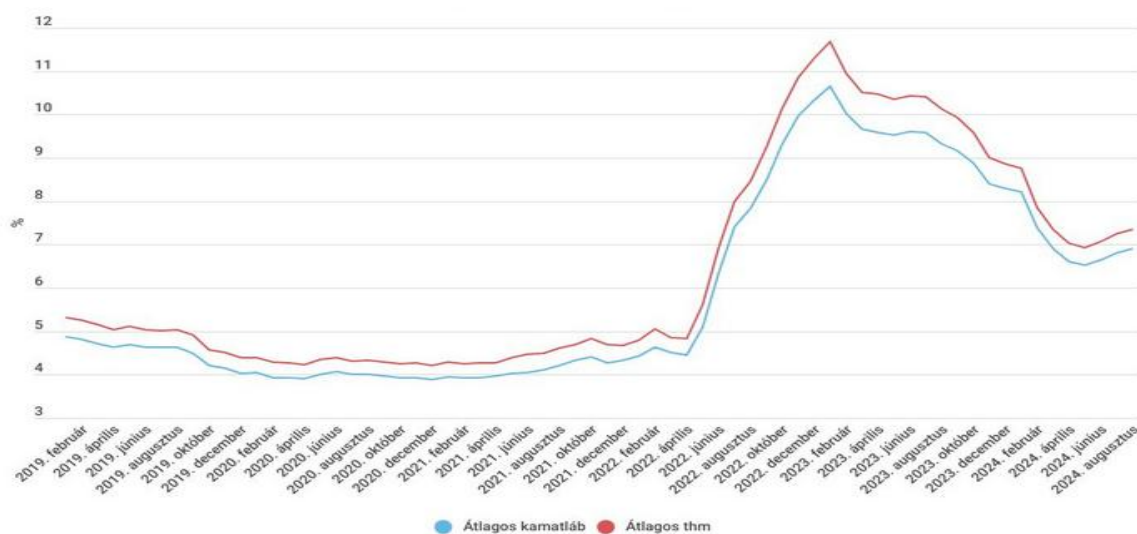
Amennyiben az Államadósság Kezelő Központ úgy dönt, hogy forintban bocsát ki államkötvényt, akkor az megint egy másik típusú problémát hoz létre. Az államadósság mintegy 70%-a forintban áll fenn, az elmúlt években különösen erősítették a forintban való állami eladósodást, elsősorban a magyar lakosság felé. Ennek az volt a filozófiája, hogy így a kifizetett kamatok nem a külföldet, vagy magyar vállalkozásokat, kereskedelmi bankokat gazdagítanak, hanem a magyar emberek. Mostanában, 2024 végétől változott a helyzet, újra devizában folytatta az eladósodását a magyar államháztartás. Ennek az okáról pedig éppen itt fog szó esni.

Amikor az Államadósság Kezelő Központ forintban bocsát ki államkötvényeket – sokszáz milliárd forint értékben – akkor olyan kamatot kell ígérni a lehetséges kötvényvásárló befektetőknek, ami kellően vonzó. Ha a kereskedelmi bankoknak szeretnék értékesíteni ezeket a forintban kibocsátott államkötvényeket – és ez a jellemző, mert sokkal gyorsabban, sokkal nagyobb összegért tudnak vásárolni, mint a magyar lakosság – akkor bizony a banki hitelkamatokkal kell valamilyen szinten versenyezni. A bankok ugyanis sokszor azt mérlegelik, hogy hitelezzenek 1 milliárdot egy vállalatnak, ami persze mindig valamilyen mértékben kockázatos, vagy hitelezzenek 1 milliárd forintot az államháztartásnak úgy, hogy ennyiért vásárolnak frissen kibocsátott magyar államkötvényt. Az államkötvény jellemzően kicsit kevésbé kockázatos, mint egy vállalati hitel, így némileg alacsonyabb kötvénykamatozás mellett is az államkötvényt fogja választani egy kereskedelmi bank. Például, ha egy

nagyvállalati beruházási bankhitelek kamata 8%, akkor 7,5%-os kötvénykamattal a bank nem fog hitelezni a nagyvállalatnak, inkább vásárol az aktuálisan kibocsátott államkötvényből.

A lényeg, hogy az Államadósság Kezelő Központ, amikor forintban bocsát ki államkötvényt, akkor beszáll a kamatversenybe. Márpedig minél több résztvevő, és minél nagyobb résztvevők vannak egy ilyen versenyben, az fel fogja hajtani a kamatokat. Hiszen mindenki a megtakarítók pénzére „pályázik”, hogy azok neki hitelezzenek. Ilyen módon, ha az államháztartás forintban kívánja folytatni az eladósodását, az a fokozódó kamatverseny miatt meg fogja növelni a banki hitelkamatokat is, a vállalatok és a lakosság irányában is. Ugyanakkor ez visszafelé is igaz, tehát a kamatverseny túlzottan megnöveli a kibocsátandó forint államkötvények kamatait is, nagyon nagy kamatterheket róva az államháztartásra.

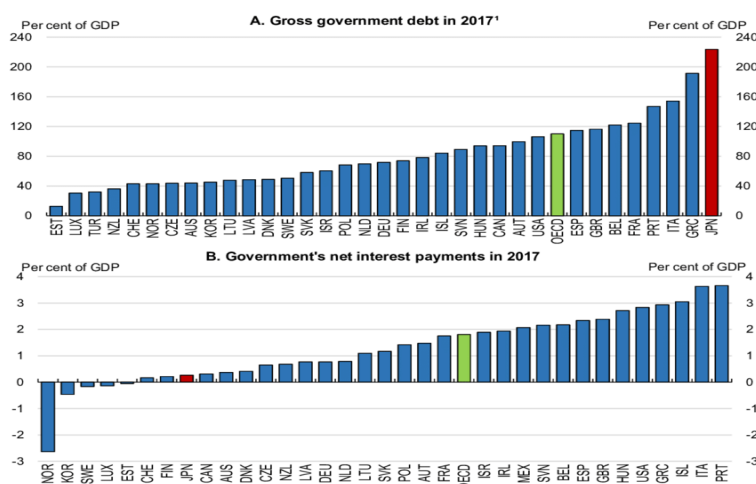
63. ábra: lakáshitelek teljes hitelköltségei (thm) alakulása 2019 és 2024 között

Forrás: Magyar Nemzeti Bank

A méreteknél és az arányoknál itt is nagy jelentősége van. Egy olyan nagy ország, mint Japán, nem gond, ha Japánban a saját lakosai és vállalatai felé adósodik el, ha ez a megtakarításoknak csak nagyon kis részét érinti, így nem alakul ki lényegi kamatverseny, a kamatok kellően alacsonyak tudnak maradni. Japánban sokkal magasabb az egy főre jutó GDP, és még ahhoz képest is háromszor annyi az államháztartás adóssága, ugyanakkor az államháztartás kamatterhe is sokkal alacsonyabbak a magyarnál.

64. ábra: államadósság a GDP százalékában, és az államadósság éves kamatterhe a GDP százalékában az OECD országokban 2017-ben

Ez került felismerésre az elmúlt egy évben az Államadósság Kezelő Központ által. Nagyon nagy kamatokat kell forintban fizetni az államkötvények után, ami ráadásul a bankhitelek kamataira is növelő hatással van. Így – ha nem akarnak olyan belföldi banki hitelkamatokat, amely mellett alig tudnak a vállalatok és a lakosság hitelekhez jutni – akkor célszerűbb devizában eladósodni, aminek az átváltás utáni forint pénzmennyiséget növelő hatását a Magyar Nemzeti Bank jobban képes kezelni, ellensúlyozni.

7.2 Az infláció hatása az árfolyamokra

Hazánkban – sajnos – hosszú évtizedek óta nagyobb az infláció, mint a legtöbb szomszédos országban, vagy az Európai Unió legtöbb tagállamában, vagy akár az Amerikai Egyesült Államokban. Ezt – szintén sajnálatos módon – az emberek nagyrészt meg is szokták: „ez van”. Ugyanakkor az emberek arra még mindig rácsodálkoznak, ha a forint veszít az értékből például az euróval, vagy az amerikai dollárral szemben, gyakran nem értik, miért történik mindez. Sokszor gondolnak arra, hogy valami „nagy erők”, például nemzetközi spekulánsok, nagy nemzetközi bankok mozgatják úgy a forint piacát, hogy az folyamatosan veszítse értékét – azaz leértékelődjön, gyengüljön – más, külföldi devizákkal szemben. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű, és majd, mint az az alábbiakban látni is fogjuk, a hazai inflációnak nagyon is van köze a forint értékvesztéséhez.

Mielőtt a forint leértékelődésének egyik fő bűnöse – a hazai infláció – a vádlottak padjára kerülne, ismerkedjünk meg néhány alapfogalommal, melyek ide kapcsolódnak.

127. Fogalom: egy ár törvénye

Az egy ár törvénye szerint egy adott termék ára lényegesen nem térhet el egymástól, ahol hasonlóak az árát meghatározó feltételek: előállítás, szállítási költségek, kereskedelmi költségek, adók, résztvevők megszokott profitrátája. Amennyiben lényeges különbségek lennének a különböző helyeken egyazon termék árai között, akkor az nem fog tartósan fennmaradni, hanem kereskedelem révén ki fog egyenlítődni.

Tehát, például, ha egy doboz (0,5 kg) Barilla tészta Olaszországban 0,8 euró, akkor Szlovákiában, vagy Észtországban – ahol szintén euróval fizetnek sem lehet ehhez képest túlságosan magas, legfeljebb, amit a szállítási, kereskedelmi költségek, vagy az adók különbsége indokol. Tehát – elvileg – nem lehet Szlovákiában, Kassán 2 euró a szóban forgó Barilla tészta. Mert ha mégis annyi lenne, akkor élelmes kereskedők – akik nem forgalmazták eddig ezt a tésztát – azonnal akcióba lendülnének, hiszen a szállítási költség csak 5 cent (az euró váltópénze) dobozonként, így, ha 1 euróért adja majd Kassán, akkor is szép profitot tud majd realizálni. Vagyis, ha túl nagyok ugyanazon termék árának különbségei két különböző helyen, akkor a kereskedelem ki fogja azt egyenlíteni. Természetesen sok minden figyelembe kell venni az árak tekintetében, hiszen tudjuk, egy városon belül is lényeges árkülönbségek lehetnek mondjuk 1 doboz Gösser sör ára tekintetében (az akcióktól is eltekintve): más az ára egy benzinkútnál, más a Spar, a Lidl, vagy a Tesco, illetve a Coop áruházaiiban. Ez nem mond ellent az egy ár törvényének, hiszen más a kereskedelem színvonala ezeken a helyeken: például megközelíthetőség, parkolás, nyitvatartás, milyen más termékek milyen választékban és áron elérhetőek. Ugyanakkor várásán belül valószínűleg mégis kisebb különbségek lesznek, mint mondjuk a Balaton és Eger között.

Az egy ár törvénye országon belül érvényes, ott, ahol ugyanazt a fizetőeszközt használják, ez hazán esetében a forint. Alaposan felboríthatja azonban a számításokat, ha a fenti olaszországi Barilla tészta árát a magyarországival szeretnénk összevetni. Mert Olaszországban az euró a hivatalos fizetőeszköz, hazánkban pedig a forint. Az olasz árak átszámításához az euró/Ft árfolyamokat kell használnunk. Így, ha 400 forintos euró árfolyamon számolunk, akkor az olasz árak szerint $0,8 \times 400 = 320$ forintnak kellene lennie a magyar áraknak. Ugyanakkor, mivel Olaszországban a tészta áfa-kulcsa csak 10%, míg nálunk

27%, így körülbelül 375 forintnak kellene lennie nagyjából hazánkban egy doboz Barilla tészta. Nyilvánvalóan, ebbe belefér az is, hogy egyes helyeken egy kicsit több, mert olyan szintű a szolgáltatás mellé (ingyenes parkolás, hosszú nyitvatartási idő, nagy választék és egyebek), de lényegesen – elvileg – nem lehetne több. Az is igaz természetesen, hogy más az olaszok viszonyulása a tésztahoz, és más a magyaroknak, így a kereskedők ezt is figyelembe veszik az árazáskor.

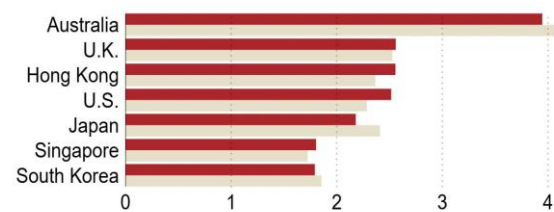
128. Fogalom: vásárlóerő paritás elve

A **vásárlóerő paritás elve** szerint a külkereskedelmi forgalomban résztvevő termékek (tehát nem a csak helyben kapható termékek) ugyanazon fizetőeszközben kifejezett ára – az aktuális árfolyamok figyelembevételével – minden országban ugyanannyinak kellene lennie. Az elv szerint a különböző országbeli áraknak, ha egy fizetőeszközzre számoljuk át őket, „pariban” kell lenniük egymással. Eltérések csak az eltérő szállítási, kereskedési, adózási költségek miatt lehetnek.

A vásárlóerő paritás elvének természetesen nem kell forintra, teljes matematikai pontossággal érvényesülnie. Lényegében azt jelenti, hogy az árak legyenek nagyjából ugyanolyanok mondjuk egy amerikai turista számára dollárban kifejezve egy helyi Tesco áruházban Bécsben, Pozsonyban, Zágrábban, Kolozsváron, vagy Budapesten. Az árak tehát legyenek „köszönő viszonyban” egymással.

Number of Big Macs a worker can buy for one-hour work*

■ 2019 ■ 2024

* Hourly wages are median value of 22 global restaurant and retail chains
Source: Indeed, The Economist

Megnéztük, drágább-e még az olasz Lidl, mint a magyar (2023)

Hallott már arról, hogy az itthon 1000 vagy 1200 forintért árult félkilós Barilla tészta Olaszországban akciósan csak 79 eurócentbe, vagyis 300 forintba kerül? Na és arról, hogy az itthon 1900 forintba kerülő Barilla tésztaosz kint csak két euró, vagyis nagyjából 750 forint? A Nutelláról pedig ne is beszéljünk!

Ahhoz, hogy megtudjuk, hol mennyibe kerül bevásárolni, nem elég összehasonlítani egy-egy termék árát, mivel ezeknél sokszor valami különleges oka van az árkülönbségnek. A Barilla például egy olasz márka, amit otthon középkategóriás terméként árulnak, Magyarországon viszont valami miatt prémium terméként árazzák.

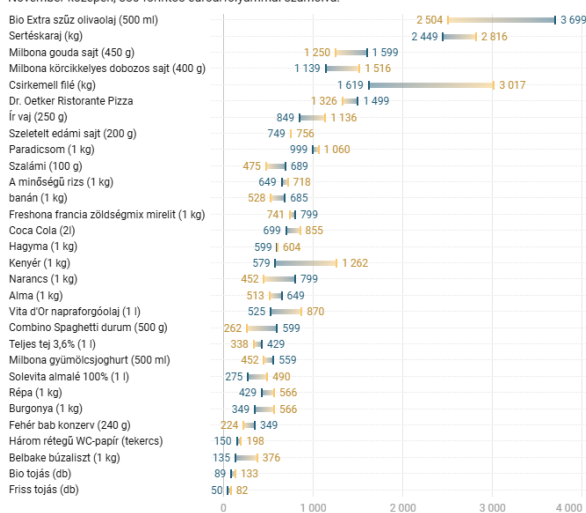
Sokkal többet mond, ha nem egy dolog árát nézzük, hanem összeállítunk egy minél hosszabb listát a mindkét országban kapható termékekről, elmegyünk mindkét országban ugyanannak az üzletláncnak a boltjába, végigvásároljuk a listát, aztán összehasonlítjuk a két számlát. Ennek megfelelően, ahogy tavaly és tavalyelőtt, úgy most is besétáltunk egy-egy olaszországi és magyarországi Lidlbe, és megvettük pontosan ugyanazokat a termékeket.

Néhány esetben, mint amilyen a kenyér, nem tudtuk pontosan ugyanazt a terméket venni (az olaszok valószínűleg kiköpnék az itt kapható kilós félbarna kenyeret), ilyenkor a legolcsóbbat vettük a terméktípusból. A legtöbb esetben viszont egészen pontosan ugyanazt a terméket árulja a Lidl a két országban, így az árak tökéletesen összehasonlíthatók.

Az ábrán látszik, hogy mindkét irányban bőven vannak különbségek. Sőt, egészen nagy eltéréseket is tapasztalhatunk: a bio extra szűz olívaolaj például Olaszországban majdnem 1200 forinttal olcsóbb, a

Kiválasztott termékek ára egy olasz és egy magyar Lidlben (Ft)

November közepén, 380 forintos euróárfolyammal számolva.

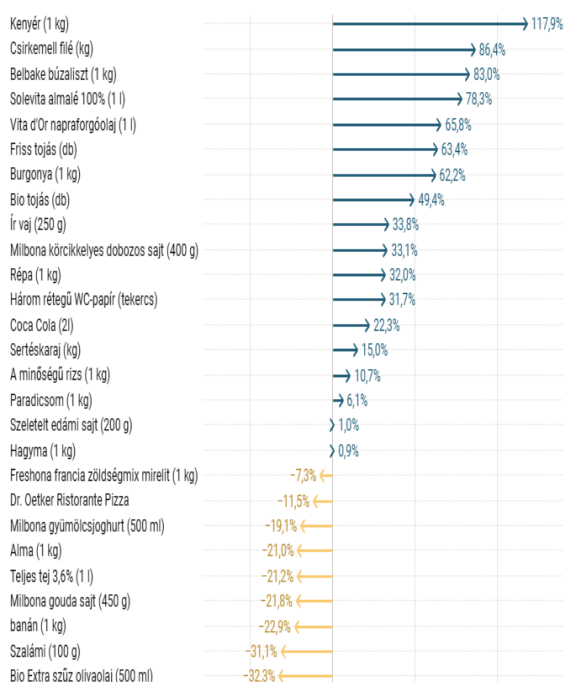

Az olasz árakat egy szicíliai Lidlben néztük meg.

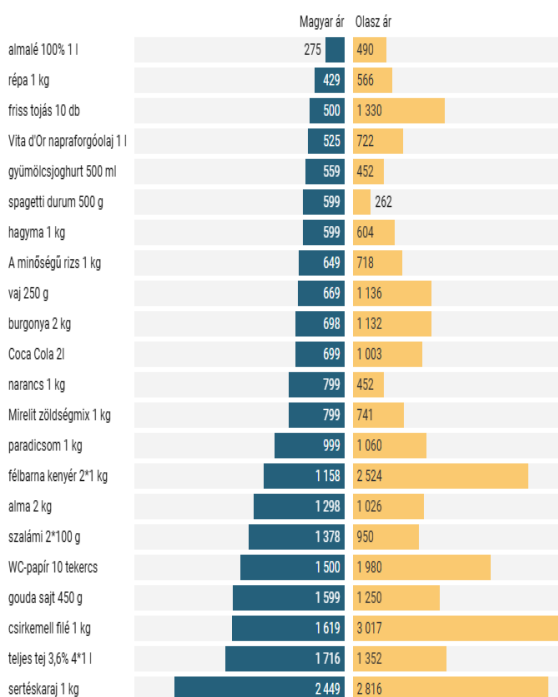
Grafikon: Telex • Forrás: Lidl • Adatok letöltése • A készítéshez használt program: Datawrapper

Olasz árak százalékos eltérése a magyar áraktól

A Lidlben november közepén.

Vásárlói kosárban lévő termékek ára egy magyar és egy olasz Lidlben (Ft)

November közepén, 380 forintos euróárfolyammal számolva

Grafikon: Telex • Forrás: Lidl • Adatok letöltése • A készítéshez használt program: Datawrapper

csirkemellfilé viszont 1400 forinttal drágább. De feltűnő a kenyér árkülönbsége is: itthon a legolcsóbb félbarna vekni 579 forint, kint viszont a legolcsóbb háromnegyed kilós fehér vekni kilós ára több mint kétszer ennyire jön ki.

Az ábrán látszik, hogy az ominózus kenyér több mint kétszer drágább Olaszországban, mint itthon. Majdnem duplájába kerül kint a csirkemellfilé, a búzaliszt és az almálé is. De sokkal többbe kerül a napraforgóolaj, a krumplici és a tojás is, azt tehát látjuk, hogy vasárnapi ebédre rántott csirkemellet sütni sült krumplival kint nem olyan olcsó, mint itthon.

De hol olcsóbb a teljes vásárlói kosár?

Igazságot tenni viszont még ez alapján sem tudunk, hiszen, ha valaki csak félbarna veknit rágcsl, az jobban jár Magyarországon, ha pedig valaki éjjel-nappal téstán él, az olcsóbban kijön kint. Azért, hogy az átlagos árkülönbséget megállapítsuk, összeállítottunk egy 22 termékből álló vásárlói kosarat, ami nagyjából modellezi egy család hétvégi nagybevásárlását. Ebben olyan termékek vannak, mint két kiló félbarna kenyér, négy liter teljes tej, egy kiló csirkemell stb. Ez a kosár így néz ki a két országban:

Ha összeadjuk a vásárlói kosárban lévő termékek árát, azt kapjuk, hogy a bevásárlás Magyarországon 21 515 forintba kerül, Olaszországban pedig a euróból átszámítva 25 584 forintba. Magyarul egy ilyen bevásárlás kint 19 százalékkal drágább, mint itthon. (Itt persze meg kell jegyezni, hogy a vásárlói kosár összeállítása valamennyire önkényes, és inkább a magyar, és nem az olasz igények alapján történt. Egy olasz például biztos nem venne heti két kiló kenyeret, viszont biztos több mint heti fél kiló téstát igen.)

Ugyanezeket az árakat egyébként megnéztük már egyszer tavaly és tavalyelőtt decemberben is. A vásárlói kosár Magyarországon 2021 és 2022 között 47 százalékkal lett drágább, tavalyhoz képest idénre (2023) viszont 9 százalékkal csökkent az ára, ezzel most két év alatt 39 százalék körüli drágulásnál tartunk.

Az olasz vásárlói kosárhoz képest az első alkalommal 31 százalékos különbség jött ki, a második alkalommal viszont már csak 6 százalék körüli.

Tavaly decemberben tehát a magyar árak egyszer már eléggé megközelítették az olasz élelmiszerárakat, mostanra viszont részben visszaállt a korábbi különbség, ami most épp 19 százalékos.

Fontos megjegyezni, hogy az olasz árakat egymással semmiképpen nem lehet összehasonlítani, mivel két évvel ezelőtt 357 forintos, tavaly 405 forintos, idén pedig 380 forintos árfolyamokkal számoltunk. (Forrás: telex.hu 2023.12.03)

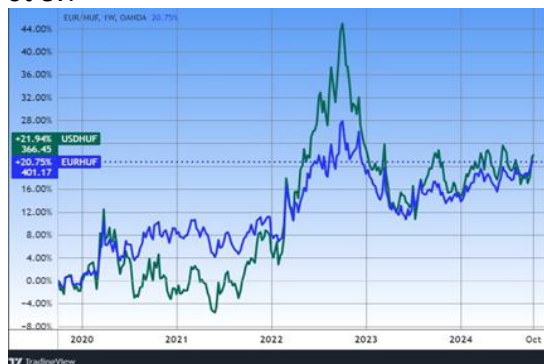
A vásárlóerő paritás elve – azaz, hogy egy adott termék árai különböző országokban, de egy bizonyos fizetőeszközben (pénz) kifejezve folyamatosan közelednek egymáshoz – nyilvánvalóan hosszabb távon tud igazán érvényesülni.

Hogyan kapcsolódik a vásárlóerő paritás elve az inflációhoz? Úgy, hogy amikor egy országban nagyobb infláció van, mint más országokban, akkor a vásárlóerő paritás elve hosszabb távon „rákényszeríti” a nagyobb inflációjú ország fizetőeszközét (pénzét) a leértékelődésre, gyengülésre. Nézzünk erre egy példát.

- Tegyük fel, hogy Magyarországon 10%-os infláció van, miközben mondjuk Olaszországban 0%, (ezek csak feltételezések, a példa kedvéért). Magyarországon forint, Olaszországban euró van forgalomban. Azt is tegyük fel – az egyszerűség érdekében – hogy a magyar infláció minden terméket és szolgáltatást egyformán érint: azaz mindennek egyformán 10%-kal emelkedik az ára. Az infláció előtt 400 forint ért 1 eurót. Vajon hogyan fog hatni az infláció az árfolyamra hosszabb távon?
- Ha Magyarországon 10%-os az infláció, akkor 10%-kal emelkedik a kenyér, a fagylalt és a sör ára is: azaz 10%-kal kevesebb kenyeret, fagylaltot, vagy sört lehet venni például 1.000 forintért. Ez azt jelenti, hogy a forint vásárlóereje 10%-kal csökkent. Eközben az olasz árak (euróban) változatlanok maradtak.
- Ha nem változna az addigi 400 forintos euró árfolyam, akkor, ha valaki átváltaná 1.000 forintját euróra, akkor Olaszországban pontosan ugyanannyi kenyeret, fagylaltot, vagy sört tudna venni, mint a magyar 10% inflációt megelőzően. Tehát ebben az esetben a forint, itthon Magyarországon elvesztené vásárlóerejének 10%-át a 10%-os infláció miatt, de változatlan árfolyam esetén megmaradna a forint vásárlóereje Olaszországban. Ez ellentmondás, és ha tényleg így lenne, akkor hosszabb távon az a magyar emberek jelentős része euróra váltaná pénzét, és Olaszországban vásárolna, vagy onnan rendelne.
- Hogy helyreálljon a „világ rendje”, a forint vásárlóerejének az euró tekintetében is csökkennie kell. Azaz 1.000 forintnak 10%-kal kevesebb eurót kell majd érnie. Így a korábbi 2,5 euró helyett már csak $2,5 \times 0,9 = 2,25$ -öt lehet majd érte vásárolni. Így az új árfolyam: $1.000/2,25 = 444,44$ Ft/euró.

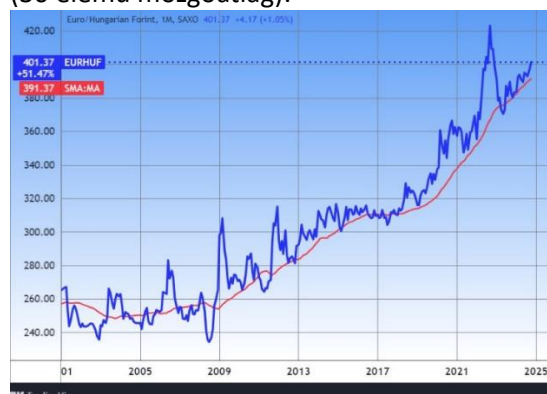
Amikor forinttal szeretnénk bármit is vásárolni, ha infláció van, bármiből kevesebbet tudunk vásárolni: kenyérből, fagylaltból, vagy sörből, telefonból, személygépkocsiból, lakásból. Miért pont az euró, vagy más külföldi fizetőeszközök lennének kivételek? Természetes, hogy idővel – hosszabb távon, nem egy nap, vagy egy hét alatt – ezeket is drágábban tudjuk megvásárolni. Azaz más fizetőeszközökhöz képest leértékelődik, gyengül a forint.

Az euró/forint és a dollár/forint árfolyamok, öt év:

Akkor most eláruljuk, mikor lesz 500 forint az euró Vannak már jóslatok az 500 forintos euróról. A 400 forint feletti euróárfolyam ugyan nem egy tragédia, volt már rá példa, de a rossz hír, hogy itt aligha van vége. Devizánk a múltban is trendszerűen veszített értékéből, és nem valószínű, hogy ez a következő években másként alakulna. Aminek megvan a maga oka. Több mint másfél év után újra átlépte a 400 forintos határt az euró árfolyama, és ez sokakat felzaklatott. Nem csoda, hiszen egyrészt azokat a nehéz napokat idézi, amikor attól féltünk, meg fogunk fagyni, mert nem fogjuk tudni kifizetni a téli tüzelőt. Vagy nem fogunk tudni külföldi árukat vásárolni, mert annyira megdrágulnak. Vagy a megtakarításaink teljesen elértéktelenednek, elveszítjük, amiért keményen

Az euró/forint hosszú távon és a trendvonal (30 elemű mozgóátlag):

Infláció Magyarországon (év/előző év):

megdolgoztunk. Az eddigi euróárfolyam-rekord egyébként 2022. október 13-án volt az Investing.com szerint, 433,965 forint, a dollár ugyanekkor 447,71-en tetőzött.

Mikor lesz 500?

Sok olvasónk ezért aztán ideges, és sok mindent kérdeznek mostanában. Talán a legjobban az a kérdés fejezi ki a kételyeket, hogy mikor lesz 500 forint az euró? Ne húzzuk az idegeket, a válasz: 2032. október 21-én délután lesz 500 forint az euró. De miért is?

Egy egyszerű gondolkísérlet

Most október 11-én ugyanis az euró 400,94 forint volt a Magyar Nemzeti Bank (MNB) szerint, tíz évvel korábban pedig 307,42. Ez 30,78 százalékos áremelkedést jelent, ami éves szinten három százalék lenne, de kamatos kamatot szoktak számolni, így csak évi 2,72 százalék. Vagyis évente átlagosan 2,72 százalékkal gyengült az utóbbi tíz évben a forint.

Ha ugyanezt előrevetítjük a jövőbe, akkor már csak 24,7 százalékkal kell drágulnia az eurónak az 500-ig (500 osztva 400,94-el). Ehhez az utóbbi tíz év gyengülésével számolva 2932 nap kellene, vagyis bő nyolc év. Hangsúlyozzuk, hogy elvileg, ha a forint leértékelődése az utolsó tíz év ütemében folytatódna, de ezt valójában senki sem tudhatja.

A forint márpedig gyengülni szokott

Valamivel eltérő számokat kapunk, ha nem tíz, hanem öt, vagy például húsz évre tekintünk vissza az időben, és a sima vagy kamatos kamat számítási módszerek használatával is lehet játszani. (Más variációkat számoltunk korábban itt – de az összkép ma is hasonló.) Így más-más eredményt kapnánk, de mind egy irányba mutatna: a forint márpedig gyengülni szokott az euróhoz képest. Ezt mutatja a következő hosszú távú ábra is, és a piros trendvonal különösen magáért beszél.

A forint folyamatos gyengülésére az egyik magyarázat, hogy a magyarországi infláció szinte mindig jelentősen meghaladja az euró-zóna vezető országainak pénzromlását. Ez ugyan rövid- és középtávon nem jelent semmit – vagyis nem biztos, hogy forintgyengülést okoz – , ám hosszú távon fontos tényező.

Miért járnak sokan külföldre vásárolni?

Ha ugyanis magas infláció mellett változatlan lenne a forint árfolyama, akkor a hazai árak nagyon magasakká válnának más országokéihoz képest. (A forint relatíve felértékelődne, azonos keresztárfolyam mellett is.) Egyre több termék kerülne többre nálunk, mint a környező országokban, és egyre többen járnának át a határokon túlra vásárolni. Ami sem a hazai termelőknek, sem az államkasszának nem jó, de a fogyasztókat is eléggé leterheli a sok utazás.

Sokak szerint ez történt az utóbbi egy-másfél évben Magyarországon, ezért járnak sokan most is külföldre vásárolni. Egyes termékek árai Szlovákiában, Romániában, sőt Ausztriában, Olaszországban és más EU-s országokban is alulmúlják a hazaiakat.

Akkor most túlértékelt a forint?

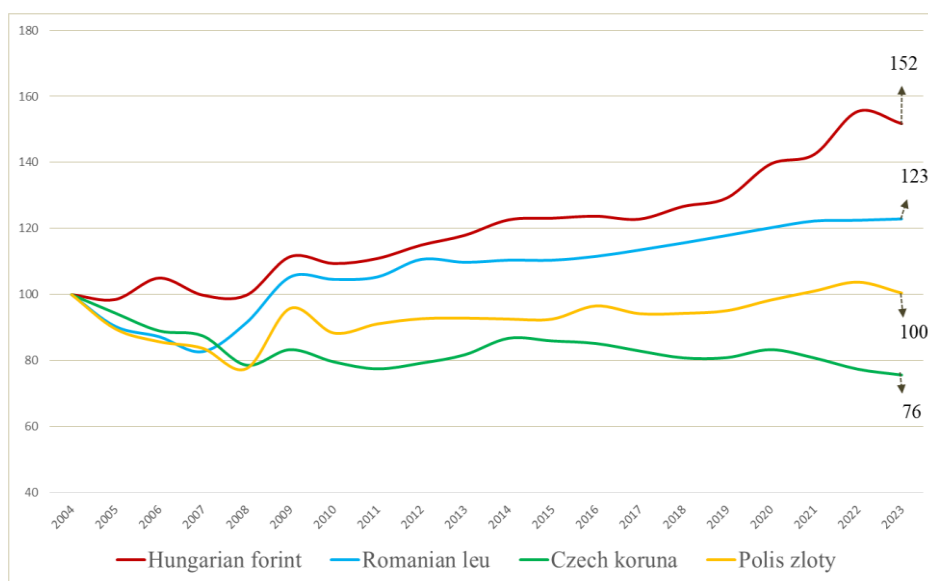
Erre a kérdésre nehéz válaszolni, a közgazdászok ezt is vizsgálják különböző módszerekkel. De bármit is hoznak ki, a piaci viszonyok mellett az eltérés sokáig fennmaradhat. Vagyis nem biztos, hogy bármely anomália magától egykönnyen megszűnik.

Az iménti példát továbbgondolva, amikor kiszámoltuk, hogy tíz év alatt 30,78 százalékos áremelkedést mutatott az euró – mennyivel nőttek ekközben a fogyasztói árak Magyarországon? A havi inflációs adatokból kiszámolva 66,7 százalékkal, vagyis az euródrágulás több mint kétszeresével! (Főleg a 2021-es 7,4, a 2022-es 24,5 és a 2023-as 5,5 százalékos pénzromlás, valamint az itt már erős kamatoskamat-hatás miatt.)

(Forrás: privatbankar.hu 2024.10.14.)

Bár a fenti példában azt feltételeztük, hogy csak Magyarországon van infláció, Olaszországban meg nem, a mindennapokban minden országban van – még a „legjobb helyeken” – is néhány százalékos infláció. A kérdés ilyenkor, hogy mennyivel haladja meg a magyar inflációs ráta (árszínvonal változása az előző év százalékában), például az euró-zóna (azok az uniós országok, ahol már bevezették az eurót) országainak átlagos inflációs rátáját. Tehát az a kérdés, mennyivel nagyobb a magyar infláció, mint az euró-zóna államainak átlagos inflációja. Amennyivel nagyobb a magyar infláció, hosszabb távon annnyival fog a forint leértékelődni az euróval szemben.

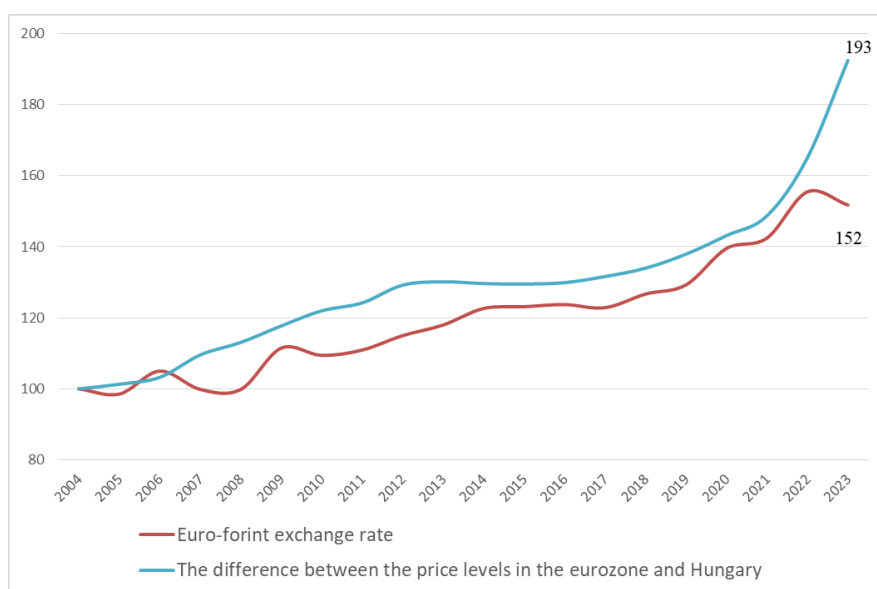
65. ábra: Az euró árfolyamának százalékos változása 2004 és 2023 között (2004 = 100%) a magyar forinthez, a román lejhez, a cseh koronához és a lengyel zlotyhoz képest (GKI, 2024)

Tehát alapvetően az számít az árfolyamok tekintetében hosszabb távon, hogy melyik országnak mennyivel kisebb-nagyobb az inflációja, mint másoknak. Amelyiknek kisebb a többi országhoz képest – amelyik országok fizetőeszközeinek az árfolyamáról van szó – annak a fizetőeszköze (pénze) erősödni fog a többi ország fizetőeszközeihez képest. Amelyik országnak nagyobb az inflációja a többiekénél, annak a fizetőeszköze gyengülni fog a többiekéhez képest. Ez a fő oka tehát annak, hogy az elmúlt 20 évben miért alakult térségünkben annyira különbözőképpen az egyes országok fizetőeszközeinek árfolyama. Lengyelországban lényegében azonos volt az infláció – néha minimálisan kevesebb is – mint az euró-zóna tagállamaiban, így szinte ugyanaz az euró/zlotyi árfolyam, mint volt húsz évvel ezelőtt. Csehország inflációja jelentősen kevesebb volt, mint az euró-zóna tagállamainak inflációja, így 20 év elteltével még majdnem 25%-kal erősödött is a cseh korona az euróval szemben. Míg 2004-ben 30 cseh

koronát kértek egy euróért, 2025-ben már csak 25 cseh koronát. Ezzel szemben Romániában jelentősen, Magyarországon sokkal nagyobb volt az átlagos infláció, mint az eurózóna tagállamaiban, így a román lej jelentősen, a magyar forint nagyon sokat gyengült az elmúlt 20 évben az euróval szemben. 2004 nyarán 1 euróért 250 forintot, míg 2025-ben már 400 forintot kellett fizetni. 21 év alatt mintegy 60%-ot gyengült a forint az euróhoz képest, miközben eközben a magyar infláció mintegy 60%-kal volt magasabb, mint az eurózóna tagállamainak az inflációja.

66. ábra: a forint euróval szembeni leértékelődésének mértéke (pirossal) és a magyar inflációs ráta többlete az euró-zóna inflációs rátájához képest 2004 és 2023 között (2004 = 100%) százalékban kifejezve (GKI, 2024)

Ugyanakkor azt látni kell, hogy nem csak a vásárlóerő paritás elve – azaz az inflációs ráták – különbsége mozgatja az árfolyamokat, hanem a korábbi alfejezetekben már részletezett piaci kereslet és kínálat alakulása is.

7.3 Az infláció hatása a megtakarításokra és a hiteladósságokra

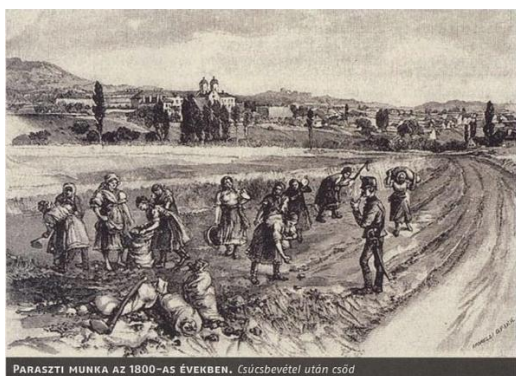
Ahogy az inflációs alfejezet bevezetőjében már volt szó arról, az bár az infláció egy mindenki által gyűlölt jelenségnek tűnik, amely miatt emelkednek az árak, a pénz pedig fokozatosan elveszíti vásárlóerejének jelentős részét, a kép azonban ennél összetettebb. Vannak – nem rosszindulatú és gonosz emberek, hanem hétköznapi vállalkozók, magánszemélyek – akik igen, örülnek, ha infláció van, mert az számukra kedvező. Az első ilyen csoport a hiteladósoké lesz, akik az infláció jelentőssé válását megelőzően vettek fel hitelt. De, hogy megérthessük, miért fogadják a hiteladósok, ha nem is kitörő örömmel az infláció erősödését, de legalábbis óvatos derűlátással, nézzük először a megtakarítók csoportját.

Aki megtakarít, az – tudjuk – nem költi azonnal fogyasztásra a rendelkezésére álló jövedelmét, hanem egy részét annak félreteszi, azaz fogyasztását későbbre halasztja ezen összeg tekintetében. Korábban, még az árupénzről szóló fejezetben, a pénz funkciójánál láthattuk, hogy a pénz megtakarítása a lehető legnagyobb bizalom, amit egy pénz kaphat. Mert aki megtakarítja pénzét, az azt feltételezi, hogy az a pénz a jövőben is fog nagyjából ugyanennyit érni, mint most, amikor azt félrakerja. Ha valaki előre látja, hogy egy év alatt egy pénz el fogja veszíteni vásárlóerejének például a felét, az nagy valószínűséggel nem fogja azt félretenni. Gondoljunk bele, ha valaki lakásra szeretne gyűjteni, de azt látja, hogy a lakások egy év alatt jobban emelkednek, mint ahogyan ő félre tud tenni, akkor nincs nagy értelme a megtakarításnak. Persze, csak azért meg sok ember nem fogja elkölteni az összes jövedelmét, mert éppen emelkednek az árak.

Koncentráljunk most azokra, akik már megtakarítottak, ott van a félretett pénzük a bankszámlájukban, vagy a konyhaszekrény tetején egy fémdobozban, esetleg a fal széfben. Amíg a pénzük így, ebben a megtakarított állapotban van és eközben jelentősen nő az árszínvonal, erősödik az infláció, pénzük napról-napra elveszíti vásárlóerejének egy részét. Így, amikor fel szeretnék majd használni, azzal szembesülnek, hogy kevesebbet bármit is vehetnek pénzükért, mint amikor megtakarították. Ha a vásárlóerő csökkenés csak néhány százalék, az ember rálegyint, hogy így is volt értelme megtakarítani hónapról-hónapra, mert csak összegyűlt egy jelentősebb összeg. De amikor a vásárlóerő-romlás 20-25%, akkor már kezdenek bosszússá válni a megtakarítók... Ha a megtakarítások bankszámlán voltak, ráadásul lekötve, a kapott kamatok egy kicsit enyhítik a megtakarítók veszteségérzését, de aki készpénzben, otthon takarított meg, annak még ez a gyógyír sem adatik meg.

Az infláció tehát negatívan hat a megtakarítások értékére, így, azok a vállalatok, magánszemélyek, akiknek megtakarításuk van, veszteséget szenvednek el. Ha nem is összecszerűen, hiszen a pénzükből nem vesz el senki, hanem a pénz lecsökkent vásárlóereje által.

1811-ben bevezetett váltócédula

*Az elő magyar államcsőd – a kisparaszt ócska hatkrajcárja
A pénzügyek romlása II. József török háborúival kezdődött.
Majd a francia háborúk – I. Ferenc uralkodásának (1792-1835) idején – ismét hatalmas adósságokba sodorták az államot. Az állam, hogy a háborúk folytatásához szükséges összeget előteremtse, 1796-tól fedezet nélküli papírpénzt adott ki, majd egy évvel később megszüntette a papírforint ezüstforintra való válthatóságát.*

Az inflációt súlyosbította az 1809-ben megkötött schrönbrunni béke is, melyben Napóleon 85 millió ezüstforintnyi hadisarcot kényszerített a birodalomra. 1811-re a fedezetlen papírpénzek összértéke 1 milliárd forint fölé emelkedett, nem csoda, hogy a bankóforint értéke állandóan zuhant. Az udvar nyilvántartotta és közzétette az infláció mértékét, az úgynevezett bécsi skálát, de emellett kialakultak piaci (újságokban jegyzett) árfolyamok is. Utóbbiak szerint 1811-ben már 850-860 papírforintot is adtak 100 ezüstforintért, ami 70%-kal magasabb inflációt jelzett a hivatalosnál.

Magyarországot kevésbé sújtotta a válság, mint gondolni lehetne. A háborúk csaknem húszéves konjunktúrárt hoztak a mezőgazdaságnak, hiszen Európa-szerte hatalmas tömegeket állítottak fegyverbe, akik élelmezéséről gondoskodni kellett. Ez busás jövedelmet jelentett a hazai birtokosoknak és kereskedőknek.

A háborús időkben szárnyalt a búza ára, 1811-re az 1796-os árak a 11-szeresükre nőttek.

A szorító pénzügyi válság megoldására már 1805-től számos adóztatási és devalvációs (pénz értékét mesterségesen lecsökkentő) terv született a bécsi udvarban. A háborús konjunktúrából nem kis hasznot húzó magyar rendek azonban úgy gondolták, őket nem sújtja a birodalom válsága, és mereven ragaszkodtak nemesi adómentességükhöz. A feszült helyzetben azonban a császár a pénzügyminisztere, Wallis grófra hallgatott, és a pénzcseré mellett döntött.

A forgalomban levő összes forint-papírpénzt új papírpénzre, a köznyelvben váltócédulákra cserélték ki. Egy 100 forintos bankóért a tulajdonos egy 20 forintos váltócédulát kapott, amely elvileg ugyanennyi ezüstforintot

ért. A régi bankókat 1812. január 1-ig lehetett beváltani. Az új váltócédulák értéke azonban már márciusra ugyanarra a szintre esett az ezüstforintokkal szemben, mint ami a kivont bankóknak volt. Így lényegében minden pénztulajdonos elvesztette megtakarításainak 4/5 részét.

A rendelkezés nagy vesztesei közé tartoztak a hadsereget gabonával ellátó termelők, kereskedők és magyar nemesek, akik korábbi befektetéseik értékét immár az új papírpénzben (a váltócédulában) kapták meg. Hiába szerződtek le 20 forintos áron korábban, immár csak 4 új forintot kaptak a búzájukért.

A közvetlenül nem adózó nemességet a felhalmozott vagyonának az elvesztése viselte meg.

Másképp bukott a leértékelésen a parasztság, amelynek megtakarításai fémkrajcárban voltak, melyeket most egyszerűen kivontak a forgalomból. Ők még megtakarított pénzük ötödét sem kapták meg: hiába akarták 5 darab régi hatkrajcárosukat – egy napszamos egynapi bérét – 1 újra váltani, nem számították be új hatkrajcárosnak.

(Forrás: HVG, 2012. február 18. Danyi Pál)

Amikor tehát az infláció erősödik, sokan, akik pénz formájában takarítottak meg, igyekeznek pénzüket olyan módon – például részvényekbe, állampapírokba, aranyba, külföldi devizába, vagy ingatlanba – befektetni. Jó esetben a befektetések növekvő értéke – gondoljunk egy megvásárolt lakás növekvő értékére, még akkor is, ha használatban van – kompenzálja így a megtakarítókat azért, hogy mindeközben a pénz vásárlóereje csökken.

67. ábra: éves infláció (az előző évi árszínvonal százalékában) 1961 és 2021 között

Lássuk a hiteladósokat. Gondoljunk bele, hogy 1994-ben Budapesten egy 56 négyzetméteres panellakás a kispesti lakótelepen 2,4 millió Ft volt. Ma ugyanez a lakás 57 millió Ft. Aki 1994-ben 1 millió forint lakáshitelt vett fel 20 évre egy kereskedelmi banktól, annak körülbelül 5 ezer Ft volt a havi törlesztő részlete, miközben nettó jövedelme havi 25 ezer Ft volt (havi nettó átlagkereset ebben az évben). Tíz év múlva, 2004-ben már több, mint ötszöröse, nettó 130 ezer Ft volt a nettó jövedelme (szintén havi nettó átlagbér), azonban az eredeti hitel törlesztőrésze, „csak” háromszorosára emelkedett 10 év alatt. Ha erre a banki hitelszerződés lehetőséget ad, – mert sokszor nem is ad, ha fix törlesztő részletek vannak – miért nem emelik a kereskedelmi bankok párhuzamosan a törlesztő

részleteket? Azért, mert magas infláció esetén túl nagy lenne a hitelek nemfizetési (azaz nem visszafizetési) kockázata, így a bankok a legtöbbször inkább az előtörlesztéseket (vagyis, hogy az adósok hamarabb törlesszék a hitel teljes összegét) részesítik előnyben.

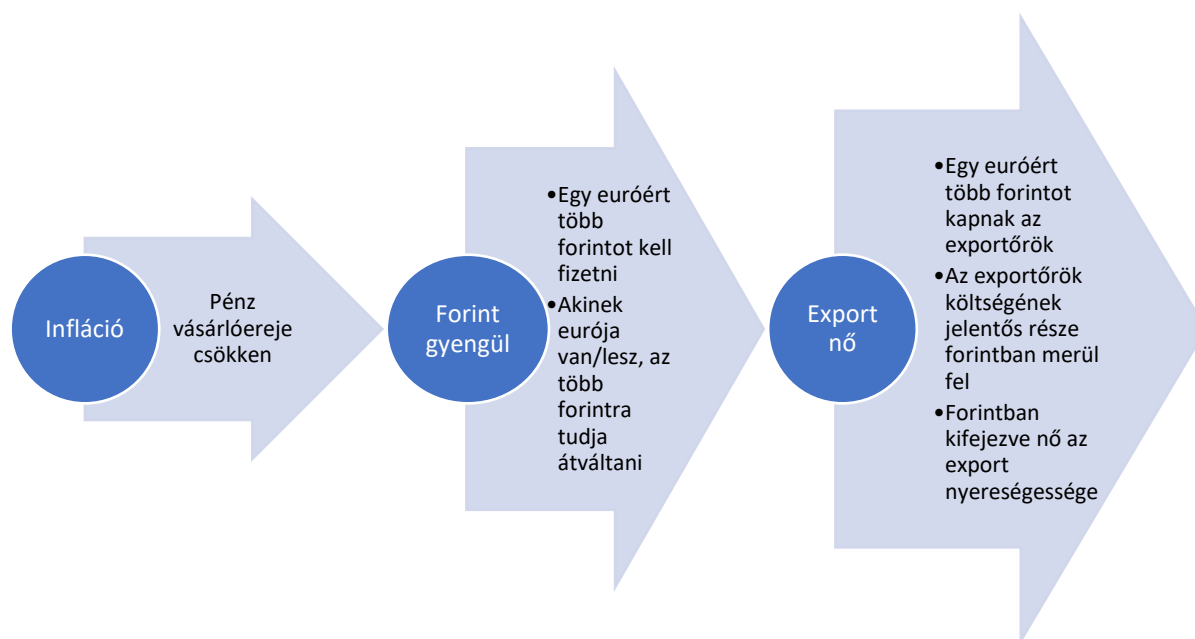
Tehát aki a magas infláció előtt vesz fel bankhitelt, adósodik el, az még „erős” forintot kap, nagy vásárlóerővel hitelként a banktól, viszont az infláció erősödésével „gyenge”, kisebb vásárlóerejű forinttal törleszthet, ami könnyebb is megkeresni, mivel nem csak az árak, de a bérek is növekednek az inflációval.

7.4 Az infláció hatása az exportra és az importra, illetve a turizmusra

Az infláció – az árfolyamok változásán keresztül – jelentős hatást gyakorol egy ország külkapcsolataira is: a külkereskedelmére, turizmusára. Turizmus alatt itt nem csak az országba kívülről érkező, vagy országon belüli turizmust értjük, hanem az ország lakóinak turisztikai célú külföldre való utazását is.

Korábbi alfejezetben láthattuk, hogy az infláció – hosszabb távon mindenképp – hatást gyakorol az árfolyamokra. Amelyik országban az infláció mértéke nagyobb, mint mások országokban, annak – a magasabb inflációjú országnak – a fizetőeszköze le fog értékelődni, azaz gyengülni fog a többi ország fizetőeszközhöz képest. Például, ha hazánkban az infláció mértéke tartósan magasabb, mint azokban az országokban, ahol a hivatalos fizetőeszköz az euró (EU eurózóna tagállamai), akkor a forint le fog értékelődni, gyengülni fog az euróhoz képest. Vagyis 1 euróért egyre több forintot kell adni.

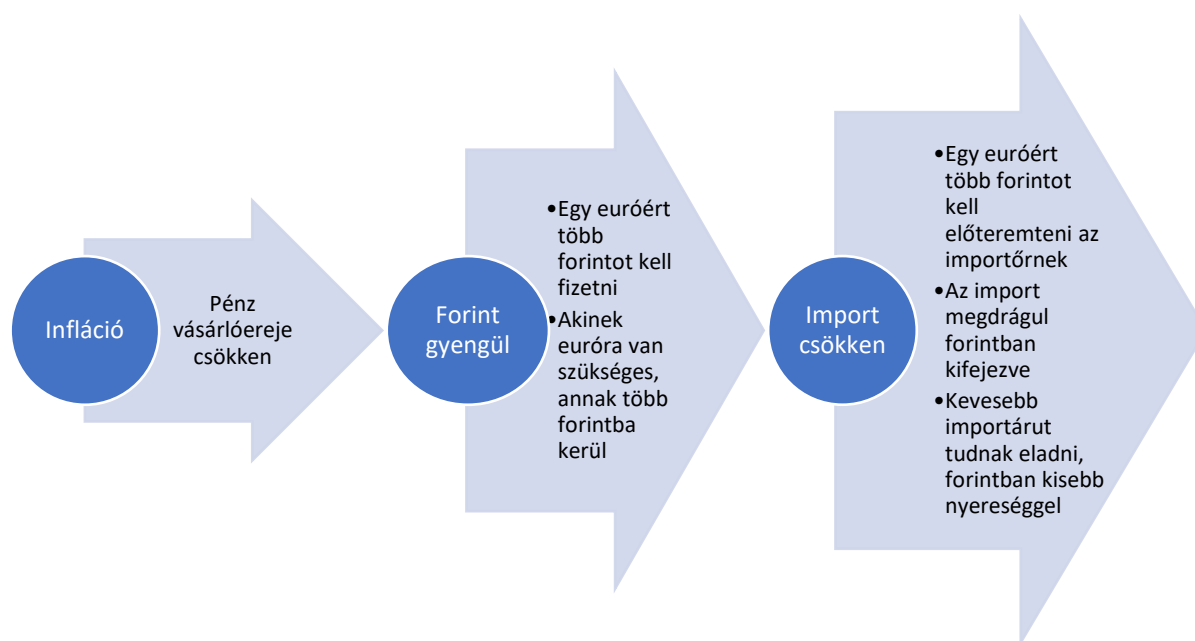
68. ábra: az infláció hatása az árfolyamokra és az exportra

Az, hogy az euró „drágul”, azaz felértékelődik a forinthez képest, vagyis egyre több forintot kell adni 1 euróért az nyilvánvalóan rossz hír azok számára, akiknek forintja van, de euróra lenne szükségük. Ilyenek például, akik nyaralni például Horvátországba mennének (ahol a hivatalos fizetőeszköz már az euró). Azoknak szintén euróra lenne szükségük, akik például Ausztriából hoznának be, azaz importálnának sáléceket a sportboltjukba, hazai ügyfelek részére való értékesítés céljából. Róluk, az ő problémájukról a forintgyengüléssel kapcsolatban majd később lesz szó. Most nézzük azokat a vállalkozásokat, akik azért termelnek, gyártanak, hogy azt olyan országokba értékesítsék, ahol euróval fizetnek (eurózóna). Ők, például német kereskedelmi partnerükkel euróban kötik a szerződést, így euróban kapják meg a kivitt, exportált termékek, szolgáltatások ellenértékét. Például egy egri borászat,

2 euró/palack áron állapodik meg 10.000 palack Egri Bikavér kiviteléről Frankfurtba (Németország). Ekkor a borászat majd $2 \times 10.000 = 20.000$ eurót fog fizetségként kapni frankfurti kereskedelmi partnerétől. A borászat ugyanakkor ezt a 20.000 eurót át fogja váltani forintra, hiszen forintra van szüksége, abban fizeti a dolgozóinak a munkabért, azzal fizet az üzemanyagért, a palackokért, a szőlőhöz a vegyszerekért, villamos energiáért, és még sorolhatnánk. Ha amikor a borászat át szeretné váltani a kapott 20.000 eurót 400 Ft/euró az árfolyam, akkor a könyvelőjük $400 \times 20.000 = 8.000.000$ forintot fog kapni. Képzeljük el, hogy a magasabb infláció miatt 10%-kal leértékelődik, gyengül a forint az euróhoz képest, és most már 440 Ft/euró az árfolyam. Ha ilyen árfolyamon váltja át a könyvelő a frankfurti kereskedelmi partnertől kapott 20.000 eurót, akkor már jelentősen magasabb összeget, $440 \times 20.000 = 8.800.000$ forintot fog a pénztárnál kézhez kapni. Az exportőr ekkor is ugyanazt a 20 ezer palack bort szállította, ugyanúgy 2 euró/palack áron, azonban most már 800.000 forinttal több pénzhez jut. Ez nagyon jó hír az exportőr egri borászatnak. Mert, ha 400 Ft/euró árfolyam mellett például 1.000.000 forint volt a nyeresége, akkor most, 440 Ft/euró árfolyam mellett $1.000.000 + 800.000 = 1.800.000$ Ft lesz a nyeresége. Vagyis – példánkban – 80%-kal nő az egri borászat nyeresége. És itt van az a pillanat, mikor az exportőrök, így a szóban forgó egri borászat vezetői pezsgőt nyitnak: a forintleértékelődés hatalmas segítség számukra, hogy több nyereséget érjenek le. Hogy többet termeljenek, többet exportáljanak. Ezt valószínűleg meg is fogják tenni. Lehet, hogy még belföldre is kevesebbet fognak szállítani, ha nagyobb a nyereség a kivitelben, az exporton. Ez akkor is így van, ha ez egri borászat bizonyos dolgokat külföldről euróért vásárol meg, például szőlő növényvédelmi szereket, melyek így forintban kifejezve drágulnak. Ugyanakkor sok más költség nem, vagy alig fog drágulni az infláció miatt. Tehát összességében elmondhatjuk, hogy az exportra kedvező hatása van annak, ha az infláció miatt leértékelődik, gyengül a hazai fizetőeszköz, esetünkben a forint.

69. ábra: az infláció hatása az árfolyamokra és az importra

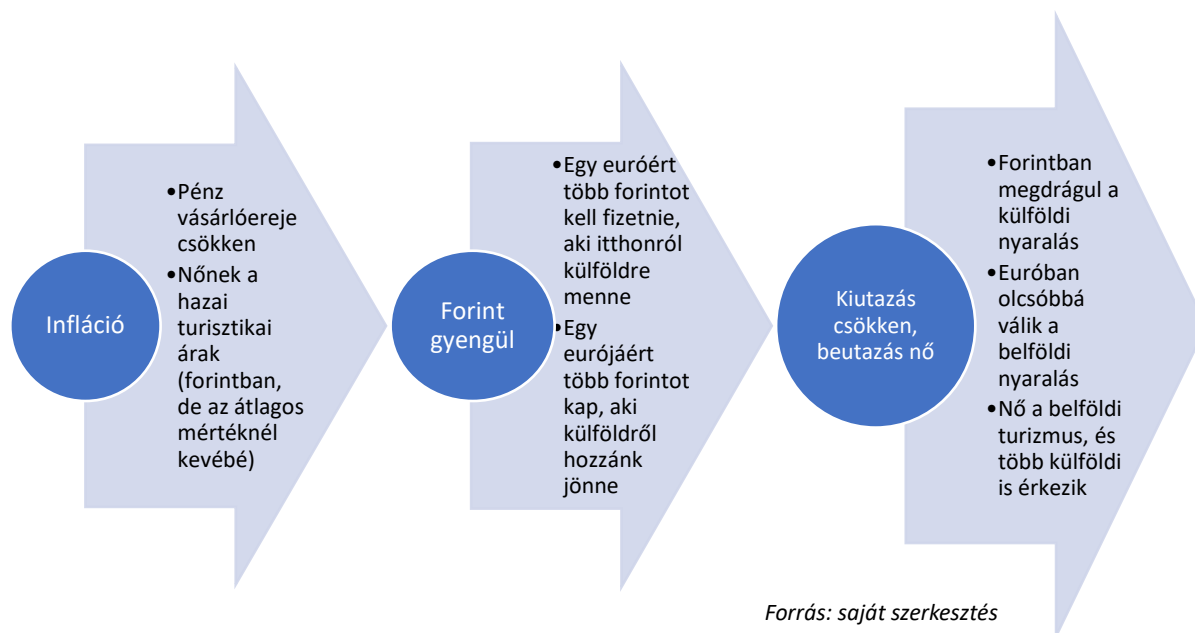

Amikor a Tesco magyarországi beszerzője Olaszországból vásárol Barilla tésztát, számára valóban egyértelműen rossz hír az, ha leértékelődik, gyengül a forint az euróhoz képest. Hiszen, ha nagy tételben vásárolva, olasz kereskedelmi partnerével dobozonként (0,5 kg) 60 centben (0,6 euró) állapodnak meg, akkor nagyon nem mindegy, hogy az árfolyam 400 Ft/euró, vagy 440 Ft/euró. Alacsonyabb árfolyam esetében $0,6 \times 400 = 240$ forintot kell előkészíteni, hogy euróba átváltva fizessen az olasz partnernek, míg utóbbi esetben $0,6 \times 440 = 264$ forintot. Tehát 10%-os forintgyengülés éppen 10%-kal fogja megdrágítani a külföldről való beszerzést. A Tesco áruház nagy valószínűséggel – hogy profitabilitását

megtartsa – ezt a +24 forintot át fogja hárítani a vevőkre, tehát ennyivel (+ ennek a 18% áfavonzatával, mert a töltetlen tészta kedvezményes kulcsú) fognak drágulni a Barilla tészták a Tesco üzleteibe. A teljes drágulás $24 \times 1,18 = 28,32$ Ft lesz, ami a régi árhoz adódik majd hozzá. Mindez nyilvánvalóan csökkenti a Barilla tészta fogyasztását, hiszen biztosan lesznek, akik kevesebbet fognak belőle vásárolni, vagy másik, mondjuk hazai tésztát vásárolnak helyette. Ez az áremelkedés persze tovább erősíti az inflációt, ami majd később további forintgyengüléshez vezethet. Ebből az „ördögi körből” nagyon nehéz kilépni.

A turizmus majdnem minden ország esetében meghatározó a pénzügyek szempontjából. Egyrészt, ha az ország jelentős turisztikai célpont, akkor nagyon lényeges lehet a létrehozott GDP, az adóbevételek, a munkahelyek, a megtermelt jövedelem szempontjából. Másrészt minden országból mennek külföldre is az emberek, azaz más országokat keresnek fel turisztikai céllal – és ami a mi szempontunkból a leglényegesebb – ott akarnak pénzt költeni. Akár a turisztikai beutazásokra, akár a kiutazásokra nagyon nagy hatással vannak az árfolyamok. Az árfolyamok, melyek viszont jelentős részben az infláció mértékétől függenek.

70. ábra: az infláció hatása az árfolyamokra és a turizmusra

Képzeljük el azt a példát, hogy egy horvát tengerparti nyaralás egy négytagú család részére, teljes ellátással 1.000 euróba kerül (Horvátország az eurózóna tagja). Ugyanilyen színvonalú szálláson a Balatonnál 410.000 forinton talált a család lehetséges úti célpontot. Hogyan döntsenek (többi költségtől most eltekintünk, és a tenger és a tó különbségeitől is)?

Amennyiben 400 Ft/euro az árfolyam, akkor a horvát ajánlat kedvezőbb, hiszen az $400 \times 1.000 = 400.000$ Ft, míg a balatoni ajánlat 410.000 Ft volt. Lényegesen megváltozik azonban a helyzet, ha a forint a magasabb infláció miatt például 10%-kal leértékelődik, gyengül az euróhoz képest. Hiszen ekkor a horvát ajánlat 440×1.000 forint lesz, míg a balatoni marad továbbra is 410.000. Ha csak ezen ajánlati pénzüsszegek alapján dönt a család, akkor a leértékelődött, gyengült forint mellett immár a balatoni nyaralást választja, annak 30.000 forintos árelőnye miatt.

Most tekintsünk egy hamburgi házaspárt, akik szintén a két fenti üdülési ajánlat között szeretnének választani, négytagú családjukkal. Hamburg Németországban van, ahol a német házaspár is euróban kapja a fizetését, így euróban szeretnék összehasonlítani a horvát és a magyar nyaralási ajánlatot. A horvát tengerparti ajánlat eleve euróóban volt kifejezve: 1.000 euró. A balatoni nyaralási lehetőség

410.000 Ft, ami 400 Ft/euró árfolyam mellett: $410.000/400 = 1.025$ euró. Ebben az esetben a hamburgi német család az olcsóbb horvát lehetőséget fogadja el. Amikor viszont az infláció hatására 10%-ot gyengül a forint az euróhoz képest, akkor a balatoni ajánlatot újra kell számolni, az új, 440 Ft/euró árfolyam miatt: $410.000/440 = 932$ euró. Így a balatoni ajánlat – euróban kifejezve – sokkal versenyképesebbé válik, már 68 euróval olcsóbb, mint a horvát tengerparti lehetőség. Ebben az esetben a hamburgi család már valószínűleg a balatoni ajánlat elfogadása mellett dönt.

Ha tehát az infláció hatására gyengül a forint más, külföldi fizetőeszközökhöz – például euróhoz – képest, akkor az a belföldi turizmusra kétszeresen is előnyös:

- Kevesebb hazai turista megy külföldre, kevesebb időre, olcsóbb utazásokra, mivel forintban kifejezve minden külföldi nyaralás drágul: valószínűleg többen nyaralnak majd itthon;
- Több külföldi turista keresi majd fel hazánkat, mivel külföldi fizetőeszközben – például euróban számolva – még infláció mellett is a korábbi állapotokhoz képest olcsóbbá válik Magyarországon nyaralni.

7.5 Az infláció hatása a gazdaság szerkezetére

A korábbi alfejezetben láthattuk, hogy mennyire másképp érinti az infláció a hiteladósokat, és megtakarítókat, vagy az exportőröket és importőröket. Ők szinte bármelyik iparágból is kikerülhetnek, bár nyilván vannak kifejezetten exportorientált iparágak, – például autóipar – vagy olyanok, akiknek több a megtakarításuk az átlagosnál – például biztosító társaságok. Amikor az került bemutatásra, hogy a turizmus szektor egyértelmű nyertese lehet egy tartósabb inflációnak, akkor már elég egyértelműen csak egy konkrét iparágról volt szó. Ebben az alfejezetben arról lesz szó, hogy nem csak a turizmus iparágat érintheti kedvezően az infláció, hanem más iparágak is lehetnek a nyertes oldalon, ugyanakkor nagyon sokan a vesztes oldalra is kerülhetnek. Annak oka, hogy az infláció nem egyformán érinti a különböző iparágakat, az magára az infláció fogalmára vezethető vissza. Hiszen az infláció az árak tartós és általános, de nem egyforma mértékű emelkedése.

Ugyanakkor a vállalatok két oldalról szembesülnek az inflációval. Egyrészt a beszerzési oldalon, amikor alapanyagokat, alkatrészeket, energiahordozókat és – egyebek mellett – szállítást is vásárolnak. Másrészt az értékesítési oldalon, amikor az előállított termékeket, szolgáltatásokat értékesíteni kívánják. Az, hogy a beszállítói (input), illetve az értékesítési oldalon (output) milyen áremelések történnek, sok mindentől függ. Például attól, hogy mekkora áremelést lehet elfogadtatni a vevőkkel. Vagy attól is, milyen helyettesítő termékek használatára van lehetőség. Alapvetően a következő variációk adódhatnak:

- Beszállítói oldalon nagy áremelkedés, értékesítési oldalon kis áremelkedés: az iparág jövedelmezősége drasztikusan visszaesik;
- Beszállítói oldalon kis áremelkedés, értékesítési oldalon nagy áremelkedés: az iparág jövedelmezősége jelentősen javul, de legalábbis nem csökken (ha az értékesített mennyiség vissza is esik);

- Beszállítói oldalon kis áremelkedés, értékesítési oldalon is kis áremelkedés: az iparág tartja a piaci és jövedelemezősségi pozícióit;
- Beszállítói oldalon nagy áremelkedés, értékesítési oldalon is nagy áremelkedés: a piaci pozíciók nagyobb, a jövedelemezősségi pozíciók kisebb mértékben romlanak.

A kakaóbab ára – ez nem hazai sajátosság – a világpiacon az elmúlt években a négyszeresére emelkedett. Ehhez képest a csokoládék ára átlagosan – nemzetközileg – csak 10-15%-ban emelkedett. Ami tükrözi az iparág növekvő nehézségeit, még akkor is, ha a csokoládéfogyasztás csak néhány százalékkal esett vissza.

Jön az újabb áremelés? Lassan tényleg luxus lesz ez az élelmiszer is

Négyszeresére nőtt a kakaóbab világpiaci ára, a súlyos terméskiesés pedig hiányhoz, és további áremelkedésekhez vezethet. A Magyar Édességgyártók Szövetsége által szervezett szakmai fórumon kiemelték, az édességek itthon is drágulni fognak a boltokban.

A kakaópiacot ért sokkon ugyanakkor már túl vannak, és ha az afrikai termőkörszet időjárásáról jó hírek jönnek, a kakaóárak csökkenésére lehet számítani - mutatott Bukta Gábor. Az elemző úgy véli, a bolti árakat nem csak a kakaó ára befolyásolja, szerinte egy duplázódó kakaóár 10%-os áremelést indukál a polcokon.

Ennél drasztikusabb drágulásra számít ugyanakkor Takács István, a Szerencsi Bonbon Kft. ügyvezetője. Mint fogalmazott, korszakváltás előtt áll az édességipar, de az átmenet egyelőre lágy, a felhalmozódott készletek miatt. A készletekből viszont hamarosan kifognak és nem lesz elkerülhető az áremelés.

Közben pedig csökken a fogyasztás, az idei első öt hónapban 6-7%-kal, mostanra pedig - a zöldségek és a gyümölcsök megjelenése miatt - 10% körüli mértékben. Mint mondta, az ünnepi fogyasztás is jóval alacsonyabb lett, ami annak is a következménye, hogy az emberek kevesebbet járnak locsolkodni, illetve hogy karácsonykor nem díszítik szaloncukorral a fákat, inkább tálban kínálják, és általában kevesebbet.

Takács István emlékeztetett arra, hogy a korábbi válságos időkben is voltak olcsóbb, például bevonómasszából készült termékek, amelyekkel a magasabb minőségű csokoládékat helyettesítették. Erre lehet számítani most is, de a csokoládénak is meglesz a piaca, csak kevesebb fogy, az is drágábban.

Németországban már húsz kiskereskedelmi láncban forgalmaznak a kakaó helyett napraforgómag felhasználásával készült „csokoládét” - emelte ki előadásában Katrin Förster, a Planet A Food GmbH üzletfejlesztési vezetője. A terméket kiegészítőnek szánják, ami elérhető, és a főleg a fiatalok körében népszerűsítik azzal, hogy közel van a fogyasztóhoz, nem kell akkora távolságra szállítani, mint a kakaót, így kisebb a karbonlábnyoma is.

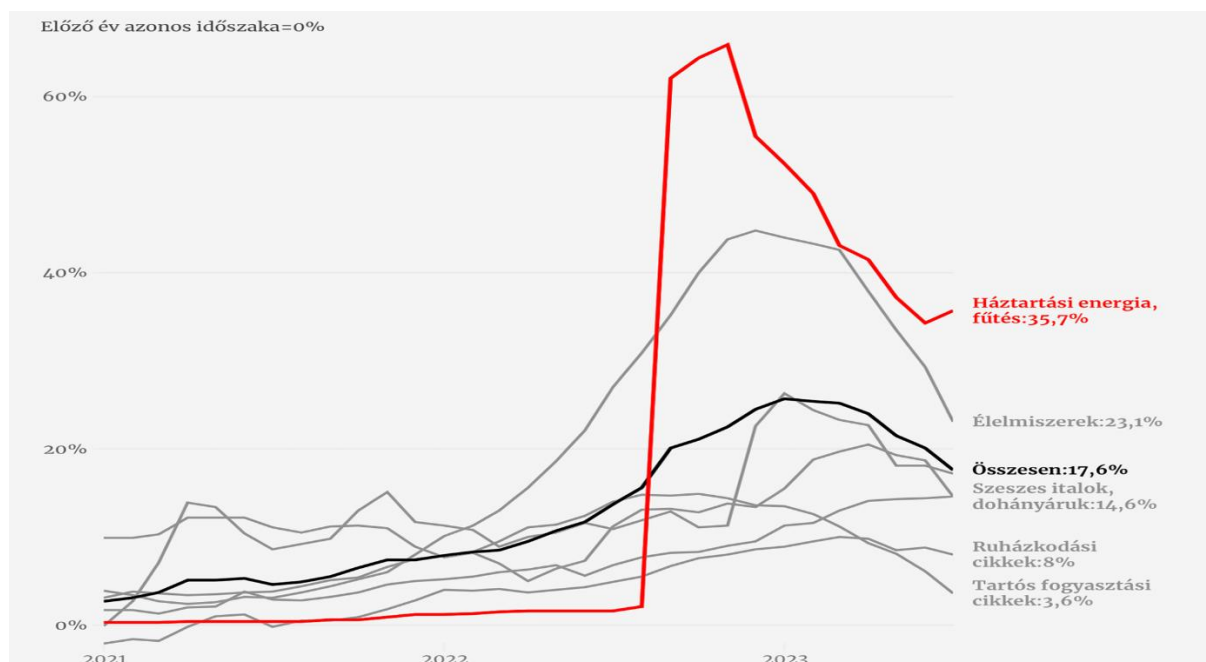
(Forrás: agrarszektor.hu 2024.07.05.)

A hazai 2022-2023-as nagy inflációs „hullám” is számos összetevőből állt. Alapvetően az energiahordozók és az élelmiszerek áremelkedése volt magas, miközben az olyan tartós fogyasztási

cikkek, mint például a mosógépek ára alig változott. Ilyen helyzetben nagyon nem mindegy tehát, hogy az adott vállalkozás melyik iparághoz tartozik. Az egyik iparágat szinte támogatóan segíti az inflációs „hullám”, a másikat meg akadályozza, lerombolja a piacait.

71. ábra: infláció Magyarországon 2021 és 2023 között a különböző, lakosság által fogyasztott termékek tekintetében

A háztartási energia tehát kiugróan megdrágult 2023-ra, – mintegy 36%-kal – ez azonban még mindig sokkal enyhébb emelkedés volt, mint amennyi a vállalkozásoknak jutott Magyarországon, olyanoknak, akik nem estek a rezsvédelem alá. Volt, hogy a korábbihoz képest tízszeres áron kapták az energiát, és az már kifejezetten alacsonynak számított, ha csak 3-szoros áron (infláció ebben az esetben 200%). Nyilvánvaló, hogy az energiahordozók ilyen áremelkedése kiváltképp azokat az iparágakat érintette rendkívül kedvezőtlenül, akik nagy energiafelhasználók, miközben a termékeik árát a kereslet visszaesése miatt lényegileg nem emelhették. Ilyenek például a cementgyárak, a téglá- és cserépgyárak. Számukra az alapanyag – mészkő és agyag – sokkal kevésbé fontos a ráfordítások között, mint a termék előállításához használt energia. Így a fő ráfordításuk, az energia mintegy 200-300%-kal emelkedett, miközben például 2025-re átlagosan 2%-kal csökkent egy év alatt az építőanyagok hazai ára. Nyilvánvaló, hogy a téglagyárak, tetőcserépgyárak, cementgyárak az életükért küzdenek ezekben az években. Számos gyár, illetve kereskedő már ki is esett, feladták a harcot.

Más a helyzet például a tejágazatnál, ahol 2025-re átlagosan egy év alatt 20-75%-kal tovább emelkedett a tej- és különböző tejtermékek ára, miközben ezeknek a termékeknek a fogyasztása csak 3-6%-kal esett vissza. Tehát ebben az inflációs időszakban a tejágazat képes volt erősíteni jövedelmezőségét, még akkor is, az áremelkedés okozta növekvő bevételekből a kereskedők nagyobb arányban részesedtek, mint a termelők és gyártók.

2000-től 2024-ig a borszóló felvásárlási árak mindösszesen 10-15%-kal emelkedtek, miközben a növényvédőszeresek mintegy 400%-kal, az üzemanyagok ára pedig mintegy 350%-kal, a gépek és a munkaerő áráról nem is beszélve. Nem véletlenül van válságban hosszú évek óta a szőlőtermesztés hazánkban.

A jelentős mértékű, illetve tartós – évekig elhúzódó – infláció tehát alaposan átrendezi az egyes iparágak, ágazatok közötti erőviszonyokat. Amikor aztán lecsendesedik az infláció, az az által létrehozott új árstruktúra és új iparági, ágazati struktúra fog rögzülni akár a következő évtizedekre is.

72. ábra: a TTF-gáz határidős tőzsdei jegyzése 2021 és 2023 között (euró/MWh)

A jelentős és tartós infláció lecsengése után – akárcsak egy pusztító vihart követően a táj – teljesen átalakul a gazdaság. Valószínűleg soha nem jönnek már vissza azok az idők, melyek előtte fennálltak. Egyes ágazatok, iparágak tartósan visszaszorulnak, esetleg meg is szűnhetnek, míg mások tartják a pozícióikat, sőt néhány képes kihasználni és élni az infláció adta lehetőségekkel.

7.6 Az infláció hatása az adóbevételekre

Tény, hogy a világon alig van olyan – például Norvégia, vagy Svédország – ország, ahol az államháztartás ne költene rendszeresen többet, mint amennyi bevétele van. Tehát a világ országainak többségében az államháztartásnak rendszeresen költségvetési hiánya van, amit hitelfelvétellel igyekeznek pótolni.

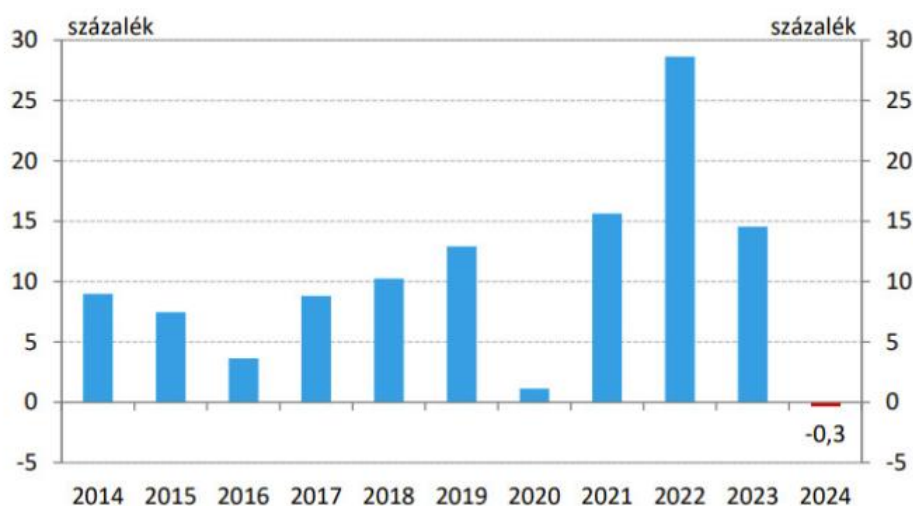
Egyik oldalról tehát ott van az, hogy soha nincs elég sok pénze az államháztartásoknak, a másik oldalon pedig az, hogy a kormányzat ahogyan képes lehet az infláció mértékét csökkenteni, képes növelni is. De vajon miért növelné a kormányzat az inflációt? Mert több adóbevétel – ha nem túl erős még az infláció – együtt nő az árszínvonallal, azaz az inflációval. Ezek jellemzően a fogyasztás terhelő adók, de a munkát terhelő közterhek is tartozhatnak ide.

Adóbevételek, melyeket növel egy még nem túl magas infláció:

- Általános forgalmi adó;
- Jövedéki adó (ahol az ártól függ az adó mértéke, a tételes, egyösszegű adóknál nem);
- Kiskereskedelmi különadó;
- Népegészségügyi termékadó („chipsadó”);
- Vámok;
- Személyi jövedelemadó;
- Szociális hozzájárulási adó;
- Munkabérek terhelő járulékok;
- Helyi iparüzési adó.

Magyarországon a központi költségvetés – melyet évente az Országgyűlés a költségvetési törvénnyel fogadja el – legfontosabb bevételi forrása az általános forgalmi adó, amely a központi költségvetés bevételeinek körülbelül a 33%-át biztosítja. Az árak emelkedése közvetlenül és gyorsan hat az általános forgalmi adó (áfa) bevételekre, hiszen a nettó árhoz adódik hozzá – terméktől, szolgáltatástól függően – 27%, 18%, vagy 5% általános forgalmi adó. Tehát, ha például van egy évi 5%-os infláció – ami miatt még nem esnek jelentősen vissza a vásárlások – akkor az áfa bevételek is körülbelül 5%-kal fognak éves szinten emelkedni. Ezért van az, hogy ameddig a választópolgárokat nem zavarja túlságosan az infláció – ez néhány százalékos inflációt jelent – addig a kormányzatot sem szokta zavarni, hiszen így folyamatosan nőnek az adóbevételei is.

73. ábra: Az év első hat hónapja áfabevételeinek növekedési üteme (%) Magyarországon az előző év azonos időszakához képest

Forrás: Magyar Államkincstár

Forrás: MNB Költségvetési jelentés (2024 október)

A következő alfejezetben majd látni fogjuk, hogy a néhány százalékos éves infláció sokszor annak a következménye, hogy a gazdasági növekszik, alapvetően jól működik. Korábban ezért is volt szó arról, hogy a „legjobb helyeken” is van infláció, hiszen sokszor a gazdaságban a növekvő pénzmennyiség – amelyik az inflációt okozza – a gazdasági növekedésből származik. A vállalatok egyre hatékonyabbak, termelékenyebbek, egyre többet értékesítenek, egyre több a nyereségük, miközben nőnek a dolgozói fizetések is. Korábban azt is láthattuk, hogy a jegybank próbálja kikalkulálni, vajon mennyi is a gazdaság pénzszükséglete. Ezt szinte lehetetlen pontosan kimutatni, így inkább „egy kicsit több legyen a pénz a szükségesnél, mint kevesebb” – szól a szakmai bölcsesség, hiszen abból nagy gond nem lehet, maximum egy kis infláció. Amikor növekszik a gazdaság, az embereknek is egyre több a pénze, akkor néhány százalékos infláción nem szoktak „problémázni”, hiszen az inflációval együtt is jobban élnek, mint a gazdasági növekedés előtt.

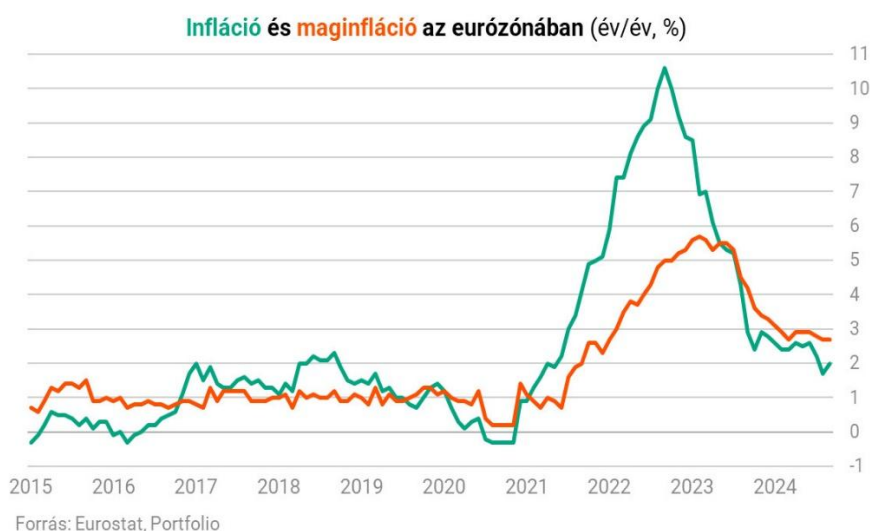
Az inflációt sokszor eleve – ekkor még nem azzal a szándékkal, hogy inflációt gerjesszenek – maga a kormányzat okozza azzal, hogy túlköltekezik. Mikor külföldi devizában veszik fel a hiteleket – például euró államkötvény kibocsátásával – akkor akár több ezer milliárd forint is hirtelen megjelenhet a gazdaságban, amit a jegybanknak nem könnyű kezelnie.

Az adók emelése viszont a legtöbbször szinte biztosan inflációt okoz. Az áfa-bevételekről szóló ábrára tekintve látható, hogy 2020-ban alig emelkedtek az áfa bevételek az előző évekhez képest, mivel annyira lecsökkent az infláció (lásd következő ábra). 2020-ban viszont bevezetésre került a

kiskereskedelmi különadó, mellyel a nagy kereskedelmi láncokat kívánta megadóztatni a kormányzat, méghozzá árbevételük arányában. Lehetett tudni, hogy ezt a kereskedelmi láncok beépítik az áraikba, így néhány százalékban általános áremelkedés lesz. Így egyrészt a kormányzat beszedte a kiskereskedelmi különadót, másrészt a növekvő árak több áfa bevételt is jelentettek a számára: meg is lódult az infláció 2021-re, és az áfa-bevételek is növekedésnek indultak.

Az is lényeges, hogy az infláció mértékére nagyon lényeges hatással van az, hogy milyenek az emberek jövőre vonatkozó várakozásai. Hogy milyen mértékű inflációt „várnak”, azaz becsülnék a jövőre vonatkozóan. Mert ez jelentős részben önbeteljesítő jóslat. Ha magas inflációt várnak, magasabb lesz. Ha alacsonyat, akkor alacsonyabb. Márpedig az ilyen várakozásokra sok minden hatással van, közöttük az is, hogy a kormányzat hogyan és mit kommunikál az emberek felé.

74. ábra: az éves infláció üteme Magyarországon 2015 és 2024 között (%) az előző évi árszínvonalhoz képest

129. Fogalom: **maginfláció**

A **maginfláció** az inflációs ráta egy olyan korrigált változata, melyből kiszűrik azokat az árváltozásokat, amelyek nagyon nagy áringadozású termékekhez, szolgáltatásokhoz kapcsolódnak. Tehát az inflációs ráta elvileg minden árváltozást figyelembe vesz, míg maginflációs mutató – egyebek mellett - például nem veszi figyelembe a nyers élelmiszerek árának változását. A maginfláció jobban jelzi az infláció alakulásának tendenciáját.

Az infláció szolid – kismértékű gerjesztése – bevett módja az államháztartási bevételek növekedésének sok országban. A kérdés, hogy mennyire, milyen módon élnek vele a kormányzatok. Mert ha túlzottan, akkor könnyen túllőhetnek a célon: túlzottan megugrik az infláció, ami már zavarja a gazdaság

működését, és elégedetlen választópolgárokat is eredményez, akik nehezményezik a jelentősen növekvő árakat, melyek mögött lemaradnak a fizetéseik.

7.7 Az infláció kialakulásának okai

Mielőtt belevágunk az infláció kialakulási okainak áttekintésébe, fontos egy nagyon lényeges dolgot előre tisztázni, hangsúlyozni:

130. Fogalom: **kik emelik az árakat**

Az infláció tartós és általános áremelkedés, ahol az **árakat mindig azok emelik, akik értékesítenek: a termelők, a gyártók, a szolgáltatók és a kereskedők**. Az viszont nagyon nem mindegy, hogy milyen okból és milyen mértékben emelik az áraikat. Lehet, kényszerből emelnek, van, hogy csak élnek a lehetőséggel.

A piacoknak – akár árupiacok, akár pénzügyi piacok – mindig két oldala van, hiszen ők találkoznak egymással a piacon:

- a kínálati oldal, akik értékesíteni kívánnak;
- a keresleti oldal, akik vásárolni kívánnak.

Láthattuk az előzőekben, hogy amikor inflációról beszélünk, mindig ugyanaz a végkifejlet: aki értékesít, nyilvánvalóan az emel árat, hiszen ő van abban a pozícióban, hogy erről dönthet. Azonban az ok, hogy miért történnek az áremelkedések két fő okra vezethetők vissza:

- a kínálati oldal azért emel árat, mert egyszerűen rákényszerül arra, hogy emeljen;
- a kínálati oldal azért emel árat, mert érzékeli a keresleti oldalon, a vevőknek több pénze van: így van lehetőség az árak emelésére, a profitabilitás növelésére;
- a kínálati oldal azért emel árat, mert ők is, és a keresleti oldal is arra számít, hogy az árak emelkedni fognak (jövőre vonatkozó várakozások valóra válása).

131. Fogalom: **várakozások**

Várakozások alatt a gazdasági szereplők jövőre vonatkozó elképzeléseit értjük, valamilyen eseménnyel, vagy folyamattal kapcsolatban. A várakozások a legvalószínűbb alternatívát jelentik, ennek jövőbeni bekövetkeztére számítanak a gazdasági szereplők.

Tehát, például, ha mindenki arra számít, ez a „várakozásuk”, hogy az OTP Bank részvényének árfolyama a következő egy hét alatt 5%-ot fog emelkedni – mindegy, hogy ez ésszerű, vagy ésszerűtlen várakozás – akkor szinte biztosan körülbelül 5%-kal valóban emelkedni fog az OTP Bank részvénye. Ugyanígy, ha az emberek – gyártók, kereskedők, vevők: mindenki – arra számít, hogy a következő egy évben 10%-kal

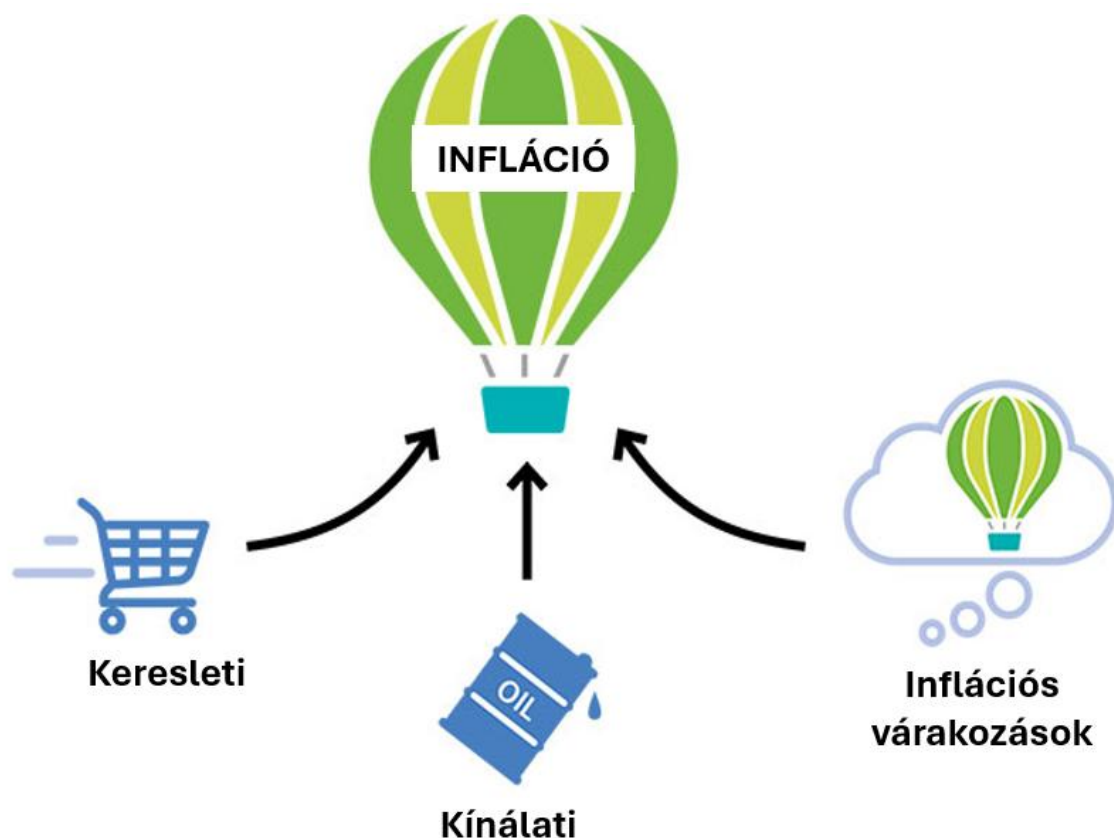
fog nőni a kenyér ára, akkor körülbelül valóban ennyivel fog emelkedni. Az ok egyszerű: mindenki úgy igazítja, alakítja a saját tevékenységét, hogy kész tényként kezeli, hogy tényleg 10%-os lesz a kenyér árának emelkedése.

A fentiek alapján háromféle inflációs típust különböztetünk meg aszerint, hogy milyen ok áll az árak emelkedése, az infláció mögött:

1. Kínálati infláció (más néven költség infláció);
2. Keresleti infláció (más néven vevő vezérelt infláció);
3. Inflációs várakozások alapján kialakuló infláció.

Természetesen a gyakorlatban keveredhetnek és keverednek is egymással. Pedig nagyon nem mindegy, hogy miért alakul ki az infláció, hiszen, ha csökkenteni akarják az infláció mértékét, akkor olyan gyógymódra van szükség, ami a kialakulási okhoz, okokhoz illeszkedik.

75. ábra: Az infláció kialakulásának három módja (Reserve Bank of Australia alapján)

7.7.1 Az infláció kialakulásának okai 1: a kínálati infláció

Elsőként tekintünk át azt a helyzetet, amikor az értékesítők – a termelők, gyártók, szolgáltatók és kereskedők – rákényszerülnek arra, hogy értékesítési áraikat emeljék. De miért beszélünk itt kényszerről?

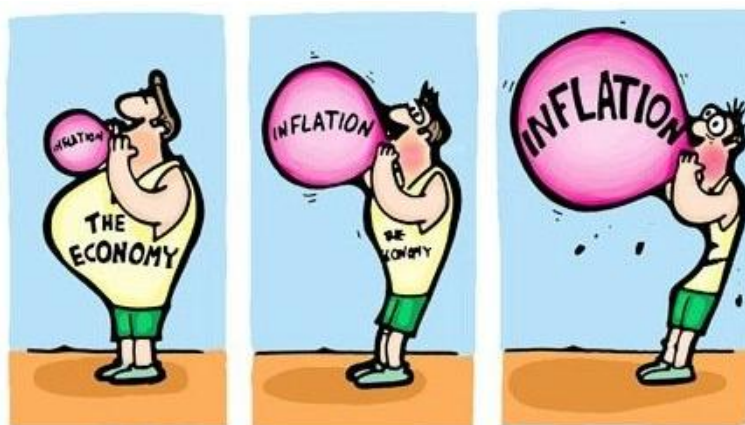
Egy piacgazdaságban – így hazánkban is – az értékesítők, ha csak lehet, kerülik azt, hogy árakat emeljenek. Ennek az az oka, hogy a piacgazdaságokban verseny van, és ha valaki árat emel, akkor arra számíthat, hogy vevőket fog veszíteni. A vevők jelentős része a versenytársakhoz pártolhat át. Például, ha a Lidl emeli a Pick téliszalámi árát, akkor a vevői egy része most már az Aldiban fogja megvásárolni azt. A vevők jelentős része jelentősen árérzékeny, tehát számít nekik, hol juthatnak egy adott dologhoz

kedvezőbb áron hozzá. Így az értékesítők között nem csak a minőség tekintetében – például hol kedvezesebbek, hol van több parkolóhely, hol gyorsabbak a pénztárak – van verseny, de árverseny is van. Igyekeznek egymás árai alá kínálni. Ebbe a versenybe nem igazán illeszkedik bele az, hogy valaki elkezd emelni az árait. Persze, van, hogy ezt mégis megteszik, láthattuk ez vagy kényszer hatására történik, vagy azért, mert a vevőknek egyre több pénze van, és kevésbé árérzékenyek.

Mi most ebben az alfejezetben a kényszerrel foglalkozunk, aminek a hatására úgy emelnek árat az értékesítők – a termelők, gyártók, szolgáltatók és kereskedők – hogy a vevőknek nincs a korábbihoz képest több pénze, sőt még kevesebb pénzzel rendelkeznek. Ebben az esetben eléggé öngyilkosságnak tűnik árat emelni, és ha az áremelkedések mégis megtörténnek, ott komoly okoknak kell a háttérben lenniük. Olyan okokat kell keresnünk, amelyek egy-egy iparág, ágazat kínálati szereplőit (értékesítőit) egyformán érintik. Mivel mindenki egyformán érintett, mivel mindenkit egyformán kényszerítenek ezek az okok az áremelésre, így nem kell attól tartani, hogy amikor valaki árat emel, akkor majd a vevők átpártolnak a versenytársakhoz: hiszen minden versenytársa egyformán arra kényszerül, hogy árat emeljen, méghozzá szinte azonos mértékben.

132. Fogalom: *kínálati (költség) infláció*

A **kínálati (költség) infláció** esetében egy vagy több iparág/ágazat versenytársai azért emelnek árat, mivel valamilyen külső okból költségeik hirtelen és tartósan olyan mértékben megnövekedtek, hogy azt nem tudják a profitjuk terhére vállalni. Így a költségnövekedést az értékesítési áraikon keresztül a vevőkre hárítják tovább.

Mi lehet ilyen általános kényszerítő ok, amely egyformán érinti az összes versenytársat? Lássunk néhány tipikus példát:

- **Adóemelés:** amikor a kereskedelmi láncokat (pl. Spar, Tesco, Lidl, és mások) árbevételüket megadóztatva 1-3% kiskereskedelmi adóval sújtották, nyilvánvaló volt, hogy ennyivel fognak majd árat emelni. Amikor a kereskedelmi bankokat adóztatta meg a kormány, minden átutalást, minden készpénzfelvételt megadóztatva, a bankoknak sem kellett összebeszélniük egymással, mindenki emelte a szolgáltatások díjait, áthárítva így az adókat az ügyfelekre. Ne feledjük, a vámok is az adók egy fajtái. Növekvő vámterhek növekvő árat eredményeznek, mivel a vámok összege is beépül az árakba;
- **Energiahordozók árának emelése:** amikor jelentősen emelkedik az üzemanyagok (benzin, diesel-olaj) ára, természetes, hogy minden szállítmányozó emeli a díjait, és mivel majdnem minden árut kell szállítani, így a legtöbb dolog ára emelkedni fog. Amikor a földgáz és villamos energia árak nőnek, az is egy általános hatásgyakorlás. Mindenki használ valamilyen mértékben gázt, és villamos energiát. Így például az étektermek közel egyformán emelték az ételek, italok

árait, mivel lényegében egyformán drágul számukra a főzés, hűtés és fűtés. Ugyanígy a pékségek is, akiknek jelentős a gázszámlájuk a sütők üzemeltetése miatt;

- **Szállítási költségek emelkedése:** ebben az esetben nem az üzemanyag ára növekszik, hanem például több útdíjat kell a szállítványozók által fizetni, vagy hosszabb útvonalon, vagy drágább eszközökkel kell szállítványozniuk. Például amikor a hűti nemzetiségű fegyveresek Jemenből támadják a kereskedelmi hajókat, amelyek áthaladnának a Szezi-csatornán a Földközi tenger és Európa, illetve Amerika felé, akkor a legtöbb hajó inkább megkerüli Afrikát. Ez megnöveli a szállítási költséget, amely aztán a szállított áruk árának növekedésében fog kifejezésre jutni;
- **Árfolyamgyengülés miatt az import áruk drágulása:** korábban láthattuk, ha a forint például az euróhoz képest leértékelődik, gyengül, akkor azok, akik külföldön vásárolnak nyersanyagot, alkatrészt, bármilyen árut, vagy szolgáltatást euróban, azoknak ehhez több forintba lesz szükségük. Így természetes, hogy ezek a megnövekedett ráfordítások be kell, hogy épüljenek azokba az árakba, melyek az import áruk és szolgáltatások igénybevételén is alapulnak;
- **Alapanyagok árának emelkedése:** olyan nélkülözhetetlen alapanyagok árának tartós és lényeges emelkedése, melyet egy vagy több iparág/ágazat használ termeléséhez, szolgáltatásaihoz. Például a kakaóbab négyszeres drágulása nyilvánvalóan megdrágítja minden csokoládégyár termékének az árait. A búza drágulása a liszt, illetve a kenyér és pékáruk árának általános emelkedését vonja maga után;
- **Jogi előírások szigorodása:** amikor a kormányzat egy-egy iparág, ágazat működését, tevékenységét szabályozza, az általában jelentős kiadást okoz az ott tevékenykedő gazdasági szereplőknek. Ha például a tyúktartóknak előírják, hogy egy-egy tyúknak 40%-kal növelni kell az étletterét a ketrecekben, amelyekben sok helyen tartják őket, akkor az megnöveli a tyúktartás költségeit, amely aztán növekvő hús- és tejárakban fog majd érzékelhetővé válni.

Nagyon lényeges, hogy amikor kínálati, vagy más néven költség infláció alakul ki, akkor alapvetően nincs gond a forgalomban lévő pénz mennyiségével. Tehát a jegybank ezzel az inflációval szemben nem tud fellépni azzal, hogy csökkenti a forgalomban lévő pénz mennyiségét. Esetleg azt tudja megtenni, ha a pénz leértékelődése miatti importdrágulás következett be, hogy megpróbálja erősíteni az általa kibocsátott fizetőeszköz (pénz) árfolyamát, például azzal, hogy nagy tételben elkezd vásárolni, a devizatartalékjában levő euró, amerikai dollár és egyéb külföldi fizetőeszköz piacra dobásával, eladásával.

7.7.2 Az infláció kialakulásának okai 2: a keresleti infláció

A keresleti infláció esetében a kínálati oldali szereplők – a termelők, gyártók, szolgáltatók és kereskedők – költségeivel nincs probléma, azok nem változtak lényegesen, mielőtt elkezdik az árakat emelni. Az áremelkedésre azért kerül sor, mert a keresleti, azaz vevői oldalnak a korábbi időszakhoz képest jelentősen több pénz áll rendelkezésére.

$$M \times V = P \times Y$$

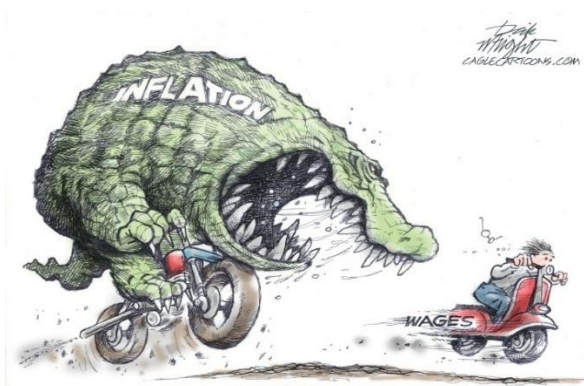
A pénz forgalmi egyenlete szerint (fentebb), látható, hogy amennyiben a pénz forgási sebessége (V) és az áruk és szolgáltatások – amiket értékesíteni kívánnak a gazdaságban – mennyisége nem változik, miközben a pénz mennyisége (M) növekszik a gazdaságban, akkor csak egyféle módon állhat helyre az egyensúly: az árszínvonalnak, azaz az áraknak (P) növekednie kell. Ez a lényege a keresleti inflációnak: hirtelen túl sok pénz kerül a gazdaságban, miközben nem állítanak elő több árut és szolgáltatást. Matematikailag csak úgy oldódhat meg ez a probléma, ha az árak emelkednek. Így a megnövekedett pénzmenyiség elkölthető még akkor is, ha nem állítottak elő több terméket, szolgáltatást.

133. Fogalom: *keresleti infláció*

A **keresleti infláció** esetében minden iparágra/ágazatra kiterjedően azért emelik az értékesítési árakat, mivel az eladók érzékelik azt, hogy a korábbi időszakhoz képest jelentősen nagyobb mennyiségű pénz van forgalomban, miközben nem állítottak elő több árut és szolgáltatást.

A keresleti inflációnak többféle változata van, melyekben az a közös, hogy a gazdaságba viszonylag gyorsan túl nagy mennyiségű pénz érkezik. Alapvetően kétféle okból kifolyólag lehet viszonylag gyorsan túl sok „friss” pénz a gazdaságban:

- **A kedvezőbb eset az, amikor gazdasági növekedés van.** Ekkor a gazdasági szereplők anyagilag sikeresek, a korábbinál több profitot érnek el, több ember foglalkoztatnak, magasabb béreket fizetnek. Ugyanakkor, mivel a gazdaság növekszik, itt a forgalomban levő pénzmenyiség még arányban lenne a gazdasági növekedés révén megnövekedett termeléssel, szolgáltatásnyújtással. Ugyanakkor, mivel gazdasági növekedés van, a gazdasági szereplők optimisták a jövőt illetően. Mind a vállalatok, mind a lakosság hiteket vesz fel, hogy beruházzon, fejlesszen. Alapvetően ez a sok felvett hitel – ami a kereskedelmi bankok által teremtett számlapénz – „dobja meg”, növeli meg viszonylag gyorsan és jelentős mértékben a forgalomban levő pénzállományt. Erre reagálnak aztán az árakkal a termelők, gyártók, szolgáltatók és kereskedők;
- **A kedvezőtlenebb eset az, amikor a kormányzat hitelből felpörgeti a keresletet.** Ebben az esetben a kormányzat „pénzt önt” a gazdaságba, azaz hirtelen, jelentősen megnöveli azokat a kiadásait, melyek által nagyon sok gazdasági szereplőnek jelentős többletjövedelme keletkezik. Ez lehet az állami alkalmazottak nagyon jelentős béremelése, jelentős nyugdíjemelés, vagy személyi jövedelemadó csökkentése, vagy sokakat érintő nagy állami támogatási programok – például lakásvásárlásra, felújításra, gyermekvállalásra, gyermeknevelésre – beindítása, vagy egyszeri nagy támogatások folyósítása. Ilyenkor nagyon rövid időn belül a gazdaság méretéhez és teljesítőképességéhez képest nagyon nagy mennyiségű pénz „zúdul” a gazdaságba. A gazdaság ilyen hirtelen nem tud „felpörögni”, azaz lényegesen növelni a termelést, jószágelőállítását. Az emberek viszont költik a kapott nagymennyiségű pénzt, amit a kínálati oldal érzékel, és elkezd az árakat növelni.

Amikor keresleti infláció van jelen egy gazdaságban, akkor azt egyértelműen az okozza, hogy túl nagy mennyiségű pénz került a gazdaságba. A jegybank – ha akar – általában tud ezzel a helyzettel mit kezdeni, hiszen képes a forgalomban levő pénz mennyiségének akár nagyon gyors csökkentésére is (például külföldi deviza értékesítésével, vagy a jegybanki alapkamat nagymértékű emelésével annak érdekében, hogy megugorjon a jegybankban elhelyezett betétek összege). Kérdés azonban, hogy akar-e a jegybank beavatkozni a pénz mennyiségébe?

Az infláció bizonyos értelemben olyan, mint amikor az ember testhőmérséklete jelentősen megemelkedik a normálisnak tekintett 36,7 fokról, mondjuk 38 fokra. Ha ez betegség miatt van, akkor láznak nevezzük, és helye van a lázcsillapításnak, de még inkább a láz oka megszüntetésének. Ha viszont azért 38 fokra valaki, mert kézilabdázó és éppen meccset játszik, akkor nem kell meggyógyítani, elég, ha frissíti magát: ha valaki visszahűtené ezt a játékoszt 36,7 fokra, azzal a teljesítményét is jelentősen visszavetné. Nem véletlenül szoktak bemelegíteni a sportolók, ha lehűtjük a bemelegedett sportolót, inkább kárt okozunk, mint hasznot. Természetesen, ha egy maratoni futó túlhevül, az megint más helyzet, akkor már neki is adnak jégtasakot, de a verseny vége előtt még őt sem akarják a normál hőmérsékletre visszahűteni.

Nagyon nem mindegy tehát, hogy a túl sok pénz gazdasági növekedés révén került-e a forgalomba, vagy sem.

- Amennyiben gazdasági növekedés révén, akkor a forgalomban levő pénzmennyiség hirtelen csökkenése nagy valószínűséggel lefékezne, megállítaná a gazdasági növekedést. Ezért, ha gazdaság növekedésben van, néhány százalékos inflációt jegybank a pénzmennyiség csökkentésével általában nem kívánja a „gazdaságot lehűteni”, a növekedést leállítani;
- Amennyiben viszont nem a gazdasági növekedés, hanem kormányzati túlköltekezés okozza a keresleti inflációt, úgy a jegybankok általában be szoktak avatkozni, és igyekeznek a pénzmennyiség csökkentése által az inflációt visszafogni.

7.7.3 Az infláció kialakulásának okai 3: az inflációs várakozások

Az előzőekben láthattuk, hogy inflációt gerjeszt, erősít, amikor a gazdasági élet szereplőinek a költségei külső okokból kifolyólag megnőnek. Ilyenkor nem a keresleti, a vevői oldalról indul az infláció kialakulása, nem a vevőknek lesz hirtelen túl sok pénze, egyszerűen a költségek szabadulnak el. A kínálati oldali szereplők, a termelők, gyártók, szolgáltatók és kereskedők egyszerűen rákényszerülnek az áremelésre. Ez volt a kínálati infláció, vagy más néven költséginfláció.

A másik lehetőség, hogy jelentős infláció alakuljon ki, az már tényleg az, hogy valamiért – kormányzati túlköltekezés, vagy jobbik esetben a gazdaság jelentős növekedése – a kínálati, vevői oldalnak hirtelen,

a korábbinál jelentősen több pénze lesz, amit el szeretne költeni. És mivel az áruk és szolgáltatások előállítására még le van maradva az fizetőképes keresletből, így a termelők, gyártók, szolgáltatók és kereskedők elérkezettnek látják az időt arra, hogy egy kicsit több profitot érjenek el (ha már ennyi pénze van a vevőknek): és árakat emelnek. Ez volt a keresleti infláció.

Ebben az alfejezetben azt a lehetőséget tárgyaljuk, amikor a gazdasági szereplők költségei „rendben vannak”, nem szabadulnak el, miközben a vevői oldalon sem ugrik meg a pénzállománya, mégis „megugrik” az infláció. Ez az, amikor az emberek jövőre vonatkozó várakozásai, egész pontosan a jövőbeni áremelkedésekre vonatkozó várakozásai mozgatják az árakat.

Így folyt a harc Magyarországon is a WC-papírért 2020 februárjának utolsó és március első hetei szinte kabaré szkeccsek lehetnének, ami az élelmiszer boltok forgalmát illeti: az emberek egy jelentős része irgalmatlan felvásárlásba és felhalmozásba kezdett. De hogy is kezdődött mindez?

A lezárásoktól és betegségtől való félelem hihetetlen pánikot szült sokakban, ezért elindult a felvásárlási-láz, ami rengeteg maradandó képet hagyott hátra: családok, egyedülállók és diákok hetekre előre spájzoltak be a nullás lisztől kezdve WC-papíron keresztül tésztáig, húsigig. Szociológusok, kultúr-antropológusok számára érdekes, sőt kutatható láttelep, hogy ez alól Budapesten látszólag egyedül a csirke farhát volt kivétel.

De hasonló felvásárlási roham volt pár napig az áruházak WC-papíros polcain.

Természetesen nem magyar jelenségről van szó: alighogy a járvány elszabadult Kelet-Ázsiából a világ szinte minden részén öldöklő csata dúlt a legértékesebb árucikkért. A járványt talán legjobban megúsó Ausztráliában még verekedés is volt a szűkös toalett-papír készlet miatt.

(Forrás: noizze.hu 2021.03.8.)

Koronavírus-pánik: kilopták a WC-papírt egy vak vásárló kosarából

A boltok üres polcainak látványánál már csak az rémisztőbb, amire az emberek képesek, ha pánikolnak.

A mindössze hetekkel ezelőtt kirobbant koronavírúsjárvány sokakra negatív hatással van, hiszen a félelem miatt többen is megrohmozták a boltokat. Már Magyarországon is rengeteg helyen felvásárolták az alapvető élelmiszereket,

és számtalan olyan üzlet is van, ahol a WC-papír ürült ki a polcokról.

Az emberek fel akarnak készülni az esetleges lezárásokra és a karanténra, ezért bevásárolnak mindentől, amiből csak lehet. A járvány miatt kialakult pánik szinte az egész világot elérte, a Mirror szerint például Ausztráliában egyesek már embertelen dolgokra is képesek.

Egy Casey Hyde nevű nő hívta fel a figyelmet arra, hogy nagyon kiszolgáltatott helyzetben vannak a vakok és a gyengénlátók, ugyanis nem elég, hogy nehezen jutnak el az üzletekbe, és problémás számukra a bevásárlás, de volt olyan eset is, hogy egy vak nő kosarából a boltban csak úgy kilopták a WC-papírt.

A kialakult helyzet természetesen sokakat felháborít, emiatt most több helyi bolt is a hivatalos nyitás előtt egy órával beengedi a hátrányos helyzetűeket, hogy esélyt kapjanak a szükséges dolgok beszerzésére.

Emellett bevezettek vásárlási limiteket is, hogy ne lehessen mások előtt elvenni, és felhalmozni a termékeket, így nagy eséllyel elkerülhető a pánik miatt kialakult áruhiány.

(Forrás: promotions.hu 2020.03.18.)

A koronavírus járvány idején megtapasztalt WC-papír pánikot az mozgatta, hogy az emberek egy része arra gondolt, nem baj, ha egy kicsit „betáraznak” belőle. Mások ezt látva, arra gondoltak, jobb, ha ők is így tesznek, mert lehet, egy idő után már nem lehet majd kapni. Aki eredetileg nem akart a megszokottnál nagyobb mennyiséget vásárolni, látván a többiek vásárlásait, megijedt, mi lesz, ha neki nem jut, ha tényleg kifogy az üzletekből a WC-papír? Mivel szinte mindenki megnövelte így a WC-papír vásárlásait, a végén tényleg hiány alakult ki belőle. Mindez tipikus példa arra, mikor a jövőre vonatkozó várakozások miatt megváltozik a jövő: ezeket gyakran önbeteljesítő jóslatoknak is nevezzük.

Hogyan működnek az önbeteljesítő jóslatok?

Önbeteljesítő jóslat az az előrejelzés, vagy hiedelem, ami önmagát valósítja meg, akkor is, ha eredetileg nem lett volna rá ok vagy indok.

Például, ha előre eldöntöd, hogy egy projektet nem fogsz tudni sikerre vinni, akkor az egész hozzáállásod és a tetteid is arra vezethetnek, hogy végül valóban kudarcot vallasz.

De fordítva is igaz, ha úgy állsz neki a projektnek, hogy sikerülni fog, akkor olyan hozzáállásod és cselekvési terved lesz, ami sikerre viszi a feladatot.

A hiedelmeink elvárásokká formálódnak, és az elvárások bizonyos viselkedésmintákhoz vezetnek. Erre nem szoktunk gondolni, pedig fontos szempont.

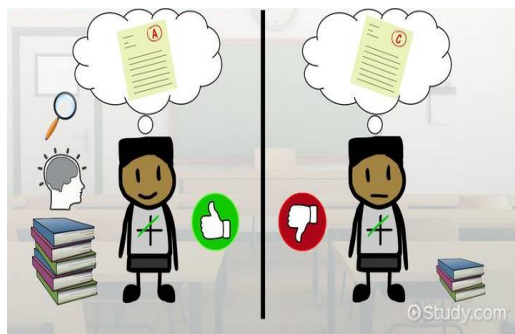
Mi az önbeteljesítő jóslat?

Robert K. Merton amerikai szociológus alkotta meg a fogalmat, szerinte az önbeteljesítő jóslat így írható le:

„A helyzet hamis meghatározása olyan új viselkedést idéz elő, amely az eredetileg hamis elképzelést valóra váltja”.

Más szóval, Merton észrevette, hogy néha egy hiedelem olyan következményekkel jár, amelyek a valóságot a hiedelemhez igazítják.

Például: Ha egy bankról elterjed az a hiedelem, hogy az csődbe fog menni, akkor az emberek elkezdik kivenni a pénzüket a bankból. Ez a tömeges pénzkivétel ténylegesen pénzügyi nehézségekhez vezethet, és végül a bank valóban csődbe megy, így a kezdeti hamis hiedelem valóra válik.

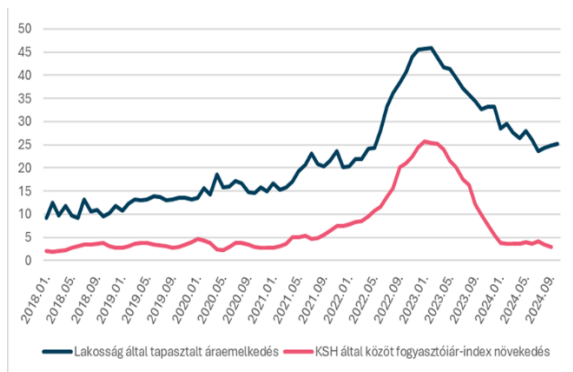
levegőben” az áremelkedés. Ami ennél kézzelfoghatóbb az az, hogy az értékesítés során azt tapasztalják, hogy a vevők kezdik előrehozni egyébként későbbre tervezett vásárlásaikat. Például, az a mezőgazdasági termelő (most mint vevő), aki csak ősszel szeretné majd földjeit műtrágyázni, akkor lenne ésszerű a műtrágyát megvásárolni. Azonban, ha jelentős áremelkedésre számít, akkor már tavasszal megvásárolja a teljes műtrágya-mennyiséget, mert most már, ilyen inflációs várakozások mellett így ésszerű. A műtrágya-kereskedőre is elkezd aggódni, hogy lehet, a műtrágya-gyár már neki is drágábban fogja adni a következő szállítmányokat, és már a jelenlegi raktárkészletét sem szeretné áron alul „elkótyavetyélni”, így apránként elkezdi emelni az árait.

A pénz forgalmi egyenletében – az előrehozott vásárlások miatt – most a pénz forgási sebessége (V) változik meg. Miközben a pénzmennyiség (M) és az előállított áruk és szolgáltatások mennyisége (Y) változatlan marad, így megint csak az árszínvonal (P) tud már rövid távon is növekedni, hogy az egyensúly helyreálljon.

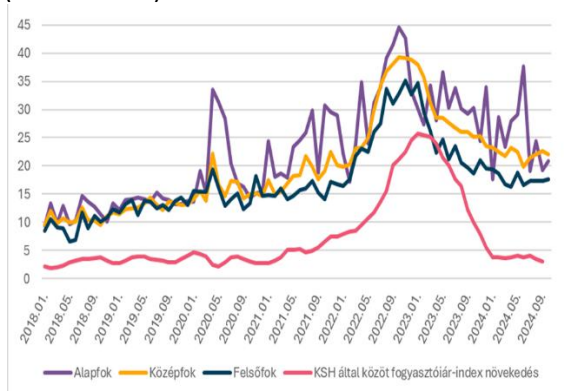
$$M \times V = P \times Y$$

Gondoljunk arra, a már korábban ismertetett esetre, amikor a II. világháborút követően, 1945-1946-ban hiperinfláció bontakozott ki Magyarországon. Néhány naponta duplázódtak az árak. Egy idő után a dolgozók már naponta kapták a munkabért. Szaladtak ki vele a gyár kerítéséhez, ott kiadták a gyermeküknek, aki futott a boltba, a piacra, hogy minél hamarabb elköltse azt, hiszen néhány óra alatt is – a folyamatos áremelések miatt – jelentősen csökkent a pénz vásárlóereje. Szinte mindegy is volt, hogy mire költötték, csak valami ennivaló legyen. Ami a mi szempontunkból érdekes, hogy egyáltalán miért adott el már bárki is pl. tojást vagy kenyeret a folyamatosan elértéktelenedő pénzért? Azért, mert hogy nekik is biztosan megtérüljön az, amit a tojás vagy kenyér előállításába fektettek – még erősebb pénzben, egy nappal korábban – olyan magasra emelték az árat, amennyire lehetett – hogy meg se verjék őket. Már csak akkor nem adtak pengőért semmit, mikor már nem egyszerűen nem volt értelme tovább árat emelni, inkább csak egymással cserélni: árut-árura. A pengő 1946 júliusára teljesen összeomlott, főleg, mert már senki nem bízott benne, nagyon pesszimisták voltak vele szemben a várakozások. 1946. augusztus 1-vel bevezették a forintot, amiben viszont hirtelen mindenki bízott, főleg, hogy a termelők, gyártók, szolgáltatók és kereskedők már sok árut é szolgáltatásnyújtást visszatartottak, várva az új pénzt. Az inflációs várakozások egy hónap alatt így lényegében lenullázódtak, meg is állt az infláció (néhány évre).

Következő évben várt fogyasztói-árszínvonal várakozás a legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2018. január és 2024. szeptember között (százalékban)

Magasak a lakosság ár várakozásai: alig változnak az inflációs illúziók

2022-23-ban az árak növekedése állt a közbeszéd középpontjában, ám ez mára veszített súlyából. A Kormány szerint gyakorlatilag legyőzött az infláció. De valóban így van ez? 2018 és 2024 szeptembere közt arra a kérdésre, hogy mekkora ár-növekedés volt az előző 12 hónapban, a lakosság a KSH-hoz képest a közölt érték többszörösét érzékelte.

A lakosság és a KSH által érzékelt árszínvonal-változás eltérése ugrált az időszak során. 2021-ben és előtte a lakosság átlagosan 4-5-szer akkora inflációt érzékelt, mint a KSH adata, viszont ez 2022 és 2023 nagy részében 2-szeres érték alá csökkent, tehát a lakosság kevésbé becsülte felül (vagy a KSH alul) a teljes inflációt. 2024-re ez az érték viszont gyorsan több mint 7-szeresére növekedett, tehát amíg a KSH konzisztensen 4% alatti számokat adott ki, addig a lakosság 20 és 30% közé tette az egy évvel korábbihoz képest az árszínvonal-emelkedését.

Mindez kihat a várakozásokra is: az elmúlt 6 évben a következő 12 hónapban várható, illetve az elmúlt 1 évben tapasztalt infláció különbsége nagyjából 2,4%-pont volt, tehát az emberek általánosan hasonló kilátásokra számítottak, mint korábban. Ez utóbbi megfelel a szakirodalomnak (inflációs várakozások elmélete).

A nagymértékű eltérés több okra is visszavezethető. A Magyarországot jellemző kiemelkedően magas infláció során jobban nőttek az alapvető létszükségleti termékek és szolgáltatások árai, ami jobban érinti az alacsony jövedelműeket (alacsonyabban iskolázottakat, nyugdíjasokat és a fiatalokat), akiknek az aránya éppen a magas infláció miatt nőtt a válaszadók között. Minél kevesebb a jövedelme valakinek, ennek annál nagyobb részét fordítja önfenntartásra (élelmiszer, rezsi, lakhatás), amelyek hagyományosan ár-rugalmatlan termékek. De pl. a fiatalok (30 éves kor alattiak) jelentős része otthon lakik, jellemzően nem maguk vásárolnak be, így az inflációs várakozásaik is eltérnek szüleikétől. A másik oldalon az idősek ritkán költenek nagyobb összegű tételekre (pl. háztartási berendezések, személygépkocsi), így ezek árváltozása őket nem érinti.

A nők jellemzően 15%-kal magasabb inflációt várnak, mint a férfiak. Ennek oka, hogy a rendszeres bevásárlásokat jellemzően nők végzik, ráadásul a kosárban nagyrészt élelmiszerek vannak. Ezek árai az elmúlt években az átlagnál jobban emelkedtek. Amennyiben valaki gyakrabban ki van téve ilyen hatásnak, jobban rögzül ez számára, mint a ritkább, pontszerű vásárlások esetén. Ez utóbbi jellemzi inkább a férfiakat, akik a drágább tételek kapcsán hoznak pénzügyi döntéseket, viszont így kevésbé érzékelik az inflációs hatásokat a könnyű összehasonlíthatóság hiányában. Az iskolai végzettség alapján minél

magasabb a végzettsége valakinek, annál alacsonyabb inflációt érzékel (de még így is a KSH adat többszörösét).

Összességében bár a KSH adatai alapján a fogyasztói árindex emelkedése jelentősen lelassult, s 4% alá került, ezt a lakosság nem hiszi el (igaz, a várakozások hasonló pályát futottak be, mint az árindex, de jóval magasabb szinten). Így érthető, hogy a munkavállalók miért érzik kevésnek az idei kimagasló (2024. augusztus: 13,1%) kereset emelkedést. Ők ugyanis még ezzel együtt is csökkenő reálkeresetet érzékeltek 2024 szeptemberében (az elmúlt 1 évben 24,5%-os áremelkedést jeleztek, míg a következő 1 évre 21%-ot vártak).

(Forrás: gki.hu 2024.11.12.)

Ahogy a kínálati (költség) inflációnál láthattuk, az inflációs várakozások miatt kialakuló inflációnál sem a forgalomban levő pénz túlzott mennyiségével volt a gond. Ebből adódóan ezt az inflációs típust sem lehet visszaszorítani azzal, hogy a jegybank csökkenti a forgalomban levő pénz mennyiségét.

Hogyan lehet akkor megzabolázni az inflációs várakozások miatt kialakuló inflációt? Logikus módon, az inflációs várakozásokra szükséges hatni. Ha az emberek egyre kevésbé érzik szükségesnek – az áremelésektől tartva – a jövőbeni vásárlásaikat előrehozni, akkor csökkeni fog az infláció mértéke. Ugyanis, ha az emberek már kisebb áremelést tartanak a legvalószínűbb forgatókönyvnek – vagyis inflációs várakozásaik mérséklődnek – akkor kevésbé gyorsan kívánják pénzüket vásárlásra költeni. Így csökken a forgalomban levő pénz forgási sebessége, aminek a révén csökkenhet az árak növekedési üteme, sőt lényegében meg is állhat az áremelés. Sőt, ha kellően lelassul a pénz forgási sebessége, még az is elképzelhető, hogy az árak némileg csökkennek.

Hogyan, milyen eszközökkel lehet elérni azt, hogy „lenyugodjanak a kedélyek”, hogy az inflációs várakozások jelentősen mérséklődjenek? Az embereket szó szerint meg kell nyugtatni. Ebben nagy a kormányzat, de a jegybank felelőssége is. Azt szükséges ugyanis elérni, hogy az emberek ne tartsanak, ne féljenek attól, hogy elszaladnak, elszabadulnak az árak. Ez jelentős részben kommunikáció kérdése, amikor részben ésszerű, logikus érvekkel kell meggyőzni az embereket, hogy miért nem szükséges a jövőtől félniük. Másrészt sokak nem észérvek által meggyőzhető, számítanak az érzelmek is, hogy higgyenek abban, hogy a helyzet normalizálódhat. Harmadrészt a tapasztalatok is rendkívül fontosak, tehát, hogy a vevők a vásárláskor kezdjenek is szembesülni a jó jelekkel: hogy az árak növekedési üteme lassul.

7.8 Az infláció típusai megjelenési formájuk szerint

Az előző alfejezetekben háromféle inflációtípussal ismerkedhettünk meg, aszerint, hogy milyen okok állhatnak az infláció kialakulása mögött. Eszerint megkülönböztettük a kínálati (költség) inflációt, a keresleti inflációt és az inflációs várakozásokon alapuló inflációt.

Ebben az alfejezetben ismét háromféle inflációtípus kerül bemutatásra, a korábbiakkal ellentétben azonban most a megjelenési formájuk szerint csoportosítjuk őket. Megjelenési formájuk szerint a következő típusú inflációt különböztethetjük meg egymástól:

1. Kúszó infláció;
2. Vágató infláció;
3. Hiperinfláció.

Azért érdemes az megjelenési formái szerint is megkülönböztetni a különböző inflációkat, mert a különböző megjelenés – természetesen – különböző tartalmakat is jelent, és különböző bánásmódokat a kormányzat, illetve a jegybank részéről.

7.8.1 A kúszó infláció

A kúszó inflációnak már a neve is árulkodó: egyértelműen kifejezi ennek az inflációtípusnak a jellegét. A kúszó mozgás egy lassú mozgás, de a lassúság mellett még az is fontos, hogy lényegében nem változik a sebesség. Nem gyorsul, nem lassul jelentős mértékben. Mint ahogy egy gilisztán, egy csigán, vagy lajháron sem látszik, mikor siet, vagy mikor csak ráérősen halad, vagy mikor lassít.

135. Fogalom: kúszó infláció

A kúszó infláció esetében az áremelkedések üteme jellemzően nem haladja meg az évi 10%-ot. Ugyanakkor az áremelkedés üteme jelentősen egyenletes. Nem változik, nem lassul, nem gyorsul, így az árak jövőbeni alakulása előre kiszámítható, tervezhető.

A kúszó infláció a három típus közül a leginkább elfogadható, „szerethető”. Méghozzá főképpen azért, mert a kúszó infláció általában a gazdasági növekedés miatt alakul ki. Lényegében minden gazdasági növekedés természetes velejárója az infláció, a következő okok miatt:

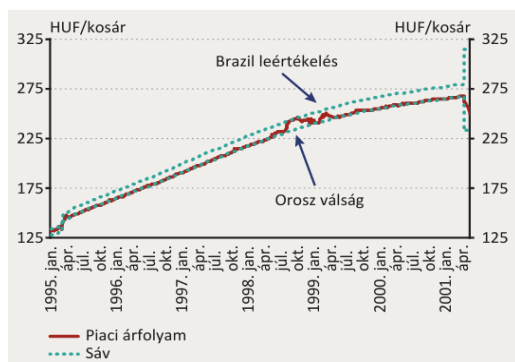
- Az emberek és a vállalkozások optimisták, többet költenek;
- Nem csak többet, de nagyobb forgási sebességgel, azaz gyorsabban költenek;
- Fejlesztéseikhez, beruházásaikhoz sok hitelt vesznek fel.

Bár a gazdasági növekedés esetén – nyilvánvaló módon – nő az értékesíthető áruk és szolgáltatások mennyisége, de nem annyival, amennyi változatlan árszínvonal mellett elég lenne a sok elköltendő pénzzel szemben. Így fokozatosan emelkednek az árak.

Miért az állandó ütem a kúszó inflaciónál? Azért, mert a gazdasági növekedés ütemében sem szoktak nagy kilengések lenni, emellett a forgalomban levő pénzmennyiség – amely főleg a hitelezés útján kerül most forgalomba, a kereskedelmi bankok által – is viszonylag egyenletesen áramlik a gazdaságba. Ezekre az egyenletes hatásokra az infláció így egyenletes árszínvonal emelkedési ütemmel válaszol.

Bár az esetek többségében a kúszó inflációt a gazdasági növekedés okozza, mégis viszonylag gyakori a kínálati (költség) inflációs háttér is. Például, ha olyan erőforrások, melyre a gazdaságnak szinte iparágtól/ágazattól függetlenül szüksége van – mint például földgáz, villamos energia, szállítmányozás,

vagy akár a munkaerő – ára fokozatosan, évről-évre emelkedik, az óhatatlanul hatással van minden árra. Ugyancsak ilyen lassú, egyenletes inflációs hatása lehet az országban forgalomban levő pénz más, külföldi pénzekkel szemben való leértékelődésének is. Ha a belföldi termelésnek nagy az importigénye – energiahordozók, alapanyagok, alkatrészek és egyébek – akkor a forint folyamatos leértékelődése lassú, kúszó inflációt okozhat.

1995-re a magyar államháztartás az összeomlás szélére sodródott elsősorban a nagy államadósság miatt. Ekkor Bokros Lajos pénzügyminiszter és Surányi György MNB elnök vezetésével kidolgoztak egy intézkedéscsomagot, mely a Bokros-csomag elnevezést kapta.

A Bokros-csomag részét képezte az árfolyamrendszer megváltoztatása is, aminek keretében a csúszó leértékeléses rendszer (crawling peg) került bevezetésre. A csúszó leértékelés az árfolyam a várható infláció mértékéhez igazított, előre bejelentett ütemben történő leértékelésére, és a kiszámítható nominális árfolyam horgony szerepére épült. A csúszó leértékelés bevezetésekor, 1995. március 13-án egyszeri lépésként a forint árfolyamát 9 százalékkal leértékelték, majd ezt követően 1995. júniusig havi 1,9 százalékos, míg 1995 júliusa és decembere között havi 1,3 százalékos, előre bejelentett ütemben értékelték le a forint árfolyamát. A leértékelés ütemét a jegybank és a kormány határozta meg egészen a sávosan lebegtetett árfolyamrendszerre és inflációs célkövetésre történő 2001-es váltásig. A csúszó leértékelés időszakának végéig a leértékelések üteme egyre csökkent.

(Forrás: MNB. A forint 70 éve)

A kúszó infláció esetében a gazdasági szereplők megfelelő pontossággal meg tudják határozni a jövőbeni árakat, így képesek a beruházások és fejlesztések pénzügyi tervezését kellő megalapozottsággal elvégezni. Van idő arra, hogy a gazdaság folyamatosan alkalmazkodjon a változó árakhoz, hiszen elég jó pontossággal előrejelezhetők a jövőbeni árak. Van idő arra is, hogy a munkabérek is kellő mértékben és ütemezésben alkalmazkodjanak a változó árszínvonalhoz.

Amennyiben a kúszó inflációt a gazdasági növekedés okozza, általában a jegybank nem avatkozik be, hiszen a pénzmennyiség csökkentésével visszafogná a gazdasági növekedést, esetleg meg is állítaná azt. Ezt általában nem kockáztatja meg a jegybank. Ha már túl nagy az üteme a kúszó inflációnak, akkor esetleg kisebb, nem drasztikus lépésekkel próbálja „terelgetni” a jegybank az inflációt lefelé, de, hogy ne okozzon bajt, komolyabb beavatkozásoktól tartózkodni szokott.

Abban az esetben, ha a kúszó infláció mögött a költségek folyamatos növekedése áll – azaz a kínálati (költség) infláció – úgy ekkor sincs igazán probléma a forgalomban levő pénz mennyiségével, az a kérdés, milyen költség, milyen okból növekszik tartósan. Amennyiben a fizetőeszköz folyamatos leértékelődése miatti importdrágulás áll a háttérben, a jegybank esetleg megpróbálhatja erősíteni a fizetőeszközt. Azonban a fizetőeszköz erősödése az exportot veti vissza, ami megint a gazdasági növekedés tekintetében okozhat problémát.

7.8.2 A vágató infláció

A vágató infláció elnevezés szintén jól takarja azt, milyen jellemzői is vannak ennek az inflációtípusnak. Itt nem pusztán arról van szó, hogy ez egy gyorsabb ütemű infláció, mint a kúszó volt. Mert általában tényleg gyorsabb, de ha magunk elé képzelünk egy olyan lovat, amelyik egész nap arra vár, hogy

kiengedjék a karámba futni, akkor sejthetjük, hogy nem végig versenytempóban fog ő vágatni. Időnként lelassít, kanyarodik, hirtelen irányt vált, lehet, még meg is hempereg néhányszor, gyorsít, és így tovább. A lényeg, hogy általában minden nagyon gyorsan csinál, és kiszámíthatatlanul.

136. Fogalom: *vágtató infláció*

A **vágtató infláció** esetében az áremelkedések üteme jellemzően meghaladja az évi 10%-ot, de nem éri el a havi 50%-ot (más definíciók szerint az évi 100, vagy 200%-ot). Ugyanakkor az áremelkedés üteme nagyon változó, nagyok a kilengések. Hol felgyorsul, hol lelassul, mindezt teljesen kiszámíthatatlanul, előre nem tervezhető, előrejelezhető módon. Általában a gazdaság visszaesése következtében alakul ki, de a gazdaságban szétzilálja a tervezhetőséget, így gyakran gazdasági további visszaesést okoz.

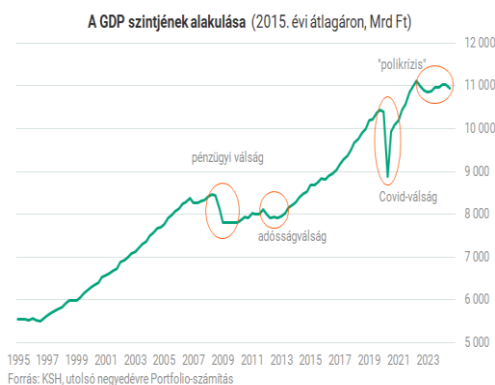

A vágtató infláció annak a jele, hogy az ország pénzügyeinek irányítói – a kormány és a jegybank – nem teljes mértékben urai a helyzetnek. Önmagában a magas inflációs mérték – hirtelen gyorsulások és lassulások nélkül – még lehetne egy tudatos, kézben tartott gazdaságpolitikának a következménye. Például, amikor szándékosan túl sok pénzt „pumpálnak” a gazdaságba a kormány és/vagy a jegybank részéről, hogy egy súlyos gazdasági válság, krízis után meginduljon a gazdasági növekedés. A vágtató infláció azonban nem ilyen: itt nem csak a 10%-ot jelentősen meghaladó inflációmérték a jellemző, hanem az is, hogy kiszámíthatatlanul hol gyorsul, hol lassul az infláció.

Az infláció ütemváltásai – az áremelkedés ütemének gyorsulásai és lassulásai – pontosan a kormányzati és/vagy jegybanki intézkedések nyomán jönnek létre. Sokszor – megfelelő szakértelem hiányában – csak próba-szerencse alapon kísérleteznek, hogy miként lehetne visszaszerezni az ellenőrzést, az uralmat az ország pénzügyei, a fizetőeszköz vásárlóerejének megőrzése tekintetében. Mászor a szakértelem meglenne ugyan, mind a kormányzatnál, mind a jegybankban, azonban nem egyforma stratégiával szeretnék megoldani a helyzetet. Így sokszor egymásnak ellentmondóan avatkoznak be a gazdaság működésébe, gyakran egymás pozitív hatását rontják le. Ezért nagyon fontos az, hogy amikor létrejön a vágtató infláció, akkor tényleg össze kell fognia a kormányzatnak és a jegybanknak annak érdekében, hogy meg lehessen zabolázni azt.

Ahogy a vágtató infláció fogalmának meghatározásában is szerepel, legtöbbször (de nem mindig) gazdasági visszaesést követően alakul ki a vágtató infláció. Ilyenkor már a gazdasági visszaesés is azért jön létre, mert a kormányzat és/vagy a jegybank nem áll a helyzet magaslatán, azaz nem megfelelő eszközöket alkalmaznak a gazdaság, illetve szűkebben a pénzügyek tekintetében. Amikor aztán ezen a „táptalajon” kialakul a vágtató infláció, ott már sokkal nehezebb visszafordítani a gazdaságot, a pénzügyeket a megfelelő irányba. Valószínűsíthető, hogy az a kormányzat, és/vagy jegybank, amely miatt kialakult a vágtató infláció, nem lesz képes megoldani azt, nem lesz képes visszaszorítani az inflációt a kúszó infláció állapotába.

Átnézhet a jegybank a vágtató infláció felett

A Magyar Nemzeti Bank elsődleges célja az árstabilitás elérése és fenntartása, vagyis örökölni az infláció felett, és ha kell beavatkozni. Az áremelkedések szintje egy ideje kritikus szinten van, ám vélhetőleg a keddi kamatdöntő ülésen sem fog a jegybank beavatkozni, jelenleg a gazdaság dinamizálását ugyanis sokkal előrelátóbbnak tartják, mint az árstabilitást.

2021 márciusában az éves összevetésben számított infláció 3,7 százalékos volt, míg a maginfláció 3,9 százalékos alakult, derült ki az előző havi statisztikákból. Ez már az a szint, ahol a jegybanknak elvileg el kellene gondolkodnia a szigorításra, hiszen a 3 százalékos inflációs célhoz képest (mindkét irányban) 1 százalékos a toleranciasáv. Nem a márciusi volt ugyanakkor az első alkalom, amikor "remegett a léc", hiszen az elmúlt hónapokban arra is volt precedens, hogy a vízválásztónak számító 4 százalékos szint fölé szúrt az infláció. A jegybank ugyanakkor nem tett komoly lépéseket annak érdekében, hogy megszelídítse az áremelkedést.

Máshol sem tesznek semmit a jegybankok

Tegyük hozzá, egyrészt ez jelenleg nem egyedi eset, hiszen világszerte egyre komolyabbak az inflációs félelmek, ám a fontosnak tekintett központi bankok, élen az amerikai Fed-dal most a gazdasági növekedésre fókuszálnak. Az Egyesült Államok jegybankját vezető Jerome Powell több alkalommal is kifejtette, hogy egy átfogó időszak átlagát vizsgálják, amikor az inflációt nézik, és amíg nem tapasztalják, hogy stabil lábakon álló gazdasági növekedés lesz, addig nem akarnak szigorítani. Emellett a Fed mindent megtesz, hogy a reálkamatok negatívak legyenek, vagyis a jegybanki alapkamat és az infláció eredője mínusz legyen. Ez már csak azért is fontos, mert ebben az esetben a megtakarítások nem "passzív eszközökbe" mennek, hanem a tőkepiacon

fektetik be, ami hozzájárulhat a beruházások vagy fogyasztanak, ami ismét csak a gazdasági növekedést segítik. Érdekes azt is kifejtetni, hogy Matolcsy György és csapata, miközben nagynevű kollégáit követi, azért is nehéz helyzetben van, mert az első negyedévben részben a központi intézkedések, részben az alapanyag (például az energia) árak emelkedése volt az infláció mozgatórugója.

(Forrás: privatbankar.hu 2021.04.27.)

A vágtató inflációt visszaszorítani „normál” kúszó inflációra, nagyon nehéz, mert a vágtató infláció teljesen szétzilálja a gazdaság megszokott működési rendjét. Borítja a költségterveket, – hiszen már részben kínálati (költség) infláció is történik – de a legnagyobb felfordulást az infláció várakozások megváltozása okozza. Az inflációs várakozások nem csak magasabb inflációt tartanak valószínűnek, de maguk is nagyon változékonyak: esetenként javulnak a kilátások, ilyenkor kicsit optimistábbak az emberek, majd megint jönnek a pesszimista előrejelzések. Egy idő után az inflációs várakozások megragadnak egy magas mértékű inflációra vonatkozó szinten, amit nagyon nehéz lesz a jegybanknak és a kormánynak megváltoztatni.

A vágtató infláció elleni küzdelem azt igényli, hogy a kormányzat pénzügyi irányítása és a jegybank vezetése legyen kellően szakmai, szakértői, másrészt teljes mértékben működjön együtt – figyelemmel persze arra, hogy a jegybank független. Ha érvényesül a kellő szakmaiság, és magas szintű az együttműködés, akkor is nagyon komoly, és nagy hatású intézkedéseket kell hozni: itt már nem lehet „okosban”, látszatintézkedésekkel, vagy finomhangolással megoldani a problémát. A kormánynak és a jegybanknak vissza kell szereznie az ellenőrzést az ország pénzügyei felett.

7.8.3 A hiperinfláció

Amikor a vágtató infláció tovább fokozódik, és már évi több 100% az éves infláció – azaz az árak évente akár többször is megduplázódnak – már hiperinflációról beszélünk. Láthattuk, a vágtató inflációnál, hogy már az is azt a helyzetet tükrözi, hogy az ország pénzügyi irányítása – a kormány és jegybank – nem állnak a helyzet magaslatán, hiszen nem tudják rendesen kézben tartani a gazdaságot, az árrendszert. Itt a kézben tartás nem azt jelenti, hogy mindent az állam mondjon meg, hogy legyen – mit állítsanak elő, mennyit és milyen áron – hiszen az már nem piacgazdaság, hanem szocialista gazdaság. A kézben tartás azt jelenti, hogy megfelel keretrendszert hoz létre a kormány a gazdaság piacszerű működéséhez, megfelelő közszolgáltatásokkal. A jegybank pedig kellő pénzmennyiséget biztosít ahhoz, hogy a gazdaság működni, fejlődni tudjon, miközben az árak is kellően stabilak tudnak maradni. Amikor hiperinfláció van, akkor vagy a kormányzat és a jegybank már csak alig képes a gazdasági és pénzügyi működést befolyásolni – ez a gyakoribb – mert egyszerűen szakmailag nem értenek hozzá, valamint a kormány és a jegybank önállóan, „önjáróan” folytatja tevékenységét, próbálkozik (kevés sikerrel) a helyzet megoldásán. Ugyanakkor az is előfordul, hogy a kormány, és/vagy a jegybank szándékosan idézik elő és tarják fenn a hiperinflációt, mert ez felel meg céljaiknak. Például így akarnak a túlságosan felduzzadt államadósságtól megszabadulni.

Önmagában gazdasági visszaeséséből, vagy jelentős kínálati (költség) inflációból, vagy bármilyen szélsőséges inflációs várakozásokból, vagy szakszerűtlen és nem együttműködő kormányzati és jegybanki politikából, még együttesen sem alakulhat ki hiperinfláció. A hiperinfláció alapvető mozgatója, hogy tudatosan túl nagy mennyiségű pénzt hoznak forgalomba.

137. Fogalom: **hiperinfláció**

A hiperinfláció esetében az áremelkedések üteme jellemzően, több hónapon keresztül meghaladja a havi 50%-ot (más definíciók szerint az évi 100, vagy 200%-ot). Többféle inflációs ok – kínálati, keresleti

és inflációs várakozások – is szerepet játszhat a kialakulásában, azonban súlyossá a hosszan tartó túlzott mennyiségű pénz forgalombahozatala teszi. A gazdaság kiszámíthatósága, tervezhetősége teljesen megszűnik, minden gazdasági szereplő számára csak a túlélés a cél.

A hiperinfláció esetében a szükségesnél sokkal nagyobb mennyiségű pénz van forgalomban. Ez sokszor annak is köszönhető, hogy a gazdaság teljesítménye jelentősen visszaesett, miközben a forgalomban levő pénz mennyisége nem csökkent.

A pénz forgási sebessége is ugrásszerűen meg növekszik, mivel egyszerűen nincs értelme a pénzt megtakarítani, félretenni, hiszen rohamosan veszíti el a vásárlóerejét. Így, aki pénzhez jut, minél hamarabb igyekszik elkölteni azt, hogy minimalizálja a pénz vásárlóerejének folyamatos csökkenéséből származó kárát. Természetesen, ez még tovább rontja a helyzetet, még jobban felgyorsul az infláció üteme.

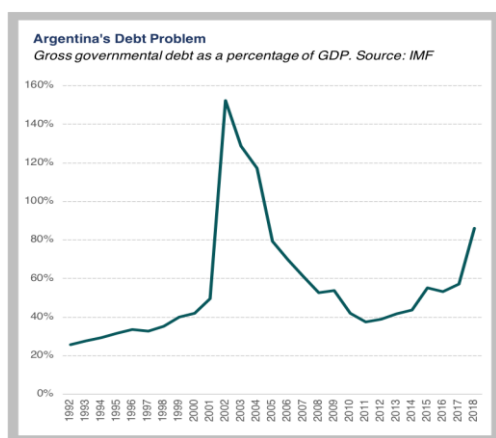
A hiperinfláció sokszor összekapcsolódik az államcsóddal – amikor az államháztartás nem tudja, nem akarja már törleszteni a hiteleit. A kormány ilyenkor sokszor szándékosan idézi elő a hiperinflációt, vagy legalábbis szándékosan hagyja elszabadulni az inflációt, hogy adóssága jelentős részétől ezáltal meg tudjon szabadulni.

Az argentin államcsőd

Ekkor ütött be 2001. szeptember 11. A következő hónapban már az argentin kötvények -kockázati felára volt a legmagasabb a világon. A kormány a nyugdíjak és a köztisztviselők -bérek csökkentésére és egy sor egyéb költségvetési megszorításra kényszerült. Az IMF azonban nem elégedett meg ezzel, és novemberben nem utalták át a program szerint esedékes összeget. A hírre a tőke menekülőre fogta, s emiatt december 2-án a pénzügyminiszter újabb drasztikus intézkedéseket jelentett be: három, majd tizenkét hónapra befagyasztották az összes bankszámlát, és csak limitált értékben, heti egy alkalommal lehetett pénzt felvenni a bankokban. Hamarosan bejelentették a magánnyugdíjrendszer államosítását is. Újra beigazolódott Rüdiger Dornbusch egykori mondása: „A válság a vártnál sokkal lassabban érkezik meg, de sokkal gyorsabban zajlik le, mint amire számítottunk”.

Utcai tiltakozások indultak a kormány és az IMF ellen, mire 2001. december 19-én rendkívüli állapotot hirdettek – a zavargások így is 28 halálos áldozatot követeltek. Az elnök lemondott, utódja decemberben bejelentette az államcsődöt, majd ő is távozott a színről. Az új kormány 2002 januárjában

30 százalékkal leértékelték a pesót. A bankbetéteket bizonyos összeghatár felett állampapírrá minősítették és nyolc évre zárolták. Áprilisban egy dollár már 3,5 pesót ért. A devizaszámlák egyenlegét pesóra konvertálták, így a dollárban takarékoskodók egyik hónapról a másikra elveszítették megtakarításaik értékének nagy részét. A munkanélküliség elérte a 20 százalékot, az infláció meghaladta a 40-et. A középosztály jelentős része elindult a lejtőn, a szegénységi küszöb alatt élők aránya az 1998-as 26 százalékról 2002-re 58 százalékra nőtt.

Mi legyen az államadóssággal?

Amikor egy ország nem fizet, az adósok és a hitelezők gazdaságpolitikai szempontjai – a közös érdekek ellenére – elválnak egymástól, még akkor is, ha a két oldal egyetért a csőd okaiban és akár még a makrogazdasági kilátásokban is. Az IMF nyitott volt bizonyos engedményekre, de közben a morális kockázattól is tartottak: -attól, hogy az argentin kormány azonnal lazít, amint ők engedményeket tesznek. A nagy kérdés azonban nem az IMF-tartozás sorsa volt, mert feljűk a kormány igyekezett teljesíteni, hanem az adósság nagyobbik részének a jövője.

Az argentin tartozásokon belül 2004-ben közel 60 százalékra rűgott a kötvénytulajdonosok beragadt követelése. A kiszolgáltatottságuk kapóra jött a Kirchner-kormánynak: a lehető legnagyobb adósságcsökkentési arányt igyekeztek velük szemben kikényszeríteni. Az adósságterhek jelentős részétől megszabaduló gazdaság víziója nagyon csábítónak tűnt. A végső határidőig, 2005 februárjáig a kötvénytulajdonosok több mint háromnegyede jelezte, hogy elfogadja a kormány diktátumát. Sebastian Edwards közgazdász későbbi számításai alapján az egyezés mintegy 75 százalékos értékvesztést okozott számukra. Ez nemzetközi összehasonlításban kirívóan magas arálynak számított. (Forrás: magyararancs.hu 2023.11.13.)

A hiperinfláció tehát azért alakul ki, mert nagyon jelentős mértékben megbomlik az egyensúly a forgalomban levő pénz mennyisége és azoknak az áruknak és szolgáltatásoknak a mennyisége között, amire el lehet költeni a pénzt. Itt nem kismértékben haladja meg a pénzmennyiség az áruk és szolgáltatások mennyiségét, hanem nagyon jelentős mértékben. Mert, ha csak kismértékű lenne az, amennyivel több pénz van forgalomban a szükségesnél, akkor a gazdaság kűszó, vagy esetleg vágató inflációval viszonylag gyorsan megemeli az árszintet, hogy a megemelkedett áron már minden forgalomban levő pénz elkölthető legyen valamire. A hiperinfláció kialakulásakor azonban túlságosan sok már a forgalomban levő pénz, ami miatt nagyon felerősödnek az inflációs várakozások. A nagyon komoly mértékű inflációra vonatkozó várakozások viszont nagyon jelentős mértékben megnövelik a pénz forgási sebességét. Mint azt korábban láttuk, a pénz forgási sebességének növekedésével, ugyanaz a forgalomban levő pénzmennyiség is sokkal nagyobbak tűnik. Ebben az esetben is ilyenkor „szabadul el a pokol”, amikor a pénz forgási sebessége akár a többszörösére is nő. Ez már önmagában képes lenne beindítani a hiperinflációt, de ha eközben további pénzmennyiség kerül a forgalomba, akkor az „olaj a tűzre”. Még jobban gyorsul a pénz forgási sebessége.

76. ábra: a valaha volt legnagyobb hiperinflációk a világon

Ország	A legnagyobb mértékű infláció hónapja	A legnagyobb mért havi infláció (%)	A legnagyobb mért havi infláció (%) napi inflációra átszámítva	Az árak duplázódásához szükséges legrövidebb idő
Magyarország	1946. július	$1,30 \times 10^{16}$	195	15,6 óra
Zimbabwe	2008. november	79,6 milliárd	98	24,7 óra
Jugoszlávia	1994. január	313 millió	65	1,4 nap
Németország	1923. október	29.500	21	3,7 nap
Görögország	1944. november	11.300	17	4,5 nap
Kína	1949. május	4.210	13	5,6 nap

Forrás: Tarisayi (2009, 13. o.)

A hiperinflációban nem sok „szeretnivaló” van. Korábban láttuk, hogy az infláció előnyös lehet annak, akinek hiteltartozása van, ez itt is fennáll. Akár államadósságról, akár vállalati, vagy lakossági hiteltartozásról is van szó. Ezért azonban nagyon nagy árat kell fizetni: gyakorlatilag összeomlik a gazdaság. Ilyen mértékű infláció már nem előnyös az exportőröknek, vagy a belföldi turizmusnak sem, hiszen a gazdaság árnyéka önmagának: a túlélésért küzd. Az iparágak, ágazatok közül nyertesként általában a mezőgazdaság és az élelmiszeripar kerül ki, hiszen enni mindig kell... Azonban ez a nyertesség is csak látszólagos, hiszen a gazdaság drasztikus visszaesése alól nem vonhatja ki magát sem a mezőgazdaság, sem az élelmiszeripar.

77. ábra: a valaha volt legnagyobb címletű forgalomba is hozott bankjegy

Sajnálatos módon a hiperinflációhoz kapcsolódó rekordokat hazánk tartja. Korábban már láthattuk a legmagasabb havi inflációs, vagy az árak megduplázódásához szükséges legrövidebb idő rekordjai ugyancsak hazánk nevéhez fűződnek. Csakúgy, mint a legnagyobb címletű forgalomba hozott bankjegy, a százmillió-billió pengő. 1 billió az 1.000 milliárd, 1 milliárd az 1.000 millió. Millió mögött 6 nulla áll, milliárd mögött 9, billió mögött 12, és ebből van 100 millió. Tehát ennek a bankjegynek a címele: 100.000.000.000.000.000.000. Tehát 20 nulla! Már a nyomdában elkészült ennek a kétszeres címele is, a kétszázmillió-billió pengő, de már annyi értéke sem volt, hogy érdemes legyen kiszállítani,

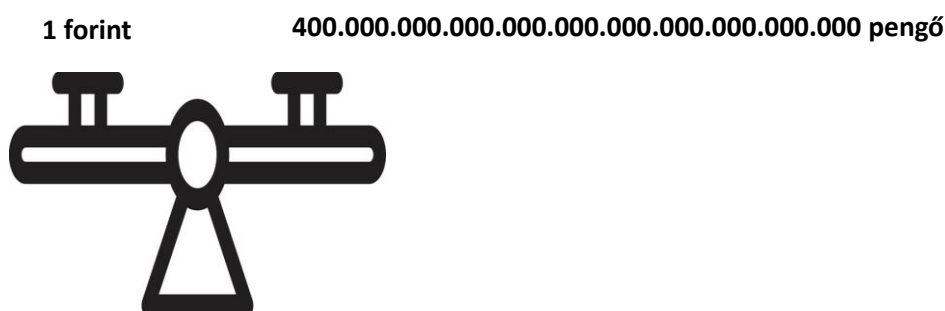
forgalomba helyezni. Következő hónapban, 1946. augusztus 1. napjával pedig pénzcseré következett, érkezett az új fizetőeszköz, a forint.

138. Fogalom: *pénzcseré*

Amikor egy országban a jegybank új fizetőeszközt (pénzt) hoz forgalomba, és meghatározott átváltási árfolyamon beváltja a forgalomból kivonásra kerülő fizetőeszközt (akár valuta, akár deviza) az új, forgalomba hozandó fizetőeszközre, azt **pénzcserének** nevezzük.

Pénzcserére nem csak akkor kerülhet sor, amikor a hiperinfláció miatt értékét veszíti a régi pénz, és a gazdaság működőképességének biztosítása érdekében új pénzt vezetnek be. Amikor Nyugat-Németország és Kelet-Németország 1990-ben egyesült, akkor a kelet-német márkát lecserélték nyugat-németre. 1999-től 2002-ig aztán a német márka került lecserélésre, mivel bevezették az eurót. Amelyik uniós ország belép az eurózónába, ott a hazai fizetőeszköz (pénz) lecserélésre kerül euróra, meghatározott átváltási árfolyamon.

78. ábra: forint bevezetési árfolyama a pengővel szemben

Forrás: saját szerkesztés

Egy forint 400.000 quadrillió pengőt ért a forint bevezetésekor. A quadrillió 27 darab nullát jelent, a 400.000 nulláival együtt ez 32 db nulla a 4-es mögött. Tehát, ha valakinek volt a legnagyobb forgalomba hozott címletű bankjegyből 5 raklappal, akkor az ért 1 forintot. Így nem sokan váltottak pengőt forintra. Egy teljesen új árrendszert kellett létrehozni.

7.8.4 A jegybank harca az infláció ellen: a pénzmennyiség csökkentése

Láthattuk, nem mindig a forgalomban levő pénz a szükségesnél nagyobb mennyiségével van a baj, amikor inflációról beszélünk. De nagyon sok esetben igen, mert – ahogyan az korábban bemutatásra került – a vevői oldalról jelentkező, úgynevezett keresleti infláció esetében az „infláció motorját az indítja be”, hogy a kellenél több pénz van a forgalomban. Ugyanakkor azt is tudjuk már, hogy a keresleti infláció és a gazdasági növekedés együtt járnak. Tehát, mégha a forgalomban levő pénz mennyisége többnek is mutatkozik, mint amennyire a gazdaságnak éppen szüksége lenne, ez ilyenkor általában nem gond. Néhány százalékos, ráadásul kúszó infláció nem okoz különösebb problémát olyan országban, ahol folyamatos és jelentős gazdasági növekedés van.

Az igazi gond a forgalomban levő pénz szükséges szintet meghaladó mennyiségével általában akkor van, ha az a növekvő államadósság következménye, méghozzá olyan gazdasági környezetben, ahol nincs, vagy alig van gazdasági növekedés. Mert jelentős gazdasági növekedés elérése érdekében vállalható az az „ár”, hogy kicsit „elszalad” az infláció. Azonban, ha nincs számottevő gazdasági növekedés, akkor ugyan miért kellene vállalnia a gazdaságnak azt, hogy a forgalomban levő pénze vásárlóértéke folyamatosan romlik, azaz infláció van?

Azt is láthattuk korábban, hogy az inflációs várakozások romlása – azaz a növekvő inflációra való számítás – miatt is nagyon komoly mértékű infláció alakulhat ki. Ebben az esetben eredetileg nem lenne a szükségeshez képest túl sok pénz a forgalomban, azonban mivel romlanak az inflációs várakozások, felgyorsul a pénz forgási sebessége. A pénz forgási sebességének felgyorsulása olyan, mintha több pénz lenne a forgalomban, hiszen ugyanaz a pénzmenyiség gyorsabban jár kézről-kézre az adásvételek során. Tehát, ebben az esetben is lehet, érdemes a forgalomban levő pénz mennyiségének csökkentésével foglalkozni.

Az alábbiakban áttekintésre kerülnek azok a jegybanki beavatkozási eszközök, melyekkel – ha a jegybanknak ez a szándéka – a forgalomban levő pénz mennyiségét lehet csökkenteni. A jegybank az alábbi eszközökkel képes a forgalomban levő pénz mennyiségének csökkentésére:

1. Forint vásárlása, azaz külföldi deviza értékesítése (a devizatartalékból) nyíltpiaci műveletekkel;
2. Arany értékesítése nyíltpiaci műveletekkel;
3. A jegybanki alapkamat és irányadó kamat (egynapos betéti) növelése;
4. A refinanszírozási hitelkamat növelése;
5. Jegybanki kötvény kibocsátása, elérhető hozamok növelése (diszkontkötvényeknél nincs formálisan kamat);
6. A jegybank által korábban vásárolt államkötvények és vállalati kötvények forintért való értékesítése (nyíltpiaci műveletekkel);
7. A kötelező tartalékráta növelése.

A fenti jegybanki eszközök egy része a forgalomban levő jegybankpénz csökkentésére (azaz, ahogy ezt korábban neveztük, megsemmisítésére) irányul, a másik része viszont kifejezetten arra, hogy a kereskedelmi bankok hitelezés útján kevesebb számlapénzt teremthessenek. A kereskedelmi bankok számlapénz-teremtését közvetlenül korlátozza a kötelező tartalékráta növelése, és a refinanszírozási hitelek kamatainak növelése.

Nyíltpiaci műveletnek nevezzük azt, amikor a jegybank egyszerű piaci résztvevőként külföldi devizát, aranyat, vagy hazai államkötvényt, vállalati kötvényt ad el, vagy vásárol.

Irányadó kamat a jegybank által a nála elhelyezett, 1 napra lekötött betétek után fizetendő kamat (éves kamat formájában meghatározva).

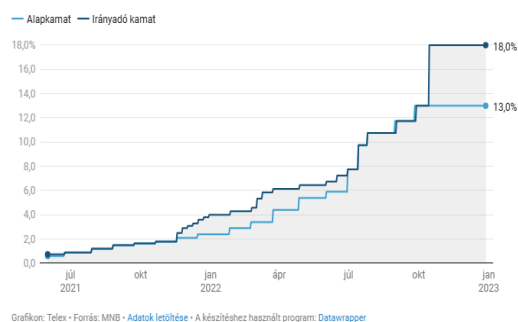
1. Amikor a jegybank (esetünkben a Magyar Nemzeti Bank) forintot szeretne vásárolni a nagy külföldi tőzsdéken – annak érdekében, hogy ez a megvásárolt mennyiség már ne legyen a forgalomban – valami olyat kell értékesítenie, amit korábban megvásárolt. Ez jellemzően külföldi deviza (euró, amerikai dollár, angol font, svájci frank, japán jen és egyebek), amelyet a megvásárlásukkor a devizatartalékjába helyezett. Ez az eszköz gyorsan képes viszonylag nagy mennyiségű forintot a forgalomból kivonni, de hátránya, hogy így csökkennek a devizatartalékok. Mert a Magyar Nemzeti Banknak forintból végtelen, korlátlan mennyisége van, de külföldi devizából véges a készlete, hiszen azokat nem ő bocsátja ki, azokat meg kellett korábban vásárolnia. E módszer használatának további következménye, hogy mivel a Magyar Nemzeti Bank forintot venne, így komoly keresletet támaszt a forint iránt a forintpiacon. A kereslet és kínálat törvénye szerint, amikor ilyen nagy kereslet jelenik meg a piacon a forint iránt, nőni fog a forint ára más, külföldi devizákban kifejezve: azaz erősödik a forint. Ez pedig nem biztos, hogy túl jó hír a magyar exportőröknek, vagy a hazai turizmusnak, ahogyan azt már korábban láthattuk. Éppen ezekért a jegybank általában ezt a módszert akkor használja, amikor a forintot erősíteni szeretné, a forgalomban levő pénzmennyiség csökkentésére ritkán veti be;
2. Az előző ponthoz hasonlóan aranyat is értékesíthet a jegybank. Ez inkább csak elvi lehetőség, mert nagyon-nagyon ritkán ad el a jegybank aranyat – akkor már nagyon nagy bajnak kell lennie – és akkor is inkább külföldi devizákért adja el, nem pedig forintért;
3. A jegybanki alapkamatot a jegybank a nála elhelyezett bankbetétek után fizeti, főként a kereskedelmi bankok számára, aki nála bankszámlát vezetnek. Ritkábban a Magyar Államkincstár és az Államadósság Kezelő Központ számára, mert jellemzően nekik nincs olyan sok szabad pénzük, amit bankbetétbe helyezhetnének a Magyar Nemzeti Banknál. Amikor a jegybank azt szeretné, hogy gyorsan és nagymennyiségű forint áramoljon hozzá bankbetétek útján vissza, akkor nyilvánvalóan olyan magasra emeli a jegybanki alapkamatot, hogy az nagyon vonzó legyen a kereskedelmi bankok számára. Míg a jegybanki alapkamat látraszóló kamat, addig az irányadó kamat a jegybanknál egy napra lekötött betétek után fizetett kamat. Ez az irányadó kamat általában magasabb szokott lenni, mint a jegybanki alapkamat (de semmiképpen nem kisebb). Ez az egyik fő módszer a forgalomban levő pénz gyors és nagymértékű csökkentésére. További előnye lehet, hogy mivel a pénzkínálat – a forgalomban levő pénz – mennyisége jelentősen csökken, így a kereslet és kínálat törvénye szerint valószínűleg megnő a forint ára a külföldi devizákban kifejezve, azaz erősödik a forint;
4. A refinanszírozási hitelt jellemzően arra szokták a kereskedelmi bankok felvenni – a jegybanktól – hogy abból maguk is hitelt nyújtsanak, banki ügyfeleik részére. Tehát, ami refinanszírozási hitelt a jegybank a kereskedelmi bankoknak nyújt, abból bankhitel lesz, vállalatok, lakosság vagy önkormányzatok felé. Vagyis ezeknek a hiteleknek a felhasználásával – amelyeket természetesen kamatostul vissza kell fizetni a jegybanknak – a kereskedelmi bankok számlapénzt teremtenek, bővítik a forgalomban levő pénz mennyiségét. Mivel a kereskedelmi bankoknak a refinanszírozási hitel után kamatokat kell fizetni, így, ha túl magas ez a refinanszírozási hitelkamat, akkor nem fogják felvenni. Nem veszik fel, mert ők nem tudnak majd keresni ezen az üzleten, hiszen ezt a pénzt továbbhiteleznék, és nem lehet a banki

ügyfelektől akármilyen magas hitelkamatot kérni. Így, ha a jegybank, a Magyar Nemzeti Bank nem szeretné, hogy további számlapénzeket teremtsenek a gazdaság számára a kereskedelmi bankok, akkor kellően magas refinanszírozási hitelkamatot kér tőlük. A magas refinanszírozási hitelkamat „elriasztja” a kereskedelmi bankokat attól, hogy felvegyék a refinanszírozási hiteleket, így aztán ebből nem is tudnak majd számlapénzt teremteni. Ez is egy „kedvelt” módszere a jegybankoknak, hogy gyorsan visszafogják a kereskedelmi bankok számlapénzteremtését. Bezzeg, amikor jól jön ez a kereskedelmi banki pénzteremtés, akkor akár 0%-ra is leviszi a jegybank a refinanszírozási hitel kamatát;

5. A jegybank – látszólag furcsa módon, hiszen végtelen mennyiségű forintja van – maga is vehet fel hitelt a kereskedelmi bankoktól, még hozzá kötvénykibocsátással. Ezek a kötvények természetesen nincsenek kinyomtatva, csak értékpapírszámlákon tartják nyilván őket. Jellemző futamidejük csupán egy hét. A jegybank kibocsátja a kötvényt, a névértékénél alacsonyabb, diszkont áron, majd egy hét múlva a névértéket törleszti a kötvényvásárló kereskedelmi bank számára. Miért ez a bonyolultság, ahhoz képest, hogy ugyanezeket a pénzeket betét (látra szóló, egynapos lekötött) formájában is bevonozhatná a jegybank? Mert a látra szóló betétet bármikor kiveheti a betétes kereskedelmi bank a jegybankból. Az egynapos betétet is bármikor kivehetik, csak akkor elveszítik a magasabb kamatokat, amit a lekötés miatt kapnának. Tehát a betéti forma nem garantálja, hogy meghatározott ideig a kereskedelmi bankok a jegybanknál „parkoltatják”, forgalmon kívül tartják szabad pénzük egy részét. Márpedig a jegybank azt szeretné, ha az a pénzmennyiség, amit ő ki szeretne vonni a forgalomból, az biztosan nem menne vissza egy óra, vagy 1 nap múlva, ha a kereskedelmi bankok azt úgy akarják. Ez a kötvénykibocsátás lényege, hiszen így egy hétig biztosan nem mozdul a kötvénykibocsátással a jegybank részére meghitelezett összeg. Hiszen a jegybank biztosan csak egy hét elteltével fizeti ki a kötvénytulajdonosoknak a kötvények névértékét (azaz a teljes értékét). Ez is egy gyakran használt jegybanki eszköz a forgalomban levő pénzmennyiség szűkítésére, kiváltképp, hogy egyszerre 1.000 milliárd forint kötvényt szokott (2025-ben legalábbis) a jegybank kibocsátani;
6. A jegybank által birtokolt, korábban megvásárolt magyar államkötvényeket, illetve magyar vállalati kötvényeket is piacra dobhat a Magyar Nemzeti Bank. Természetesen, ugyanúgy nyíltpiaci művelet keretében, a Budapesti Értéktőzsdén, mint korábban láttuk azt a külföldi devizák, vagy arany – külföldi tőzsdéken való – értékesítése kapcsán. Hátránya, hogy ha nagy tételben dobja piacra ezeket a jegybank, akkor ezeknek az értékpapíroknak le fog menni a tőzsdei árfolyama. Hiszen a kereslet és kínálat törvénye szerint, ha valamiből – jelen esetben ezekből a kötvényekből – nő a piaci kínálat, akkor le fog esni az ára. Esetleges előnye lehet ennek a módszernek, hogy a forint erősödhet, hiszen forintért értékesülnek ezek a piacra dobott kötvények, így a forint iránti kereslet megugrik;
7. Végül a jegybank emelheti is a kötelező tartalékráta mértékét. Korábban láthattuk, hogy a kereskedelmi bankok a hozzájuk elhelyezett bankbetétekből mindig kötelezően egy meghatározott százalékot (2025-ben ez 10%) tartalékba kell helyezniük. E kötelező tartalékot a bank nem forgathatja meg, nem helyezheti ki hitelbe, nem költheti el munkabérekre, vagy értékpapírvásárlásra. Ennek a tartaléknak mindig elérhetőnek kell lennie, hiszen ebből tartja fenn a bankbetétesek felé a fizetőképességét a kereskedelmi bank. Ebből kell biztosítania azt, hogy a betétesek (akik lekötött betétet, vagy folyószámlát tartanak fenn a banknál) bármikor szabadon tudjanak pénzük felett rendelkezni: átutalhassanak, vehessenek fel készpénz, bankkártyával vagy telefonnal fizethessenek vásárláskor. Láthattuk a pénzmultiplikátornál, hogy az, hogy a kereskedelmi bankok mennyire tudják a gazdaságban a jegybankpénzt megtöbbszörözni, úgy határozódik meg, hogy 1 forintot elosztjuk a kötelező tartalékráta mértékével. Ez 2025-ben $1/0,1 = 10$, amiből 1 Ft az induló jegybankpénz, 9 Ft pedig az, amit a kereskedelmi bankok maguk teremtenek, hitelezéssel, számlapénz formájában. Nyilvánvaló,

hogy amennyiben a jegybank azt szeretné, hogy kevesebb pénzt teremtsenek a kereskedelmi bankok, úgy növelnie szükséges a kötelező tartalékráta mértékét. Például, ha azt felemelnék 20%-ra, akkor a pénzmultiplikátor új értéke: $1/0,2 = 5$ lenne, amiből 1 Ft az induló jegybankpénz, de a kereskedelmi bankok most már csak 4 Ft számlapénzt tudnának teremteni. Ez a módszer is gyakran használatos, de hátránya, hogy nem azonnal csökkenti a forgalomban levő pénz mennyiségét, hanem csak a jövőben kevésbé tud a forgalomban levő pénz mennyisége a kereskedelmi bankok pénzteremtése által növekedni.

A magyar jegybanki kamatszint alakulása (%)

2022, az év, amikor ismét megismertük ezt a szót: *alapkamat*

Több mint egy évtizeden keresztül alacsonyan tartották a jegybanki kamatokat a fejlett világban, így Magyarországon is, ennek azonban 2021-ben vége lett. Csakhogy míg az európai és az amerikai jegybank néhány százalékkal emelt, az MNB irreálisan magas szintig vitte fel az alapkamatot és az irányadó kamatot, hogy a forintot védje. Megnéztük, miért.

Ha valaki 2022. január elsején azt mondta volna Matolcsy Györgynek, hogy év végére 18 százalék lesz Magyarországon az irányadó kamat, a jegybankelnök valószínűleg kineveti az illetőt. Az egyhetes betéti tender kamatlába (ami idén októberig az irányadó kamatnak számított), az évet 4 százalékon kezdte, de 2021. közepén csak 0,75 százalékról kezdték el feltornázní.

Még az ősz elején sem látszott ilyen rossznak a helyzet. Szeptember 27-én Matolcsy György sajtótájékoztatón jelentette be, hogy 13 százalékra emelik az alapkamatot, de annál feljebb már nem viszik majd. Ezt kicsit több mint két hétig sikerült tartani, az ekkor már 434 forint környéki euróárfolyam láttán október 13-án aztán rögtön át is alakították a betéti kamat rendszerét. Azóta az EU-ban messze kiemelkedő, 18 százalék az irányadó kamat Magyarországon.

Nem a forint éve volt 2022

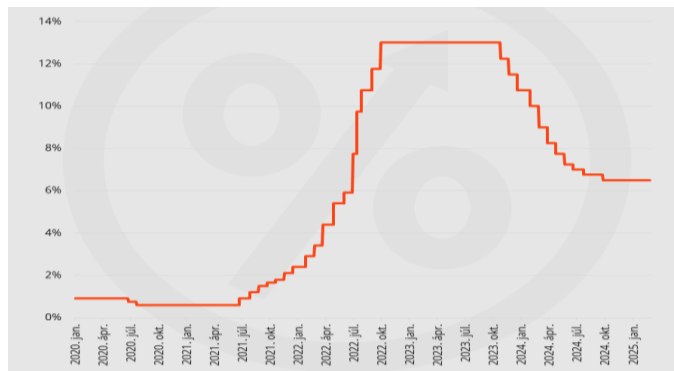
Az árstabilitás fenntartása, azaz az infláció 3 százalék körüli tartása Magyarországon a Magyar Nemzeti Bank feladata. Az intézménynek számos eszköze van arra, hogy lassítsa vagy gyorsítsa a növekedést, és növelje vagy csökkentse az inflációt. A legfontosabb eszköz ezek közül a kamatszint változtatása. A jegybank többféle kamat szintjét is meghatározza, amelyek közül általában az alapkamat és az irányadó kamat a legfontosabb. Az előbbi most 13 százalék, az utóbbi 18 százalék.

(Forrás: telex.hu 2022.12.29)

Bármilyen módon is csökkenti jelentősen a forgalomban levő forint mennyiségét a Magyar Nemzeti bank, a kereslet és kínálat törvénye szerint – mivel csökken a forint kínálata a forintpiacon – a forint erősödni fog. Csak az a kérdés, mennyivel. A forintért való értékesítés – külföldi devizát, aranyat, államkötvényt, vállalati kötvényt (ezeket korábban a Magyar Nemzeti Banknak meg kellett vásárolnia) – jellemzően csak rövidebb időszakra erősíti a forint árfolyamát. Akkor lehet hosszabb a hatás, ha ezeknek a nyíltpiaci műveleteknek az eredményeképp valóban jelentős mennyiségű forint kerül ki a forgalomból.

A forint árfolyamának erősödése tekintetében a jegybanki alapkamatnak, illetve az irányadó kamatnak az emelése sokkal tartósabb hatást tud kifejteni. Kiváltképp akkor, ha nagyon erőteljesen mértékben

79. ábra: a magyar jegybanki alapkamat 2020 január és 2025 július között (Forrás: bankmonitor.hu)

7.9 Összefoglalás

237

természetes, hogy a gazdaság szereplőinek több a pénze, több jövedelem keletkezik, többet és gyorsabban költenek, és még sok hitelt is felvesznek. Lehet persze ilyenkor is kivonni pénzt a gazdaságból a jegybank által, azonban azzal pontosan a gazdasági növekedést, annak folytatódását veszélyeztetik. Keresleti infláció esetében csak egyszer van „értelme”, azaz létjogosultsága a forgalomban levő pénz mennyisége csökkentésének, nevezetesen akkor, ha a kormányzati túlköltekezés, az államadósság növekedése miatt a gazdaságba áramló pénzmennyiséget kell kivonni, de itt is csak akkor, ha ez a túlköltekezés nem generált gazdasági növekedést. Tehát a gazdasági növekedés lényegében mindenre mentség. Viszont, ha nincs gazdasági növekedés, és van infláció, akkor valóban lépnie szükséges a jegybanknak. Az inflációs várakozásokon okozta infláció is lényegében független a forgalomban levő pénz mennyiségétől. Ilyenkor nem a pénzmennyiséggel, hanem a pénz forgási sebességével van a probléma. A pénzforgási sebessége viszont azért növekszik meg, mert az emberek tartanak az árak további emelkedésétől, és mihamarabb szeretnék a pénzüket elkölteni, hogy annak ne romoljon tovább a vásárlóértéke. Ebben az esetben tehát valahogy az „emberek fejében” kellene „rendet tenni”, már amennyiben az inflációs várakozásaik nem logikusak és ésszerűek. Tehát, ha az emberek pénzromlástól, inflációtól való félelme nem nyugszik valós alapokon, akkor lehet megpróbálni kormányzati és jegybanki, jól összehangolt, együttműködő kommunikációval hatni az emberekre. Ez egyáltalán nem könnyű feladat.

Az inflációk megjelenési forma szerinti csoportosításkor lényegében ugyanazok a logikák, összefüggések köszöntek vissza, mint az infláció kialakulásának különböző okai esetében. Ha a gazdasági növekedéshez kapcsolódó inflációról – kúszó -van szó, akkor nincs nagy gond, lényegében nem szükséges beavatkozni a jegybank részéről, csak arra szükséges ügyelni, hogy a gazdaság ne váljon „túlfűtötté”, azaz a kereskedelmi bankok ne nyújtsanak túl sok hitelt, ne legyenek gazdaságilag megalapozatlan hitelfelvételek. A kúszó infláció kapcsolódik jellemzően a kínálati (költség) inflációhoz is, tehát az árak, lassan fokozatosan, de folytonosan emelkednek, úgy, ahogyan a ráfordítások is emelkednek. Láthattuk, ilyenkor sincs lényegi dolga a jegybanknak, hacsak nem akkor, ha a hazai fizetőeszköz túlzott leértékelődése áll fenn (import drágulása). A vágató infláció esetében viszont már komoly gondok vannak a gazdaságban, kiváltképp annak kormány és jegybank általi pénzügyi irányításában. Ilyenkor a kormánynak és a jegybanknak együttesen, jól összehangoltan, nagy hozzáértéssel, szakmaisággal kell intézkedéseket hozniuk. Például, a jegybank ilyenkor valóban csökkentheti a forgalomban levő pénzmennyiséget, hogy valami nagyobb baj kialakulását megelőzze. A hiperinfláció már a teljes szétesés állapota, ott már szinte újjá kell építeni a gazdaságot, legjobb, ha erről csak tanulunk, és nem kell személyesen átélni.

7.10 Fő üzenet

- Ha gazdasági növekedés van, akkor az mentség a kúszó inflációra, nem kell beavatkozni;
- A kínálati (költség) inflációt is túl kell élni, nem jó, ha a gazdaság alkalmazkodását a jegybank megzavarja;
- Az inflációs várakozások tekintetében könnyű az embereket megijeszteni, annál nehezebb a helyzetet normalizálni;
- A gazdasági növekedés beindítása érdekében érdemes lehet (kúszó) inflációt is a jegybanknak beindítania, pénzteremtés által.

8 Hivatkozások

Ábrényi Kornél et al. (1897) A Pallas Nagy Lexikona; Pallas Kiadó, Budapest

Dunnell, T. Hunt, M. (2024) [What Was Earth's Population Through History? — History Facts](#)

Edvinsson, R. (2009) Swedish monetary standards in historical perspective; Stockholm Papers in Economic History, No. 6; Stocholm University

GKI (2024) Hungary's 20 Years in the EU: How Has the Forint Exchange Rate Changed? [Hungary's 20 Years in the EU: How Has the Forint Exchange Rate Changed? | GKI Gazdaságkutató Zrt.](#) Letöltés ideje: 2025.07.14.

Honvári János és Torda Csaba (2009) Magyarország csatlakozása az IMF-hez és a Világbankhoz I-III.; Archiv.net, 9. évfolyam, 3. szám, Magyar Nemzeti levéltár, Budapest

Kohn, M. (1998) Bank- és pénzügyek, pénzügyi piacok; Osiris – Nemzetközi Bankárképző, Budapest

MNB (2016) A forint 70 éve: Út a hiperinflációtól az árak stabilitásáig; szerkesztette: Virág Barnabás

Tarisayi, E. (2009). Voting in despair: The economic & social context. In E. V. Masunungure (Ed.), Defying the winds of change: Zimbabwe's 2008 elections (pp. 11-24). Harare, Zimbabwe: Weaver Press

9 Fogalmak tartalomjegyzéke

1. Fogalom: tranzakció	12
2. Fogalom: tranzakciós költség	12
3. Fogalom: kölcsön (általában)	14
4. Fogalom: hitel (általában)	15
5. Fogalom: biztosítás	17
6. Fogalom: adózás	17
7. Fogalom: pénz fogalma	25
8. Fogalom: pénz funkciói	30
9. Fogalom: valuta	32
10. Fogalom: deviza	32
11. Fogalom: megtakarítás	36
12. Fogalom: pénz vásárlóereje	36
13. Fogalom: árupénz	37
14. Fogalom: merkantilizmus	41
15. Fogalom: monometalizmus	43
16. Fogalom: bimetalizmus	43
17. Fogalom: infláció	47
18. Fogalom: defláció	47
19. Fogalom: pénzletét	50
20. Fogalom: kamat	51
21. Fogalom: pénzbetét	51
22. Fogalom: váltó	58
23. Fogalom: váltó forgatása	59
24. Fogalom: váltó kellékei	60
25. Fogalom: adóslevél	64
26. Fogalom: saját váltó	64
27. Fogalom: idegen váltó	64
28. Fogalom: váltó leszámítolása	65
29. Fogalom: korai bankok	67
30. Fogalom: kézizálog	67
31. Fogalom: lombard hitel	68
32. Fogalom: letét (pénzügyi)	68
33. Fogalom: letéti bank	69
34. Fogalom: kereskedelmi hitel	69
35. Fogalom: finanszírozás	70
36. Fogalom: bankbetét	70
37. Fogalom: kötelező tartalék	70
38. Fogalom: kereskedelmi bank	70
39. Fogalom: befektetési bank	72
40. Fogalom: bankszámlák közötti átvezetés	73
41. Fogalom: banki tranzakció	74
42. Fogalom: bankszámlák közötti átutalás	74
43. Fogalom: elszámolóház (klíring) bank	77
44. Fogalom: csekk	79
45. Fogalom: bankjegy kibocsátása	82
46. Fogalom: korai bankok saját bankjegy-kibocsátása	82

47. Fogalom: pénzhelyettesítők	84
48. Fogalom: működési kockázat	84
49. Fogalom: hitelezési kockázat	85
50. Fogalom: likviditás	85
51. Fogalom: likviditási kockázat	85
52. Fogalom: konvertibilitás (átválthatóság)	86
53. Fogalom: átváltási (konvertálási) kockázat	86
54. Fogalom: aranyfedezet	90
55. Fogalom: kötelező tartalék	91
56. Fogalom: központi bank és a jegybank	95
57. Fogalom: törvényes fizetőeszköz	98
58. Fogalom: ezüst-standard rendszer	99
59. Fogalom: kettős-standard (arany-ezüst standard) rendszer	103
60. Fogalom: arany-standard rendszer	107
61. Fogalom: aranyparitás	108
62. Fogalom: pénz gyengülése, azaz leértékelődése	113
63. Fogalom: pénz erősödése, azaz felértékelődése	113
64. Fogalom: Bretton Woods-i pénzügyi rendszer (dollárstandard)	115
65. Fogalom: SDR (Special Drawing Rights) deviza	118
66. Fogalom: pillangóhatás	119
67. Fogalom: transzferábilis rubel (TR)	125
68. Fogalom: konvertibilitás általában	125
69. Fogalom: konvertibilitás a Bretton Woods-i rendszerben	125
70. Fogalom: külkereskedelmi aktívum, külkereskedelmi többlet	129
71. Fogalom: külkereskedelmi passzívum, külkereskedelmi hiány	129
72. Fogalom: rögzített (fix) árfolyamrendszer	129
73. Fogalom: tiszta lebegő árfolyamrendszer	132
74. Fogalom: piszkos lebegő árfolyamrendszer	132
75. Fogalom: célárfolyam	133
76. Fogalom: árfolyamsáv	133
77. Fogalom: pénzügyi piacok	136
78. Fogalom: pénzpiacok	137
79. Fogalom: tőkepiacok	137
80. Fogalom: fizetőeszköz (pénz) ára	138
81. Fogalom: pénzkereslet	139
82. Fogalom: pénzkereslet tranzakciós motívuma	139
83. Fogalom: pénzkereslet óvatossági motívuma	140
84. Fogalom: pénzkereslet vagyontartási (spekulációs) motívuma	143
85. Fogalom: gazdaság pénzszükséglete (teljes pénzkereslet)	144
86. Fogalom: pénz forgási sebessége	144
87. Fogalom: árszínvonal	146
88. Fogalom: pénz forgalmi egyenlete	146
89. Fogalom: jegybank	148
90. Fogalom: készpénz (valuta)	149
91. Fogalom: számlapénz (deviza)	149
92. Fogalom: pénz vásárlóereje	151
93. Fogalom: forgalomba nem helyezett pénz	152
94. Fogalom: jegybanki függetlenség	153

95. Fogalom: Monetáris Tanács	153
96. Fogalom: látra szóló betét	154
97. Fogalom: látraszóló kamat	154
98. Fogalom: lekötött betét	154
99. Fogalom: jegybanki alapkamat	154
100. Fogalom: MNB egynapos betét	155
101. Fogalom: refinanszírozási hitelkamat	155
102. Fogalom: értékpapír	155
103. Fogalom: értékpapír kibocsátása (elsődleges forgalmazása)	156
104. Fogalom: értékpapír másodlagos kereskedelme	156
105. Fogalom: kötvény	157
106. Fogalom: Államadósság Kezelő Központ	157
107. Fogalom: Magyar Államkincstár	157
108. Fogalom: diszkontkötvény	159
109. Fogalom: nem fix áras értékpapír-kibocsátási aukció	159
110. Fogalom: fix áras értékpapír-kibocsátási aukció	160
111. Fogalom: jegybanki pénzteremtés	161
112. Fogalom: jegybanki pénzmegsemmisülés	161
113. Fogalom: jóváírás bankszámlán	170
114. Fogalom: pénzmultiplikátor	175
115. Fogalom: pénzügyi (monetáris) aggregátumok	180
116. Fogalom: M0 pénzügyi aggregátum (legsűkebb értelemben vett pénz)	181
117. Fogalom: monetáris bázis	181
118. Fogalom: M1 pénzügyi aggregátum (szűkebb értelemben vett pénz)	182
119. Fogalom: M2 pénzügyi aggregátum (közbülső pénz)	182
120. Fogalom: repo ügylet	183
121. Fogalom: M3 pénzügyi aggregátum (szélesebb értelemben vett pénz)	183
122. Fogalom: infláció	187
123. Fogalom: defláció	187
124. Fogalom: inflációs ráta	188
125. Fogalom: államháztartás	190
126. Fogalom: sterilizáció	191
127. Fogalom: egy ár törvénye	194
128. Fogalom: vásárlóerő paritás elve	195
129. Fogalom: maginfláció	211
130. Fogalom: kik emelik az árakat	212
131. Fogalom: várakozások	212
132. Fogalom: kínálati (költség) infláció	214
133. Fogalom: keresleti infláció	216
134. Fogalom: inflációs várakozások miatti infláció	220
135. Fogalom: kúszó infláció	224
136. Fogalom: vágtató infláció	226
137. Fogalom: hiperinfláció	228
138. Fogalom: pénzcseré	232
139. Fogalom: nyíltpiaci művelet	234
140. Fogalom: irányadó kamat	234

10 Ábrák tartalomjegyzéke

1. ábra: a hitel és a kölcsön összefüggésrendszere.....	16
2. ábra: a Föld népességének alakulása a különböző korokban	23
3. ábra: a világ leginkább elfogadott pénznemei (2022)	36
4. ábra: az arany és az ezüst árák aránya 1400 és 1850 között (hányszor értékesebb az arany az ezüstnél)	46
5. ábra: az aranypénz inflációja 1260 és 1914 között	47
6. ábra: a váltó útja	60
7. ábra: a váltó kiállítása mint hitelfelvétel.....	62
8. ábra: A váltó útja és az ezzel párhuzamos hiteltörlesztés a váltó formájában folyósított hitel esetén	63
9. ábra: a váltó leszámítolása	66
10. ábra: a bankon belüli átvezetés folyamata („X” bank példáján).....	73
11. ábra: két bank közötti egy átutalás lezajlása elszámolóház nélkül	74
12. ábra: két bank közötti tömeges átutalások lezajlása elszámolóház nélkül	75
13. ábra: tömeges átutalások lezajlása három bank között, elszámolóház nélkül	76
14. ábra: bankközi átutalások rendszere elszámolóház megléte mellett	77
15. ábra: csekk 1793-ból, és 2011-ből (utóbbi marketing célból felnagyítva).....	79
16. ábra: kínai váltó jellegű értékpapír a 11. századból és papírpénz a 14. századból	79
17. ábra: gyémántvásárlásról kiállított váltó (illusztráció).....	81
18. ábra: egy bankjegy kellékei.....	81
19. ábra: svéd (korona), angol (font), osztrák (gulden) és magyar (forint: „Kossuth-bankó”) bankjegyek	83
20. ábra: a különböző banktípusokhoz kapcsolódó kockázatok	86
21. ábra: az ezüstérme-rendszer és az ezüst-standard rendszer összehasonlítása I. Átváltási árfolyamok	100
22. ábra: az ezüstérme-rendszer és az ezüst-standard rendszer összehasonlítása II. Pénzmenyiség a bankszámlákon, bankjegyekben és ezüstérmék formájában	101
23. ábra: a bimetalizmus és a kettős-standard rendszer	104
24. ábra: bankjegyek az Osztrák-Magyar Monarchiából, a kettős-standard korszakból	104
25. ábra: arany-standard rendszerben kibocsátott bankjegyek az Osztrák-Magyar Monarchiában, illetve később, a már független Magyar Királyságban.....	107
26. ábra: a birodalmi német márka aranyfedezete (márkánként) és átváltása más aranystandard- rendszerhez tartozó fizetőeszközökre azok aranyparitásának függvényében 1914-ben.....	108
27. ábra: A bankjegyek aranyfedezete és az érmék (amire a bankjegyek beválthatók) lecsökkent aranytartalma az aranystandard-rendszerben 1914-ben	109
28. ábra: A Nemzetközi Valutaalap tagállami kvótáinak, illetve szavazati jogainak az aránya 2022-ben	118
29. ábra: A Világbank-csoport szavazati arányai.....	122
30. ábra: Az Egyesült Államok aranytartálékai (ezer tonna) és az arany unciánkénti ára 1900 és 2005 között	129
31. ábra: Az angol font (£) és az amerikai dollár (\$) árfolyama 1915 és 2016 között.....	130
32. ábra: Az Egyesült Államok háborús költségei 1914-2024 között (2024. évi dollárra átszámítva) milliárd (billion) és ezer milliárd, azaz trillió (trillion) dollárban.....	131
33. ábra: Az új-zélandi dollár (NZD) árfolyamsávja (rózsaszínnel)	133
34. ábra: Az áruk és szolgáltatások piaci és a pénzügyi piacok összehasonlítása	136
35. ábra: A pénzpiacok és a tőkepiacok összehasonlítása.....	137

36. ábra: 1.000 Ft ára külföldi devizákban kifejezve 2025. július 3-án (MNB középárfolyamok szerint)	138
37. ábra: 1 millió forint megforgatása: kétféle fizetőeszköz (pénz) irányába való spekuláció	144
38. ábra: a pénz forgalmi egyenletének összefüggései a gyakorlatban	146
39. ábra: túlságosan sok, vagy túlságosan kevés forgalomban levő pénz következményei	148
40. ábra: a pénz forgalomba kerülése, létrejött egy gazdaságban	150
41. ábra: Bankok közötti átutalás és a jegybank (központi bank) általi pénzteremtés összehasonlítása	151
42. ábra: néhány jegybanki alapkamat a világból 2024. áprilisában (%)	154
43. ábra: A Magyar Nemzeti Bank által birtokolt magyar államkötvény-állomány 2023 és 2024 december 31-én az MNB éves jelentése szerint	157
44. ábra: A Magyar Nemzeti Bank államkötvény és vállalati kötvény vásárlási lehetőségei	158
45. ábra: A Magyar Nemzeti Bank fix áras diszkontkötvény aukciós felhívása 2025.07.03.	160
46. ábra: a jegybanki pénzteremtés	164
47. ábra: a jegybanki pénzteremtés és pénzmegsemmisülés illusztrálása	165
48. ábra: A jegybanki pénzmegsemmisülés	167
49. ábra: hazai kereskedelmi bankok adózott eredménye 2017 és 2024 között (Milliárd Ft)	168
50. ábra: a kereskedelmi bankok mint a gazdaság pénzügyi közvetítői	169
51. ábra: számlapénz teremtése hitelnyújtással a kereskedelmi bank által (egy „kör”)	171
52. ábra: a betét- és folyószámlák fizetési forgalmának fenntartása	173
53. ábra: a kereskedelmi banki pénzteremtés több fázisa	174
54. ábra: a jegybankpénz megtöbbszöröződése a kereskedelmi bankok által	175
55. ábra: az elektronikus tranzakciók aránya pénzérték szerint az Euró-zóna országaiban és Norvégiában 2023-ban (Forrás: Dán Nemzeti Bank)	176
56. ábra: készpénzhasználat az Amerikai Egyesült Államokban 2015 és 2029 között (az összes tranzakció pénzértéke arányában)	178
57. ábra: az elektronikus tranzakciók aránya Magyarországon 2015 és 2023 között (fennmaradó rész a készpénzes)	178
58. ábra: a repo ügylet	182
59. ábra: a forintpiac euróban kifejezve 2025. május-július	184
60. ábra: defláció és infláció Japánban 2000 és 2015 között	188
61. ábra: fogyasztói hitelek állományának növekedése (1.000 milliárd = trillió dollárban) és a negyedéves gazdasági növekedés az USA-ban 2007 és 2024 között	189
62. ábra: bruttó finanszírozási terv változása az államadósság-kezelés egyes részpiacain 2025. évre	192
63. ábra: lakáshitel teljes hitelköltségek (thm) alakulása 2019 és 2024 között	193
64. ábra: államadósság a GDP százalékában, és az államadósság éves kamatterhei a GDP százalékában az OECD országokban 2017-ben	193
65. ábra: Az euró árfolyamának százalékos változása 2004 és 2023 között (2004 = 100%) a magyar forinthez, a román lejhez, a cseh koronához és a lengyel zlotyhoz képest (GKI, 2024)	199
66. ábra: a forint euróval szembeni leértékelődésének mértéke (pirossal) és a magyar inflációs ráta többlete az euró-zóna inflációs rátájához képest 2004 és 2023 között (2004 = 100%) százalékban kifejezve (GKI, 2024)	200
67. ábra: éves infláció (az előző évi árszínvonal százalékában) 1961 és 2021 között	202
68. ábra: az infláció hatása az árfolyamokra és az exportra	203
69. ábra: az infláció hatása az árfolyamokra és az importra	204
70. ábra: az infláció hatása az árfolyamokra és a turizmusra	205
71. ábra: infláció Magyarországon 2021 és 2023 között a különböző, lakosság által fogyasztott termékek tekintetében	208

72. ábra: a TTF-gáz határidős tőzsdei jegyzése 2021 és 2023 között (euró/MWh)	209
73. ábra: Az év első hat hónapja áfabevételeinek növekedési üteme (%) Magyarországon az előző év azonos időszakához képest.....	210
74. ábra: az éves infláció üteme Magyarországon 2015 és 2024 között (%) az előző évi árszínvonalhoz képest	211
75. ábra: Az infláció kialakulásának három módja (Reserve Bank of Australia alapján)	213
76. ábra: a valaha volt legnagyobb hiperinflációk a világon.....	231
77. ábra: a valaha volt legnagyobb címletű forgalomba is hozott bankjegy	231
78. ábra: forint bevezetési árfolyama a pengővel szemben	232
79. ábra: a magyar jegybanki alapkamat 2020 január és 2025 július között (Forrás: bankmonitor.hu)	237